

MAAMME SEMINAARIEN
VARSINAISEN OPETTAJAKOULUTUKSEN SYNTY
JA KEHITTYMINEN VIIME VUOSISADALLA

I

mit deutschem Referat

VELI NURMI

JYVÄSKYLÄ 1964

KUSTANTAJAT } JYVÄSKYLÄN KASVATUSOPILLINEN KORKEAKOULU
PUBLISHERS } JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS

VELI NURMI

MAAMME SEMINAARIEN
VARSINAISEN OPETTAJAKOULUTUKSEN SYNTY
JA KEHITTYMINEN VIIME VUOSISADALLA

I

mit deutschem Referat

ESITETAAN JYVÄSKYLÄN KASVATUSOPILLISEN KORKEAKOULUN FILO-
SOFISEN TIEDEKUNNAN KASVATUSTIETEELLISEN OSASTON SUOSTU-
MUKSELLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI KORKEAKOULUN VAN-
HASSA JUHLASALISSA ~~JYVÄSKYLÄN~~ TOUKOKUUN 6. PÄIVÄNÄ 1964

KLO 12.

JYVÄSKYLÄ 1964

KUSTANTAJAT } JYVÄSKYLÄN KASVATUSOPILLINEN KORKEAKOULU
PUBLISHERS } JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS

URN:ISBN:978-951-39-8585-1
ISBN 978-951-39-8585-1 (PDF)
ISSN 0075-4625

Jyväskylässä 1964
●y Keski-suomalainen

ESIPUHE

Tutkimukseni nyt valmistuessa haluan lausua kunnioittavat kiitokseni prof. *Martti H. Haavio*lle, joka koko tutkimuksen suorittamisen ajan on seurannut ja ohjannut työtäni. Kiitollisuuden velassa olen niin ikään prof. *O. K. Kyösti*ölle, joka on minulle antanut monia hyviä ohjeita tutkimustyön aikana. Prof. *Mauno Jokipi*ille lausun niin ikään kiitokseni tutkimuksen alku- ja loppuvaiheessa saamistani arvokkaista neuvoista. Apulaisprof. *Annika Takal*alle olen kiitollinen useista huomionarvoisista ohjeista, jotka ovat hyödyttäneet nimenomaan sielutieteen opetusta koskevaa lukua. Korkeakoulunleht. *Abti Ryt*könen on tarkastanut ja korjannut tutkimuksen kieliasun. Maist. *Edgar Ertimo* taas on suorittanut yhteenvedon saksantamisen. Tästä avusta lausun kummallekin parhaat kiitokset.

Tutkimustyön kuluessa olen joutunut paljon vaivaamaan arkistojen henkilökuntaa sekä kotimaassa että Sveitsissä. Ennen kaikkea ovat kasvatustieteellisen korkeakoulun kirjastonhoitajat teoll. *Pekka Raittila* ja fil. *Eeva-Maija Tammekann* sekä kirjaston henkilökunta antaneet minulle auliisti apuaan tutkimustyön kuluessa. Heille kaikille lausun kiitokseni. Korkeakoulun entiselle rehtorille *Aarni Penttilä*lle olen kiitollinen siitä, että hän myönsi tätä tutkimusta varten nuorten tieteenharjoittajien apurahan. Kasvatustieteellistä korkeakoulua ja Jyväskylän yliopistoyhdistystä kiitän siksi, että tutkimukseni on otettu Acta-sarjaan.

Jyväskylässä, helmikuussa 1964

V e l i N u r m i

SISÄLLYSLUETTELO

I	Johdanto	9
II	Tutkimuksen problematiikka	13
III	Varsinaista opettajakoulutusta ulkomailla viime vuosisadalla	17
	1. Saksa	17
	2. Sveitsi	22
	3. Ruotsi	27
	4. Muita maita	29
IV	Käytännöllistä opettajainvalmistusta maamme seminaarisuunnitelmissa ennen vuotta 1866	33
	1. Käytännöllistä opettajainvalmistusta Turun Akatemiassa	33
	2. Oppikoulunopettajien käytännöllisen valmistuksen suunnittelua	35
	3. Hajanaisia ehdotuksia kansakoulunopettajain valmistamiseksi	37
	4. Cygnaeuksen ehdotukset	39
	a. Pedagoginen tietous ja ensimmäiset suunnitelmat	39
	b. Varsinaisten ehdotusten alkuperä	41
	c. Ehdotusten harjoituskoulu	42
	d. Harjoittelu lastentarhassa ja -seimessä	45
	5. Tarkastuskomitean mielipiteet	46
	6. Vuosien 1863 ja 1866 kouluasetukset	49
V	Kasvatusaineet käytännöllisen opetusharjoittelun pohjana	52
	1. Sielutieteen opetus	52
	2. Sielutieteellisiä periaatteita opetustyön pohjana	55
	3. Yleisen kasvatus- ja opetusopin opetus	58
	4. Yleistä didaktiikkaa	64
	a. Opetuksen päämääriä	65
	b. Opettajaihanne	68
	c. Opetusopillisia periaatteita	70
	5. Lehtorien pitämät opetusopin luennot ja harjoitukset	76

VI Käytännöllisen opettajainvalmistuksen ulkoiset olosuhteet	82
1. Harjoituskoulut	82
a. Rakennukset	82
b. Koulukalusto ja opetusvälineet	86
c. Luokkajako	89
d. Lukuvuoden pituus	91
f. Opetussuunnitelmakysymyksiä	93
g. Yhdistetyt luokat	97
2. Harjoituskoulujen opettajat	100
a. Kelpoisuusvaatimukset	100
b. Harjoituskoulunopettajien tehtävät	103
c. Harjoituskoulunopettajien asema	106
3. Harjoituskoulujen luokat ja oppilaat	109
a. Oppilaiden syntyperä ja ikä	109
b. Luokkien oppilasmäärät	113
c. Harjoituskoululaisten arvostelu	115
d. Oppilaiden käyttäytyminen luokassa	117
VII K. G. Leinbergin v. 1869 laatima suunnitelma käytännöllisen opettajainvalmistuksen kehittämiseksi	122
1. Ehdotuksen synty	122
2. Seminaarin kolmatta luokkaa koskeva ohjelma	123
a. Yleinen kyselytaito ja katekisointi	123
b. Metodiikka ja metadis-käytännölliset harjoitukset	125
3. Seminaarin neljännen luokan ohjelma	126
a. Harjoitukset	126
b. Opetuksen kuuntelu	129
c. Kokoukset	130
VIII Käytännöllisen opettajainvalmistuksen sisäinen järjestely	132
1. Opetusvuorot	132
2. Tuntien ohjelmat	136
3. Harjoittelutuntien määrät	141
4. Luokanjohtajat	143
5. Pedagogiset kokoukset	145
6. Näytetunnit	146
7. Harjoittelu yhdistetyillä luokilla	149
8. Opetuksen kuuntelu	150
9. Keskustelut opetusharjoittelun kehittämisestä	154
10. Kokelaiden koulunpidon arviointia	157
IX Naiskokelaiden erityisharjoittelu	162
1. Lastentarhatoimintaa	162
2. Harjoittelu lastenseimissä ja harjoituskoulujen oppilasasuntoiloissa	163
3. Harjoittelukertomukset	166
4. Lastenseimen ja oppilasasuntolan lakkauttaminen	168

X	Opetusharjoitusten ohjaus	170
	1. Periaatteellista	170
	2. Opetustuntien kuuntelu ja kritiikit	173
XI	Muu varsinainen opettajakoulutus maas- samme	178
	1. Hospitanttien opetusharjoittelu	178
	2. Kiertokoulun- ja pientenlastenkoulunopettajain valmistus ..	181
	3. Normaalilyseoissa ja Helsingin Suomalaisessa Jatko-opistossa tapahtunut opettajakoulutus	186
XII	Opetustaidon arvostelu	189
	1. Opetustaidon arvosanan rakentuminen	189
	2. Opetustaidon arvosanat eri seminaareissa	192
	3. Opetustaidon suhde eräisiin muihin oppilaiden saamiin arvo- sanoihin	195
	a. Opetustaito ja keskiarvo	195
	b. Opetustaito ja eri arvostelijat	196
	c. Opetustaito, uskonto ja kasvatusoppi	197
	d. Opetustaito ja lastenhoito	198
	e. Opetustaito ja pääsykoe	198
XIII	Loppukatsaus	200
	Lyhenteitä	202
	Liitteet	203
	Viitteet ja huomautukset	206
	Lähde- ja kirjallisuusluettelo	237
	Henkilöhakemisto	250
	Referat	256

TAULUKOT

1. Seminaarien kasvat- ja opetusopin tuntimäärät	59
2. Seminaarien kasvatustopilliset lähde- teokset viime vuosisadalla	65
3. Kansakoulun oppiaineiden jär- jestys	96
4. Jyväskylän seminaarin tyttöharjoituskouluun eri vuosina tul- leiden oppilaiden sosiaalinen koostumus	110
5. Eri harjoituskouluissa käyneiden oppilaiden sosiaalinen synty- perä ..	111
6. Oppilaiden ikä Jyväskylän tyttöharjoituskoulussa	112
7. Jyväskylän harjoituskoulujen oppilasmäärät lv. 1866—67	113
8. Jyväskylän harjoituskoulujen oppilasmäärät lvv. 1867—69	114
9. Harjoituskoululuokkien keskimäärä- koot viime vuosisadalla	114
10. Opettajakokelaiden viikoittaisten harjoittelutuntien lukumäärät eri vuosina	142
11. Jyväskylän seminaarin naiskokelaiden sisäoppilaitoksesta laatimien harjoittelukertomusten sisältöä	166
12. Jyväskylän seminaarin hospitanttien lukumäärä eräinä vuosina	179
13. Opetustaidon arvosanojen keskiarvot, ääriarvot ja opettajakokelaiden määrä	190—191
14. Suomenkielisistä seminaareista valmistuneiden opettajien opetustaidon arvosanat graafisesti esitettyinä	193
15. Opetustaidon arvosanojen ja eri aineiden keskiarvojen välisiä riippu- vuuksia Jyväskylän seminaarissa eräinä vuosina	195
16. Eri oppiaineiden opettamisesta saatujen ja lopullisen opetustaidon arvosanojen välinen vastaavuus Sortavalan seminaarissa eräinä vuosina	196
17. Kasvatustopin ja opetustaidon väliset yhteydet Jyväskylän seminaarissa eräinä vuosina	197
18. Lastenhoidon ja opetustaidon arvosanoja eri seminaareissa eräinä vuosina	198

I Johdanto

Maamme kansakoulunopettajien valmistus sai alkunsa suhteellisen myöhään, jos sitä verrataan keskieurooppalaiseen opettajainvalmistukseen. Tämän vuoksi on aiheellista lyhyesti tarkastella kansanopetuksen ja opettajainvalmistuksen synty- ja kehitysvaiheita muissa maissa, lähinnä Saksassa, opettajainvalmistuksen kotimaassa, sekä Sveitsissä, josta meidän maamme opettajainvalmistuslaitosten esikuvat on lähinnä löydettävissä. Naapurimaamme Ruotsin ja eräiden muiden maiden opettajainvalmistuksen syntyvaiheet lienee myös aiheellista lyhyesti esitellä.

Kansakoulunopettajain valmistus liittyy läheisesti itse kansansivistyksen kehittymistapahtumaan. Opettajainvalmistuksen laatua ja sen tehostamiseen tähtääviä pyrkimyksiä voidaan pitää merkinä kansansivistyksen tasosta ja tavoitteista. Korkea kansansivistys vaatii herkemättä tehostamaan opettajainvalmistusta.

Varsinainen kansansivistyksen korottamispyrkimys sai alkunsa Saksassa uskonpuhdistuksesta. Tätä ensimmäistä, kolmikymmenvuotisen sodan jälkeen päättynyttä kansansivistysvaihetta seurasi toinen kehitysjakso, joka kesti 1600-luvun puolivälistä aina 19. vuosisadan alkuun saakka. Viimeksimainittuna aikana saksalaisten koulujen hallinto siirtyi suureksi osaksi kirkolta valtiolle, ja eräänlainen oppivelvollisuus astui voimaan monissa Saksan pikkuvaltioissa. Todellisen kansansivistyslaitoksen luonteen kansakoulu saavutti 1800-luvulla.¹

Samantapaisia kehitysvaiheita esiintyy saksalaisen opettajainvalmistuksenkin piirissä. Se juontaa alkunsa 1600-luvun Saksasta, vaikka varsinaisena opettajaseminaarien (Lehrerseminarium) perustamisen aikana onkin pidettävä 1700-luvun loppupuolta. Viime vuosisadan alkupuoli oli taas opettajainvalmistuksen ripeän kehittymisen kautta. Siitä annetaan tuonnempana seikkaperäinen selvitys.

Ensimmäiset, perin puutteelliset ja harvalukuiset opettajainvalmistuslaitokset perustettiin muiden koulujen, lähinnä köyhäinkoulujen yhteyteen. Vaikka niissä oppilaat tietävästi saivat jonkinlaisen käsityksen itse opettamisesta, niin kuitenkin vasta v. 1698 perustetussa Gothan seminaarissa ryhdyttiin käyttämään käytännöllistä opettajakoulutusta opettajainvalmistuksessa.² Tässä valmistuslaitoksessa pehdyttiin opettamiseen lähinnä katselemalla, kuuntelemalla ja jäljittelemällä hyvien opettajien tunteja, minkä lisäksi seminaarilaisten tuli antaa myös näytetunteja.³ Tämä käytännölliseen opettajainvalmistukseen liittyvä toiminta ei kuitenkaan kestänyt kauan, niin että sen voi katsoa päättyneen jo ennen kunnollista alkuun pääsemistään.

Mitkä seikat vaikuttivat siihen, että opettajainvalmistus 1700-luvulla, lähinnä sen loppupuolella, niinkin voimakkaasti laajeni Saksan valtioissa, siitä kouluhistorian oppikirjat ovat esittäneet monia käsityksiä. Varmasti ainakin valistusaatteet, pietismi ja filantropismi ovat osaltaan myötävaikuttaneet sekä opettajainvalmistuksen että kansansivistyksen tason kohoamiseen tuona aikakautena.⁴ Tämän vuosisadan aikana perustetuista seminaareista mainittakoon tässä yhteydessä Berliinin (1748), Hallberstadtin (1778) ja Weissenfelsin (1794) seminaarit.⁵

Tuon vuosisadan opettajainvalmistuksella oli kuitenkin vielä kohtalokkaita puutteita. Seminaarit toimivat yleensä muiden koulujen, kuten esimerkiksi lukioiden, yhteydessä. Opettajat pitivät opettajainvalmistusta sivutoimenaan, ja seminaarien oppilaatkin olivat usein joko käsityöläisammatin harjoittajia, joiden piti samanaikaisesti olla ansiotyössä, tai sitten sellaisia opiskelijoita, joilla ei ollut riittäviä edellytyksiä jatkaa opintojaan yliopistoissa.⁶ Opettajainvalmistuslaitoksilta puuttui vielä kaiken lisäksi kiinteä opiskelu-aika, luokkajako, opetus-suunnitelma jne.⁷ Vain ani harvaan seminaariin oli tänä aikakautena liitetty jokin alkeiskoulu, missä voitiin suorittaa opettajainvalmistukseen liittyvää käytännön opetusharjoittelua. Mutta tällaista opetusharjoittelua kuitenkin jonkin verran suosittiin, varsinkin aivan 1700-luvun lopulla, sillä luonnonmukainen (*naturgemäß*) pedagogiikka, jota mm. Rousseau edusti, piti tärkeänä sitä seikkaa, että verbaalisen koulun vastapainoksi saatiin opetukseen myös havainnollisuutta ja omatoimisuutta (*Selbstthätigkeit*).⁸ Yleensäkin käytännön elämään tähtäävä sivistyspyrkimys alkoi voittaa alaa yksinomaan kirkollisiin päämääriin pyrkivän sivistyksen rinnalla⁹, joten on luonnollista, että vastaavanlainen ajattelutapa alkoi orastaa myös opettajainvalmistuksen piirissä.¹⁰

Kasvatus- ja opetusoppi oppiaineena oli jo tuona aikakautena voitta-

massa alaa seminaarien opetussuunnitelmissa. Mainitun vuosisadan loppupuolella kiinnitettiin huomiota katekisointiin, vaikkakin sen opetus jäi vielä luonteeltaan suhteellisen teoreettiseksi.¹¹ Varsinaisen opetusharjoittelun alalla lienee pisimmälle päässyt Gothan seminaari. Tämän yhteyteen oli jo v. 1784 liitetty ns. seminaarikoulu, jonka tuli ohjesäännön mukaan olla seminaarin oppilaiden harjoituskouluna, varsinaisten kansakoulujen mallikouluna sekä koekouluna, jossa sovellettiin käytäntöön uusia didaktisia periaatteita. Näitä kaikkia tavoitteita oli kuitenkin varsin vaikea pitää silmällä samanaikaisesti. Mallikoulu- luonteensa ansiosta se sai oppilaansa ns. ylempien säätyjen kodeista. Samanaikaisesti sen merkitys harjoituskouluna väheni siihen määrään, että seminaarin oppilaat kävivät siellä vain opetusta seuraamassa. Lopulta siellä ei käynyt enää kukaan seminaarin oppilas edes kuuntele- massa. Kun tämä asiantila todettiin, päädyttiin toiseen äärimmäisyy- teen, ja koulusta muodostettiin eräänlainen kokeilukoulu.¹²

Samantyyppisiä alkuvaikeuksia kuin Saksassa on esiintynyt myös mui- den maiden opettajainvalmistuksessa, joskin toimintaperiaatteiden etsimisen ja alkuvaikeuksien kausi on niissä jäänyt huomattavasti edel- lämainittua lyhyemmäksi. Voidaanpa melkein todeta, että mitä myö- hemmin joku maa on saanut opettajainvalmistuslaitoksensa, sitä lyhyt- aikaisemmaksi on jäänyt myös ”haparoinnin” aika. Esimerkiksi Suo- messa ei sellaista ole juuri nimeksikään havaittavissa.

Sveitsissä ei ole sen enempää kuin muissakaan maissa Saksan ulko- puolella näkyviä merkkejä opettajainvalmistuksesta ennen 1800-luvun alkua. Silloin ryhtyi M. T. Pfeiffer — voimakkaan pestalozzilaisen vaikutuksen alaisena — pitämään erillisiä kursseja opettajan tehtäviä hoitaville henkilöille. Tästä vaatimattomasta alusta kehittyivät opetta- jainvalmistuksen ideat nopeasti, niin että jo v. 1821 perustettiin Sveit- siin ensimmäinen seminaari Aargaun kantonin pääkaupunkiin Aarau- hun. Kahden seuraavan vuosikymmenen aikana perustettiin Sveitsiin lukuisia määrä seminaareja.¹³ Näinä alkuvuosikymmeninä ei seminaa- rien yhteyteen perustettu varsinaisia harjoituskouluja, vaikka käytän- nöllistä opettajakoulutusta annettiinkin niissä jonkin verran.¹⁴

Saksasta ja Sveitsistä käsin opettajainvalmistuksen ideat ja mallit siirtyivät kirjallisuuden ja opintomatkoilijoiden välityksellä muihin maihin, toisiin samantyyppisiksi kuin ne olivat emämaassaan, toisiin taas jossain määrin muuntuneina. Tämän asiantilan vahvistavat monet kou- luhistoriaa käsittelevät oppikirjat ja teokset. Ranska sai ensimmäiset seminaarinsa 1810-luvulla, Englanti jonkin verran myöhemmin.¹⁵ Poh- jois-Amerikan Yhdysvaltoihin perustettiin ensimmäiset opettajainval-

mistuslaitokset (normal school) 1830-luvun lopulla.¹⁶ Vaikka Tanskassa oli jo 18. vuosisadan viimeisellä kymmenluvulla perustettu yksi tilapäisluontoiseksi osoittautunut seminaari, niin Tanskan seminaarilaitoksen varsinaisena perustamisaikana voidaan myös pitää 1800-luvun alkupuolta.¹⁷ Norjan ensimmäiset hiippakuntaseminaarit perustettiin 1830-luvulla.¹⁸

Ruotsissa tehtiin opettajainvalmistuksen aloittamiseen tähtääviä suunnitelmia jo 1700-luvun loppupuolelta lähtien.¹⁹ Samoin vielä 1800-luvun ensimmäiset vuosikymmenet kuuluivat pääasiallisesti ehdotusten tekemiseen, joskin pieniä esimerkkejä oli myös olemassa niiden käytännöllisestä toteuttamisesta. Selvinä esimerkkeinä tästä voidaan mainita Malmössä toiminut Isbergin koulu²⁰, Wäxjössä toiminut Melinin koulu ja v. 1830 Tukholmassa toimintansa aloittanut Vuoroopetusseuran mallikoulu (normalskola).²¹ Vasta vuoden 1842 kansakoululaki määräsi seminaareja perustettavaksi kaikkiin hiippakuntakaupunkeihin sekä Tukholmaan. Saman lain viides pykälä määräsi myös käytännöllisiä opetusharjoituksia suoritettavaksi jossakin seminaarin lähellä sijainneessa kansakoulussa.²²

Oman maamme kansakoulunopettajain valmistus pääsi alkamaan pari vuosikymmentä sen jälkeen kun Ruotsin ensimmäiset seminaarit jo oli perustettu, siis suhteellisen myöhään edellämainittuihin valtioihin verrattuna. Suuriruhtinaanmaa oli kuitenkin tässä suhteessa emämaataan edellä, sillä Venäjällä suunniteltiin samaan aikaan melko vaatimatonta opettajainvalmistusjärjestelmää.²³ Sen sijaan Venäjän alaisuuteen kuuluvalla Itämeren alueella (Baltia, Viro, Inkerinmaa) — jolla oli kiinteämmät kulttuurisuhteet Saksaan — oli opettajainvalmistus alkanut verrattain varhain. Tarton seminaari, jonka oppilaat suorittivat heti alusta lähtien opetusharjoituksia kaupungin köyhäinkoulussa, perustettiin v. 1828.²⁴ Valgan seminaari aloitti toimintansa v. 1849²⁵, Kolppanan seminaari taas samana vuonna kuin Jyväskylän seminaarikin eli v. 1863.²⁶

II Tutkimuksen problematiikkaa

Tämä tutkimus, joka kohdistuu maamme seminaarien varsinaiseen opettajakoulutukseen, on rajoitettu viime vuosisataa koskeväksi useastakin eri syystä. Viime vuosisata nimittäin muodostaa oman selvästi jäsenyneen kokonaisuutensa nimenomaan seminaarien käytännöllisen opettajakoulutuksen kannalta tarkasteltuna. Kesäkuun 14. päivänä 1899 annetut säännökset muuttivat periaatteessa siksi paljon varsinaisen opettajakoulutuksen muotoja, että niiden voimaanastumisvuotta 1900 voidaan perustellusti pitää mainitussa suhteessa eräänä rajakohdantana. Tällöin muutettiin harjoituskoulun virallinen nimi, järjesteltiin harjoituskoulun luokkajakoa uuteen muotoon, siirrettiin harjoituskoulun lukuvuoden alkamisaikaa ja täsmennettiin harjoituskoulunopettajien kelpoisuusvaatimuksia sekä tarkennettiin heidän virka-asemansa. Myös Jyväskylän seminaarin kolmannen johtajan Y. K. Yrjö-Koskisen johtajakausi päättyi vuosisadan vaihteen aikaan seminaarinjohtajien U. Cygnaeuksen (1863—68) ja K. G. Leinbergin (1869—94) johtajakausien muodostaessa kaksi varhaisempaa kehitysjaksoa seminaarin varsinaisessa opettajakoulutuksessa. Muut viime vuosisadalla perustetut seminaarit taas noudattivat, ainakin jossain määrin, Jyväskylän seminaarin antamia esikuvia, joskaan niissä ei voida havaita olleen niin selviä kehityskausia kuin Jyväskylän seminaarissa.

Viime vuosisadan puolella perustettiin neljä uutta seminaaria entisten neljän lisäksi. Niissä suoritettua opettajakasvatusta ei käsitellä tässä tutkimuksessa muutamia mainintoja lukuunottamatta. Uusien seminaarien perustaminen aloittaa nimittäin laajenneen opettajainvalmistuksen kauden maassamme. Sen sijaan tässä tutkimuksessa käsitellään viime vuosisadalla tapahtunutta pientenlastenkouluja ja kierto-kouluja varten tapahtunutta opettajakoulutusta pääpiirteissään. Samoin selvitetään joitakin seikkoja myös oppikoulunopettajain valmis-

tuksesta, jotta voitaisiin suorittaa edes karkeaa vertailua kansakoulun ja oppikoulunopettajainvalmistuksen kesken. Niin ikään on tutkimuksessa tarkoitus verrata oman maamme varsinaista opettajakoulutusta muutamien muiden maiden vastaavaan koulutukseen.

Käsillä olevassa tutkimuksessa on muutamia sellaisia käsitteitä, joita joudutaan käyttämään varsin runsaasti. Niistä tärkein on itse tutkimuksen nimessä esiintyvä *varsinainen opettajakoulutus*, josta ilman sanottavaa periaatteellista eroa voitaisiin käyttää myös nimitystä *käytännöllinen opettajainvalmistus*. Tässä tutkimuksessa sillä ymmärretään seminaareiksi nimitetyissä opettajainvalmistuslaitoksissa annettua koulutusta, joka pyrki -- vastapainona puhtaasti teoreettiselle koulutukselle -- antamaan seminaarin oppilaille mahdollisimman hyvän ammattitaidon kansakoulunopettajan virkaa varten. Saksalainen termi *die praktische Lehrerbildung* ja ruotsalainen *den praktiska lärarbildningen* tarkoittavat samaa asiaa, mitä tässä tutkimuksessa ymmärretään *varsinaisella opettajakoulutuksella*. Käsitteen piiriin sisältyy nimenomaan myös se koulutus, jota annettiin kasvatusaineiden teoriassa, sekä se toiminta, jonka välityksellä mainitut teoriat pyrittiin soveltamaan käytäntöön. Tässä tarkoitettun teoreettis-pedagogisen opetuksen päätarkoituksena oli palvella opettajan tai opettajakokelaan jokapäiväistä koulutyötä.

Käsitteellä *opetusharjoittelu* ymmärretään tässä tutkimuksessa sitä toimintaa, jonka opettajaksi aikova opettajakokelas suorittaa harjoituskoulussa tai siihen rinnastettavissa kouluissa kansakoulunopettajan ammatissa tarvittavan opetus- ja koulunpitotaidon saavuttamiseksi. Opetusharjoittelu vastaa tällöin saksankielisiä ilmaisuja *Anleitung zum Unterrichten* ja *Schulpraxis* tai *Lehrübungen in der Übungsschule* tai ruotsinkielisiä sanontoja *handledning i skolbällning* ja *övningar i övningsskola*. Englantilainen vastine olisi lähinnä *training in the model school* tai *in the training school*.

Esitetyn määritelmän mukaan opetusharjoittelu tapahtuu pääasiallisesti harjoituskoulussa, jolloin tarkoitetaan yleensä seminaarin yhteyteen liitettyä, kansakoulua vastaavaa koulua, jonka opetuksesta opettajakokelaat eli seminaarin ylimmän luokan oppilaat huolehtivat seminaarin ja harjoituskoulunopettajien ohjauksen alaisina. Harjoituskoulu sai viime vuosisadalla eri maissa, vieläpä eri koulumiesten kielenkäytössä erilaisia nimityksiä, jotka kaikki pääpiirteissään tarkoittivat samaa asiaa, mutta jotka kuitenkin vivahteillaan painottivat jotain määrättyä harjoituskoulun tehtävää. Saksalaisessa kirjallisuudessa käytettiin siitä nimityksiä *Normalschule*, *Übungsschule* ja *Seminarschule*.

Sveitsissä oli pääasiallisimmin käytössä *Musterschule*-nimitys, Ruotsissa taas *normal-*, *seminar-* ja *övningskola*. Englanninkielisessä kirjallisuudessa harjoituskoulun yleisimpinä nimityksinä esiintyvät *the model school* ja *the training school*, vuosisadan vaihteen aikaan amerikkalaisessa kirjallisuudessa *the laboratory school*. U. Cygnaeus käytti eri yhteyksissä tästä varsin vaihtelevaa nimitystä: *seminarskola*, *normalskola*, *övningskola*, *mallikoulu*, *seminaariin liitetty alempi oppilaitos* ja *seminaariin yhdistetty kansakoulu*. Seb. Gripenbergin puheenjohtolla toiminut tarkastuskomitea käytti nimeä *normalskola*, mikä komitean mietinnön suomennoksessa, jonka N. Järvinen suoritti, sai nimen *objekoulu*. Vuosien 1863 ja 1866 seminaareja koskevissa asetuksissa harjoituskoulun nimeksi tuli *mallikoulu*, jota nimitystä harjoituskoulusta käytettiin virallisesti koko viime vuosisadan ajan, vaikka tosin ruotsinkieliset seminaarit käyttivät *öfningskola*-nimitystä jo 1890-luvulla. Nämä kaikki harjoituskoulun nimitykset voidaan jakaa kahteen pääryhmään: *mallikoulu* korostaa tämän koulun esikuvaluonnetta, *harjoituskoulu* opetusharjoittelua.

Opetusharjoittelua käsiteltäessä joudutaan käyttämään vielä muutamia spesiaalikäsitteitä, kuten *opetusvuoro*, *opetusohjelma* eli *dispositio* ja *opetusnäyte*, josta annetaan selvitys tuonnempana. *Opetusvuorolla* tarkoitettiin sitä ajanjaksoa, jonka kuluessa opettajakokelas yhtäjaksoisesti opetti määrättyä, harjoituskoulun opetussuunnitelmaan kuuluvia oppiaineita joko yhdessä tai samanaikaisesti useassa harjoituskoulun luokassa. *Opetusohjelmaksi* taas sanotaan opettajakokelaan laatimaa tuntiohjelmaa, jonka asianomaisen aineen seminaarinopettaja ennen oppituntia tarkasti ja hyväksyi. Muut tutkimuksessa esiintyvät vieraat käsitteet selvitetään myöhemmin tekstin yhteydessä.

Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään maamme seminaareissa viime vuosisadan aikana tapahtunutta varsinaisen opettajakoulutuksen syntyä ja kehittymistä. Samalla pyritään seminaarien välinen vertailu asianmukaisesti suorittamaan ja yhteydet ulkomaihin selvittämään. Vasta sen jälkeen voidaan luotettavasti arvioida, millaista opettajakoulutuksemme viime vuosisadalla todellisuudessa oli.

Tutkimus jakaantuu 12 päälukuun, joista kolmas käsittelee ulkomaiden opettajakoulutuksen problematiikkaa, neljäs oman maamme käytännölliseen opettajakasvatukseen liittyviä kysymyksiä ennen varsinaisten seminaarien perustamista. Viidennessä luvussa käsitellään teoreettis-pedagogista opettajakasvatusta. Kuudennessa luvussa käsitellään varsinaisen opetusharjoittelun ulkonaiset olosuhteet. Seuraavassa eli seitsemännessä luvussa on yksityiskohtainen selvitys K. G. Lein-

bergin osuudesta maamme varsinaisen opettajakoulutuksen kehittämisessä, kun taas kahdeksas luku on omistettu opetusharjoittelun sisäiselle järjestelylle. Seuraavat luvut käsittelevät naiskokelaiden erityis-
harjoittelun, opetusharjoitusten ohjauksen, muun maassamme suorit-
tetun opettajakoulutuksen ja opetustaidon arvostelun.

Opettajakokelaiden perehdyttämistä kansakoulun oppiaineisiin sekä kansakouluasteen opetukseen käsitellään tutkimuksen toisessa osassa. Tutkimuksen kahtia jakaminen kävi aiheelliseksi siitä syystä, että se olisi yhtenä kokonaisuutena muodostunut liian laajaksi, jopa epäyhtenäiseksi. Eri oppiaineiden opettamista koskeva tutkimuksen osa on lisäksi luonteeltaan sellainen, että se sopii erillisenä julkaistavaksi.

Suurin osa tutkimustyöstä on suoritettu arkistomateriaalin pohjalta, joskin myös kirjallisuutta on käytetty erityisesti ulkomaita koskevissa kysymyksissä. Monet käytössä olleet lähdekirjatkin ovat löytyneet arkistoaineiston, esimerkiksi vuosikertomusten pohjalta.

Tutkimuksen kannalta katsottuna lieenee vielä merkitystä sillä seikalla, että tutkimuksen tekijä on henkilökohtaisesti perehtynyt sekä oman maan — Sortavalaa lukuunottamatta — että muutamien Sveitsin seminaarien miljööseen. Myös useiden seminaarielämää tuntevien vanhojen henkilöiden haastattelu on elävöittänyt asiakirjoista löytyneitä faktatietoja.

III Varsinaista opettajakoulutusta ulkomailla viime vuosisadalla

1. S a k s a

Johdannossa on jo lyhyesti kuvattu opettajainvalmistuksen syntyvaiheita Saksassa. Tässä luvussa on tarkoituksena selvittää niitä pääsuuntaviivoja, joiden mukaan käytännöllinen opettajainvalmistus tapahtui Saksan valtioissa 1800-luvulla.

Saksan seminaarilaitoksen järjestelmällinen kehittäminen alkoi 1800-luvun alussa. Alkusysäyksen ajanmukaisen kansakoulunopettajainvalmistuksen aikaansaamiseksi antoivat luonnollisestikin Pestalozzin aatteet, joita erityisesti vuosina 1809—12 virtasi Preussiin opintomatkaileijoiden välityksellä. Fichten loisteliaat puheet kansan kohottamiseksi siveellisestä alennustilasta ihmisarvoiseen elämään myötävaikuttivat osaltaan siihen, että seminaarien kukoistusaika oli alkamassa.¹ Erittäin voimaperäisesti vaikutti seminaarien kehittämiseen kaksi kuuluisaa koulumiestä ja seminaarinjohtajaa: A. Diesterweg ja W. Harnisch.²

Seminaarit kehittyivät ripeästi sekä ulkonaisilta puitteiltaan että sisäiseltä rakenteeltaan. Muiden koulujen yhteydessä olleet oppilaitokset itsenäistyivät, ja uusia seminaareja perustettiin. Ne saivat kiinteän oppiajan luokkakakoineen, samoin määrätyn opetussuunnitelman. Seminaarin oppilaiden perehdyttämiseksi käytännön opetustyöhön eli opettajan ammattiin liitettiin niihin yhä enenevässä määrin vapaakouluja ja köyhäinkouluja harjoituskouluiksi (Freischule und Armenschule).³ Opettajien ammatillisen koulutuksen tehostamiseksi oli jo edellisen vuosisadan loppupuolella pidetty periaatteellisesti välttämättömänä yhdistää harjoituskouluja opettajainvalmistuslaitoksiin.⁴

Silloin tällöin tapahtuvan opetuksen kuuntelun ja omakohtaisen harjoittelun ei myöskään katsottu enää riittävän, vaan alettiin pyrkiä yhä säännöllisemmin tapahtuvaan opetusharjoitteluun. Monissa seminaareissa pidettiin huolta vieläpä siitä, että seminaarin oppilaat pääsivät tutustumaan myös kuurojen oppilaiden opetukseen.⁵

Muutamia harjoituskouluja lienee tässä aiheellista esitellä — jonkinlaisen käsityksen saamiseksi niiden koosta ja toiminnasta. Weissenfelsin seminaariin oli v. 1804 liitetty eräs koulu harjoituskouluksi, jossa oli aluksi kaksi, myöhemmin kolme luokkaa. Vuonna 1822 tässä koulussa oli 250 oppilasta, joista osa kuitenkin kävi koulua epäsäännöllisesti.⁶ Vuonna 1826 siellä oli yli 300 oppilasta, jotka oli jaettu viidelle eri luokalle, eikä ainakaan vuoteen 1838 mennessä harjoituskoulu voinut ottaa vastaan kaikkia pyrkijöitä.⁷ Koulun vakinaisina opettajina toimivat nuoret, lahjakkaat, samasta seminaarista valmistuneet opettajat,⁸ ylimmän seminaariluokan suorittaessa siellä opetusharjoittelua.

Varsinaiseen opettajakoulutukseen kuuluivat Weissenfelsin seminaarissa varsinaisen opetusharjoittelun lisäksi seminaarin johtajan pitämät katekeettiset harjoitukset ja opetuksen kuuntelu. Seminaarin opettajat itse pitivät harjoituskoulussa oman aineensa alalta tunteja. Niiden määrä vaihteli viikossa yhdestä neljään. Yhden tunnin viikossa oppilaat joutuivat kuuntelemaan opetusta myös kuurojen koulussa.⁹

Weissenfelsin harjoituskoulu herätti huomiota erinomaisuudellaan sekä itse kaupungissa että sen ulkopuolella, eikä tähän maineeseen ollut vaikuttamatta sekään, että siellä opetettiin uusin opetusmenetelmin.¹⁰ Vielä U. Cygnaeuksen ulkomaanmatkan aikaan vv. 1858—59 oli Weissenfelsin seminaari joka suhteessa eräs parhaita opettajainvalmistuslaitoksia, joita hän tapasi Keski-Euroopassa.¹¹

A. Diesterweg, jota pidetään viime vuosisadan huomatuimpiin kuuluvana koulumiehenä Euroopassa, ei ollut yksinomaan kasvatus-teoreetikko, vaan myös taitava ja ennakkoluuloton käytännön koulutyön suunnittelija ja järjestäjä.¹² Hän tuli v. 1832 Berliinin seminaarin johtajaksi, ja hänen päätehtävänään oli harjoituskoulun perustaminen seminaarin yhteyteen, koska hänen käsityksensä mukaan opettaja oli nimenomaan käytännöllisen alan edustaja.¹³

Paitsi että koko Berliinin seminaari oli Diesterwegin johtajakauden ajan saksalaisten seminaarien tavoiteltu esikuva, oli sen harjoituskoulu, aluksi neljine, myöhemmin kuusine luokkineen puolestaan seminaarin keskipiste. Tämän koulun maineikkautta kuvasi sekin seikka, että se sai oppilaita myös Berliinin sivistyneistä perheistä.¹⁴ Vielä

1870-luvulla näet K. Richter kilpakirjoituksessaan valitti sitä, että seminaarien harjoituskoulut olivat yleensä olleet köyhien ja orpojen kouluja, joiden oppilasaines koostui yksipuolisesti köyhimmästä kansanosasta. Tämä asiantila ei hänen mielestään antanut seminaarin oppilaille oikeata kuvaa kansakoulun koko oppilasjoukosta.¹⁵

Berliinin seminaarin harjoituskoulussa opettivat itse seminaarinjohtaja Diesterweg ja viisi muuta seminaarin opettajaa sekä ylimmän seminaariluokan oppilaat.¹⁶ Diesterwegin jouduttua eroamaan johtajan virasta jäi opetusharjoittelun lähin valvonta harjoituskoulun johtajan huoleksi, joskin seminaarin opettajat ohjasivat kukin oman aineensa opetusta harjoituskoulussa ainakin vielä v. 1850.¹⁷

Lähinnä valtiollisista syistä ilmestyivät v. 1854 Stiehlin laatimat koulusäännökset, ns. Preussin regulatiivit, joilla pyrittiin saamaan aikaan paitsi yhtenäisyyttä maan kansakoulunopettajainvalmistukseen myös rajoituksia liian rationalistiseen suuntaan kehittyneelle seminaari- ja kansakoululaitokselle. Näiden säädösten hengen mukaisesti piti opettajainvalmistuksessakin kiinnittää suurin huomio siihen, mikä kansakouluasteen opettajalle oli tarpeellista ja välttämätöntä hänen suorittaessaan opetustyötään yksinkertaisesti ja tehokkaasti.¹⁸ Tavoitteisuus liittyi pääasiassa käytännölliseen opettamiskyvykkyyteen. Vaikka em. koulusäännöksiä onkin aina nykyaikaan saakka pidetty taantumisen merkkeinä opettajainvalmistuksen kannalta, ne eivät kuitenkaan tukahduttaneet opettajien ammattikoulutukseen läheisesti liittyvän metodiikan eikä muutakaan koulunpidon kehitystä, vaan pikemminkin pyrkivät niitä entisestään kehittämään ja parantamaan. Ensimmäinen säännös nimittäin korosti juuri sitä, että seminaarien lähin tehtävä oli opettajien käytännöllinen kouluttaminen.¹⁹ Monipuolinen yleissivistys ei saanut niissä sellaista arvoasemaa kuin perusteellinen teoreettis-käytännöllinen tietous kansakoulusta. Edelleen tämä seminaareja koskeva koulusäännös piti harjoituskoulua seminaarin tärkeimpänä osana. Harjoituskouluihin tuli kussakin seminaarissa saada oma vakinainen opettajansa, mikä käytäntö ei vielä tuolloin ollut yleinen, vaikka kaikissa seminaareissa jo olikin oma harjoituskoulunsa. Ohjeissa edellytettiin vielä, että seminaarin johtaja sekä opettajat, kukin omassa aineessaan, opettavat harjoituskoulussa sekä antaakseen malleja oppilaille että pysyäkseen omassa opetustyössään riittävän havainnollisella pohjalla.²⁰

Vaikka mainitut koulusäännökset laadittiinkin lähinnä Diesterwegin ja silloisen uuden koulun tukahduttamiseksi, niin kuitenkin varsinaiseen opettajakoulutukseen liittyvät periaatteet olivat kummallakin

osapuolella varsin samanlaiset ja yhdensuuntaiset. Ristiriidat olivatkin pääasiallisesti sekä opettajakoulutuksen teoreettisella puolella että itse opettajainvalmistuksen periaatteellisella linjalla. Eivätkä saksalaisen kansakoulun työtavat näiden koulusäädösten jälkeen huonontuneetkaan, vaan monet opinto- ja tutkimusmatkailijat antoivat niille 1850- ja 1860-luvuilla täyden tunnustuksen. Cygnaeus piti saksalaista opetusmetodiikkaa hyvin korkeatasoisena samoin kuin Jyväskylän seminaarin ensimmäiset opettajatkin ollessaan ulkomaisella opintomatkallaan tutustumassa myös saksalaisiin kouluihin.²¹ Saksan seminaarit olivat myös J. W. Snellmanin käsityksen mukaan niin hyvin ja asianmukaisesti järjestettyjä, että meillä oli hänen mielestään mahdollonta saada aikaan vastaavanlaisia oppilaitoksia²², ja Snellman oli meikäläisistä koulumiehistä parhaiten perillä opettajainvalmistukseen ja koululaitokseen liittyvistä kysymyksistä. Vain Cygnaeus ja em. seminaarinopettajat tulivat voittamaan hänen asiantuntemuksensa opettajainvalmistusta koskevissa kysymyksissä.

Vuoden 1854 koulusäännökset olivat virallisesti voimassa aina vuoteen 1872, jolloin Preussissa julkaistiin seminaareille ja kansakoululaitokselle uudet säännökset. Vain joitakin vähäisiä muutoksia tai lisäyksiä laadittiin niihin tuona välikautena vv. 1854—72. Regulaatiivien eli vuoden 1854 koulusäännösten mukainen henki ja ajattelu-tapa levisivät moniin Saksan pikkuvaltioihin ja n. vuosikymmenen kuluessa koko Eurooppaan, Suomeenkin.

Täysin toimeettomina ei kuitenkaan tuona kautena oltu opettajainvalmistuslaitoksissa, vaan pyrittiin kehittämään opettajainvalmistuksen muotoja entistä parempaan suuntaan. Tällaiseksi käytännöllisen opettajainvalmistuksen alalla esikuvalliseksi oppilaitoksiksi kehittyi Gothan seminaari, jota Richter erikoisesti ylisti mainitussa kilp kirjoituksessaan²³ ja josta tuli meidänkin maamme varsinaisen opettajakoulutuksen esikuva, jolla on ollut suuri vaikutus paitsi viime vuosisadan myös tämän vuosisadan opettajainvalmistuksemme. Gothan herttuakunnan 1860-luvun alussa annetun koululain (1.7.1863) pohjalta nimittäin ilmestyi v. 1868 uusi opetussuunnitelma, joka Preussin koulusäädösten mukaan korosti juuri käytännön koulutyöhön suuntautuvaa toimintaa opettajien koulutuksessa.²⁴ Heti I seminaari-luokasta lähtien alkoi varsinainen opettajakoulutus kyselytekniikan harjoituksilla. Kasvatusaineiden opetusta annettiin runsaasti seminaarin opettajien havainnollistaessa oppiaineittensa yksityiskohtia mallituntien välityksellä. Myös opiskelijat saivat perehtyä alustavasti, ennen varsinaisen opetusharjoittelun alkamista, opetukseen seminaa-

rin oppitunneille tuotujen harjoituskoulun oppilaiden ollessa havaintovälineinä.²⁵

Gothan seminaarin harjoituskoulussa oli neljä vakinaista opettajaa, jotka pääasiallisesti huolehtivat opetuksesta ylimmän luokan oppilaiden kanssa. Lukuvuosi jakaantui kahteen opetusvuoroon. Kullekin harjoittelijalle tuli noin kymmenen tuntia viikossa opetusharjoittelua. Näytetunteja määrättiin pidettäväksi niissä aineissa, joissa opiskelijat eivät saaneet harjoitella normaalin harjoittelunsa yhteydessä. Pedagogisissa konferensseissa voitiin syventyä vuoden mittaan erilaisten pedagogisten kysymysten yksityiskohtiin.²⁶ Kaikesta tästä käytännöllisen opettajainvalmistuksen kehittämistyöstä lankesi ansio lähinnä seminaarinjohtaja F. Dittesille ja silloiselle harjoituskoulunopettajalle C. Kehrille.²⁷

Aivan helposti ei kuitenkaan Gothankaan seminaarissa selvitty opetusharjoittelun ongelmista. Gothan seminaarin vuosikertomuksessa lukuvuodelta 1875—76 valitettiin näet, ettei millään oppilaitoksella ollut niin paljon vaikeuksia voitettavanaan kuin harjoituskoululla. Mutta tällöin oli Dittes jo siirtynyt Wieniin ja Kehr, joka on tullut kuuluisaksi sekä omalla teoksellaan *Die Praxis der Volksschule* että kokoomateoksellaan *Die Geschichte der Methodik*, Hallberstadtin seminaarin johtajaksi.

Kehr järjesti mainitun seminaarin harjoituskoulun ajanmukaiseen kuntoon. Seminaarin II luokan oppilaat jaettiin kuuteen ryhmään, joiden opetusharjoituksia seminaarin opettajat johtivat tunnin ryhmää kohti viikossa. Ylimmän luokan opiskelijoilla oli kymmenkunta tuntia viikossa käytännön harjoituksia sekä moniopettajaisessa koulussa että yhdistetyllä luokalla — useita vuosiluokkia samassa huoneessa — jollainen aina tilapäisesti muodostettiin opetusnäytteitä ja -harjoituksia varten.²⁸ Myös kuurojenkoulussa joutuivat Hallberstadtin seminaarin oppilaat kuuntelemaan ja antamaan opetusta.²⁹

Edellä selostetuissa, Saksan parhaisiin kuuluvissa seminaareissa oli vain miesopiskelijoita. Naisia varten perustettiin seminaareja jo 1810-luvulta lähtien, joskin ensimmäiset niistä olivat varsin puutteellisia ja tilapäisiä luonteeltaan.³⁰ Opetusharjoittelu niissä suoritettiin aluksi saman laitoksen yhteydessä olleissa tyttökouluissa. Berliinin naisseminaarin opiskelijat opettivat 1830-luvulla myös Berliinin kansakouluissa.³¹ Naisseminaareja ryhdyttiin em. vuosikymmenestä lähtien organisoimaan miesseminaarien tapaan, ja opetusharjoittelukysymykset ratkesivat luonnollisesti näiden tarjoaman esikuvan mukaan.

Uusi koululaki julkaistiin Saksassa lokakuun 15. päivänä 1872,

jolloin myös vuoden 1854 koulusäädökset lopullisesti kumottiin. Myös vuodelta 1872 olevat opettajainvalmistusta koskevat määräykset otettiin käytäntöön meidänkin maamme seminaareissa. Niiden mukaan jokaisen seminaarin yhteydessä tuli olla sekä moniluokkainen harjoituskoulu että yhdistetty luokka. Opetusharjoittelun ohjauksesta vastasivat niiden mukaan seminaarin johtaja, opettajat ja harjoituskoulun opettajat. Opetuksen kuuntelun ja alustavien opetusharjoitusten tuli alkaa kolmivuotisen seminaarikurssin II luokalla. Kolmannella luokalla piti opiskelijoiden suorittaa opetusharjoittelua 6—10 tuntia viikossa. Niin ikään em. säädökset määräisivät, että harjoituskoulun johtajan tehtäviin kuului luennoida tunti viikossa III luokan opiskelijoille koulunpitoon liittyvistä kysymyksistä.³²

Saksan opettajainvalmistuksessa kiinnitettiin verrattain paljon huomiota käytännölliseen opettajakoulutukseen viime vuosisadalla, erityisesti sen loppupuolella. Tammisaaren seminaarin johtaja W. Floman, joka v. 1875 teki opintomatkan Saksaan ja Sveitsiin perehtyäkseen seminaareihin, kiitti esim. Berliinin seminaarin opetusharjoittelua hyvin järjestetyksi. Mutta sitä hän piti arveluttavana seikkana, etteivät seminaarinopettajat liian työmäärän vuoksi ehtineet riittävästi huolehtia opetusharjoittelun ohjauksesta.³³

2. Sveitsi

Toinen opettajainvalmistuksestaan tunnetuksi tullut maa oli Sveitsi, jonka reformeeratuissa kantoneissa opettajainvalmistuksen muodot kehittyivät nopeammin ja tehokkaammin kuin katolisissa seminaareissa.³⁴ Oman maamme opettajainvalmistuksen kehittymiseen on muutamilla Sveitsin seminaareilla huomattava osuutensa.

Kaikkein eniten sveitsiläisistä opettajainvalmistuslaitoksista on opettajainvalmistukseemme vaikuttanut Wettingenin seminaari.³⁵ Tämä Aargaun kantonin seminaari sijaitsi ensin vv. 1822—1836 Aaraun kaupungissa, vv. 1836—46 Lenzburgissa ja vuodesta 1847 lähtien Wettingenissä. Vaikkei seminaariin Aaraussa eikä Lenzburgissa ollutkaan liitetty varsinaista harjoituskoulua, seminaarien oppilaat saivat kuitenkin jonkin verran harjoitusta myös käytännön koulutyöhön.³⁶

Seminaariin kuuluvaksi oppilaitokseksi harjoituskoulu tuli vasta vuoden 1846 koululain perusteella. Harjoituskoulun toiminta hahmoteltiin pääpiirteissään vuonna 1854 ilmestyneessä opetussuunnitelmassa Lehrplan des Aargauischen Lehrerseminars in Wettingen. Har-

joituskoulun tuli organisaatioltaan olla tavallinen maalaiskansakoulu (Gesamtschule ja Gemeindeschule), jossa seminaarin oppilaat voivat harjoitella koulunpitoa. Koulun oppilaat, joiden lukumäärä pysytteli ensin 30—40 välillä, mutta nousi vuosisadan loppupuolella noin 60:een, koostuivat sekä seminaarin omassa piirissä että sen ympäristössä asuvista oppivelvollisista lapsista.³⁷

Opetusharjoittelu Wetingenin seminaarissa tapahtui 1800-luvun puolivälissä sekä osittain myöhemminkin siten, että seminaarin ylimmän luokan oppilaat kävivät pienin ryhmin harjoituskoulussa varsinaisen seminaariopetuksen silti keskeytymättä. Ensimmäisenä lukukautena he seurasivat opetusta pelkkinä kuuntelijoina sekä auttoivat harjoituskoulun opettajia, joina vuoteen 1865 saakka toimivat seminaarin opettajat yhden heistä ollessa pääopettajana, erilaisissa korjaus- ja harjoitustehtävissä. Toisena lukukautena he opettivat itse harjoituskoulussa ensin yhtä luokkaa, viimeksi koko kuusiluokkaista koulua, joka oli luonteeltaan yhdistetty luokka. Mainitut seminaarin opettajat, kuten selvää on, ohjasivat opetusharjoittelua edustamissaan aineissa. Harjoituskoulun pääopettaja piti huolta opetuksen tarpeellisesta yhtenäisyydestä.³⁸

Edellä mainittuun opetusharjoittelun järjestelyyn ei kuitenkaan oltu tyytyväisiä, vaan kritiikkiä kohdistettiin lähinnä siihen, ettei harjoituskoulu — kuuden seminaarinopettajan opettaessa siellä — ollut esikuvallinen kansakoulu, vaan ”die pädagogische Musterkarte”.³⁹ Seminaarin muututtua v. 1865 nelivuotiseksi asetettiin myös harjoituskouluun vakinainen opettaja. Vuodesta 1868 lähtien jäi harjoituskoulun toiminnan johtaminen lähinnä seminaarin johtajan ja ennen kaikkea harjoituskoulun opettajan huoleksi⁴⁰, joka sai tehtäväkseen myös eräiden aineiden opetusoppien luennoimisen vuosisadan lopulla⁴¹. Vastaavasti seminaarinopettajien osuus harjoituskoulun opetuksen ohjaajina näyttää vuosisadan loppupuolelle tultaessa vähentyneen huomattavasti entisestään.

Vuoden 1868 opetussuunnitelman perusteella laajeni opetusharjoittelun määrä entisestään. Kolmannen luokan oppilaat kuuntelivat sekä varsinaisia ns. äänekkäitä tunteja että myös oppilaiden hiljaisia harjoituksia kaksi viikon kestävää jaksoa, tehden samalla kuuntelutaan muistiinpanoja. Tämä kuuntelutoiminta suoritettiin joko yksitän tai toverin kanssa. Neljännen luokan oppilaat puolestaan harjoittelivat opetusta kaksi viikon kestävää jaksoa harjoituskoulun opettajan johdolla, vaikka harjoittelujärjestyksestä myös johtaja saattoi esittää mielipiteensä.⁴² Niin ikään piti ylimmän luokan käydä joissakin

ympäristökouluissa tutustumassa todelliseen koulutyöhön tavallisissa kansakouluissa.⁴³

Opetussuunnitelma vuodelta 1874 jonkin verran täsmensi opetusharjoittelun suorittamista Wettingenin harjoituskoulussa. Lisämääräyksenä mainittiin mm. se, että jokaisen seminaarin oppilaan tuli opettaa kutakin kouluainetta ainakin kolme tuntia.⁴⁴ Vuoden 1881 opetussuunnitelma esitti III luokalle yhden viikkotunnin opetuksen kuuntelua, IV luokalle kolme tuntia viikossa kuuntelua ja opetusharjoituksia.⁴⁵ Vuoden 1892 opetussuunnitelma esitti edelleen III luokan kuunteluksi tunnin viikossa, mutta sen sijaan IV luokan harjoituskoulukuunteluun ja -opetukseen kokonaista yhdeksän viikkotuntia entisen kolmen sijasta.⁴⁶ Opetusharjoittelun määrä oli näin entisestään huomattavasti lisääntynyt, vaikka mainittu tuntimäärä ei sinänsä antanutkaan oikeaa kuvaa harjoittelun määrästä.⁴⁷ Se tarkoitti näet ryhmää kohti laskettua viikkotuntimäärää.

Wettingenin seminaarin käytännöllisessä opetusharjoittelussa oli viime vuosisadan loppupuolella selväpiirteistä pyrkimystä tehostaa sitä entisestään. Kun vielä 1860-luvun alussa opetusharjoittelun ohjaus oli kokonaan seminaarin opettajien tehtävänä, siirtyi se vuosisadan taitetta lähestyttäessä yhä enemmän harjoituskoulunopettajan huoleksi. Tämä lopulta luennoi eri kouluaineiden opetusmetodiikkaakin.

Zürichin kantonin seminaariin, joka sijaitsi Küssnachtissa, perustettiin harjoituskoulu v. 1844.⁴⁸ Alkuvuosina se oli varsin puutteellinen, mutta kehittyi myöhemmin, kun siitä v. 1848 muodostettiin kantonin mallikoulu.⁴⁹ Ratkaisevasti vaikutti tällöin myös sen opettaja H. R. Rüegg, jonka vaikutus meidän maamme opettajainvalmistukseen oli huomattava hänen kasvatusopillisten teostensa vuoksi.⁵⁰ Hänen vaikutuksestaan seminaarissa tapahtunut opetusmenetelmien opettaminen siirtyi harjoituskoulun opettajien tehtäviin kuuluvaksi, minkä seminaarin lehtorit olivat aikaisemmin suorittaneet samoin kuin opetusharjoittelun ohjaamisenkin.⁵¹

Vuoden 1861 ohjesääntö ja opetussuunnitelma määrittivät harjoituskoulun seminaarin apulaitokseksi (Hilfsanstalt), jonka tuli olla hyvin järjestetyn kansakoulun malli siihen kuuluvine jatko- ja laulukouluineen (die ungetheilte Primarschule, Ergänzungsschule ja Singerschule).⁵² Harjoituskoulun opettajan ja seminaarin johtajan oli suunniteltava opetusharjoittelun käytännöllinen järjestely tarkoituksenmukaisella tavalla.⁵³

Vuoden 1861 opetussuunnitelman mukaisesti jo III luokan oppi-

laat kävivät joko yksin tai kaksittain pari kertaa lukuvuodessa viikon ajan seuraamassa harjoituskoulun työskentelyä, josta he tekivät muistiinpanoja omiin vihkoihinsa.⁵⁴ Neljännen luokan metodiikan oppitunneille voitiin kutsua harjoituskoulun oppilaita luokittain, joita seminaarin oppilaat opettivat kansakoulun eri oppiaineissa. Näiden opetustuntien jälkeen keskusteltiin tunnin yksityiskohdista. Itse harjoituskoulussa saman luokan oppilaat suorittivat niin ikään opetusharjoittelua harjoituskoulun opettajan yksityiskohtaisten ohjeiden mukaisesti. Lukuvuoden lopulla järjestettiin retkiä seminaarin ympäristön kansakouluihin.⁵⁵

Küsnachtin seminaarin käytännöllisen opettajakoulutuksen muodot säilyivät suunnilleen sellaisenaan koko viime vuosisadan ajan.⁵⁶ Suomalaiset stipendiaatit O. Wallin ja F. Ahlman kiittivät 1860-luvun alussa Künsnachtin seminaarin harjoituskoulua hyväksi kouluksi.⁵⁷

Samoin kuin kahdessa edellä mainitussa seminaarissa pysyi käytännöllisen opettajakoulutuksen johto myös Bernin seminaarissa seminaarin johtajan käsissä. Hän opetti paitsi kasvatusoppia myös yleistä opetusoppia. Niin ikään hän määritteli opetusharjoittelun pääsuuntaaviivat, joita vuoden 1861 alussa Sveitsin koulukokouksessa pohdittiin.⁵⁸ Bernin naisseminaarin (Fortbildungsschule) opiskelijat suorittivat käytännöllisen opetusharjoittelunsa samaan laitokseen kuului-neissa keskikoulussa (Sekundarschule), kansakoulussa (Elementarschule) ja pienten lasten koulussa eli lastentarhassa (Kleinkinderschule), mitä nimitystä seminaarin johtaja Frölich näyttää tietoisesti karttaneen.⁵⁹ Kaikilla harjoituskoulun luokilla oli omat opettajansa, joita sanottiin luokkaäideiksi (Klassenmutter).⁶⁰

Bernin naisseminaaari oli kolmivuotinen, mutta II luokaltakin voitiin suorittaa päättävä opettajatutkinto ala-asteen opettajatehtäviä silmälläpitäen. Jo I luokalla naisopiskelijat suorittivat opetusharjoittelua pienten lasten koulussa kuuntelemalla luokan opettajan pitämiä oppitunteja ja tekemällä niistä muistiinpanoja. Samalla luokalla he joutuivat itsekin ohjaamaan lasten toimia sisäaskarteluissa ja ulkoleikeissä.⁶¹ Toisen luokan oppilaat suorittivat harjoittelunsa kansakoulussa, III luokan oppilaat keskikoulussa. Seminaarin johtajan valvonassa suorittivat opiskelijat harjoitteluaan luokan opettajan välittömän ohjauksen alaisena, esim. keskikoulussa koko lukuvuoden ajan noin kuusi tuntia viikossa.⁶² Tässä oppilaitoksessa Jyväskylän seminaarin ensimmäiset naisopettajat saivat pääasiallisimman opettajakoulutuksensa.

Bernin saksalaisessa miesseminaarissa opetusharjoittelu oli järjes-

tetty 1860-luvulla samaan tapaan kuin Künsachtin seminaarissa.⁶³ Vuoden 1875 kouluasetuksen mukaan opetusharjoittelun pedagoginen johto kuului seminaarin johtajalle.⁶⁴ Vuoden 1883 ohjesääntö säilytti seminaarin johtajan tehtävänä edelleen yleisen opetusopin luennoimisen sekä kansakouluhallinnon opetuksen; eri aineiden opetusoppien opettaminen kuului sen mukaan seminaarin opettajille. Käytännön opettajakoulutuksen toteuttamisesta vastasi pääasiassa harjoituskoulunopettaja seminaarin johtajan esittämien periaatteiden mukaan.⁶⁵ Vuonna 1884 julkaistussa opetussuunnitelmassa tarkennettiin harjoitteluun käytettäviä tuntimääriä: I ja II luokilla oli harjoituskoulutyötä yksi viikkotunti, III- ja IV-luokkalaisilla kolme tuntia viikossa.⁶⁶ Bernin, niinkuin osittain Sveitsin muissakin seminaareissa oli 1800-luvun loppupuolella pyrkimystä aloittaa harjoituskouluun tutustuminen jo ennen ylimmän luokan alkamista, mitä käytännöllisen opettajainvalmistuksen kannalta katsottuna on pidettävä myönteisenä ilmiönä.

Vielä on aiheellista lyhyesti käsitellä yhden seminaarin, nimittäin Kreuzlingenin, käytännöllistä opettajakoulutusta, koska osa stipendiaateistamme kävi sielläkin opintomatkinsa aikana. Seminaari sai oman harjoituskoulunsa vasta v. 1862, mutta sitä ennen oli opetusharjoittelua varten seminaariin kutsuttu oppilaita⁶⁷, tai oli harjoiteltu jonkin matkan päässä olleessa kansakoulussa.⁶⁸ Künsachtin seminaarin tapaan mainitaan täälläkin opetusharjoittelua suoritettuna niin, että II ja III luokan oppilaat suorittivat kuuntelu- ja harjoittelutehtäväänsä harjoituskoulussa seminaarin johtajan pedagogisen ohjauksen alaisina.⁶⁹ Mutta sikäli omalaatuista oli Kreuzlingenin seminaarin opetusharjoittelu johtaja Wehrin aikana, että sitä suoritettiin myös maataloudellisessa poikakoulussa (Die landwirtschaftliche Knabenschule).⁷⁰

Kreuzlingenin seminaarin harjoituskoulu laajeni v. 1877 ala- ja yläkouluksi (Unter- und Oberschule). Harjoituskoulunopettajan ohjauksen varassa opiskelijat perehtyivät ensin ala-, sitten yläasteen opetukseen.⁷¹ Seuraavalla vuosikymmenellä kuului harjoituskouluun entisten lisäksi kolmas (Mittelschule) luokka.⁷² Kuuntelustaan ja harjoittelustaan opiskelijat laativat kirjallisia selostuksia, jotka jätettiin johtajalle. Hänen johdolla (Rebsamen) pidettiin edelleen vuosisadan loppupuolella näytetunteja, joita johtajan lisäksi myös opiskelijatoverit arvostelivat.⁷³ Johtaja oli antanut lähes yksin metodis-didaktisen koulutuksen aina vuoteen 1887 asti, minkä jälkeen se tuli osittain harjoituskoulunopettajan tehtäväksi kuten Wettingenissäkin.⁷⁴ Lie-

neekö ollut niin, että Preussin vuoden 1872 kouluasetuksen säännös harjoituskoulunopettajalle osoitetusta koulunpidon opetuksesta seminaariluokalla olisi vaikuttanut Sveitsiin päin, vaikka toisaalta myös Sveitsin omissa seminaareissa oli jo ennen vuotta 1872 samantapaista käytäntöä ollut nähtävissä.

Harjoituskoulu, jossa käytännöllinen opettajakoulutus pääasiassa toteutettiin, sai Sveitsissä yleensä kolmenlaisen tarkoituksen. Sen tuli olla kansakoulu, harjoituskoulu ja mallikoulu⁷⁵; kansakoulu rakenteeltaan, harjoituskoulu opettajakokelaiden opetusharjoittelun vuoksi ja mallikoulu vakinaisten opettajien pitämien mallituntien ansiosta.

3. Ruotsi

Ennenkuin vuoden 1842 kansakoululaki oli Ruotsissa astunut voimaan, oli kaksi seminaaria jo perustettu, toinen Tukholmaan, toinen Lundiin. Mainittu koululaki sääsi, että seminaarin oppilaiden tuli suorittaa myös käytännöllisiä opetusharjoituksia jossakin kansakoulussa.⁷⁶ Näiden kahden seminaarin tarjoamien esikuvien mukaan siten muut seminaarit järjestivätkin toimintansa. Tukholman-tyyppisen seminaarin pohjana oli kansakoulu (vuoro-opetuskoulu), jossa opiskelijat suorittivat opetusharjoituksia ja jossa he saivat myös teoreettista opetusta tämän koulun opettajalta, joka toimi samalla koko opettajainvalmistuslaitoksen johtajana. Lundin-mallisessa seminaarissa painopiste oli itse seminaariopiskelussa, ja harjoituskoulun opettaja oli seminaarin johtajan alainen. Harjoituskoulun opettaja saattoi silti ohjata käytännön opetusharjoituksia, vaikka tämä ohjaamistehtävä usein olikin johtajan huolena.⁷⁷

Tukholman vuoro-opetuskoulun oppilasmäärä oli seminaarin toiminnan alkuvuosina suuri; v. 1840 se oli 400—500 ja v. 1845 noin 300. Heidät oli sijoitettu sukupuolen perusteella eri luokkahuoneisiin, joissa he istuivat eri puolille luokkaa sijoitetuissa ryhmissä. Näitä luokkia ja ryhmiä seminaarin oppilaat opettivat monitöörinä vuoro-opetusmenetelmien mukaisesti.⁷⁸ Myös Lundin seminaarissa suoritettu opetusharjoittelu oli alkuvuosina pääasiallisesti vuoro-opetusmenetelmän harjoitusta harjoituskoulun opettajan välittömän silmäläpidon alaisena.⁷⁹ Skaran, Visbyn ja Linköpingin seminaarien oppilaat harjoittelivat seminaarista erillään olevissa kansakouluissa⁸⁰, Strängnäsin, Härnösandin ja Wäxjön seminaarit taas toimivat kansa-

koulun suojissa, joten opetusharjoittelu tietenkin suoritettiin näissä kouluissa.⁸¹

Ruotsin seminaarilaitos koki huomattavia uudistuksia 1860-luvulla siihenastisen kansakoulunopettajainvalmistuksen oltua varsin rajoitettua ja puutteellista. Maaliskuun 3. päivänä 1862 Ruotsin seminaarit saivat ohjesäännön, jota laadittaessa oli käytetty apuna Württembergin vahvasti Preussin vuoden 1854 koulusäännösten hengen läpikulkemien seminaarien ohjesääntöjä.⁸² Kolmivuotisen seminaarikursin viimeinen vuosi oli tarkoitettu käyttämään eri oppiaineiden kertaamiseen ja käytännöllisiin opetusharjoituksiin kansakoulussa, joita oli jokaisen seminaarin yhteyteen perustettava harjoituskouluiksi.⁸³ Myös II luokan oppilaille oli tilaisuus käydä kuuntelemassa näissä kouluissa, jotta opiskelijat jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa olisivat oppineet yhdistämään teoreettisen tietouden ja käytännön taitavuuden.⁸⁴ Kolmannen luokan ryhmittäin tapahtuneen harjoituskoulu-työskentelyn päätyttyä oli jokaisen ylimmän luokan oppilaan suoritettava määrättyissä oppiaineissa opetusnäytteet, jotka arvosteltiin sanallisilla arvioinnein.⁸⁵

Seminaariasetus huhtikuun 22. päivältä 1864 koski seminaarien lukumäärän pienentämistä ja samalla jäljellejäävien toimintaedellytysten parantamista. Käytännölliselle opettajakoulutukselle annettiin entistä enemmän arvoa korostamalla harjoituskoulujen välttämättömyyttä seminaarien yhteydessä.⁸⁶

Vuonna 1865 annettiin Ruotsin seminaareille ohjesääntö, mutta se ei muuttanut merkittäväällä tavalla entistä opetusharjoittelun käytäntöä. Vuoden 1862 säädösten mukaisesti varattiin II luokan oppilaille kuusi tuntia, III luokan oppilaille 12 tuntia viikossa käytännöllisiä opetusharjoituksia varten. Seminaarinopettajat johtivat niitä, ja oppitunneista laadittiin kirjallinen ohjelma etukäteen.⁸⁷ Mutta vaikka tuntimäärät olivat näennäisesti varsin korkeat, eivät seminaarin opiskelijat silti päässeet itse kovinkaan usein opettamaan harjoitusluokkien vähälukuisuuden takia.

Vuosisadan lopulla Ruotsin seminaarien yhteydessä oli pientenlastenkoulun ja kansakoulun käsittävä harjoituskoulu, jotka molemmat olivat yhdistettyjä luokkia.⁸⁸ Y. K. Yrjö-Koskisen käsityksen mukaan silloinen Ruotsin kansakoulunopettajain valmistus oli sukua vastaavalle ranskalaiselle järjestelmälle. Seminaarin toisen luokan oppilaat olivat vuorotellen muutaman päivän ajan kuuntelemassa pientenlastenkoulun opetusta, minkä lisäksi he myös joutuivat pitämään muutamana oppitunnin siellä. Harjoituskoulun opettajalla oli päävastuu

näistä opetusharjoituksista, joita tunninpitäjien opiskelutoverit seurasivat. Varsinaisessa harjoituskoulussa tapahtunut kolmannen luokan opetusharjoittelu suoritettiin sekä seminaarin opettajien että harjoituskoulunopettajan ohjauksen alaisena. Kukin tämän luokan oppilas oli kerrallaan puoli viikkoa kuuntelemassa harjoituskoulussa, minkä lisäksi opiskelijat pitivät itse muutaman opetustunnin viikossa. Neljännen luokan harjoittelujärjestelmä oli muuten edellämainitun kaltainen, paitsi että opettajakokelaiden pitämien opetustuntien määrä oli kolmannen luokan vastaavaa määrää suurempi, eli yhteensä kuudesta kahteentoista tuntiin viikossa. Koko opiskeluaikana pidettävien tuntien lukumäärä supistui kuitenkin muutamaa kymmeneen opiskelijaa kohti.⁸⁹

Oman, suomalaisten kannalta mielenkiintoisen yksityiskohdan muodostivat Härnösandin ja Haaparannan seminaarit. Härnösandin seminaariin perustettiin yksi suomea taitavan opettajan virka, joka sai huollettavakseen suomalaisalueilta seminaariin pyrkineet ja päässeet oppilaat.⁹⁰ Haaparannan v. 1875 perustetun alakoulunopettajain valmistuslaitoksen harjoituskoulussa opetettiin vuoteen 1883 saakka pääasiallisesti suomen kielellä.⁹¹ Vuodesta 1875 lähtien annettiin puolestaan apurahoja niille Härnösandin ja Falunin seminaarien oppilaille, jotka valmistuttuaan sitoutuivat toimimaan opettajina suomenkielisissä kansakouluissa vähintään kolmen vuoden ajan.

4. M u i t a m a i t a

Vertailua silmälläpitäen lienee aiheellista kosketella vielä muutamien muiden maiden opettajainvalmistusta pääpiirteissään. Ranskan opettajainvalmistus sai esikuvansa Saksasta, esim. vuosien 1832 ja 1833 seminaarilaissa ja -asetuksissa näkyi voimakas saksalainen vaikutus. Myös harjoituskouluja alettiin tästä ajankohdasta lähtien perustaa järjestelmällisesti opetusharjoittelun oltua sitä ennen puutteellista tai kokonaan olematonta.⁹² Ranskankin opettajainvalmistuslaitoksissa kuului jo vuosisadan puolivälissä II luokan oppikurssiin käytännöllisiä opetusharjoituksia, joita vasta III eli ylin luokka suoritti järjestelmällisesti harjoituskoulussa.⁹³

Ranskan opettajainvalmistus koki vuoden 1879 jälkeen voimakkaan kehityskauden. Eri opettajainvalmistuslaitokset järjestivät opetusharjoittelunsa eri tavoin. Tässä yhteydessä käsitellään vain Pariisin miesseminaarin käytännöllistä opettajakasvatusta. Harjoittelu suori-

tettiin ryhmittäin kuusiluokkaisessa ja -opettajaisessa harjoituskoulussa (*école annexe*) kahden vuoden aikana. Kukin opiskelija kuunteli ja harjoitteli yhdessä ja samassa luokassa seminaarin ja harjoituskoulun opettajien ohjatessa harjoittelua. Koska saman ryhmän opetusharjoittelu ei voinut tapahtua yhtäjaksoisesti, vaan välillä saattoi olla pitkiäkin taukoja, järjestettiin opiskelijoiden harjoittelun tehostamiseksi vielä erityisiä harjoitustunteja, joita seminaarin ja harjoituskoulun johtaja, asianomaisen aineen ja luokan opettaja sekä ylimmän seminaariluokan oppilaat kuuntelivat.⁹⁴

Englantilaisen J. Kay-Schuttleworth'in opettajainvalmistusjärjestelmä perustui lähinnä sveitsiläis-hollantilaiseen opettajainvalmistukseen.⁹⁵ Koko vuosisadan ajaksi 1840-luvulla voimaan astunut oppilasopettajajärjestelmä (*pupil-teacher*) syrjäytti kovin mekaanisen monitöörimenetelmän.⁹⁶ Oppilasopettajajärjestelmän mukaan — joka 1860-luvulla saavutti lakipisteensä menettäen sen jälkeen jonkin verran asemaansa — oppilaan tuli olla opettajana 13—18-vuotiaana sellaisella koululla, jonka opettajaa tarkastaja piti kelvollisena ohjaamaan kansakouluikäisten opetusta. Joka vuosi oppilasopettaja joutui opetustyönsä lisäksi suorittamaan tarkastajalle tutkinnon, saatuaan koulun opettajalta myös teoreettista opetusta kouluaineissa. Kun oppilasopettaja oli suorittanut vielä teoreettis-käytännöllisen loppututkinnon, oli hänellä mahdollisuus pyrkiä seminaariin ja saada opiskelua varten valtion apuraha.⁹⁷ Seminaarin yhteydessä oli myös harjoituskoulu (*practising school, model school*), jona seminaarin lähellä toimiva kansakoulukin voi palvella.⁹⁸ Englantilaisen käytännöllisen opettajakoulutuksen mahti olikin oppilasopettajajärjestelmässä, ja heikon opettajakyvyn omaavat oppilasopettajat tietenkin karsiutuivat jo ennen viimeistä oppilasopettajatutkintoa. Vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä alkoi Englannissa ilmetä harrastusta yliopistomaista opettajainvalmistusta kohtaan.⁹⁹

Saksalaiset esikuvat olivat Norjan ja Tanskankin opettajainvalmistuksen pohjana.¹⁰⁰ Jo vuosisadan puolivälin aikaan oli seminaareihin näissä maissa yhdistetty harjoituskouluja, joissa ylimmän luokan oppilaat kuuntelivat ja harjoittelivat opetusta II luokan oppilaiden kuunnella jonkin verran näissä kouluissa.¹⁰¹ Seminaarin ja harjoituskoulun opettajat huolehtivat opetuksen ohjaamisesta.¹⁰²

Amerikkalainen opettajainvalmistus juontaa juurensa Saksasta, Ranskasta ja Hollannista.¹⁰³ Seminaarien (*normal schools*) varsinaisen perustamisen kautena vv. 1838—1860 yhdistettiin niihin myös harjoituskouluja (*the training tai model schools*).¹⁰⁴ Opetusharjoitteluun

käytetty aika vaihteli eri laitoksissa lyhyehköstä aikajaksosta aina yhteen vuoteen saakka.¹⁰⁵ Periaatteessa koulun ja opettajainvalmistuksen tuli olla kiinteässä kosketuksessa itse elämään, mikä puolestaan painotti käytännöllistä puolta opettajainvalmistuksessa.¹⁰⁶ Erityisen maininnan ansaitsee vielä naisopettajien arvostaminen. Näitä pidettiin monessa suhteessa miestä parempina ja sopivampina opettajan tehtävään.¹⁰⁷

Amerikkalaisella opettajainvalmistuksella oli jo viime vuosisadan puolella pyrkimystä muuttua yliopisto- ja korkeakouluympäristössä tapahtuvaksi. Samoin oli suunnitteilla eräänlaisten kokeilukoulujen (experiment school) liittäminen opettajainvalmistuslaitosten yhteyteen.¹⁰⁸

Venäjällä opettajainvalmistuksen kehittäminen tapahtui verraten hitaasti. Itämerenmaat ja Suomen suuriruhtinaanmaa olivat tässä suhteessa onnellisessa asemassa¹⁰⁹, mistä Tarton, Valgan, Kolppanan ja Jyväskylän seminaarit olivat hyvinä todistuskappaleina.¹¹⁰ Tarton seminaarin käytännöllinen opettajakoulutus, johon herbartilaisuus Ludvig v. Strümpell'in ansiosta lienee vaikuttanut hyvin varhain, tapahtui siten, että opiskelijat opettivat ensin yksityisiä oppilaita ja vasta opintojensa loppuvaiheessa koko luokkaa tai oppilasryhmää.¹¹¹ Kolppanan seminaari sai harjoituskoulukseen jo v. 1785 perustetun kansakoulun.¹¹²

Venäjän keisarillisen kansanvalistusseuran toimesta tehtiin siellä 1860-luvun alussa seminaarisuunnitelma, joka suomalaisten opintomatkoilijoiden ollessa Keski-Euroopan matkallaan oli parhaiden keskieurooppalaisten kasvatusoppineiden tarkastettavana. J. Länkelä piti mainittua suunnitelmaa varsin vaatimattomana.¹¹³ Vaikka Venäjällä astui voimaan v. 1864 uusi kansakouluasetus, ei opettajainvalmistusta tuolloin kuitenkaan saatu ajanmukaisesti järjestetyksi.¹¹⁴

Jonkin verran oli Pietarin Kasvatustieteellisen Keskuslaitoksen toimesta (Glavnyj Pedagogitšeskij Institut) suoritettu opettajainvalmistusta piiri- ja seurakuntakouluja varten 1800-luvun alkupuolella.¹¹⁵ Ennen vuoden 1870 seminaariasetusta, joka oli Venäjällä ensimmäinen laatuaan, oli em. seminaarien lisäksi perustettu Molodetsnon seminaari (1864) kokeiluopettajainvalmistuslaitokseksi. Sen harjoituskouluna toimi eräs kansakoulu, jonka opettajien tuli omata hyvä opetus-taito. Kukin opiskelija suoritti siellä harjoittelua muutaman päivän kerrallaan.¹¹⁶ Ennen vuotta 1870 valmistettiin opettajia vielä Korostisevin (Kiova) ja Zemstvojen seminaareissa sekä pedagogisten kurssien välityksellä.¹¹⁷

Viime vuosisadan loppupuolen opettajainvalmistus Venäjällä pohjautui vuoden 1870 asetukseen (Polozenje ob utšitel'skih seminarijah), joka oli laadittu maaseutukouluja varten, sekä vuoden 1872 kaupunkikoulujen opettajainvalmistusta koskeneeseen asetukseen. Harjoituskouluina toimivat maaseutu- ja kaupunkilaismalliset kansakoulut.¹¹⁸ Vuonna 1875 annettiin uusi ohje pedagogisista kursseista, samoin uusi ohjesääntö seminaareille. Molemmissa pidettiin tärkeänä käytännöllisen opettajakoulutuksen merkitystä.¹¹⁹

V. V. Grigorjev mainitsi teoksessaan *Istoritšeskij otšerk russkoi školy* (s. 463), että Sortavalaan perustettiin v. 1869 venäläinen seminaari. Sitä ei kuitenkaan koskaan perustettu, vaikka yritys toistuikin v. 1877. Mainitut pyrkimykset nimittäin kilpistyivät Suomen senaatin taitavaan menettelyyn tässä kysymyksessä.¹²⁰

IV Käytännöllistä opettajainvalmistusta maamme seminarisuunnitelmissa ennen vuotta 1866

1. Käytännöllistä opettajainvalmistusta Turun Akatemiassa

Kasvatusopilliset virtaukset saapuivat Keski-Euroopasta maahamme paljon aikaisemmin, kuin opettajainvalmistusta ja kansakoululaitosta koskeva suunnittelutyö sai alkunsa. Jo 1700-luvun lopulla oli Porthan tehnyt opintomatkan Keski-Eurooppaan tutustuen sikäläisiin kasvatusopillisiin aatteisiin.¹ Opintomatkan jälkeen hän piti Turun Akatemiassa luentoja kasvatusopillisista aiheista, mutta hänen luennoimansa pedagogiikka ei koitunut niinkään ns. tavallisen kansan kuin sivistyneistön hyväksi.

Paitsi varsinaisia, kansakoulunopettajia valmistavia seminaareja perustettiin jo 18. vuosisadalla saksalaisten yliopistojen yhteyteen kielitieteellisiä ja pedagogisia seminaareja, joiden eräänä päämääränä oli pedagogisen valmennuksen antaminen oppineen koulun opettajiksi eli oppikoulunopettajiksi pyrkiville henkilöille. Tällaisia seminaareja perustettiin muun muassa Göttingenin, Hallen ja Königsbergin yliopistojen yhteyteen.²

Esittäessään opettajainvalmistuslaitoksen perustamista Turun Akatemiaan Porthan viittasi juuri Göttingenin yliopiston kielitieteelliseen seminaariin.³ Varsinaisia pedagogisia seminaareja olivat F. Gediken Berliiniin 1700-luvun lopulla perustama seminaari, A. H. Niemeyerin johtama Hallen seminaari ja Herbartin perustama ja johtama Königsbergin yliopiston seminaari, joka oli sikäli erikoinen muihin vastaviin oppilaitoksiin verrattuna, että siellä harjaannutettiin osanottajia hänen kasvatus- ja opetusjärjestelmänsä mukaiseen opetuksen käytäntöön.⁴ Lienee tässä vielä aiheellista mainita siitä, että jo 1840-luvulta

alkaen toimi Tarton yliopistossa Ludvig v. Strümpell'in johtama seminaari, jonka osanottajat suorittivat käytännön harjoituksia Tarton lukiossa.⁵ Tarton pedagoginen seminaari oli K. V. Stoy'n Jenaan perustaman seminaarin mukainen. Viimeksimainittu antoi virikkeitä meidänkin maamme oppikoulunopettajien valmistukselle normaalilyseota suunniteltaessa.

Keskieurooppalaisten herätteiden pohjalta Ruotsin koululaitoksen ylihallituksen, kanslerikunnan, toimesta (perustettu 1801) tehtiin Uppsalan, Lundin ja Turun yliopistoille ehdotus pedagogiikan ja didaktiikan opetuksen aloittamisesta näissä yliopistoissa.⁶ Luentotoiminta saatiinkin alkamaan Turun yliopistossa Joh. Bonsdorffin toimesta Porthanin luennoitua jo aikaisemminkin kasvatusoppillisista aiheista.⁷

Merkittävän aloitteen kanslerikunta teki 15.3.1803 päivätyssä kirjeessään, määrätessään opettajiksi aikovia ylioppilaita kuuntelemaan Akatemiassa pidettäviä pedagogiikan luentoja, minkä jälkeen heidän olisi tullut suorittaa tutkinto kasvatusopissa. Akatemian kanslerin olisi pitänyt — kirjeen mukaan — valvoa sitäkin, ettei kelvotonta nuorisoa päästetty opettajiksi.⁸

Turun Akatemian kansleri teki jo samana vuonna (7.10.1803) esityksen seminarium philologicumin perustamisesta Turun Akatemian yhteyteen. Sen ohjelmassa, joka oli J. Tengströmin laatima, suositeltiin mm. opetusharjoituksia kokeneen ja kyvykkään opettajan johdolla teorian soveltamiseksi käytäntöön. Suunnitelman mukaan harjoituskouluksi olisi sopinut Turun katedraalikoulu, jossa myös opetuksen kuuntelutoiminta olisi voitu suorittaa.⁹ Kuningas vahvisti 10.4.1805 esityksen kahden opettajanviran perustamisesta ja velvoitti samalla Akatemian konsistorin laatimaan ohjesäännön, minkä tämä lähettikin Kanslerikunnalle ja sai suunnitelmalleen vahvistuksen 14.6.1806. Kanslerikunnan Akatemian kanslerille kreivi Wachmeisterille lähettämä (28.8.1806 päiväty) kirje sisälsi seminaarin perustamismääräyksen.¹⁰

Vastaperustetussa seminaarissa tapahtuvan opetusharjoittelun tuli suunnitelman mukaan olla kolmenlaista:

- lehtorin ohjaamaa harjoittelua,
- itsenäistä opetusharjoittelua ja
- ex tempore-harjoituksia, jotka osoittivat sekä valmiuden opetustyöhön että perusteellisen oppitunnin valmistuksen tarpeellisuuden. Jokaista kuunneltua opetustuntia seurasi kritiikki virheistä ja tunnin hyvistä puolista. Opetuskykynsä kukin seminaarin osanottaja sai osoit-

taa teoreettisen ja käytännöllisen oppikurssin jälkeen järjestetyssä tutkinnossa.¹¹

Huomattavin osa seminaarin opetuksesta jäi seminaarin käytännön opettajan osalle. Annettujen ohjeiden mukaan hänen tuli pitää vähintään kaksi oppituntia viikossa sitä varten paikalle kutsuttujen koulu- laisten ollessa oppilaina. Opiskelijat kuuntelivat lisäksi opetusta ja pitivät itse oppitunteja sekä valvonnan alaisina että valvonnatta katedraalikoulun eri luokilla. Käytännön opettaja puolestaan piti yhteyttä katedraalikoulun opettajiin opetusmenetelmien säilyttämiseksi yhteinäisinä ja samanlaisina.¹²

Tätä suunnitelmaa ja sen eurooppalaista taustaa on tässä yhteydessä esitelty näinkin laajasti siksi, että siinä oli periaatteessa ratkaistu useimmat niistä kysymyksistä, jotka tulivat esille myöhemmin oppi- ja kansakoulunopettajien ammatillista valmistusta suunniteltaessa 1850- ja 1860-luvuilla. Turun pedagogis-kielitieteellinen seminaari oli toiminnassa vuoteen 1827 eli kaupungin paloon asti, mutta sen kukoistajat olivat jo olleet ja menneet seminaarin lopullisesti päättyessä.¹³

Turun Akatemiassa annettu seminaarikoulutus lisäsi tietävästi jonkin verran koulunopettajien opetustaitoa ja kasvatuksellista näkemystä, joita siihen aikaan niinkuin aikaisemminkin tutkittiin tuomiokapituleissa. Vuosien 1843 ja 1856 koulusäädökset kiinnittivät huomiota myös opettajien opetustaitoon ja sen merkitykseen koulutyössä.¹⁴

2. Oppikoulunopettajien käytännöllisen valmistuksen suunnittelua

Vuoden 1843 koulusäädökset velvoittivat opettajanvirkoihin pyrkivät suorittamaan käytännölliset opetusnäytteet tuomiokapitulin jäsenen edessä osoittaakseen kykynsä ja taipumuksensa opettajan toimeen. Perinnäistavan mukaan piispa antoi opetettavan aiheen vasta näyte-tunnin alussa, joten näytteet olivat antajalleen erittäin vaativat ja ras-kaat.¹⁵

Vuonna 1856 annettu kouluja koskeva asetusta otti silmännähtävästi huomioon käytännöllisen opettajainvalmistuksen tarpeellisuuden, jos-kin jo yliopiston sääntökomitea 11.6.1851 päivätyssä mietinnössään kosketteli kasvatusopin professorinviran perustamiskysymyksen lisäksi myös opettajien käytännöllisen koulutuksen tarpeellisuutta ja toteutta-mismahdollisuuksia. Vuodelta 1856 peräisin oleva keisarin julistus

velvoitti lukioiden sekä ylä- ja ala-alkeiskoulujen opettajiksi aikovia ylioppilaita kirjoittautumaan kasvatustieteen ylioppilain julkaisuopilliseen tiedekuntaan ja suorittamaan kasvatustieteen ja opetusopin professorin valvonnassa ns. valmistavan kurssin.¹⁶ Sen jälkeen oli mahdollisuus suorittaa opetusharjoittelua ylä- ja ala-alkeiskoulussa. Näiden koulujen johtajien valvonnan alaisina opiskelijat toimivat sekä hospitantteina eli kuunteluoppilaina että apuopettajina.¹⁷ Tällä tavalla valmentautuneet kandidaatit ja ylioppilaat voitiin määrätä kouluihin sijaisopettajiksi, ja vähintään vuoden virkatoiminnan jälkeen he voivat suorittaa opetusnäytteet tuomiokapitulissa.¹⁸ Saman vuoden (1856) koulujärjestys määritteli opettajan käyttäytymisen peruspiirteitä. Hänellä tuli olla sopiva luonne ja nuhteettomat elämäntavat. Opettajan käytöksen ja ajattelutoiminnan piti oppilaissa herättää kunnioituksen, rohkeuden ja kiintymyksen tunnetta.¹⁹

Kaikki tämä osoitti, että oppineen koulun puolella kiinnitettiin opetustaitoon huomiota jo paljon ennen kuin kansakoulunopettajien valmistus oli edes päässyt alkamaan. Kuinka tehokasta valmennus on ollut, sitä ei tässä yhteydessä kyetä pätevästi arvioimaan.

Monta vuotta ei vuoden 1856 koululakiin pohjautunut käytännöllinen opettajainvalmistukseen pystynyt tyydyttämään ajan vaatimuksia, vaan jo v. 1860 Turussa pidetyssä opettajain kokouksessa oltiin yksimielisiä siitä, että koko oppikoulun kurssin sisältävä normaalilyseo olisi perustettava mitä pikimmin. M. Akiander ja Snellman laativat melkeinpä samanaikaisesti ehdotuksen normaalilyseoiden perustamiseksi. Porvoon tuomiokapitulikin teki 19.12.1860 ehdotuksen normaalilyseon perustamisesta pääkaupunkiin.²⁰ Yliopiston konsistori piti Snellmanin esitystä ansiokkaimpana ja senaatti puolestaan yhtyi konsistorin mielipiteeseen ja anoi 8.3.1861 apurahaa kolmen stipendiaatin pedagogista ulkomaanmatkaa varten, minkä esityksen hallitsijakin hyväksyi.²¹ Samanaikaisesti suunniteltiin voimaperäisesti myös kansakoulunopettajain valmistuksen aloittamista.

Kasvatustieteen professori Z. J. Cleve laati stipendiaateille matkasuunnitelman sen kokemuksen pohjalta, minkä hän oli saanut omalla ulkomaisella opintomatallaan, ja sitten normaalilyseota koskevan asetusehdotuksen stipendiaattien palattua ulkomaanmatkaltaan. Tammiukuun 30. päivänä annettulla keisarin julistuksella se oli periaatteessa päätetty perustaa.²² Ennen ulkomaanmatkan alkamista Cleve ja stipendiaatit J. E. Bergroth, H. L. Melander ja C. J. Lindqvist lausuiivat 9.12.1862 päivätyssä, senaatille osoitetussa kirjeessään, että normaalilyseoiden tarkoitus tuli olemaan kaksinainen: toimia sekä muiden kou-

lujen mallina että varsinaisena harjoituskouluna. Normaalilyseo ei näiden henkilöiden käsityksen mukaan kyennyt toimimaan esikoulutta, ja niinpä senaatti antoiakin 16.12.1862 suostumuksensa ns. valmistavan luokan perustamiseen.²³ Normaalilyseota koskevan perussäännön Cleve jätti senaatille huhtikuussa 1864. Sen pohjana oli K. V. Stoyin johtama herbartilaishenkinen opettajainvalmistuslaitos, jonka yhteydessä toimi täydellinen normaalilyseo.²⁴

Senaatin talousosasto tutki sääntöehdotuksen ja yhtyi, eräitä korjauksia suoritettuaan, Snellmanin antamaan lausuntoon sen hyväksymisestä. Koska kokonaissuunnitelman toteuttaminen olisi vaatinut liian paljon taloudellisia uhrauksia, alkoi normaalilyseo toimintansa hallitsijan 2.6.1864 hyväksymän puolinaisen suunnitelman turvin syksyllä 1864²⁵, eli tasan vuosi sen jälkeen, kuin kansakoulunopettajain valmistus Jyväskylän väliaikaisessa seminaarissa oli päässyt alkamaan. Ei siis voida 1860-luvun koulukysymyksiä pohdittaessa tarkastella opettajainvalmistuksen aloittamiseen ja kehittämiseen liittyviä pyrkimyksiä yksinomaan kansakoulunopettajain valmistuksen näkökulmasta käsin, niinkuin varsin usein tehdään, vaan ne olivat koko koululaitosta koskevia kysymyksiä, jotka tuolloin saivat toivotun ja asianmukaisen ratkaisunsa.

3. H a j a n a i s i a e h d o t u k s i a k a n s a k o u l u n o p e t t a j a i n v a l m i s t a m i s e k s i

Lähes kaikissa kouluhistorioissa ja historiallisissa romaaneissa on kuvattu ja esitelty erilaisia kansanopettajia, jotka eivät olleet saaneet mitään varsinaista opettajakoulutusta, vaan jotka olivat käytännön työssä saavuttaneet sen opetuskyvyn, mikä heillä kullakin oli. Jonkinlaisesta opettajakoulutuksesta voidaan puhua niissä tapauksissa, joissa joku henkilö lähti tai lähetettiin viime vuosisadan alkupuolella eri maihin opiskelemaan tavallisissa vuoro-opetuskouluissa vuoro-opetusmenetelmiä.²⁶ Joitakin velvoituksia lienee papistollakin ollut lukka-reiden opetustaidon kohottamiseksi, jotta nämä puolestaan olisivat voineet asiallisesti suorittaa opetustyötään.²⁷

Jaakko Tengström, joka laati suunnitelman Turun Akatemiassa tapahtuvan opettajainvalmistuksen eheyttämiseksi, teki myös Ahlmanin kouluja varten opettajainvalmistusta koskevan suunnitelman, joka pani painoa myöskin käytännölliselle opettajakoulutukselle. Siihen sisältyi kasvatustieteen oppikurssin lisäksi myös käytännöllistä harjoitusta joko rippikouluissa tai muissa kansanopetuslaitoksissa.²⁸

Ensimmäisen varsinaisen opettajainvalmistusta koskevan suunnitelman laati O. H. Gripenberg v. 1819. Tässä samoin kuin Y. Ulricin samoihin aikoihin ilmestyneessä seminaarisuunnitelmassa katsottiin harjoituskoulu käytännöllisen opettajakoulutuksen kannalta välttämättömäksi.²⁹ K. K. Böcker esitti seuraavalla vuosikymmenellä huomattavasti vaatimattomamman suunnitelman opettajien valmistamiseksi. Heitä nimittäin voitiin hänen käsityksensä mukaan kouluttaa rippikoulussa papin ja lukkarin opastuksella.³⁰ J. Gadolinin opettajainvalmistusta koskeva suunnitelma on niinkään mainittava.³¹

Vasta vuosisadan puolivälissä alkoi varsinainen opettajakoulutukseen tähtäävä toiminta voimistua ennen kaikkea kansallisen ja uskonnollisen herätyksen johdosta.³²

Sanomalehdet kirjoittivat opettajainvalmistuksen kysymyksistä.³³ Joulukuussa 1851 asetettu uskonnollisen kansanvalistuksen edistämiskomitea teki Ruotsin mallin mukaisen seminaariehdotuksen.³⁴ Kaikki tehdyt ehdotukset jäivät kuitenkin vielä paperille samoin kuin tuomiokapitulien vuodelta 1856 olevat ehdotukset, joista Turun tuomiokapitulilla oli G. E. Eurénin ja Torsten T. Renwallin ansiosta eniten sanottavaa.³⁵ Tuomiokapitulien ehdotusten esittämät käytännölliset opetusharjoitukset, lähinnä niiden kuunteluosa, voitiin suorittaa joko kaupungin kansakouluissa tai muissa vastaavissa oppilaitoksissa. Varsinaiset omakohtaiset harjoitukset olisi voitu suorittaa seminaarien yhteyteen perustetuissa sunnuntaikouluissa johtajan ja opettajan ohjauksen alaisena.³⁶

Eräät yksityiset henkilöt esittivät mielipiteitään siitä, millaisia tulevien opettajainvalmistuslaitosten tuli olla. Heistä kuuluisin oli eittämättä Snellman. Jo v. 1840 hän kritisoi Freja-lehdessä opettajainvalmistuksen riittämättömyyttä, mistä asiasta hän kirjoitti myös Saimassa v. 1845. Eikä vain teoreettinen sivistys antanut hänen mielestään riittävää pätevyyttä opettajan virkaan, vaan käytännöllisestä ammattikoulutuksesta oli myös pidettävä samanaikaisesti huolta.³⁷ Litteraturbladin 10. numerossa 1856 Snellman vihdoinkin esitti lopullisen kansakoulu- ja seminaarisuunnitelmansa, johon sisältyi myös ehdotus, että seminaarin yhteyteen olisi perustettava kansakoulu käytännöllisiä opetusharjoituksia varten.³⁸ Sen verran epätäydellinen Snellmaninkin esitys oli, ettei voida kovinkaan helposti muodostaa täyttä mielikuvaa hänen hahmottamastaan seminaarista.³⁹

Senaatin istunnossa 24.3.1856 kiinnitti Aleksanteri II huomiota kansanopetuksen tilaan maassa. Tältä pohjalta olivat tuomiokapitulit tehneet ehdotuksensa. Samalta pohjalta lähteneeksi on Snellmaninkin

kirjoitus ymmärrettävä. Tuomiokapitulien ehdotusten kritiikistä kirposi esiin se ohjelmajulistus, joka tuli olemaan pohjana alkavalle opettajainvalmistuksellemme. Suunnitelman tekijäksi tai pikemminkin vastineen laatijaksi osoittautui Pietarin kaupungissa opettajana ja pappina toiminut Uno Cygnaeus, joka muita kirjoittajia syvällisemmin oli paneutunut kasvatukseen ja opetuskysymyksiin. Tämä seikka kävi ilmi heti hänen ensimmäisestä koululaitoksen järjestämisestä koskeneesta artikkelistaan.

4. Cygnaeuksen ehdotukset

a. Pedagoginen tietous ja ensimmäiset suunnitelmat

Lähtökohtana Cygnaeuksen kansakouluuasteiden ja pedagogisten käsitysten selvittelylle ovat hänen omat sanansa, että hän Pietarissa olonsa ajan oli harrastanut pedagogisia opintoja tutustuen tuolloin kaikkeen parhaaseen pedagogiseen kirjallisuuteen.⁴⁰ Lisäksi hän omasi laajan praktiikan opetuslalla paitsi Pietarin kaudelta myös pitkäaikaiselta maailmanympärysmatkaltaan, jonka pääkohteen muodosti viisi vuotta kestävä papin ja opettajan toimi etäisellä Sitkalla. Pietarissa hän joutui tekemisiin myös monien eri maiden, lähinnä saksalaisten koulumiesten kanssa.⁴¹ Viime vuosikymmenen lopulla on esitetty sellaisiakin mielipiteitä, että Cygnaeus olisi pedagogiselle ajattelulle saanut vaikutteita Baltian maiden seminaareista, lähinnä Valgan ja Kolppanan seminaareista⁴², eikä tätä käsitystä voidakaan kokonaan jättää huomioon ottamatta.⁴³ Mutta suuressa määrässä tätä vaikutusta tuskin lienee olemassa, sillä toisaalta on voitu osoittaa, miten runsaasti Cygnaeuksen ehdotuksiin ja koulusuunnitelmiin on saatu vaikutteita muualta Euroopasta. Mitä taas tulee Jyväskylän ja Kolppanan seminaarin vuorovaikutukseen, on todettava, että Cygnaeus oli jo tehnyt ulkomaanmatkansa, ennenkuin Kolppanan seminaarin perustamisesta edes keskusteltiin.

Heti ensimmäisessä kirjoituksessaan Suomen kansakoululaitoksesta v. 1857 Cygnaeus esitti, että tulevaan seminaariin olisi pitänyt yhdistää tyttö- ja poikaharjoituskoulu, joissa seminaarin ylimmän luokan oppilaat olisivat voineet suorittaa opetusharjoitteluaan seminaarinjohtajan huolellisessa valvonnassa.⁴⁴

Jo tässä vaiheessa hänelle oli hahmottunut yhdistetyn seminaarin rakenne, mistä syystä harjoituskoulu suunniteltiin pojille ja tytöille

erilliseksi. Samana vuonna senaattiin lähettämässään vastineessa Hajanaisia mietteitä Suomeen aiotusta kansakoulusta Cygnaeus toisti edellisessä kirjoituksessa esittämiään käsityksiä opetusharjoittelun järjestämisestä.

Ei liene tämän tutkimuksen yhteydessä tarpeellista pohdiskella perusteellisesti, mistä Cygnaeus sai siihenastiset varsinaista opettajakoulutusta koskeneet aatteensa. Olihan tätä ennen jo Suomessakin ilmestynyt joitakin seminaarisuunnitelmia, jotka pitivät tärkeänä, että opettajiksi valmistuvat saisivat suorittaa harjoittelun jossakin koulussa. Lisäksi tuolloin oli jo lähes kaikkien keskieuropalaisten seminaarien yhteydessä harjoituskouluja, joista hän on voinut saada tietoa sekä kirjallisuuden välityksellä että toisten henkilöiden kertomana. Käytännöllisen opettajakoulutuksen vaatimus oli tuolloin jo tosiasia. Sen voimakkaana tukena ja eteenpäin viejänä olivat Preussin vuoden 1854 koulusäädökset, jotka eivät jääneet vieraiaksi monellekaan eurooppalaiselle kasvatusoppineelle tuona aikana.⁴⁵

Vaikka emme tässä yhteydessä pyrikään selvittämään tyhjentävästi Cygnaeuksen pedagogisen ajattelun syntyä ja kehitystä, niin lienee kuitenkin paikallaan luoda siihen lyhyt pääpiirteittäinen katsaus. Edellämämainitussa artikkelissaan Cygnaeus mainitsi joukon kasvatusoppineiden nimiä, joihin hän näyttää Pietarissa ollessaan tai jo sitä ennen tutustuneen. Heistä mainittakoon Ratich, Lancaster, Pestalozzi, Harnisch, Diesterweg, Scherr ja Schnell.⁴⁶ Cygnaeuksen kirjaston jätteissä oli monia ennen vuotta 1857 ilmestyneitä teoksia, joiden hankinta-aika ei ole niinkään helposti selvitettävissä. Muun muassa B. C. Denzelin neliosainen Erziehungs- und Unterrichtslehre (1825—1833), Krögerin Mittheilungen über Pestalozzi (1846), K. G. Blochmannin Heinrich Pestalozzi (1846), K. F. Biedermannin Die Erziehung zur Arbeit (1852), jossa siteerataan muun muassa Curtmanin kirjaa Die Schule und Leben sekä Pestalozzia, Diesterwegin Wegweiser für deutsche Lehrer (1850) ja Diesterwegin Sollen und Wollen (1857).

Kun tarkastelee näiden teosten sisällystä, voi varsin helposti todeta, että niiden välityksellä on hallittavissa koko silloinen uusin pedagogiikka. Olisi varsin mielenkiintoista yrittää tutkia, mistä lähteestä on peräisin itsekukin Cygnaeuksen ajatus, joka kohdistuu kasvatukseen ja koululaitokseen. Mutta monissa kohdin sellainen yritys olisi vailla mieltä siitä yksinkertaisesta syystä, että tuon ajan yleispedagogisessa ajattelussa oli laajalti havaittavissa samanlaisia käsityksiä. Siis vain sellaisten ajatusten verifiointilla on merkitystä, jotka ovat harvinaisia tai huomattavasti aikaansa edellä. Niitäkin Cygnaeuksella oli. Edellä

oleva lienee antanut riittävän kuvan Cygnaeuksen laajasta pedagogisesta tietämyksestä, joka osaltaan vaikutti siihen, että juuri hänet valittiin kansansivistyksemme korottamiseen tähtäävien suunnitelmien laatijaksi ja toteuttajaksi.

b. Varsinaisten ehdotusten alkuperä

Niin kuin monessa eri yhteydessä on mainittu, Cygnaeus lähetettiin ulkomaille tutustumaan eri maiden koululaitokseen. Snellmankin, jota voidaan pitää auktoriteettina kouluasioissa, katsoi Cygnaeuksen sopivaksi henkilöksi suorittamaan pedagogisen tutkimusmatkan.⁴⁷ Kun Cygnaeus oli palannut matkaltaan ja kirjoittanut matkakertomuksensa, käsiteltiin koulukysymystä senaatissa 2.2.1860 ja tällöin Cygnaeukselta päätettiin pyytää täydellinen ehdotus seminaarin ja kansakoulun järjestämiseksi maahamme. Tämän pyynnön senaatti esitti siitä syystä, että Cygnaeus oli monin tavoin osoittanut elävää harrastusta kansansivistystä kohtaan ja että hänellä oli koulukysymysten alalla teoreettista tietoa ja arvokasta kokemusta.⁴⁸

Cygnaeus laati mainitun ehdotuksen saman vuoden kuluessa.⁴⁹

Tämän luvun keskeisenä ongelmana on sen seikan selvittäminen, miten Cygnaeus ajatteli toteuttaa varsinaisen opettajakoulutuksen ja mistä hän sai tätä koskevat esikuvansa. Cygnaeus itse kertoi eräässä yhteydessä kääntäneensä varsinaisiin koululaitosehdotuksiinsa suoraan määrättyjä osia eri maiden koulusäännöksistä sekä opettajainvalmistusta koskevista opetussuunnitelmista ja ohjesäännöistä. Mutta tämä ”lainaaminen” ei kuitenkaan ollut summittaista, niin hän itse lausui, vaan valikoivaa: hän näet sisällytti suunnitelmiinsa vain sellaisen aineksen, mikä oli sopusoinnussa hänen persoonallisten näkemystensä ja käsitystensä kanssa.⁵⁰ Sitä seikkaa hän korosti erityisesti, ettei hän siirtänyt Suomeen mitään Saksan eikä Sveitsin mallikoulua, vaan kansakoulun merkkimiesten kaikkialla hyväksymät periaatteet.⁵¹

Kirjaimellisesti tuo lausuma ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa opetusharjoittelua ja harjoituskouluja koskevilta osiltaan, sillä esikuvat ovat löydettävissä Wettingenin seminaarin praksiksesta.⁵² Tämä asiantila käy parhaiten ilmi verrattaessa toisiinsa Cygnaeuksen ehdotusten käytännöllistä opettajainvalmistusta koskevia kohtia sekä Wettingenin seminaarin vuodelta 1854 peräisin olevaa opetussuunnitelmaa Lehrplan des Aargauischen Lehrerseminars in Wettingen.

Lehrplan, Wettingen

§ 64

... so soll sich man die Anleitung zum Schulhalten lediglich noch mit der praktischen Übungen der Zöglinge im Unterrichten, und deren wirklichen Einführungen in die Organisation, Disziplin und gesetzliche Verwaltung der Schule selbst befassen.

§ 65

Zu diesem Zwecke besteht am Seminar... eine eigene Musterschule...

§ 68

Im ersten Halbjahre wohnen die Zöglinge der Musterschule anfänglich bloss Beobachtung des Unterrichts bei...

Förslag, Cygnaeus

§ 64

... skall han genom handledning i skolhållning vinna praktisk öfning i undervisandet och göras bekant med skolans organisation, disciplin, och ändamålsenliga förvaltning.

§ 65

Till detta ändamål finnes vid seminariet tvenne normal- eller mönsterskolor...

§ 67

... under första halfva året öfvervara eleverna undervisningen blott för att gifta akt på metoden...

Koska riippuvuus näyttää ilmeiseltä ja koska käytettävissä olleista muiden Sveitsin seminaarien ohjesäännöistä ei ole ollut löydettävissä näin läheistä samanlaisuutta, voidaan Wettingenin seminaarin opetussuunnitelmaa pitää tässä suhteessa Cygnaeuksen lähimpänä mallina.

Cygnaeuksen ehdotusten johdannon loppuosa sisältää pedagogisen ohjelman, mistä seikasta on tässä yhteydessä vielä lyhyesti mainittava. Sen alkuperäislähde on löydettävissä Bernin kantonin vuonna 1860 ilmestyneestä opetussuunnitelmasta, joka sisälsi kirjoituksen *Wie müssen Schule und Unterricht beschaffen sein, wenn sie erziehend wirken sollen*.⁵³

c. Ehdotusten harjoituskoulu

Harjoituskoulun perusrakenne pysyi Cygnaeuksen ehdotuksissa samanlaisena kuin hän alun pitäen oli ajatellut, nimittäin kouluna tyttöjä ja poikia varten⁵⁴, kun taas Wettingenin harjoituskoulussa tytöt

ja pojat olivat yhdessä ja samassa luokassa.⁵⁵ Mutta edellämainitun lisäksi hän ehdotti — Wettingenin seminaarin opetussuunnitelmaa seuraten — että harjoituskoulun oppilaita olisi voitu noutaa itse seminaarinkin oppitunneille silloin, kun seminaarin opettaja itse halusi esitellä koko seminaariluokalle jonkin määrätyn opetustavan.⁵⁶ Edelleen Cygnaeus oli sitä mieltä, että harjoituskoulu oli, Wettingenin seminaarissa vallitsevan käytännön mukaisesti, oleva esikuvana maan muille kansakouluille⁵⁷, mitä seikkaa useat muutkin Sveitsin seminaarisuunnitelmat ja seminaarien ohjesäännöt korostivat.⁵⁸

Varsinaisissa ehdotuksissaan Cygnaeus ei esittänyt lainkaan luokkajakoa harjoituskoulua varten. Ehdotusten liitteistä sekä osittain myös harjoituskoulun opetussuunnitelmasta kävi ilmi, että kumpaankin harjoituskouluun oli tuleva kolme osastoa, joista kahteen alempaan kuului kahden ikäluokan, kolmanteen kolmen vuosiluokan oppilaita. Vain harjoituskoulun rakennuspiirustuksista voi päätellä, että näitä kaikkia osastoja oli tarkoitus opettaa samassa luokkahuoneessa yhdistettynä luokkana.⁵⁹ Tällainen yhdistetty luokka taas olisi ollut erittäin epäkiitollinen aloittelevien opettajien harjoitusluokaksi, vaikka toisaalta maalaistyyppiset kansakoulut tulivat olemaan juuri sellaisia. Mistä Cygnaeus on saanut tuontapaisen luokkajaon kouluehdotukseensa, on vielä toistaiseksi selvittämättä. Sveitsiläisissä kansakouluissa tosin oli kuuden luokan jaksoja peruskouluasteella, mutta niitä ei ryhmitetty tällä tavalla kolmelle luokkatasolle.

Harjoituskoulun työvuoden pituuden Cygnaeus suunnitteli yhtä pitkäksi kuin seminaarinkin eli 45 viikoksi. Vain seitsemän viikkoa oli varattu lomien varten. Tämä järjestely ei olisi koitunut opetusharjoitteluun osallistujille edulliseksi järjestelyksi, sillä opiskelijoille olisi ollut luonnollisesti paljon miellyttävämpää aloittaa harjoittelu vasta jonkin ajan kuluttua lukukauden alkamisesta ja päättää se taas joitakin päiviä ennen lukukauden päättymistä. Tuollainen pitkä 40—45 viikkoa kestävä lukuvuosi oli tyypillinen myös Sveitsin kantonien kouluissa.⁶⁰

Seminaarin rakennussuunnitelman Cygnaeus laati yhteistyössä arkkitehtitoimisto Polénin kanssa. Tytöille ja pojille tarkoitetut harjoituskoulun luokkahuoneet oli sijoitettu kaksikerroksisten rakennusten toiseen kerrokseen neljänmuotoisen rakennuskompleksin vierekkäisiin sisäkulmiin.⁶¹ Tämä järjestely oli omiaan helpottamaan opetusharjoittelua: harjoituskoululuokat sijaitsivat välittömästi seminaarin yhteydessä. Cygnaeuksen rakennussuunnitelmissa lienee jonkin verran ruotsalaisen koulumiehen P. A. Siljeströmin kouluarkkitehtuuria kos-

kevan teoksen vaikutusta, esim. rakennusten paikkaa, rakennustyyliä, koulun pihaa ja puutarhaa koskevilla kysymyksissä.⁶² Harjoituskoulu-
luokkien kalustoksi Cygnaeus suositteli samoin kuin Siljeströmin
yksinistuttavia tuoleja ja pöytiä, eikä kahdenistuttavia pulpetteja,
joita tuolloin jo tunnettiin.⁶³ Havainnollisuuden periaatteella perus-
tellen Cygnaeus ehdotti harjoituskouluun hankittavaksi lukuisan jou-
kon opetus- ja havaintovälineitä⁶⁴, mikä luonnollisesti vaikutti opiske-
lijöiden opetustyön menestymiseen. Jotta opiskelijat olisivat oppineet
ymmärtämään havainnollisen opetuksen merkityksen, aikoi Cygnaeus
sitä varten sijoittaa seminaarin yhteyteen myös kuurojenkoulun, mut-
ta liiallisten kustannusten pelosta jätti sen pois suunnitelmistaan. Mo-
nien saksalaisten opettajainvalmistuslaitosten yhteydessä oli näitä op-
pilaitoksia.⁶⁵

Harjoituskoulujen oppilasmäärät Cygnaeus rajoitti varsin pieniksi,
tämänkin harjoittelijoiden eduksi. Kumpaankin harjoituskouluun oli
otettava 15 vakinaista oppilasta ja näille oli varattava sisäoppilaspai-
kat. Sen lisäksi voitiin harjoituskouluun ottaa muitakin oppilaita, jos
oli tilaa. Näiden oli kuitenkin pääsykokeessa osattava virheettömästi
lukea ja selostaa luetun sisällystä. Huhtikuun 15. päivänä 1858 an-
nettu asetus pani samat vaatimukset kansakouluun pääsyn ehdoksi.⁶⁶
Muun muassa Wettingenin harjoituskoulussa oli oppilaita luokalla
huomattavasti enemmän kuin Cygnaeuksen ehdottamassa koulussa.⁶⁷

Cygnaeuksen ohjelman mukaan harjoituskoulun oppiaineet olivat
uskonto, äidinkieli, havainto-oppi, laskento, historia, maantieto, pii-
rustus ja muovailu, käsityöt, luonnontieto, laulu ja voimistelu, siis
pääpiirteissään samat kuin sen ajan ulkomaiden kansakouluissa ja kan-
sakouluehdotuksissa.⁶⁸ Jotain erikoista hänen suunnitelmassaan kui-
tenkin oli niihin verrattuna, nimittäin pedagogisesti ohjattu poikien
veisto, jonka isänä Cygnaeusta pidetään koko Euroopassa.⁶⁹ Jos vielä
verrataan näitä oppiaineita vuoden 1856 koulusäännöksissä esitettyi-
hin oppiaineisiin, voidaan todeta, että ala-alkeiskoulun oppiaineiden:
uskonnon, äidinkielen, maantiedon, historian ja laulun lisäksi yläal-
keiskoulussa opetettiin luonnontietoa ja voimistelua. Vasta lukion
yleissivistävällä linjalla oli piirustus oppiaineena, ja käsityöt kuulu-
vat vain tyttökoulujen opetusohjelmaan.⁷⁰ Tätä taustaa vasten tarkas-
teltuna on varsin selvää, että tällaiseen opetussuunnitelmaan tutus-
tuessaan harjoittelijat tulivat saamaan varsin korkean käsityksen ajan-
mukaisesta, eräässä mielessä aikaansa edelläkin olevasta kansakoulusta
ja sen tehtävästä.

Wettingenin seminaarin käytäntöä seuraten Cygnaeus ei ehdottanut

poikaharjoituskouluun vakinaista opettajaa, vaan jätti em. koulun seminaarin opettajien, lähinnä kasvatusopin opettajan huostaan, jolloin seminaarin III ja IV luokan oppilaat olisivat siellä toimineet heidän apunaan.⁷¹ Bernin naisseminaarin esimerkki luultavasti vaikutti siihen, että Cygnaeus ehdotti tyttöharjoituskouluun oman vakinaisen opettajansa⁷², jonka pätevyysvaatimukset tulivat olemaan hyvin korkeat.⁷³ Bernin naisseminaarin kaikilla luokilla oli nimittäin oma opettajansa, Klassenmutter. Naisopiskelijat olisivat myös näin muodoin olleet opetusharjoittelussa edullisemmässä asemassa kuin miehet.

d. Harjoittelu lastentarhassa ja -seimessä

Vuodesta 1840 lähtien levisi Fröbelin lastentarha-aate (Kindergarten) varsin voimakkaasti yli Saksan rajojen, vaikka lastentarhat Saksassa olivatkin jonkin aikaa kiellettyjä. Seminaarisuunnitelmiinsa Cygnaeus liitti myös lastentarhan ja lastenseimen, joista naisosasto olisi pääasiallisesti vastannut. Ennen vuotta 1860 meidän maassamme ei tiedetty juuri mitään tällaisista laitoksista, ja vasta ulkomaanmatkansa aikana Cygnaeuksellekin selvisi niiden merkitys.⁷⁴ *A. Salo* päätyi tutkimuksessaan siihen tulokseen, että Hampurissa sijainnut Luise Fröbelin lastentarhanopettajien valmistuslaitos, Dresdenissä ollut lastenseimi ja Georgensin oppilaitos olisivat Cygnaeukselle antaneet lopullisen sysäyksen liittää lastentarhan ja lastenseimen omaan kasvatustjärjestelmäänsä.⁷⁵

Tämän lisäksi näyttää ilmeiseltä, että Bernin naisseminaarin yhteyteen liitetty pientenlastenkoulu (Kleinkinderschule) olisi lisännyt Cygnaeuksen innostusta ja harrastusta lastentarhaa kohtaan. Tämän Frölichin johtaman tyttöoppilaitoksen — siihen kuului, paitsi seminaari ja pientenlastenkoulu, myös kansa- ja keskikoulu — opetusta Cygnaeus muutenkin ylisti. Pientenlastenkoulu toimi itse asiassa Fröbelin periaatteiden pohjalla; Frölich ei vain jostakin syystä halunnut käyttää siitä lastentarhan nimeä.⁷⁶ Tämä kävi ilmi Cygnaeuksen tuota oppilaitosta esittelevään muistojulkaisuun kirjoittamasta reunahuomautuksesta.

Lastentarhan ohjelma jakaantui kahden luokan osalle. Ensimmäiselle luokalle Cygnaeus ei ehdottanut mitään kiinteää ohjelmaa, toisen luokan oppiaineiksi hän sen sijaan ehdotti uskontoa, havainto-oppia, äidinkieltä, laskentaa, piirustusta, laulua, käsitöitä, voimistelua ja leikkiä, mitkä aineet olivat edustettuina myös Frölichin johtaman tyttöoppilaitoksen pientenlastenkoulussa.⁷⁷

Naisopiskelijoiden piti myös, Cygnaeuksen esittämällä tavalla, harjoitella lastenseimessä ja lastentarhassa, mikä sinänsä oli varsin asianmukaista, jotta opiskelijat olisivat oppineet tuntemaan eri-ikäisiä lapsia ja heidän opettamistaan. Mutta naisopiskelijoille tämän suunnitelman toteuttaminen tuli merkitsemään huomattavaa työn lisää, mitä ei vastaavasti miehille ollut tuleva.

5. Tarkastuskomitean mielipiteet

Cygnaeus jätti ehdotuksensa Förslag rörande folkskoleväsendet i Finland senaatille. Painosta se ilmestyi tammikuussa 1861, ja helmikuun 14. päivänä esitettiin senaatin talousosaston kokouksessa hänen ehdotuksiaan tarkastamaan asetetun komitean jäsenluettelo. Sen puheenjohtajaksi nimettiin senaattori Seb. Gripenberg ja sihteeriksi toimittaja P. Tikkanen, jonka seuraajaksi saman vuoden syyskuussa nimettiin lukion rehtori, vuodesta 1862 Helsingin yliopiston kasvatusopin professori Z. J. Cleve. Hän myös laati komitean lausunto- ja ehdotusluonnoksen sanamuodon.⁷⁸ Komitean jäseneksi olisi olettanut myös Snellmanin itseoikeutetusti tulevan, mutta jostakin syystä hänet sivuutettiin, vaikka senaattori von Born puhuikin voimakkaasti hänen puolestaan.⁷⁹

Cygnaeuksen pykäliin jaoiteltu ehdotus ei sellaisenaan olisi tullut kysymykseen lakitekstinä, vaan se oli joka tapauksessa uudelleen kirjoitettava.⁸⁰ Mutta itse muodollisen asun korjaamisen lisäksi oli tarkastuskomitealla paljonkin huomauttamista itse ehdotusten sisällöstä. Harjoituskouluun ja yleensä opetusharjoitteluun liittyvät kysymykset saivat komiteassa paljon huomiota osakseen. Harjoituskoulu koki komiteassa merkittävän laajenemisen sen pitäessä 15 oppilaan harjoituskoulua aivan liian pienenä kaksi kertaa suuremman opiskelijajoukon käytännöllistä opettajakoulutusta varten⁸¹, mitä huomautusta on pidettävä paikalleen osuneena. Mutta sen sijaan komitean ehdotus vain IV luokan opetusharjoittelusta Cygnaeuksen ehdottaman III ja IV luokan sijasta oli taka-askel, sillä tietenkin kahden vuoden aikana olisi voitu harjoittelukysymyksiin paneutua tehokkaammin kuin yhden vuoden aikana.

Lastentarhan komitea jätti kokonaan pois seminaarijärjestelmästä. A. Meurman ja F. L. Schauman hylkäsivät sen, koska katsoivat, että se oli luonteeltaan hyväntekeväisyyslaitos. A. Svedberg halusi muuttaa sen nimen toiseksi. Cleve oli periaatteessa lastentarhan kannalla,

mutta sen tuli luonteeltaan muistuttaa kyläkoulua, jonka pitoon naisopiskelijat voivat lastentarhassa harjaantua. K. G. Leinberg puolusti vastalauseessaan lastentarhaa, A. Soldan lastentarhaa, jonka nimen hän halusi muuttaa alemmaksi harjoituskouluksi. Harjoituskoulun oppilasasuntolaa eli internaattia Soldan niin ikään puolusti.⁸² Komitea piti sen sijaan asianmukaisena ns. alemmaa harjoituskoulua, jonka ensimmäisen kouluasteen muodosti valmistava luokka.⁸³ Periaatteessa komiteankin kannanotto oli varsin onnistunut, sillä harjoituskouluun valmistavaksi kouluksi lastentarha kuitenkin tuli muodostumaan.

Komitea lyhensi Cygnaeuksen ehdottaman lukuvuoden (45 viikkoa) kolmella viikolla todennäköisesti siitä syystä, että tällä menettelyllä seminaarin työvuosi saatiin edes jonkin verran ehdotettua enemmän muiden koulujen lukuvuoden pituiseksi, vaikka se vieläkin jäi huomattavasti pitemmäksi oppikoulujen työvuotta.⁸⁴

Komitean ehdotus, että kumpaankin harjoituskouluun oli tuleva viisi luokkahuonetta, antaa lopullisen kuvan sen hahmottelemasta harjoituskoulusta. Alempi harjoituskoulu tarvitsi kaksi luokkahuonetta, toisen valmistavaa luokkaa ja toisen kaksi vuosiosastoa käsitävää toista luokkaa varten. Ylempää harjoituskoulua varten jäi kolme luokkahuonetta. Kaksi vuosikurssia kävi koulua samassa luokassa.⁸⁵ Näin komitea katsoi huolehtineensa siitä, että opiskelijat olisivat saaneet harjoitusta yhdistettyä luokkaa eli yksiopettajaista koulua varten.⁸⁶ Tähän samaan oli tietysti Cygnaeuskin pyrkinyt, mutta huomattavasti vaatimattomammin suunnitelmin kuin komitea. Cleve ajatteli alun perin kolmiosastoista harjoituskoulua.⁸⁷

Cygnaeuksen ehdotuksissa poikaharjoituskoulu jäi ilman vakinaista opettajaa. Tarkastuskomitea jätti tyttöharjoituskoulunkin kokonaan seminaarin opettajien varaan, lähinnä yhdelle naisopettajalle. Siinä komitea yhtyi Cygnaeukseen, että harjoituskoulun ylin johto kuului seminaarin johtajalle, samoin kuin siinäkin, että poikaharjoituskoulun opetuksesta ja järjestyksestä vastasi yksi lehtori.⁸⁸ Tämä komitean menettely ei ole täysin sopusoinnussa sen kanssa, mitä komitea esitti harjoituskoulun laajuudesta. Se tosin puolusteli kantaansa sillä, että em. opettajat voivat määrätä apulaisikseen yhden tai useamman opetusharjoitteluaan suorittavista opiskelijoista.⁸⁹ Opiskelijoiden edun mukaista kuitenkin oli, että harjoituskoulussa olisi ollut oma vakinainen opettajansa.

Opetussuunnitelmaan komitea teki monia muutoksia ja korjauksia. Alemman harjoituskoulun ohjelmasta se jätti pois käsityöt sekä osittain voimistelun. Valmistavan luokan aineeksi hyväksyttiin sentään

havainto-opetus, vaikeivät kaikki komitean jäsenet olleetkaan selvillä sen merkityksestä (tanke-talöfningar).⁹⁰ Varsinaisen harjoituskoulun lukujärjestyksestä jäi pois niin ikään käsityö, vaikka siitä toisaalla oli epämääräinen maininta. Voimistelunkaan asema ei ollut komiteassa saanut varauksetonta hyväksymistä.⁹¹ Harjoituskoulun viikotuntimääriä komitea myös — aivan oikeutetusti — supisti.⁹²

Moniin muihinkin varsinaista opettajakoulutusta, lähinnä harjoituskoulua ja siellä tapahtuvaa opetusharjoittelua koskeviin kohtiin komitea määritteli oman kantansa. Eräissä suhteissa se yhtyi Cygnaeuksen näkemyksiin, eräissä taas esitti niihin korjauksia ja parannuksia.⁹³ Harjoituskoulujen internaatit ja lastenseimen se hylkäsi kokonaan. Erityisesti M. Akiander, Lönnrot, Meurman, T. T. Renvall ja F. L. Schauman vastustivat lastenseimen yhdistämistä seminaariin.⁹⁴

Kuten lyhyestä selvityksestä on käynyt ilmi, oli komitean lausunnossa ja vastaehdotuksessa yksityiskohtia, kuten harjoituskoulun laajentuminen, jotka edistivät käytännöllistä opettajakoulutusta Cygnaeuksen ehdotuksiin verrattuna, mutta myös kohtia, jotka ilmaisivat huomattavasti rajoitetumpaa näkemystä kuin Cygnaeuksella oli.

Ei vain komitea, vaan myös monet yksityiset henkilöt esittivät mielipiteensä ja arvostelunsa Cygnaeuksen ehdotuksista. Heistä mainittakoon F. L. Schauman, A. Meurman, M. Hackzell ja Snellman.⁹⁵ Muutosehdotuksia tekivät myös tulevat seminaarinopettajat N. Järvinen ja O. Wallinkin.⁹⁶ Yleensä kritiikki kohdistui juuri niihin käytännöllistä opettajakoulutusta koskeviin yksityiskohtiin, joita jo on tässä tuotu esille. Suopeaa suhtautumista Cygnaeuksen aatteita ja ehdotuksia kohtaan osoittivat mm. C. H. Alopeus, Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, J. Paulson, W. Schildt-Kilpinen ja Topelius.⁹⁷

Erästä Snellmanin kritiikkiä on tässä yhteydessä vielä kosketeltava. Hän nimittäin kirjoitti, oltuaan sitä ennen yllättävän suopea Cygnaeusta kohtaan, ilmeisesti Paulsonin Helsingfors Tidningarin lastentarhoja koskevasta artikkelista kimpaantuneena vuoden 1860 Litteraturbladın 10. numeroon kirjoituksen aiheesta ”Ihmiskunnan uudistamisesta lastentarhoilla”, jossa nimenomaan Paulson sai tuomionsa.⁹⁸ Seuraavan vuoden Litteraturbladissa (n:ot 6—8) olleissa kirjoituksissa hän ei kuitenkaan enää halunnut hillitä itseään, vaan arveli Cygnaeuksen luulle koko ihmiskunnan olleen vaarassa, ellei se hankkinut itselleen lastenseimiä, Fröbelin leluja tai mallikouluja. Hyvin poleemisesti Snellman huomautti, miten häntä olisi suuresti ilahduttanut, jos lastenseimi olisi pystynyt kasvattamaan edes yhden ”terveen ja vahvan rengin”. Mutta sitä hän ei kuitenkaan voinut uskoa.⁹⁹

6. Vuosien 1863 ja 1866 kouluasetukset

A. Halila, G. Lönnbeck ja *A. Salo* ovat pääpiirtein esittäneet ne Cygnaeuksen ehdotusten yksityiskohdat, joita komitea erityisesti pohti ja jotka se jätti pois omasta ehdotuksestaan. Sen sijaan varsin vähäistä huomiota osakseen on saanut se senaatin päätös, että ennen kuin lopullinen seminaareja ja kansakoululaitosta koskeva asetusta saatiin aikaan, Cygnaeuksen ja G. Waenerbergin tehtäväksi annettiin laatia väliaikaista seminaaria koskeva asetusehdotus, joka kirjoitettiin talousosaston pöytäkirjaan 9.12.1862. Senaatti käsitteli asetusehdotuksen kiireellisenä asiana, ja hallitsija vahvisti sen 17.3.1863. Tämän asetuksen voimaantuminen merkitsi käytännöllisesti katsoen sitä, että melkeinpä kaikki Cygnaeuksen opettajainvalmistusta koskevat periaatteet voitiin nyt soveltaa käytäntöön tarkastuskomitean eräistä käsityskannoista huolimatta. Keisarillisen julistuksen 11. päivältä toukokuuta 1866 vielä esittäessä väliaikaisen seminaariasetuksen olevan soveltuvin kohdin voimassa lopullisen asetuksen astuttua voimaan, saattoi vuoden 1863 asetuksen pohjalle perustetun seminaarin toiminta jatkua entiseen tapaan. Sanomattakin lienee selvää, että väliaikaista seminaaria koskevan asetuksen antama kokemus käytettiin hyväksi lopullista asetusta laadittaessa.¹⁰⁰ Ei myöskään tarvinne kerrata sitä seikkaa, että suurimmat erimielisyydet Cygnaeuksen ehdotusten, komitean ja asetusten kesken olivat nimenomaan käytännölliseen opettajakoulutukseen liittyvissä kysymyksissä.

Cygnaeuksen ehdotuksiin kohdistunut arvostelu laimeni vähitellen, niin että senaatin esittämään määräaikaan, syksyyn 1865 mennessä jätettiin vain kaksi lausuntoa Cygnaeuksen ja komitean ehdotuksista. Toisen niistä antoivat Jyväskylän väliaikaisen seminaarin opettajat. Senaatin talousosaston kokouksessa 16.12.1865 kerrattiin lyhyesti siihen mennessä suoritettujen toimenpiteiden perustamiseksi. Niistä se antoi täyden tunnustuksen. Snellman kuitenkin liitti pöytäkirjaan vastalauseensa ehkä siksi, ettei häntä oltu riittävästi otettu huomioon kansansivistyskysymyksiä ratkaistaessa.¹⁰¹ Senaatin tehtyä lopulliseen, prof. Cleven laatimaan asetusehdotukseen vain joitakin harvoja muutoksia keisari hyväksyi sen noudatettavaksi 11.5.1866.

Vuoden 1863 asetusta määräsi, että seminaariin oli perustettava tytö- ja poikaharjoituskoulut silloin, jolloin seminaarin neljännet luokat aloittivat työnsä. Tämä ajankohta sattui 1866 syksyyn. Sen perusteella saattaa todeta, että opetusharjoittelua oli tarkoitus suorittaa vain

IV luokilla (seminarihan oli yhdistetty seminaari). Harjoituskoulun opetussuunnitelman muoto ja periaatteet olivat tässä asetuksessa Cygnaeuksen ehdotusten mukaisia, eikä sen mistään yksityiskohdasta käynyt ilmi harjoituskoulun laajentamisajatus.¹⁰² Molempien asetusten mukaan liitettiin myös lastentarha seminaarijärjestelmään, ja sen tuli aloittaa toimintansa heti samana syksynä kuin itse seminaarin.¹⁰³ Vuoden 1866 asetus määräsi seminaarin tyttöharjoituskoulun yhteyteen liitettäväksi internaatin, joka oli jonkin verran Cygnaeuksen ehdottamaa laitosta suppeampi, sekä paljon parjatun lastenseimen naisopiskelijoiden harjoittelupaikaksi.¹⁰⁴ Vaikka tuosta lastenseimen ja internaatin hoidosta ja valvonnasta oli odotettavissa huomattavasti lisätyötä naiskokelaille, koitui niissä suoritettu työ nimenomaan käytännöllisen opettajakoulutuksen hyväksi.

Väliaikaista seminaaria koskeva asetus määritteli harjoituskoulun työvuoden pituuden komitean esittämällä tavalla 42 viikoksi, lopullinen vuoden 1866 asetus 43 viikoksi. Maalaiskansakoulujen työaika tuli 42 viikoksi, kun taas kaupunkikoulujen lukuvuodesta määriteltiin vain minimiraja, mikä oli ainoastaan 32 viikkoa.¹⁰⁵

Harjoituskoulujen opettajakysymys ratkesi vuoden 1863 asetuksella: kolmannen pykälän mukaan harjoituskoulujen mies- ja naisopettajan tuli hoitaa opetusta nais- ja mieskokelaiden avustamina vuodesta 1866 lähtien. Lastentarha sai saman pykälän nojalla opettajan heti syksystä 1863. Itse asetuksessa oli kuitenkin ristiriita harjoituskoulunopettajakysymyksessä, sillä ei opettajaluettelo eikä myöskään opettajien palkkaluettelo maininnut harjoituskoulun miesopettajaa. Todennäköisesti vuoden 1863 asetus ja Jyväskylän väliaikaisen seminaarin opettajien lausunto saivat aikaan, että vuoden 1866 asetus määräsi kumpaankin harjoituskouluun oman opettajansa, mitä komitea oli vastustanut, mutta Cygnaeus sen sijaan ryhtynyt kannattamaan. Seminaarin opettajat olisivat mielellään jättäneet koko opetusharjoittelun seminaarin johtajan ja harjoituskoulun opettajien huoleksi¹⁰⁶, ja niin kuin tuonnempana voidaan todeta, lähinnä Länkelä lienee ajanut tätä Sveitsin seminaareissa alaa voittanutta menettelyä. Vuoden 1866 asetus velvoitti kuitenkin myös seminaarin opettajat ohjaamaan ja valvomaan opetusta harjoituskoulussa. Samaa mieltä oli komitea ollut.¹⁰⁷ Tällä määräyksellä tuli olemaan sekä omat hyvät että huonot puolensa. Koko vuosisadan loppupuolen toivoivat seminaarin opettajat pääsevänsä harjoittelun ohjausvelvollisuudesta, mikä asiantila ei varmastikaan ollut omiaan edistämään itse käytännöllistä opettajakoulutusta.

Väliaikaista seminaaria koskeva asetus sisällytti alemman ja ylemmän harjoituskoulun opetussuunnitelmaan Cygnaeuksen ehdottamat, mutta komitean hylkäämät aineet, kuten käsityöt, yläluokkien tytöille tarkoitettun terveysopin ja lastenhoidon. Lopullinen asetuskaan ei sisällyttänyt harjoituskoulujen opetussuunnitelmaan käsitöiden oppikurssia, vaan sen 20. pykälässä kehoitettiin ainoastaan ohjaamaan tyttöjä naisten käsitöihin ja poikia kätevyyyteen ja käsitöihin. Lopullisessa asetuksessa ei myöskään ollut harjoituskoulun oppiaineiden tuntijakotaulua, vaan se oli, varmuuden vuoksi, sijoitettu jo vuoden 1863 asetukseen.¹⁰⁸ Viikkotuntimäärätkin olivat huomattavasti pienemmät vuoden 1863 asetuksessa kuin esim. Cygnaeuksen ehdotuksissa¹⁰⁹, mutta siinäkin niin korkeat, ettei niitä missään vaiheessa sellaisina toteutettu. Tämä taas puolestaan koitui opetusharjoittelijoiden eduksi.

Harjoituskoululla tuli olemaan tärkein osuus seminaarien varsinaisessa opettajakoulutuksessa. Tietenkin kasvatusaineiden opetus ja seminaarinopettajien ohjaama opetusharjoittelu olivat mitä merkityksellisimpiä tekijöitä tätä valmistusta ajatellen. Mutta Cygnaeuksen näistä kysymyksistä esittämiä mielipiteitä, tarkastuskomitean kannanottoja ja asetusten määräyksiä käsitellään lyhyesti kunkin kappaleen yhteydessä.

V Kasvatusaineet käytännöllisen opetusharjoittelun pohjana

1. Sielutieteen opetus

Kasvatus- ja opetusoppia ei ennen seminaarien perustamista opetettu muualla kuin yliopistossa. Ennen Cygnaeusta ei meillä myöskään ollut esitetty kasvatusaineita oppiaineiksi opettajainvalmistuslaitoksiin, vaikka toisaalta Turun Akatemiassa niitä opetettiin varsin voimaperäisesti jo 1800-luvun alussa. Cygnaeus siis maassamme ensimmäisenä sisällytti kasvatusaineita seminaarin opetussuunnitelmaan, ensin tosin epämääräisesti, mutta kansakoulu- ja seminaarilaitosta koskeneissa ehdotuksissaan hyvinkin yksityiskohtaisesti.¹

Jo Pestalozzista lähtien ja erityisesti Herbartin kasvatusteoriassa sielutieteellä oli keskeinen sija kasvatustapahtuman selvittelyssä. Pidettiin nimittäin selvänä, että kasvatus- ja opetustyön oli perustuttava oppilaiden psyyken tuntemukseen. Puhuttiin sielutieteeseen pohjautuvasta kasvatus- ja opetusopista.²

Sielutieteen opetuksen suunnitelma ei ollut hahmottunut Cygnaeukselle ennen hänen ulkomaista opintomatkaansa. Salon käsityksen mukaan on lähinnä Cygnaeuksen tuntema Levanan oppilaitos antanut virikkeitä hänelle sielutieteen liittämiseksi seminaarin opetusohjelmaan. Toisaalta on kuitenkin otettava huomioon, että esimerkiksi Küsnachtin seminaarin kasvatus- ja opetusopin opetus pohjautui sielutieteeseen. Myös Hampurin lastentarhanopettajain valmistuslaitoksessa on Cygnaeuksen täytynyt tutustua sielutieteen opetukseen. Wettingenin seminaarissa opetettiin tätä ainetta jo lv. 1860—61 samoin kuin myös Bernin seminaarissa heti 1860-luvun alussa.³

Cygnaeus ehdotti helpotajuisen, ei siis tieteellisen, sielutieteen tuntimääräksi kummallekin seminaariosastolle kolmea, joista yksi viik-

kotunti II:lle, kaksi III:lle luokalle.⁴ Tarkastuskomitea ei puhunut sielutieteestä mitään, vaikka suhtautuikin muuten suopeasti kasvatustieteisiin.⁵ Vuoden 1863 asetuksessa taas sielutieteelle varattiin kokonaista viisi tuntia, yksi II luokalla sekä kaksi tuntia III ja IV luokalla⁶, mikä tuntimäärä sisältyi myös lopulliseen asetukseen. Tämä osoittaa senaatin olleen varsin ennakkoluulottoman ja yleensä suopean uusia kasvatuksellisia pyrintöjä kohtaan aikana, jolloin vielä olivat voimassa vuodelta 1854 peräisin olevat Preussin koulusäädökset. Ne eivät näet lainkaan hyväksyneet sielutiedettä seminaarin opetusohjelmaan.

Ei ainoakaan maamme seminaareista pystynyt viime vuosisadan puolella varaamaan sielutiedettä varten em. tuntimäärää. Jyväskylän seminaarissa sielutieteen tuntimäärä oli lv. 1865—66 kaksi, lv. 1866—67 neljä jakaantuen tasan III ja IV luokan kesken. Seuraavana lukuvuotena oli luokilla II—IV kullakin yksi viikkotunti ja lv. 1868—69 III ja IV luokalla samoin yksi viikkotunti tätä ainetta. Vuodesta 1870 lähtien annettiin seminaarin III luokalla sielutieteen opetusta kaksi tuntia viikossa Gothan seminaarin käytäntöä seuraten, vuodesta 1895 lähtien yksi viikkotunti sekä II että III luokalla.⁷

Tammisaaren, Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaarit olivat sielutieteen opetuksessa vielä kitsaampia. Koko vuosisadan ajan niissä opetettiin III luokalla sielutiedettä yksi tunti viikossa. Tammisaaren seminaarissa oli sentään lv. 1873—74 kaksi tuntia ao. ainetta viikossa.⁸ Jyväskylän seminaarissa luettiin sielutiedettä enemmän kuin muissa seminaareissa, vaikkei sielläkään pystytty käyttämään edes puolta asetuksen määräämästä tuntimäärästä. Muut valmistuslaitokset tyytyivät viidenteen osaan asetuksessa mainitusta tuntimäärästä.

Sielutieteen opetusta Cygnaeus piti uskonnonopettajan tehtävänä samoin kuin vuoden 1863 asetuskin. Vuoden 1866 asetuksessa sen sijaan se siirrettiin seminaarin johtajan opetusvelvollisuuteen kuuluvaksi. Cygnaeus antoi kuitenkin johtajakautenaan sielutieteen opetuksen seminaarin uskonnonlehtorille N. Järviselle, menetellen siis vastoin asetuksen henkeä tai noudattaen vuoden 1863 asetusta, joka oli voimassa soveltuvin kohdin.⁹ Leinberg seminaarin johtajaksi tultuaan otti tämän oppiaineen itselleen, ja O. Wallin sai osakseen kasvatustieteiden opetusopin. Wallin teki useita yrityksiä saadaakseen sielutieteen opetuksen hoidettavakseen, koska hänen mielestään kasvatustiedettä ei voinut ymmärtää ilman sielutiedettä, mutta johtaja ei suostunut.¹⁰ Vasta Wallinin siirryttyä kansakouluntarkastajan virkaan Leinberg luopui sielutieteen opetuksesta ja antoi sen v. 1887 Y. K. Yrjö-Koski-

selle, joka tuli kasvatustieteen ja historian lehtoriksi Jyväskylän seminaariin Wallinin jälkeen.

Sortavalan seminaarissa B. Boxström huolehti sekä kasvatustieteen ja opetusopin että sielutieteen opetuksesta koko viime vuosisadan ajan lukuunottamatta syyslukukautta 1882, jolloin seminaarin uskonnonlehtori K. Hougberg (Vaaranen) opetti sielutiedettä.¹¹ Vuoden 1866 asemasta noudattaen ja Leinbergin esimerkkiä seuraten ruotsinkielisten seminaarien johtajat opettivat itse sielutiedettä lukuunottamatta Tammissaaren seminaaria, jossa vv. 1873—75 sielutiedettä opetti matematiikan lehtori A. Nyberg, sekä Uudenkaarlepyyn seminaaria, jossa sen opetusta vv. 1875—80 hoiti uskonnonlehtori F. W. Sundwall.¹²

Jyväskylän seminaarissa Järvinen luennoi sielutiedettä tekemiensä muistiinpanojen mukaan. Leinberg käytti lähdekirjana Cleven oppikirjaa *Lärobok i psykologi*. Wallinin sielutieteelliset käsitykset taas pohjoutuivat sveitsiläisen seminaarinjohtajan Rüeggin teokseen *Die Pädagogik in übersichtlicher Darstellung*, mikä J. O. Ranckenin kääntämänä on saanut nimen *Pedagogiken i öfversigtlig framställning* ja F. Ahlmanin suomentamana *Kasvatustieteen oppikirja*.¹³ Lisäksi Wallin mainitsi käyttäneensä oppikirjaansa laatiessaan monia muita lähteitä.¹⁴ Yrjö-Koskinen ei enää ottanut Cleven psykologian oppikirjaa lähdeoteeksekseen, vaan siirtyi käyttämään Th. Reinin kirjoittamaa *Sielutieteen oppikirjaa*. Vähän ennen vuosisadan taitetta opetti Jyväskylän seminaarissa lehtori K. J. Jalkanen herbartilaishenkistä kasvatustietettä liittäen luentoihinsa tietenkin myös joitakin psykologian opetuskohtia.¹⁵

Vuoteen 1875 asti oli Tammissaarenkin seminaarin sielutieteen opetuksen pohjana Cleven kirja, mutta em. vuonna otettiin siellä käyttöön L. Chr. Anjou — K. W. Kastman — Kn. A. Kastman'ien kuusi vihkoa sisältävä teos *Bidrag till Pedagogik och Metodik*, joista II vihko käsitteli aihetta *Det allmännaste af läran om själen*. Kirja oli kokonaan skandinaavinen, sillä tekijät olivat ruotsalaisia koulumiehiä, vaikka hekin tiettävästi olivat teosta laatiessaan käyttäneet lähteinään ulkomaisia, lähinnä keskieurooppalaisia oppikirjoja.¹⁶ Reinin kirja *Lärobok i psykologi för elementarläroverken* oli Tammissaaren seminaarin sielutieteen opetuksen pohjana vuodesta 1890 lähtien.¹⁷

Koko 1870-luvun ajan luettiin Uudenkaarlepyyn seminaarissa sielutiedettä Anjou—Kastmanien teoksen pohjalta. Vuodesta 1880 oli siellä käytössä Reinin kirja. Arcadiuksen *Lärobok i psykologi* mainittiin ensi kerran lähdekirjana v. 1900.¹⁸

Sortavalan seminaarin vuosikertomuksista kävi ilmi, että B. Box-

ström luennoi vuosi vuodelta sielutiedettä samoin kuin kasvatustieteen tekemiensä muistiinpanojen mukaan. Vuonna 1883 hän ilmoitti lähdekirjaksi Anjou—Kastmanien teoksen. Niin ikään tuli Cleven nimi jossakin yhteydessä esille. Joitakin jälkiä oli häneen jättänyt Wallininkin teos, jota hän voimakkaasti kritisoi Uuden Suomettaren palstoilla.¹⁹ Vuonna 1900 ilmestynyt Kasvatustieteellinen sieluoppi kiteytti lopullisesti hänen näkemyksensä ihmisen olemuksesta. Kirjaan oli merkitty lukuisa joukko hänen käyttämiään tai suosittamia lähdekirjoja.

2. Sielutieteellisiä periaatteita opetuksen pohjana

Vaikka Cygnaeuksen ehdotuksissa samoin kuin asetuksissa ja komitean lausunnossa sielutiede oli määritelty omaksi aineekseen, oli se tieteellisessä mielessä yhdistetty filosofiaan. Jotta voitaisiin saada kuva siitä, minkälaista tietoa seminaarin oppilaille annettiin sielutieteestä ennen varsinaisen opetusharjoittelun alkamista, tarkastellaan seuraavassa tätä kysymystä sielutiedettä koskevien oppikirjojen ja muistiinpanojen pohjalta.

Edellisessä luvussa mainittujen sielutieteen oppikirjojen tieteellinen perusta on löydettävissä muutamista filosofisista peruskatsomuksista, kuten empirismistä, rationalismista ja idealismista.²⁰ Hegelin esittämään eriasteisiin kerrostumiin jakautuvaan inhimilliseen kehitystapahtumaan pohjautuivat sekä Cleven sielutieteelliset käsitykset että myös Wallinin luonnehtima kehittyvä ihminen. Myös Anjou—Kastmanien ja Reinin teoksissa on havaittavissa samoja piirteitä kuin Clevellä ja Wallinilla, muttei kuitenkaan niin selväpiirteisinä. Vaikka Boxström näyttää tietoisesti pyrkineen vapautumaan em. ajattelusta, ei hän kuitenkaan ole vielä pystynyt täysin luopumaan tuosta vuosisadan lopulla yhä heikkenevästä hegeliläisestä ajattelutavasta. Yksilön kehitys tapahtui hegeliläisyyden mukaan siten, että ihminen kohosi luontoon sidotusta olotilasta vähitellen tietoisuuteen itsestään. Siinä vaiheessa, jolloin hän pystyi järkevästi huolehtimaan itsestään ja hallitsemaan itseään²¹, oli yksilön kehitys saavuttanut varsin kunnioitettavan kehitystason.

Kasvatustieteen alalla vallinnut hegeliläinen ajattelutapa heikkeni viime vuosisadan lopulla herbarilaisuuden levitessä samanaikaisesti eri maihin. Meikäläisessä sielutieteessä hegeliläinen perinne eli kui-

tenkin kauemmin kuin kasvatustieteessä²², niin että Reininkin sielutieteen oppikirjaa on jossain määrin pidettävä hegeliläisenä. Tosin siinä samoin kuin Boxströmin ja alustavasti jo Wallininkin kirjassa on nähtävissä myös herbartilaista vaikutusta.

Herbartilaisena lienee pidettävä juuri sitä käsitystä, että jo Kantista lähtien²³ tavanomaisen persoonallisuuden kolmijaon, tiedon, tunteen ja tahdon ensisijaisena ja primäärisenä tekijänä olisi tieto. Tällainen käsitys oli nimenomaan Boxströmillä ja Reinillä, vaikkei viimeksimainittua voidakaan pitää minään varsinaisena herbartiaanina.²⁴

Tunne-elämän kehittymiseen liittyvät kysymykset eivät Hegelillä olleet selvästi jäsentyneinä, vaan pikemminkin hämärinä. Sen vuoksi ei Clevekään luotettavana hegeliläisyyden tulkkina kirjoittanut sielutieteen oppikirjaansa erillistä tunne-elämää käsittelevää lukua, vaan sijoitti sen piiriin kuuluvat ongelmat osittain yksilön tietoisuuden kehittämistä, mutta ennen kaikkea tahtoelämän kysymyksiä käsittelevään lukuun.²⁵ Näin myös Anjou—Kastmanit käsittivät mainitun asian.²⁶ Sen sijaan Wallinin ja Järvisen esittämä sielutiede keskittyi em. kolmen persoonallisuuden tekijän: tunteen, tiedon ja tahdon piiriin, kummankin pitäessä tunnetta primäärisenä.²⁷

Tarkasteltaessa käsittelyn kohteina olevia oppikirjoja sillä perusteella, kuinka suuren osan mikin aihepiiri sai osakseen eri kirjoittajilla, voidaan todeta, että Anjou—Kastmanien kirjan sisällöstä on n. 75 %, Boxströmin n. 60 % ja Wallinin n. 40 % tietokyvyn kehittymiseen ja tiedon hankintaan liittyviä kysymyksiä. Tahdonelämän probleemoihin on eri teoksissa käytetty tilaa noin viides osa tai sitä vähemmän. Cleven oppikirjasta on vaikea määritellä em. lukuarvoja, koska hänen esityksensä ihmisen sielun kehittymisestä rakentui kokonaan eri pohjalle kuin em. kirjoittajilla. Hän nimittäin käsitteli tietoa, tunnetta ja tahtoa samanaikaisesti ihmisen eri kehitysvaiheita kuvatessaan.²⁸

Veisi tarpeettoman pitkälle selvittää yksityiskohtaisesti em. oppikirjojen käsityksiä sielunelämän eri muodoista ja kehittymisestä. Terminologiset vaikeudet olisivat lisäksi varsin suuret, koska käsitteiden nimityksiin liittyi useissa tapauksissa vahva filosofinen korostus, koska suomennos on usein epäonnistunut ja koska niiden käyttö on paikka paikoin epätarkkaa. Mutta muutamia melkein kaikille niille yhteisiä kehityslinjoja pyritään seuraavassa kuitenkin lyhyesti kuvaamaan.

Havaintokyvyllä ja sen kehittymisellä tuli olemaan ratkaisevan suuri merkitys kouluikäisten tietopiirin laajentumisessa.²⁹ Pääasiassa ulko-naisten, mutta myös sisäisten aistien välityksellä muodostuu ensin epä-lukuisa joukko mielikuvia ja mielteitä, joita erityisen arvostettu muisti

säilyttää. Mielikuviutus puolestaan liikuttelee mielteitä ja mielikuvia joko sellaisinaan tai sitten yhdistelemällä niitä mielivaltaisesti. Viimeksimainitussa tapauksessa on kyse fantasiasta. Assosiaatioiden välityksellä entiset mielteet liittyvät uusiin havaintoihin. On siis hyvin perusteltua, että kouluikäisten havaintokyvyn tehokkaaksi kehittämiseksi liitettiin koulujen ohjelmaan usein erillisenä aineena havaintooppia.³⁰

Varsinaisissa ajattelutoiminnoissa, joita ei havaintokyvyn alueella juuri tarvittu ja jotka olivat myös havaintokykyyn nähden korkeasteisempaa sieluntoimintaa, erotettiin kaksi päätekijää: ymmärrys ja järki. Ymmärteellisen ajattelun tie kulki käsitteiden ja arvostelmien kautta päätelmiin. Järjen säätelämä ajattelu puolestaan oli kaikkein korkeinta sieluntoimintaa tietoisuuden piirissä. Se toimi aatteiden varassa ja etsi tietoa ilmiöistä, jotka olivat inhimillisen kokemuspiirin ulkopuolella: Kantin ”oliosta sinänsä” (das Ding an sich), absoluuttisesta tiedosta ja jumaluudesta. Kouluiässä ajattelukyky alkoi vasta sarastaa³¹ — silloisen käsityksen mukaan — ja korkeimmat ajattelun asteet saavutettiin vasta myöhään.

Samalla tavalla kuin kykyjen kehittyminen kuvattiin asteittain tapahtuvaksi, samoin myös tunne- ja tahtoelämän kehittymisen katsottiin olevan vaiheittaista, niin että seuraava korkeampi ja samalla komplikoidumpi sielunelämän taso pääsi kehittymään vasta sitten, kun edellinen yksinkertaisempi vaihe jo oli tehokkaasti eletty. Tahdon piirissä oli alimpana kerroksena luontoon sidottu aistillinen tahto vietteineen ja vaistoineen. Tämän yläpuolella oli harkitseva ja valintaa suorittava, päätöksiä tekevä ymmärryksen ohjaama tahto. Ylimmän tahtoelämän muodosti järjen, tuon ajattelun korkeimman asteen, säätelämä ja ohjaama vapaa tahto. Vapaalla tahdolla varustettu henkilö omasi kehittyneen omantunnon ja hallitsi siveelliset käyttäytymisnormit. Häntä voitiin nimittää minätietoiseksi, mutta myös yhteistietoiseksi eli sosiaalis-yhteiskunnalliseksi siveellisesti vapaaksi persoonallisuudeksi. Kouluiän loppupuolella oli mahdollista saavuttaa se kehitystaste, jolloin tahto alkoi alistua ymmärryksen, muttei suinkaan vielä järjen alaiseksi.³²

Ihmisluntoon sidottu mielihyvän ja mielipahan tunne samoin kuin orgaaniset perustarpeet muodostivat tunne-elämän alimman kerroksen. Ylimmän asteen tunteet olivat aatteellisia, siveellisiä, kauneuteen ja totuuteen liittyviä sekä uskonnollisia tunteita. Yleensäkin oli havaittavissa, että vaihe vaiheelta kehittyviin persoonallisuuden eri kerroksiin liittyivät läheisesti myös eettiset arvostuskysymykset. Toisaalta

eettisiä arvostelmia välitettiin esim. kouluikäisille koulukasvatuksen välityksellä.

Mutta kouluikä kautena — tuolloisen käsityksen mukaan — persoonallisuuden kehitys ei kuitenkaan kyennyt saavuttamaan loppu-tavoitetta. Vasta nuoruus- ja miehuusiässä voitiin saavuttaa ihmisyyden korkein päämäärä: järjen ohjaama, jalosti tunteva, tahdoltaan vapaa ihminen.

3. Yleisen kasvatus- ja opetusopin opetus

Cygnaeuksen seminaarin opetussuunnitelmaan laatima kasvatus- ja opetusopin oppikurssi oli pääpiirteissään samanlainen kuin vastaava Wettingenin seminaarin vuodelta 1854 peräisin olevan suunnitelman sisällys, jota hän oli esitellyt jo matkakertomuksessaan.³³ Wettingenin *Isosaarikin* katsoo Cygnaeuksen kasvatusopin opetussuunnitelman koptipaikaksi.³⁴ Cygnaeuksen esityksessä oli II luokalle tarkoitettu kasvatusoppia opetettavaksi kaksi, III luokalle neljä tuntia. Kokonaistuntimäärä oli siten kuusi.³⁵ Sama tuntimäärä käytettiin kasvatusopin opetukseen myös Wettingenin seminaarissa.³⁶ Lisäksi kuului Cygnaeuksen suunnitelmaan kuulustelunopetusta kaksi viikkotuntia kolmannelle luokalle sekä opetusopillista ohjausta havainto-opetusta ja lukemisen opettamista silmällä pitäen. Naisopiskelijoille olisi tämän lisäksi pitänyt antaa pari tuntia viikossa ohjausta fröbeliläisten opetusvälineiden käsittelyssä.³⁷

Tarkastuskomitea jonkin verran yksinkertaisti Cygnaeuksen kasvatusaineita koskevaa ehdotusta, esittäen kasvatus- ja opetusopin opetusta sekä koulunpidon ohjausta II luokalle neljä, III luokalle kuusi ja IV luokalle kaksi eli yhteensä 12 tuntia. Tätä kokonaistuntimäärää on pidettävä varsin suurena, vaikkei se aivan täyttänytään sitä määrää, jonka Cygnaeus halusi kasvatusopillisiin kysymyksiin käytettäväksi.³⁸ Tämä tuntijako sitten merkittiin vuoden 1863 asetukseenkin, mutta sen lisäksi myös sielutiedettä, niinkuin aikaisemmin on mainittu.³⁹ Vuoden 1866 asetus vahvisti edelleen väliaikaisen asetuksen esittämät periaatteet tässä suhteessa, joten kasvatusaineiden kokonaistuntimäärä eri luokilla nousi 17 tuntiin, mitä on pidettävä erittäin korkeana tuntimääränä.

Missään maamme seminaarissa ei kasvatusaineita opetettu asetuksen sallimaa viikkotuntimäärää. Vain Jyväskylän seminaarissa päästiin lvv. 1866—68 kymmeneen ja vuonna 1895 11 tuntiin. Muulloin ja kai-

kissa muissa valmistuslaitoksissa tämä määrä jäi alle kymmenen. Jyväskylän seminaarissa etsittiin vakiokäytäntöä koko 1860-luvun ajan seminaarinjohtaja Leinbergin kiteyttäessä tuntimäärän yhdeksäksi 25 vuoden ajaksi.⁴⁰

Tammisaaren seminaari seurasi aivan toimintansa alussa Jyväskylän käytäntöä supistaen tuntimäärän 6—7 tunniksi koko vuosisadan lopun ajaksi. Uudessa-kaarlepyyssä tuntimäärän putoaminen kuudeksi tapahtui 1880-luvun alussa ja pysyi sellaisena aina tämän vuosisadan puolelle saakka.⁴¹ Sortavalan seminaari seurasi myös ruotsinkielisten seminaarien kuuden viikkotunnin linjaa, vaikka kouluhallitus ehdotteli sinne Jyväskylän menettelyä tässä asiassa.⁴² Tuntimäärä pysyi kuutena uusissa Rauman ja Raahen seminaareissakin niiden toiminnan alkuaikana, Heinolan seminaarin käytännön oltua M. Soinisen ansiosta Jyväskylän mukainen.⁴³ Taulukko 1 antaa kuvan kasvatus- ja opetusopin tuntimäärien jakautumisesta eri vuosina eri luokille seminaareissamme (sielutieteen tunnit siis puuttuvat).

Taulukko 1. Seminaarien kasvatus- ja opetusopin tuntimäärät

vuosi	Jyväskylä			Tammisaari			Uusikaarlepyy			Sortavala		
	II	III	IV	II	III	IV	II	III	IV	II	III	IV
1865—66	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1866—67	—	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1867—68	2	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1868—69	2	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1870	—	4	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1875	—	4	3	—	4	3	—	3	—	—	—	—
1880	—	4	3	—	3½	2½	—	3	2	—	—	—
1885	—	4	3	—	4	3	—	3	2	—	3	2
1890	—	4	3	—	3	2½	—	3	2	—	4	3
1895	1	4	4	—	3	2	—	3	2	—	3	2
1900	1	2	3	—	4	2	—	3	2	—	3	2

44

Näihin taulukossa esitettyihin tuntimääriin sisältyy myös kasvatusopin historia, jota tässä yhteydessä käsitellään vain pääpiirteissään. Tuntimäärien pohjalta voidaan päätellä, että Uudenkaarlepyyn, Tammisaaren ja Sortavalan seminaarien opiskelijoilla on ollut suunnilleen samat ulkonaiset mahdollisuudet pedagogisen tietämyksensä kartuttamiseen. Edullisimmassa asemassa olivat tässä suhteessa Jyväskylän seminaarin oppilaat.

Kasvatus- ja opetusopille varatut tuntimäärät ovat keskenään vertailukelpoisia oman maamme seminaarien piirissä, kun sen sijaan nii-

den vertailu ulkomaiden seminaarien tuntimääriin muodostuu varsin epämääräiseksi siitä syystä, että ilmoitetut luvut tarkoittavat usein eri asioita kuin meillä. Niihin saattaa sisältyä spesiaalimetodiikan tunteja, joita täällä ei ole laskettu mukaan näihin määriin; muutamissa tapauksissa on niihin sisällytetty käytännölliseen opetusharjoitteluunkin varatut tunnit. Taulukon ilmaiset luvut ovat teoriatunteja, joskin niillä on voitu ottaa esille myös suoraan käytäntöön tähtääviä aiheita, kuten kysymystenlaatomisharjoituksia. Jos Suomen seminaarien tuntilukuihin lisättäisiin esim. spesiaalimetodiikka, niin määrä nousisi heti ainakin kuudella. Mutta vaikka vertailu pohjimmiltaan onkin näin epämääräistä, suoritetaan tässä yhteydessä kuitenkin tuntimäärien vertailua muutamaa tämän tutkimuksen kannalta tärkeisiin ulkomaisiin opettajainvalmistuslaitoksiin.

Wettingenin seminaarin eri luokkien kasvatusaineiden kokonais-tuntimäärät pysyivät aluksi kuutena, mutta nousivat v. 1868 12 tuntiin, jolloin niihin sisältyi myös erityisopetusoppien luentoja. Vuosisadan viimeisellä kymmenellä tuntimäärä taas laski yhdeksään⁴⁵, mutta se ei merkinnyt kasvatus- ja opetusopin teoriatuntien vähentymistä, sillä osa erityisopetusopeista siirtyi tuolloin harjoituskoulunopettajan työvelvollisuuteen kuuluvaksi.⁴⁶ Künsnachtin seminaarissa opetettiin 1860-luvulla kasvatusaineita yhdeksän tuntia viikossa, minkä lisäksi pidettiin vielä neljä tuntia opetusoppia ja käytännön harjoituksia. Sama tuntimäärä oli voimassa edelleen 1870-luvulla. Kreuzlingenin seminaarin tuntimäärät liikkuvat kahdeksan ja kymmenen välillä, Bernin naisseminaarissa se oli yhdeksän, mutta nousi vielä tästä jonkin verran vuosisadan lopulla. Münchenbuchseen seminaarissa oli vastaava tuntimäärä kymmenen.⁴⁷ Kun nyt verrataan näitä tuntimääriä vastaaviin suomalaisiin, voimme pitää maamme seminaarien teoreettista kasvatusaineiden opetusta ulkonaisesti yhtä tehokkaana, ja varsinkin käytännön opetusharjoituksiin käytetty aikamäärä ylitti huomattavasti sveitsiläiset mitat.

Saksan seminaarit toimivat Preussin vuoden 1854 koulusäännösten julkaisemisen jälkeen varsin vaatimattomin kasvatusopillisin ohjelmin, vaikka seminaareja koskeva ohjesääntö määräsi koulutiedon (Schulkunde) opetusta annettavaksi kuusi tuntia viikossa eri luokille.⁴⁸ Gotthan seminaari kuitenkin julkaisi v. 1868 opetussuunnitelman, jossa teoreettinen ja käytännöllinen kasvatustiede oli erotettu toisistaan. Teoreettista opiskelua oli kaikkiaan kuusi tuntia sekä käytännöllistä kasvatustiedettä 11 viikkotuntia, koostuen kuulustelunopetuksesta, metodiharjoituksista ja näyteluennoista sekä konferensseista.⁴⁹ Tämä

esitys lähenteli komeudessaan vuoden 1866 kasvatusaineiden opetuksen mammuttisuunnitelmaa meidän maassamme. Preussin v. 1872 julkaistut koulusäännökset esittivät tuntimäärän nostettavaksi seitsemään entisen kuuden asemesta, mikä korotus ei suinkaan saanut aikaan käänteentekevää muutosta, niinkuin joskus on haluttu esittää.⁵⁰ Verrattaessa nyt keskenään Saksaa ja omaa maatamme, saataisiin tulokseksi, että — jos kiinnitetään huomio kasvatusaineiden opetusta koskeviin periaatteisiin — ruotsinkieliset seminaarit ja Sortavalan seminaari orientoituivat saksalaisittain ja että Jyväskylän opettajainvalmistuslaitos oli enemmän sveitsiläinen ja Gothan mukainen.

Mitä edelleen tulee muiden maiden opettajainvalmistuslaitosten kasvatusaineiden opetuksen tuntimääriin, todetaan niiden Tanskassa vaihdelleen viidestä kymmeneen, Ruotsissa vuodesta 1862 lähtien olleen viisi tuntia. Opetustuntien määrä nousi Ruotsissa myöhemmin, sen ollessa 1890-luvulla 12 tuntia, mutta tuohon tuntimäärän sisältyi paljon muutakin kuin kasvatusaineiden teoreettista opetusta.⁵¹ Vain vaivoin pystyttiin Ruotsin seminaareissa seuraamaan saksalaistakaan käytäntöä. Vuosisadan lopulla oli Englannin ja Ranskan seminaareissa yleensä kuusi viikkotuntia kasvatusaineiden opetusta. Suomenkielisessä Inkerinmaalla sijainneessa Kolppanan seminaarissa oli sama tuntimäärä. Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston vastaava lukumäärä 1880-luvun alussa oli seitsemän, v. 1886 yhdeksän tuntia.⁵² Tämä yleiskatsaus osoittaa, miten Preussin vuodelta 1854 ja vuodelta 1872 olevat koulusäädökset olivat ohjetta antavia eri maiden opettajainvalmistuksen kasvatusaineiden opetukselle. Suomessa oltiin verrattain hyvässä asemassa, ja jos asetusten hengen mukaista menettelyä olisi kyetty seuraamaan, olisivat maamme opettajainvalmistuslaitokset olleet kiistattomasti pedagogisimmat koko Euroopassa.

Asetukset määrittivät varsin lyhyesti, millä asteella mitäkin kasvatuskysymystä selvitettiin. Ulkomailla kasvatusopin opetus oli yleensä seminaarin johtajan tehtävänä, kun sen sijaan Cygnaeus oli ehdottanut erityisen kasvatusopin ja historian lehtorin viran perustamista. Vaikka mainitunlainen lehtoraatti saatiinkin, opettivat Jyväskylän seminaarissa myös seminaarin johtajat Cygnaeus ja Y. K. Yrjö-Koskinen kasvatusta, vaikka sen opetus pääasiallisesti kuului lehtorin tehtäviin.⁵³ Sortavalan seminaarissa huolehti lehtori Boxström kasvatus- ja opetusopista.⁵⁴ Ruotsinkielisissä seminaareissa tätä opetusta antoi johtaja. Uudessakaarlepyyssä kuitenkin lehtori V. K. E. Wichmann sai sen opetettavakseen v. 1886.⁵⁵

Jokaisen maamme seminaarin kasvatusaineiden opetus sai oman

erikoisleimansa, vaikka monissa pääasioissa ajattelutapa lieneekin ollut sama. Jyväskylän seminaarin alkuaikojen kasvatusteorian teoria oli suurelta osalta peräisin saksalais-sveitsiläisistä lähteistä. Wallin luennoi kasvatusteorian historiaa pitkät ajat tekemiensä muistiinpanojen pohjalta, joiden yksi lähde oli Schmidtin kirja *Die Geschichte der Pädagogik*. Kasvatusteorian ja opetusteorian hän opetti miesoppilaille ensin Kreuzlingenin seminaarin johtajan J. V. Rebsamenin luentoja seuraten, mitkä hän oli kopioinut opintomatalla ollessaan. Cygnaeuksen naisoppilaille antama kasvatusteorian opetus tapahtui lähinnä J. O. J. Ranckenin Curtmanin kirjasta *Lehrbuch der Erziehung* tekemän ruotsinnoksen *Handledning i praktisk uppfostringslära* mukaan. Lisäksi mainitaan käytetyn Diesterwegin teosta *Wegweiser für deutsche Lehrer*. *Isosaari* mainitsee Cygnaeuksen käyttäneen myös Wallinin luentoja omassa kasvatusteorian opetuksessaan. Näiden kahden henkilön lähdekirjojen runsaudesta kertovat vielä nytkin kasvatusteorian korkeakoulun kirjastossa olevat, heidän nimikirjoituksillaan varustetut teokset. Bormannin teokset olivat myös olleet Cygnaeuksen lähteinä.⁵⁶

Cygnaeuksen siirryttyä Helsinkiin opetti Wallin kasvatusteorian sekä mies- että naisoppilaille. Hänen 1870-luvun alussa laatimansa luentosarja pohjautui Rüeggin teokseen, jonka suomennos ilmestyi F. Ahlmanin toimesta nimellä *Kasvatustieteen oppikirja* ja ruotsinnos Rancken toimittamana nimellä *Pedagogiken i öfversigtlig framställning*.⁵⁷ Ahlmanin kirja oli Jyväskylässä oppikirjana vuodesta 1874, Ranckenin teos *Tammisaarissa* saman vuosikymmenen lopulla.⁵⁸

Wallinin Yleinen kasvatusteorian ja opetusteorian ilmestyi v. 1883 saaden aluksi viileän vastaanoton. Tässä teoksessa oli monien kasvatusteorian teosten, kuten Bormannin, J. Böhmin, Diesterwegin, H. Gräfen, F. H. Kohlen, C. Kehrin, A. Pl. Largianderin, Chr. Palmerin, G. Schultzen, J. Chr. G. Schumannin, Fr. Schützen ja Cleven lisäksi käytetty lähdeksi mainittua Rüeggin teosta.⁵⁹ Wallinin teosta tai ainakin joitakin lukuja siitä luettiin Jyväskylän seminaarissa aina vuoteen 1900 asti, jolloin se lopullisesti jäi pois käytöstä. Vuodesta 1894 lähtien käytti Jalkanen Cleven kirjan lisäksi Leutzin jossain määrin herbartilaisesta teosta *Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichts*. Vuosisadan lopulla oli vielä käytössä Lönnbeckin *Kansakouluasiain käsikirja*, M. Johnssonin *Kasvatusteorian luennot* ja Otilia Stenbäckin *Kasvatusteorian historian pääpiirteet*. Kasvatusteorian oli siis vähitellen muuttumassa herbartilaiseksi⁶⁰, kun se alkuaan oli ollut cygnaeuksilais-wallinilais-keskieurooppalaista.⁶¹

Jyväskylän seminaarin alettua toimintansa teki Wettingenin semi-

naarin johtaja suuren pedagogisen palveluksen lahjoittamalla sille arvokkaan kasvatusopillisen kirjakokoelman. Jyväskylän seminaari osoitti puolestaan samanlaista ystävyyttä maan muille seminaareille lahjoittamalla niille toiminnan alkuvaiheessa sekä pedagogista että muuta kirjallisuutta.⁶²

Vuoteen 1890 saakka oli Schmidtin kasvatusopin historiaa käsittelevä teos Tammissaaren seminaarin kasvatusopin historian opetuksen pohjana. Sen syrjäyttivät G. A. Riecken kirja *Grundrag af uppfostrans och undervisningens allmänna historia* sekä O. Bergströmin teos *Uppfostrans historia*. Anjou—Kastmanien kirja *Bidrag till pedagogik* otettiin käytäntöön v. 1875. Sen ulkolaisiksi lähteiksi mainitaan G. P. Brammerin, Fr. Herrmannin, C. Kehrin, Chr. H. Zellerin ja Fr. W. Schützen teokset, mutta tämä eräänlaiseksi kokoomateokseksi tarkoitettu esitys oli kuitenkin luonteeltaan skandinaavinen.⁶³ Anjou—Kastmanien kirjan rinnalla käytettiin Tammissaaren seminaarissa myös Rüeegin kasvatus tiedettä koskevia, todennäköisesti Jyväskylän seminaarista peräisin olleita vihkoja. Samana vuotena mainitaan käytetyn vielä Kehrin teoksen ruotsinnosta *Handbok för elementarlärare*.⁶⁴ Cleven Skolpedagogik ja Schumannin teos *Lehrbuch der Pädagogik* olivat käytössä Tammissaareissa Anjou—Kastmannien kirjan ohella 1880-luvulla. Viimeksi mainittu kirja jäi lopullisesti pois käytöstä v. 1889 Rüeegin vaikutuksen heikentyessä jo aikaisemmin. Jyväskylän seminaarissa 1890-luvun puolivälissä jalansijaa saanut Leutzin teos otettiin Tammissaareissa yhdeksi kasvatusopin opetuksen lähteeksi jo v. 1889. Koko viimeisen vuosikymmenen ajan olivatkin Cleven, Schumannin ja Leutzin teokset siellä opetuksen lähdekirjoina, minkä lisäksi vielä mainittiin v. 1892 Z. Göranssonin teos *Grunddragen af pedagogiken*.⁶⁵ Voi katsoa, että Tammissaaren seminaarin kasvatusaineiden opetukseen Rüeegin ja ruotsalaisvaikutuksen jälkeen tuli Cleve sekä vuosisadan lopulla vielä lisäksi herbartilaisuuteen vivahtava ajattelu-tapa.

Uudenkaarlepyyn seminaarin kasvatusopin historian opetuksessa oli em. Schmidtin teos lähdekirjana vuoteen 1885 saakka, minkä jälkeen Riecke—Hallgrenin kirja *Grunddragen af uppfostrans och undervisningens historia* tuli sen jatkajaksi. Aivan vuosisadan taitteessa siellä luettiin Schorn—Reinecken teosta *Pedagogiken i förebilder och bilder*. Itse kasvatusopin opetuksessa seurattiin vuoteen 1910 asti Anjou—Kastmanien kirjaa. Se oli kasvatusopin perusteos Uudenkaarlepyyn seminaarissa. Tämän lisäksi mainittiin vielä aika ajoin käytetyn Rüeegin, Schumannin ja Cleven kirjoja. Vuosisadan vaihteessa Lönn-

beckin Folkskolans handbok'ia luettiin siellä kuten Tammisaarenkin seminaarissa.⁶⁶ Uudessakaarlepyyssä näyttää pedagoginen opetus olleen varsin staattista aina tälle vuosisadalle asti, eikä herbartilaisuuden tuloista — käytössä olleiden oppikirjojen välityksellä — ollut tietoakaan.

Työläintä on saada selkoa Sortavalan seminaarin kasvatusopillisista lähde-teoksista, sillä Boxström on vuosikertomuksissa jättänyt yleensä lähdekirjat mainitsematta. Aikaisemmin esillä ollut Kasvatusopillinen sieluoppi ilmaisee jotain hänen pedagogiikastaan. Anjou—Kastmanien kirjan hän mainitsi lähdekirjakseen v. 1883 todennäköisesti Uudessakaarlepyyn vaikutuksesta; hänhän oli yhden lukuvuoden siellä ennen Sortavalaan siirtymistään. Vuosisadan loppupuolella hän luennoi kasvatusopin historiaa Otilia Stenbäckin kirjaa seuraten. Anjou—Kastmanien lisäksi hän suositteli jossain yhteydessä luettavaksi sveitsiläisen Chr. H. Zellerin ja saksalaisen D. M. Sailerin teoksia, yleensä siis evankelis-kristillisiä pedagogeja. Cleven kirjan hän tunsu ja samoin Wallinin kirjan kritisoidessaan sitä Uuden Suomettaren palstoilla varsin perusteellisesti.⁶⁷ Kasvatusopillisen sieluopin johdantoluvussa hän esitteli monia kasvatusoppineita. Herbartilaisuudessa hän näki sekä hyviä että huonoja puolia.⁶⁸

Seminaarin oppilaat pääsivät kasvatusopillisiin kysymyksiin käsiksi yleensä III luokasta lähtien, jolloin opetettiin kasvatusopin historiaa ja psykologiaa. Ainakin kolmessa seminaarissa pidettiin tällä luokalla myös katekeettisia harjoituksia. Jonkin verran opetettiin tällä asteella vielä yleistä kasvatus- ja opetusoppiakin. Neljännen luokan pedagogiikan kurssi koostui paitsi yleisestä opetusopista myös eri aineiden spesiaalimetodiikan opetuksesta. Koulutietoa niin ikään opetettiin tällä luokalla. Meikäläinen menettely kasvatusaineiden opiskelujärjestyksenä lienee saksalainen tapa, sillä monissa Sveitsin seminaareissa luettiin kasvatusopin historiaa viimeisenä opiskeluvuotena.⁶⁹

4. Yleistä didaktiikkaa

Opetusopillisen tarkastelun lähtökohdaksi sopii parhaiten taulukko 2, johon on sijoitettu eri seminaareissa käytettyjen opetusopillisten lähde-teosten alkuperä henkilönimien mukaan.

Taulukko 2. Seminaarien kasvatusopilliset lähdeteokset viime vuosisadalla

vuosi	Jyväskylä	Tammisaari	Uusikaarlepyy	Sortavala
1865	Rebsamen Curtman Diesterweg			
1870	Bormann Cygnaeus Wallin			
1875	Rüegg (Kehr ja Cleve)	Anjou—Kastman		
1880	Wallin	Rüegg, Kehr Cleve Schumann	Anjou—Kastman Rüegg	
1885	Wallin	Anjou—Kastman Cleve	Anjou—Kastman Cleve	Anjou—Kastman
1890	Wallin	Leutz	Anjou—Kastman Schumann	Zeller Cleve
1895	Leutz, Cleve Lönnbeck	Cleve Schumann	Anjou—Kastman Lönnbeck	Boxström
1900	Wallin Johnsson	Cleve Göransson Bergström O.	Anjou—Kastman Cleve Bergström	Boxström

a. Opetuksen päämääriä

Wallinin mukaan kasvatuksella on sekä maallinen että iankaikkinen päämäärä. Tiedoilla ja taidoilla oli Wallinin käsityksen mukaan vain sikäli arvoa, kuin ne johdattivat nuoria ihmisiä omatoimiseen elämään kristillisessä hengessä. Kasvatustapahtumaa ei pyritty saamaan koulussa päätökseen, vaan ainoastaan siihen vaiheeseen, että kukin pystyi itse jatkamaan kasvatustaan pyrkiessään siveelliseen vapauteen.⁷⁰ Yhteiskunnan kelvollisina jäseninä Wallin katsoi heidät kykeneviksi palvelemaan kanssaihmissään, jolloin kasvatuksen maallinen päämäärä oli saavutettu.⁷¹ Herbartilaista ajattelutapaa ilmenee Rüeggin katsomuksessa, että kasvatuksen tavoitteena on siveellinen luonne — Wallinin mukaan kristillis-siveellinen luonne.⁷² Anjou—Kastmaneilla, niin myös Wallinilla ja osittain Clevellä sekä muillakin meikäläiseen kasvatus- ja opetusoppiin vaikuttaneilla henkilöillä oli eräänä opetuksen välitavoitteena kaikkien sielunkykyjen kehittäminen, mikä pääasiallisimmin lie-nee pestalozzilaista alkuperää.⁷³ Cygnaeus puolestaan määritteli kasvatuksen päämääräksi Luojan lapseen istuttamien fyysisten ja henkisten voimien kehittämisen. Ilmeisesti hän on lisännyt Luoja-käsitteen tuohon yleiseurooppalaiseen sanontaan siksi, että olisi kristillisyydestä

elinvoimaa ammentavalle kansalle voinut paremmin esittää tuon puhtaasti naturalistisen käsityksen sielunkykyjen kehittämisestä.⁷⁴ Diesterweg ja Fröbel sekä sveitsiläiset J. Y. Wehrli ja J. Kettiger pitivät eräänä kasvatuksen tavoitteena juuri edellämainittua kaikinpuolista yksilön kehittämistä.⁷⁵ Tähän kohtaan kaatui, ainakin teoriassa, myös täydelliseen kristilliseen tavoitteeseen pyrkinyt kasvatustieteellinen, sillä sielunkykyjen kehittämisessä annettiin yleensä opettajan käyttöön ainakin yhtä suuret mahdollisuudet kuin Jumalalla oli.⁷⁶ Väljimmin mainituista kasvatustieteellisistä lienevät Wallin ja Cleve tulkinneet yksilön kehittämisajatuksen, ahtaimmin Boxström.

Koulun tarkoitus Cleven käsityksen mukaan oli nousevan sukupolven totuttaminen sivistykseen sekä tietojen ja taitojen hankkimiskyvyn kehittäminen, jotta niitä olisi voitu käyttää hyväksi sekä yhteiskunnassa että kunkin yksilön omassa siveellisessä elämässä.⁷⁷ Koulun tuli hänen käsityksensä mukaan lisätä yksilöiden toimintakykyä, pitää silmällä yhteiskunnan tarpeita ja pyrkimyksiä sekä kohottaa ja jalostaa perhettä⁷⁸ Näin nousivat hänen kasvatustieteestään esille individuaalinen ja sosiaalinen kasvatuksen tarkoitusperä, mitkä Cygnaeuksellakin olivat voimakkaasti korostuneet.

Anjou—Kastmanien käsityksen mukaan lapset voitiin sielunkykyjen kaikinpuolisen kehittämisen välityksellä kasvattaa kelvollisiksi kansalaisiksi sekä onnellisiksi, täydellisyyteen pyrkiviksi kristityiksi.⁷⁹ Tätä kehittymistä saattoivat kuitenkin kasvatettavat itsekin edesauttaa, koska heidän edellytettiin kasvatuksen tuloksena saavuttavan olotilan, jossa he pystyivät itsenäiseen toimintaan.⁸⁰

Vaikka viime vuosisadan loppuvuosina, lähinnä Tammisaaren ja Jyväskylän seminaareissa alkaakin herbartilainen ajattelutapa osaksi itse opettajien välityksellä voittaa alaa, eivät kasvatuksen tavoitteet kuitenkaan tuolloin näytä sanottavasti muuttuvan. Leutzin teos piti siveellistä luonnetta kasvatuksen päämääränä painopisteen oltua tahdon kasvatuksen piirissä. Kasvatettavan tuli myös päästä vähitellen omaksi kasvattajakseen.⁸¹ Monipuolisen harrastuksen herättäminen oli opetuksen tavoite niin Leutzilla kuin Soinisenkin Kasvatustieteellisissä luennoissa. Luja siveellinen luonne oli Soinisen esittämän kasvatuksen lopputavoite⁸², jolloin yksilö oli ”sisällisesti vapaa” määrättyjen siveellisten normien sisäpuolella.⁸³ Itse asiassa oli luonteenkasvatusta aikaisemminkin korostettu, ja monipuolista harrastusta voitiin verrata yksilön sielunkykyjen kaikinpuoliseen kehittämiseen. Tuolloin edellämainittu toiminta oli yksilön näkökannalta katsottuna kuitenkin aktiivisempaa kuin jälkimmäinen. Hän oli nimittäin herbart-zilleriläis-

tään koulutettuna periaatteessa omatoimisempi kuin yksinomaan sie-lunkykyjen kehittämisen perusteella.

Vuosisadan taitteessa olivat Boxströmin kasvatustavoitteet saman-suuntaiset kuin aikaisemminkin. Ihmiselämän korkein päämäärä oli kehittyminen Jumalan kaltaisuuteen.⁸⁴ Kristus itse oli hänen esittä-mänsä kasvatuksen esikuva, vaikka hän myönsikin ihmisen joutuvan usein kulkemaan synnillisten teiden läpi uudistuvaa elämää kohti.⁸⁵ Olisi tutkimisen arvoinen asia, toteuttivatko Sortavalan seminaarin opettajakokelaat harjoituskoulussa ja myöhempänä toiminta-aikanaan kristillisempää peruskäsitelmää kuin muiden seminaarien, esim. Jyväskylän seminaarin oppilaat. Mutta tutkimuksen suorittaminen saattaisi käydä ylivoimaiseksi tehtäväksi. Ainakaan Maria Erikson, joka haas-tattelutietojen ja kirjallisen harrastuksensa perusteella on osoittautu-nut persoonalliseksi kristityksi, ei pitänyt Wallinia todellisena kristit-tynä⁸⁶, vaikka myönsikin hänet isänmaalliseksi ja taitavaksi pedago-giksi. Tästä syvimmästä kristillisyyden tavoitteesta ja olemuksesta kiistelivät Cygnaeus ja N. Järvinenkin viimeksimainitun hyväksyessä uudet opetusmenetelmät, muttei päämääriä sellaisina kuin ne olivat 1860-luvun uuden pedagogiikan mukaan.⁸⁷

Viime vuosisadan kansanopetuslaitosta kokonaisuudessaan on sa-nottu Cygnaeuksen kouluksi. Voimaperäisesti hän lausuiakin mielipi-teitään, myös kasvatuksen ja opetuksen tavoitteista, aina 1880-luvun loppupuolelle saakka. Itse koulun hän pyrki tekemään tietokoulusta työkouluksi. Kasvatus kristillis-siveelliseksi kansalaiseksi, kasvatus ajallista ja iankaikkista elämää varten ja kasvatus itsekasvatukseen olivat hänen teemojaan, milloin hän pohti kasvatuksen tavoitteita.⁸⁸ Diesterwegin tavoin hän puhui omatoimisuuden tavoitteesta hyvän, toden ja kauniin palveluksessa⁸⁹, jolloin formaalinen kasvatus sai ai-kaan omatoimisuuden hyvän, toden ja kauniin ollessa pohjimmaltaan sisällöllisen eli materiaalisen kasvatuksen tulosta. Avatessaan Jyväskylän seminaarin ensimmäisen opettajainkokouksen lausui Cygnaeus julki koko Suomen kansaa koskevan kasvatustavoitteen, jota seminaa-rin oppilaat ensin harjoituskoulussa ja myöhemmin maan kansakou-luissa pyrkivät toteuttamaan. Se kuului näin: ”Kansan korottaminen puhtaaseen siveyteen, tieteelliseen valistukseen ja taidolliseen teolli-suuteen.” Ilman yksityiskohtaista analyysia voitaneen tässä yhteydessä todeta, että kahta viimeksimainittua tavoitetta on tähän mennessä lä-hestytty varsin ripeästi, kun sen sijaan ensin mainittua päämäärää kohti lienee kuljettu hitaimmin. Muttei viimeksimainittussakaan suh-teessa ole jääty aivan ilman tulosta, jos vertailukohteiksi otetaan viime

vuosisadan kylätappelut, alkoholin varsin brutaali käyttö, ihmisten kielenkäyttö, heidän suhtautumisensa eläimiin, suhtautuminen toiseen sukupuoleen, lasten käsittely perheissä, ajattelun taikauskaisuus jne.

Eri valmistuslaitoksissa opiskelijat siis saivat jonkin verran erilaisen näkemyksen niistä tavoitteista, joita heidän tuli pitää silmällä kasvatustyössään. Lyhyt yhteenveto kasvatustavoitteista olisi seuraavanlainen: ajallisen ja iankaikkisen kasvatustavoitteen osatekijöinä olivat vuosisadan loppua kohti tultaessa yhä voimistuva omatoimisuuspyrkimys elämässä tarpeellisten tietojen ja taitojen hankkimiseksi sekä kristillis-siveellisen luonteen kehittäminen sosiaalis-kristillistä käyttäytymistä silmälläpitäen.

b. Opettajaihanne

Kaikki taulukossa 2 mainitut kasvatuskirjailijat esittivät teostensa välityksellä myös käsityksensä siitä, minkälaiset olivat ne päämäärät, joihin opettajakokelaiden itsensä oli pyrittävä. Opettajan esikuvallisuutta korostivat Cygnaeus, Wallin, Anjou-Kastmanit, Soininen, Leutz ja Kehr.⁹⁰ Tämä merkitsi sitä, että koko opettajan persoonallisuuden ja käyttäytymisen tuli olla lapsille ja aikuisille malliksi kelpaavaa. Tässä tavoitteisuudessa oli tarjona se vaara, että tavoitteiden ja opettajan todellisen käyttäytymisen välille syntyi periaatteellista ristiriitaa. Siitä seikasta Cleve nimenomaan varoitti lausumalla mielipiteen, ettei opettajalta saanut vaatia enempää tässä suhteessa kuin muiltakaan kansalaisilta, sillä hänen mielestään koulun oppilaat aavistivat varsin herkästi, näyttelikö opettaja toista kuin mitä hän todellisuudessa oli.⁹¹ Mutta Cleve olikin enemmän oppikoulu- kuin kansakoulumies.

Kukin mainituista henkilöistä analysoi opettajan olemusta. Wallinin käsityksen mukaan opettaja teki koulun.⁹² Hänen tuli olla henkisesti ja ruumiillisesti terve, siveellisesti vakava⁹³, nöyrä ja uskollinen.⁹⁴ Hänellä piti olla rakkautta nuorisoa kohtaan, kristillinen mieli, tasa-suhtaiset taipumukset ja käytännöllistä kyvykkyyttä koulunpitoon sekä kutsumus opettajan työhön.⁹⁵ Tietomäärän laajentamisyrimys, palveleva rakkaus ja jumalanpelko olivat niin ikään ihanneopettajalle kuuluneita piirteitä.⁹⁶

Myös Anjou-Kastmaneilla oli käsitys opettajaihanteesta samankaltainen. Erikoisesti on syytä kerrata heidän näkemyksensä opettajan kutsumustietoisuudesta.⁹⁷ Cleve korosti ennen kaikkea opettajan aitous⁹⁸ ja teoreettis-käytännöllisen opettajakoulutuksen merkitystä

hyvän opettajan kasvattamisessa⁹⁹ eikä niinkään luontaista kutsumustietoisuutta.

Cygnaeukselle opettaja oli esikuva ja kutsumustyöntekijä, mutta myös ”Herran viinitarhan työmies”, jonka kristillismielinen persoonallisuus oli suurempiarvoinen kuin teoreettinen opettajalahjakkuus.¹⁰⁰ Lausuipa hän kerran sellaisenkin ajatuksen, että parhaita opettajia kenttätyössä olivat ne, jotka seminaarissa olivat menestyneet keskinkertaisesti¹⁰¹; nähtävästi siksi, että he olivat tyytyväisiä saamaansa tehtävään ja samalla riittävän kyvykkäitä sitä hoitamaan. Opettajan johdonmukaisuus oli vielä hänen opettajatyypinsä päähyveitä.¹⁰²

Leutzin siteeraama Kehr kunnioitti opettajassa eniten esikuvallisuutta, rakkautta oppilaihin, työhön, kansaan ja korkeimpaan sekä opettajan sisäistä persoonallisuutta.¹⁰³ Soininen taas katsoi opettajalle välttämättömäksi samojen harrastusten omaamisen, joita hän oppilaisiinsa yritti istuttaa. Niin ikään oli Soinisen kuvitteleman opettajan huolehdittava omasta itsekasvatuksestaan.¹⁰⁴ Hän väitti, ettei opettaja pystynyt opettamaan mitään sellaista, mitä hänellä itsellään ei ollut¹⁰⁵, mikä asiaa ahtaasti ajateltaessa merkitsi täydellistä esikuvallisuutta.

Koska opettajan näin tuli herättää monipuolista harrastusta, hänen tuli olla monipuolinen tuhattaituri, jollaisena vielä nykypäivinäkin kansakoulun opettajaa on totuttu pitämään. Mutta kun entisistä opettajan persoonallisuuteen liittyvistä käsityksistä ei luovuttu harrastuksiin liittyvien vaatimusten lisääntyttyä, tuli opettajaihanteeksi sellainen ideaalikuva, jota ei tavallinen keskimääräinen opettaja pystynytkään toteuttamaan omassa itsessään. Näin oli tarjolla vaara, että opettaja — Cleven epäilysten mukaisesti — joutui esittämään kahta roolia, opettajan ja oman minän, joiden yhteensulautumattomuus saattoi kehittää jossain määrin epäaidon opettajatyypin. Mutta koska ei monikaan ihminen pitkään pysty olemaan — sielullisitta vaurioitta — muu kuin oma itsensä, ensin osa opettajista lienee valinnut luonnollisen käyttäytymisen tien, pyrkien mahdollisuuksiensa mukaan pitämään kuitenkin silmällä opettajan ihannekuvan merkityksen nuorison kasvatusta- ja opetustehtävässä.

Mitä tulee opettajakokelaiden harjoituskoulutyön merkitykseen heidän opettajapersoonallisuutensa muodostajana, ei sitä voida aliarvioida. Vanhat haastatellut opettajat mainitsevat vasta harjoituskoulusta löytäneensä sen elämänpiirin, jota on totuttu nimittämään opettajan maailmaksi.¹⁰⁶ Samoin kokelasasteella suotiin opiskelijoille joi-takin vapauksia, koska haluttiin nähdä, pystyivätkö he jo ”määräämään itseään”.

c. Opetusopillisia periaatteita

Vaikka ennen opettajainvalmistuksen alkamista ja kansakoululaitoksen syntymistä oli kiinnitetty koululaeissa ja -asetuksissa huomiota opetusmenetelmiin, ei maassamme kuitenkaan ollut kiinnitetty sanottavastikaan huomiota niihin käytännössä.¹⁰⁷ Jyväskylän seminaarin toiminnan alkuvuosina Cygnaeus, seminaarinjohtajana toimiessaan, pyrki soveltamaan käytäntöön kasvatus- ja opetusopillisia periaatteita. Samoin tekivät myös seminaarin lehtorit, jotka ulkomaanmatkoillaan olivat velvoitetut hankkimaan etupäässä opetusopillista tietoa omalta alaltaan. Tarkastusmatkoillaan, jotka eivät olleet niinkään vähälukuiset, Cygnaeus selosti opettajille omia opetusopillisia käsityksiään, samoin myös tuleville opettajille seminaarien tarkastus- ja juhlatilaisuuksissa. Monin paikoin viralliset koulusäädökset esittivät hänen metodeja mielipiteitään. Laaja kirjeenvaihto sekä seminaarin opettajien että kansakoulunopettajien kanssa ja keskustelut yleisissä kansakoulukokouksissa olivat omiaan levittämään hänen ajatuksiaan opetuksesta laajan opettajaryhmän tietoisuuteen. Erityisesti harjoituskoulunopettajien kanssa hän oli vilkkaassa vuorovaikutuksessa.¹⁰⁸ Kaiken tämän perusteella voidaan Cygnaeuksen opetusopillisten periaatteiden katsoa tulleen varsin runsaaseen käyttöön jo itse harjoituskoulujen opetuksessa. Tästä syystä on aiheellista luoda yleissilmäys erikseen hänen opetusopilliseen ajatteluunsa.

Cygnaeuksen ulkomaanmatka vaikutti kehittävästi hänen opetusopilliseen ajatteluunsa, joskin hänellä esim. äidinkielen opettamisesta oli jo Pietarissa varsin selkeytynyt ja moderni käsitys.¹⁰⁹ Ehdotustensa metodiset pääpiirteet hän sai Wettingenin seminaarin vuonna 1854 ilmestyneestä opetussuunnitelmasta sekä Bernin kantonin reformoitujen saksalaisten kansakoulujen (Primarschule) opetussuunnitelmasta.¹¹⁰ Tuo kirjoitus antaa ainakin osittain myös tiedon siitä, mistä Cygnaeus sai kasvattavan tai kehittävästi kasvattavan opetuksen periaatteen (en genom utveckling uppfostrande undervisningsmetod). Kasvattavan opetuksen käsitettä on yleensä pidetty herbartilaisena, vaikka pedagogisesta kirjallisuudesta sen tapaa jo huomattavasti aikaisemmin kuin herbartilaisuus muuten tuli tutuksi opettajainvalmistuslaitoksissa. Herbartilaisen kasvattavan opetuksen perustekijä oli tieto; kasvattavaa oli tieto Cygnaeuksellakin, vaikka sillä ei ollutkaan sinänsä niin suurta arvoa kuin sielunkykyjen kehittäjänä. Mutta niin kuin Herbartilla opetus oli kasvattavaa tiedon kehittäessä tunnetta ja tahtoa, niin myös Cygnaeuksella ja useilla muilla silloisilla pedago-

geilla, ennen muuta Diesterwegillä, opetus kasvatti nimenomaan formaalista tehtävänsä suorittaessaan.

Bernin opetussuunnitelmasta Cygnaeuksen saamia periaatteita ei tässä yhteydessä kerrata. Sen sijaan esitetään Wettingenin opetussuunnitelman ja Cygnaeuksen ehdotusten erään yksityiskohdan kesken vertailu:

Lehrplan, Wettingen	Förslag, Cygnaeus
4 §	4 §
Die Methode sei daher in jedem Fache elementarisch, rationell entwickelnd, naturgemäss und anschaulich, der Lehrton würdig, populär, lebendig, gemütlich, und liebreich, beide aber stets einfach und nach dem Bedürfniss der Zöglinge möglichst individuell.	Metoden bör därför i hvarje fack vara elementär, rationellt utvecklande, naturenlig, och åskådlig, lärotonen värdig, populär, liflig, själfull och kärleksrik, men båda städse enkla och, så mycket som möjligt, lämpade efter hvar och en elevs individuella behof. ¹¹¹

Esimerkissä esitetyn pohjalta opetuksen piti yleensä olla elementaarista, ymmärrystä kehittävää, luonnonmukaista ja havainnollista, opetussävyyn puolestaan arvokasta, kansanomaista, eloisaa, miellyttävää ja puoleensa vetävää. Nämä seikat selvisivät seminaarin oppilaille viimeistään kuulustelunopetuksen yhteydessä, jolloin Cygnaeuksen ehdotusten mukaan opetusopilliset periaatteet sovellettiin käytäntöön.¹¹²

Ulkomaanmatkansa aikana oli Cygnaeuksen tarkoituksena saada selvitettyksi itselleen opetusopillinen periaate *työn kautta työhön* (Die Erziehung durch Arbeit zur Arbeit). A. Salo toteaa tutkimuksissaan sen selvinneen hänelle Hampurissa keväällä ja kesällä 1859.¹¹³ Monia muitakin mahdollisuuksia on olemassa tämän seikan selvittämiseksi, siksi yleinen asianomainen periaate oli jo 1850-luvun lopulla, mm. K. F. Biedermann, W. Lange, Wehrli, Diesterweg ja Curtman olivat sen esittäneet.¹¹⁴ Mutta saipa Cygnaeus työkouluuatteensa joko ennen ulkomaanmatkaansa tai vasta ulkomailla, niin joka tapauksessa työkouluuatte pelkistyi hänen mielessään noihin aikoihin niin paljon, että hän saattoi kirjoittaa Jarviselle v. 1861, miten Suomeen piti tuleman työkoulu oppineen koulun sijasta (Lernschule — Arbeitsschule).¹¹⁵

Lukemattomia kertoja Cygnaeus joutui puolustamaan ja selvittämään työn periaatettaan. Esimerkiksi Snellman ei ollenkaan käsittänyt sitä, vaan hänen mielestään oli kaksi eri asiaa, opetettiinko lasta

leikistä työhön vaiko työhön leikkimällä.¹¹⁶ Mutta juuri Cygnaeuksen työkasvatuksen keskeisen oppiaineen poikien veiston ottaminen kansakoulujen opetusohjelmaan teki Cygnaeuksesta maailmankuulun¹¹⁷; näistä asioista annetaan kuitenkin yksityiskohtainen selvitys teoksen II osassa käsityön opetusta koskevassa luvussa. Psykologisesti ottaen omatoimisuuden ja työkoulun periaatteita ei vielä ennen 1800-luvun loppua ollutkaan mahdollista toteuttaa. Ne olivat aikaansa edellä olevia periaatteita, koska silloisen psykologisen käsityksen mukaan lapsi oli passiivinen olento, kuin plastikkia, jota opettaja koulussa vähitellen muovasi. Kun yksi irrallinen alempi kyky oli kehittynyt, alkoi seuraava korkeampi taso kehittyä¹¹⁸, esimerkiksi ajattelukyky havaintoja mielikuvituskyvyn jälkeen. Näin ollen ei myöskään käsitys oppilaan spontaanista omatoimisuudesta voinut vaikuttaa kasvatuksessa, ennenkuin sielutiede oli omaksunut joitakin myöhemmistä funktionaalisisista tai dynaamisista periaatteistaan.¹¹⁹

Havainnollisuuden periaate ja havainto-opetus olivat viime vuosisadan modernin opetusopin kulmakiviä. Pestalozzilla oli suuret ansiot tämän periaatteen esittäjänä.¹²⁰ Se kirposi pakonomaisesti esille siitä filosofis-psykologisesta aatesuunnasta, jota varsin hyvin voidaan sanoa empiirisensuaalistiseksi ajattelutavaksi. Sen mukaan kaikki tieto saatiin aistien välityksellä. Tähän periaatteeseen liittyi varsin kiinteästi ja läheisesti opetuksen formalistinen tavoitteisuus, sielunkykyjen kehittäminen. Cygnaeuksen kiittämän Frölichin oppilaitoksen pientenlastenkoulun opetusohjelma sisälsi havainto-oppia kuusi puolta tuntia viikossa. Cygnaeus itsekin esitti sitä kaikille muille paitsi ylimmälle harjoituskoululuokalle.¹²¹ Tällä aineella tuli olemaan pysyvä sijansa ala-asteen opetuksessa, sillä vielä 1891 ilmestyneessä kirjassaan *Om induktiv metod i undervisning* M. Johnsson (Soininen) puolusti sitä lasten havaintokyvyn kehittäjänä ja lisäksi abstraktisen ajattelun muodostajana.¹²² Havainnollisuuden periaatteen tähden Cygnaeus esitti hankittavaksi kouluun täytettyjä eläimiä, kasveja, kuvatauluja, karttoja jne.

Kasvatusaineiden opettajat esittivät yleisen opetusopin pääperiaatteet seminaarin III ja osittain myös IV luokalle. Eri aineiden opetuksesta luennoi kunkin aineen lehtori. Opettajainvalmistuslaitoksissa käytetyt menetelmät eivät sanottavasti eronneet toisistaan, vaikka periaatteelliset tulkinnat aiheuttivat joskus mielipiteiden vaihtoa eri opettajien kesken. Preussin vuoden 1854 koulusäädökset pitivät metodia vain välikappaleena Diesterwegin puolestaan pannahsa pääpainon opetusmenetelmään.¹²³ Em. koulusäädösten kannalla oli Box-

ström kritisoidessaan opetusmenetelmiä ja kasvatusjärjestelmiä.¹²⁴ Muiden seminaarien käytäntö lienee kulkenut metodia ja sisältöä suunnilleen samalla lailla arvostaen, mikä seikka on pääteltävissä sisällöllisen ja muodollisen opetuksen tavoitteista esitetyistä mielipiiteistä.¹²⁵

Diesterwegin teos *Wegweiser für deutsche Lehrer* (1850) esitti kaikki ne periaatteet, jotka muodollista kasvatusta korostava opetusoppi yleensä oli siihen mennessä pystynyt omaksumaan. Seminaareissamme käytettyjen opetusoppien ajatukset olivat enemmän tai vähemmän plagiaatteja tuon kirjan esittämistä käsityksistä ja mielipiiteistä. Anjou-Kastmanien teos erotti edellä mainitut kaksi opetuksen puolta (material bildning ja formal bildning), vaati opetukselta lapsenomaisuutta, havainnollisuutta ja perusteellisuutta. Opetuksen olisi pitänyt olla monipuolisesti kehittävää ja omatoimista. Näiden oppikirjassa oli esitettynä se Cygnaeuksenkin korostama ajatus, että opettajan piti puhua niin vähän kuin mahdollista, mutta oppilaiden sen sijaan mahdollisimman paljon. Kertauksen arvo oli sisällöllisen kasvatuksen vuoksi merkittävä edellämainittujen Anjou-Kastmanien periaatteiden koskiessa lähinnä muodollista kasvatusta.¹²⁶

Wallinin luentosarjan yleistä metodiikkaa koskeva osa ja Diesterwegin *Wegweiserin* metodiset ajatukset olivat lähes identtiset, eivätkä ne myöhemmin hänen teoksessaankaan kovin paljon muuttuneet.¹²⁷ Formaalin ja materiaalin opetus kävi ilmi myös Cleven ja Kehrin teoksista Wallinin ja Kehrin käsittäessä formaalin opetuksen kasvattavaksi opetukseksi.¹²⁸

Yleisten opetusmenetelmien kolmijako esitettiin kaikissa tässä tutkimuksessa käsitellyissä oppikirjoissa tai luentomuistiinpanoissa. Sen muodosti opetustie (-meno tai -juoksu), opetusmuoto ja opetuslaatu (-sävy). Opetustie koski lähinnä kunkin oppiaineen eri yksityiskohtien esittämisjärjestystä. Nämä nykyisessä kouluelämässä kuin itsestään selvät seikat olivat tuolloin kehittymisvaiheessaan, ja siitä syystä opetettavan aineksen järjestelyä kunkin aineen piirissä pidettiin metodisena kysymyksenä. Oppiaineet voitiin esittää oppilaille joko analyttisesti, synteettisesti tai geneettisesti.¹²⁹

Harjoituskoulujen opetussuunnitelmaa koskevat kysymykset olivat kussakin valmistuslaitoksessa esillä ensimmäistä kertaa harjoituskoulujen toiminnan alkaessa. Asetusten (vuosilta 1863 ja 1866) esittämän opetussuunnitelman lisäksi kiteytettiin kansakoulujen opetussuunnitelma 3.3.1881 päivätyin kouluhallituksen, lähinnä G. Lönbeckin laatimin mallikurssein.¹³⁰ Maaseututyypisiä kansakouluja eli

yhdistettyjä luokkia varten mallikurssit esittivät rinnakkaiskurssiperiaatteen, kunnes vuosisadan lopulla Preussin vuoden 1872 koulusääntösten periaatteita seuraten alettiin meillä toteuttaa vuorokurssijärjestelmää käytännössä rinnakkaiskurssien ohella.¹³¹

Kaikki käsiteltävänä olleet opetusopit jakoivat työmenetelmät kahteen pääryhmään, esittävään eli akroamaattiseen ja kyselevään eli erotemaattiseen työtapaan. Sama pääjaottelu esiintyi useimmissa ulkomaisissakin opetusopeissa.¹³² Esittävässä opetuksessa Cleve erotti kuvailevan, kertovan ja selittävän opetusmuodon, Wallin puolestaan näyttävän ja kertovan. Anjou-Kastmaneilla taas oli näyttävä, saneleva ja kuvaileva opetustapa eriteltynä. Kuuluisa keskieuropalainen metoodikko Kehr ei jaotellut esittävää opetusta osakomponenteiksi, mutta sen sijaan hänellä oli deiktisen ja kyselevän menetelmän väli-
muotona vielä mnemoninen eli mieleenpainava metodi. Preussin vuoden 1854 koulusääntösten sitoma kasvatusoppinut Bormann jaotteli esittävän opetuksen näyttävään, sanelemaan, kertovaan ja kuvaavaan opetustapaan.¹³³

Vaikkakin opetusoppeja koskeva kirjallisuus käsitteli suhteellisen laveasti esittävään opetukseen liittyviä kysymyksiä, niin kysyvät opetustavat muodostivat kuitenkin vielä viime vuosisadan opetuksen päämenetelmän, kirjanluvun oltua esittävän ja kyselevän opetuksen välimuotona omatoimisena, lukemis-mnemonisena menetelmänä. Aivan vuosisadan lopulla lienee esiintynyt selväpiirteistä pyrkimystä esittää enemmän ja kysellä vähemmän, kuin aikaisemmin oli ollut tapana.

Kyselevään opetustapaan, jota rajoitetussa merkityksessä voidaan sanoa dialogiseksi, Wallin ei esittänyt alaryhmityksiä, mutta hän käsitteli kuitenkin seikkaperäisesti heuristisen eli geneettisen kyselytavan sekä kysymysten muotoon liittyvät seikat. Cleve eritteli kyselevän menetelmän heuristiseksi, katekeettiseksi ja sokraattiseksi. Anjou-Kastmaneilla esiintyi alajaotteluna katekeettinen, heuristinen ja dialoginen kyselymenetelmä.¹³⁴ Yleensä oli muissakin maissa tapana kiinnittää erityistä huomiota juuri kyselytekniikoihin.¹³⁵

Opetussävy eli opetuslaatu liittyi läheisesti opettajan omaan persoonallisuuteen; Anjou-Kastmanit nimittivät sitä tunnelmaksi, joka ilmeni opettajan olemuksessa. Wallin selitti, että opetussävy oli opettajan henkistä myötäelämistä opetustilanteissa.¹³⁶

Opitun kertauksia pidettiin kaikissa opetusopeissa varsin keskeisinä oppimismenetelminä. Vaikka ulkolukua kritisoitiin, niin monet kasvatusoppineet olivat valmiit hyväksymään ulkoluvun, jota edelsi

koulussa suoritettu asian alustava käsittely, niin että ulkoluku ei muodostunut mekaaniseksi, ymmärtämättömäksi suoritukseksi.¹³⁷

Seminaarin harjoituskoulun opetustapoja kritisoitiin aika ajoin. Jo ennen kuin lopullinen seminaariasetus oli edes astunut voimaan, Snellman arvosteli nimenomaan niissä käytettäviä opetusmenetelmiä.¹³⁸ Emma Irene Åström, Jyväskylän seminaarin alkuvuosien kuuluisa naisoppilas, kertoi muistelmissaan¹³⁹, ettei metodiin kiinnitetty kovinkaan paljon huomiota. Toisaalta hän saattoi asiaa opiskelijain näkökulmasta arvioida suhteellisen rajoitetusti. Sen sijaan suurempi merkitys on harjoituskoulunopettaja Maria Eriksonin mielipiteellä vuodelta 1880, että Jyväskylän seminaarissa oli metodisessa suhteessa taannuttu edellisiin vuosiin verrattuna.¹⁴⁰ Opetuksessa oli laimeutta, väsymystä ja ylläritusta havaittavissa samalla kuin materialismi ja pedantti formalismi olivat voittaneet alaa harjoituskoulun opetuksessa, mainitsi hän. Tämän-suuntaisia valitteluja esitettiin myös Uudenkaarlepyyn seminaarista käsin. Vuonna 1886 Maria Erikson kirjoitti Cygnaeukselle¹⁴¹, että koulu-elämästä pitäisi kitkeä ”sielua kuolettava” mekaaninen ulkoluku ja saada sijalle lasten ymmärryksen ja järjen kehittämistä sekä tunne- ja tahtoelämän jalostumista. Kirkkoherra, entinen seminaarin lehtori Järvinen kirjoitti v. 1883, että jäykkä formalismi oli kahlinnut jo vuosia seminaarin opetusta.¹⁴² Kun tanskalainen koulumiesretkikunta, jolla oli riittävästi arvostelukykyä moniin Euroopan maihin suuntautuneen opintomatkailunsa ja oman teoreettis-käytännöllisen tietouden pohjalta, kävi Tammisaaren ja Jyväskylän seminaareissa 1890-luvun alussa, sen jäsenet totesivat¹⁴³, että kysymysvastaustekniikka oli harjoituskouluissa täsmällistä ja tarkkaa, mutta että se kuitenkin nopeudesta ja varmaotteisuudesta huolimatta oli yksipuolista ja mekaanista. Tanskassa heidän mielestään oli vallalla vapaampi ja miellyttävämpi opetustapa. Sen voi kuitenkin mainita harjoituskoulujen onneksi, että siellä aina oli opettajina nuoria, parhaissa voimissaan olevia, useissa tapauksissa alastaan innostuneita opettajakokelaita, jotka kaiken jäykkyyden ja kaavamaisuuden uhallakin jättivät osan nuoruuttaan ja eloisuuttaan harjoituskoulujen oppilaiden hyväksi.¹⁴⁴

Edellämämainitunlaisia arvosteluja ei kohdistettu ainoastaan oman maamme harjoituskouluihin, vaan Ruotsissa valitettiin aivan samantyyppisistä seikoista.¹⁴⁵ Mutta samoin kuin Ruotsissa alkoivat opetusmenetelmät myös Suomessa uudelleen elpyä 1890-luvulla. Sen sai aikaan herbartilainen harrastus-käsite, jota ryhdyttiin vähitellen soveltamaan eri kouluaineiden opetukseen.¹⁴⁶ Herbartilaisia ajatuksia oli ollut vai-

meina olemassa jo seminaarin toiminnan alusta lähtien, mutta vasta vuosisadan taitteeseen tultaessa ne alkoivat vaikuttaa itse opetuksen menetelmiin.¹⁴⁷ Tammisaari ja Jyväskylä kulkivat tässä edellä, vaikka herbartilaisuuteen kohdistamastaan ankarasta arvostelustaan huolimatta myös Sortavalan Boxström oli valmis hyväksymään muutamia sen periaatteista.¹⁴⁸ Aivan vuosisadan lopulla Jyväskylän seminaarissa tehdyistä opetusselostuksista voidaan todeta, miten joku kokelas ilmoitti herättäneensä harrastusta harjoituskoulussa. Mitään varsinaista herbart-zilleriläistä, muodolliset asteet sisältävää opetusta ei vielä viime vuosisadalla pystytty meillä antamaan kuin ehkä näytteenomaisesti. Vasta Soinisen alettua voimaperäisen kokeilun Heinolan seminaarin harjoituskoulussa v. 1902 voidaan katsoa, että herbart-zilleriläis-soinislainen kehitysvaihe muodollisine asteineen oli alkanut harjoituskoulujen historiassa.¹⁴⁹

5. Lehtorien pitämät opetusopin luennot ja harjoitukset

Pääasiallisesti Wettingenin seminaarin ohjesääntöä seuraten Cygnaeus ehdotti johdonmukaisesti etenevää opetusopin kurssia kullekin oppiaineelle. Samoin hän sveitsiläisiin esikuviin nojautuen, lähinnä Wettingenin ohjesääntöä seuraten, huomautti, ettei harjoituskoulu ollut yksinomaan opettajakokelaiden harjoittelupaikka, vaan että sitä voitiin käyttää myös, milloin haluttiin seminaarin oppilaille esitellä opetusmenetelmien yksityiskohtia.¹⁵⁰ Seminaarin opetussuunnitelma määräsi eri aineiden opetusoppeja käsiteltäväksi osittain III luokalla, mutta pääosaltaan kuitenkin IV luokalla.¹⁵¹ Lopullinen käytäntö osoitti, ettei III luokalla ehditty juuri nimeksikään kiinnittää huomiota eri aineiden opetusmenetelmiin, paitsi että jotkut lehtorit teoreettisen opetuksensa yhteydessä mainitsivat, miten eri aineita tuli harjoituskoulun oppitunneilla käsitellä.¹⁵² Näin lieneekin ollut parasta menettellä, sillä ilman selvää kosketusta itse harjoituskoulutyöhön olisi tuollainen spesiaalimetodiikan oppikurssi saattanut jäädä irralliseksi. Sen sijaan yleisen opetusopin periaatteiden selvittely loi asiallista pohjaa varsinaiselle opetusharjoittelulle, mikä suoritettiin viimeisenä opiskeluvuotena eli kokelasvuotena.

Jyväskylän seminaarin III luokalla ei ollut lv. 1865—66 lainkaan erityisopetusopin luentoja. Ainoastaan voimistelussa opiskelijat saivat

johtaa vuorotellen harjoituksia tunnin viikossa. Joku naisseminaarin kolmasluokkalainen oli laajentuneessa lastentarhassa harjoittelemassa. Lukuvuonna 1866—67, jolloin ensimmäinen kokelasjoukko suoritti opetusharjoitteluaan, käsiteltiin IV luokan oppitunneilla kaikkien harjoituskoulussa opetettujen aineiden opetusmenetelmiä. Samana vuotena oli myös III luokalla uskonnon, äidinkielen ja voimistelun opetusoppia tai käytännön harjoituksia. Syksyllä 1868¹⁵³ Cygnaeus kehotti lehtoreita antamaan IV luokan tunneilla opetusnäytteitä, joita kokeilat olisivat voineet jäljitellä omassa opetuksessaan. Leinbergin saatua hyväksytyksi oman opetusharjoittelua koskevan suunnitelmansa lisäantivivat opetusopilliset harjoitukset jonkin verran. Kasvatusopin oppitunneilla alettiin harjoitella kysely- ja kuulustelutaitoa, ja myös joidenkin muiden aineiden tunneilla pidettiin aika ajoin opetusopillisia harjoituksia.¹⁵⁴

Koko IV luokan opetus tähtäsi pääasiallisesti opiskelijoiden valmentamiseen harjoituskoulutyötä varten. Lehtori Wallin ja myös muut lehtorit ohjasivat opettajakokelaita ohjelmien laatimisessa. Melkein kaikissa harjoituskoulun oppiaineissa kesti yhden viikkotunnin opetusopin oppikurssi ainakin jouluun saakka, joidenkin lehtorien pyytäessä kevätlukukauden kuluessa lupaa tuntiensa käyttämiseksi muihin tarkoituksiin metodiopin luentosarjan päätyttyä normaalia aikaisemmin. Näillä metodiopin tunneilla tehtiin myös opetusohjelmia ja arvosteltiin pidettyjä oppitunteja, ainakin harjoituskoulutyön alkuaikoina.¹⁵⁵

Koko Leinbergin johtajakauden ajan jatkui v. 1869 alkanut käytäntö. Eri aineiden erityismetodiikan luennot pidettiin IV luokalla metodisten esiharjoitusten jatkuessa myös III luokalla lähinnä uskonossa, luonnontiedossa ja voimistelussa. Yrjö-Koskisen johtajakauden alettua v. 1895 käsitteli lehtori Jalkanen III luokan kasvatusopin tunneilla käytännön koulutyöhön liittyviä opetuskysymyksiä. Wallinin omat oppitunnit olivat hänen oppikirjansa ilmestymisen jälkeen teoreettisempia kuin aikaisemmin 1870-luvulla. Yrjö-Koskisen johtajakauden alusta lähtien annettiin, Preussin vuoden 1872 koulusäädösten mukaisesti, harjoituskoulujen johtajille yksi viikkotunti, jolla piti selvittää opettajakokelaille harjoituskoulun hoitoon ja opetukseen liittyviä kysymyksiä. Tekemiensä päiväkirjamerkintöjen perusteella H. Niemi ja Maria Erikson käsitelivät pitämillään luennoilla tai paremminkin oppitunneilla kurinpitoa, oppilaita ja heidän arvosteluaan, koulun opetussuunnitelmaan ja koulun juhliin liittyviä kysymyksiä. Niillä tunneilla mainittiin myös keskustellun käsiteltyjen teemojen aihepiiristä.¹⁵⁶

Monet opettajat käyttivät metodiopin luennoissaan, joiden sisältöä selvitetään eri aineiden opetusta käsittelevissä luvuissa tutkimuksen II osassa, ulkomaisia lähteitä ja esikuvia. Näin tekivät ainakin Järvinen, Länkelä, Wallin, E. Bonsdorff, K. Göös, K. J. Högman ja Nestor Ojala. Lähes jokainen Jyväskylän seminaarin alkuaikojen lehtori julkaisi ainakin yhden oppikirjan kansa- ja harjoituskoulujen tarpeiksi. Monet heistä laativat myös opetusopin oman aineensa alalta. Kaikkien näiden perusteella sekä opiskelijoiden tekemien muistiinpanojen välityksellä on mahdollista selvittää varsin seikkaperäisesti, miten viime vuosisadan jyvaskyläläisissä harjoituskouluissa opetettiin kutakin oppiainetta. Ulkolaisten lähdekirjojen kirjoittajien joukossa vilisi sellaisia tekijänimiä kuin Rüegg, Kehr, Curtman, Lange, Lena Morgenstern jne.¹⁵⁷

Tammisaaren seminaarin ensimmäisen oppilasjoukon saavutettua III luokan lv. 1873—74 ei siellä vielä opetettu erikseen erityisopetusoppeja. Jyväskylän tapaan opetettiin niitä IV luokalla tavallisesti yksi viikkotunti ainetta kohti lukuvuoden ajan, muutamien aineiden luentosarjojen kestäessä vain yhden lukukauden. Lukuvuodesta 1874—75 lähtien pidettiin III luokan kasvatusopin oppitunneilla myös katekeettisia harjoituksia, joita varten johtaja Floman samoin kuin Wallinkin kutsui harjoituskoulun oppilaita omille oppitunneilleen ”havaintomateriaaliksi”. Tämä käytäntö näyttää jatkuneen vielä Sundwallinkin tultua seminaarin johtajaksi. Neljännen luokan erityisopetusoppien opiskelu sisälsi Jyväskylän tavoin pääasiallisesti käytännön opetusharjoitteluun liittyviä aiheita.¹⁵⁸

Useat Tammisaarenkin seminaarin opettajista kirjoittivat kansakoulua varten oppikirjoja ja opettajia varten opetusoppeja. Toiset heistä taas ilmoittivat vuosikertomuksissa, mitä lähteitä he olivat käyttäneet luentojensa valmistamiseen. Anjou-Kastmanien eri aineiden opetusta koskevat kirjaset, Sandbergin Undervisningslära, Ullmanin Religionslära, Norlénin Undervisning i modersmälet ja Kristendomundervisning i folkskola, Cleven Skolpedagogik-teoksen historian ja maantiedon opetusta koskevat osat jne. Tammisaaren seminaarin opetusharjoittelulle oli ominaista, että lehtorien esittämät opetusopilliset periaatteet ammennettiin pääasiallisimmin ruotsalaisista opetusopeista, jotka samanaikaisesti olivat käytössä myös Ruotsin opettajainvalmistuslaitoksissa.¹⁵⁹

Jyväskylän ja Tammisaaren seminaarien opettajat valittivat, etteivät he ehtineet juuri nimeksikään käsitellä opetusopillisia kysymyksiä kolmannella luokalla, koska teoreettinen opetus vei kaiken ko. aineelle

varatun opetusajan. Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajat näyttävät parhaiten ehtineen antaa tällä luokalla myös metodista koulutusta ainakin uskonnon, äidinkielen, musiikin ja voimistelun tunneilla. Joskus opiskelijat saivat kirjallisesti valmistautua pitämään opetustuntia omalla luokallaan. Harjoituskoulun oppilaita ei kuitenkaan tuotu luokkaan tunninpitoa varten, vaan seminaariluokan oppilaat joutuivat paneutumaan kansakoululuokan asemaan. Näistä tunteista sitten keskusteltiin, ja asianomainen seminaarin opettaja lausui viimeksi oman käsityksensä pidetystä, hieman keinotekoisesta harjoitustunnista. Muiden seminaarien käytännön ja samalla asetuksen mukaisesti Uudessa-kaarlepyyssäkin opetettiin spesiaalimetodiikkaa pääasiallisesti IV luokalla, mutta näyttää siltä, että siellä korostettiin opetuksen käytännöllistä puolta enemmän kuin muualla, koska seminaarin opettajat havainnollistivat tuntejaan sekä luokassa että harjoituskoulussa.¹⁶⁰

Uudenkaarlepyyn seminaarin aloitettua lukuvuotensa yleensä elokuun 20. päivänä harjoituskoulun työ alkoi, osittain asetuksen vastaisesti, vasta syyskuun 1. päivänä. Tämän kymmenen päivän aikana lehtorit käyttivät opetustuntinsa opettajakokelaiden valmentamiseksi harjoituskoulutyöhön, mikä Uudessa-kaarlepyyssä olikin vaativampaa kuin muiden seminaarien harjoituskouluissa siitä syystä, että kokelaiden usein ilmenneen vähälukuisuuden vuoksi yhden opettajakokelaan opettavaksi tuli useita eri oppiaineita, jopa useita luokkiakin.¹⁶¹

Ennen vuosisadan vaihdetta Uudenkaarlepyyn harjoituskoulun johtaja Spolander teki, ilmeisesti Jyväskylän käytännöstä tiedon saatuaan, opettajakunnalle ehdotuksen, että hän olisi saanut pitää oppitunteja kokelaille koulunpitoon liittyvistä kysymyksistä. Häntä ei liene pidetty kyllin päteväenä näitä tunteja pitämään, koska hänelle varattiin tilaisuus koulunpitoon liittyvien kysymysten selvittelyyn johtajan puheenjohdolla pidetyissä konferensseissa.¹⁶² Tai ehkä harjoituskoulunopettajan aseman katsottiin liikaa kohentuvan, jos tuohon ehdotukseen olisi suostuttu.

Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajat laativat myös sekä opetusoppeja että kansakoulun oppikirjoja. He käyttivät Tammisaaren seminaarin opettajien tavoin lähteinään ruotsinmaalaisia opetusoppeja, jotka pääpiirteissään olivat samoja, yleisesti ruotsinkielisillä alueilla käytössä olleita, kuin Tammisaarenkin seminaarissa.

Sortavalan seminaarissa saivat III luokan oppilaat harjoitella esiintymistä seminaariluokan edessä. Käytännöllisiä opetusohjeitakin annettiin jonkin verran tällä luokalla eri aineiden opetusoppien luennoimisen tapahduttua kuitenkin pääasiallisesti IV luokalla. Seminaari-

luokan ollessa harjoituskoululuokan asemassa opetustilanne Uudenkaarlepyyn esimerkin tavoin oli jossain määrin epäaito, vaikka myönnettävä onkin, että myös niissä olosuhteissa oli mahdollista tutkia tehtyjä kysymysmuotoja, oppilaiden vastausten laatua tms.¹⁶³

Sortavalan seminaarin opettajat kirjoittivat runsaslukuisesti opetusoppeja ja oppikirjoja. Vaikka monien opettajien suhteet Jyväskylän seminaariin olivatkin viileähköt, kuitenkin siellä käytettiin ulkolaisten lähdekirjojen lisäksi myös Jyväskylän seminaarinopettajien kirjoittamia kirjoja. Esimerkiksi uskonnonlehtori Hougberg käytti pitkän aikaa hyväkseen Järvisen Kateketikaa. Cleven koulujen kasvatusopin pohjalta luennoitiin ainakin naisosastossa. Lehtori K. Raitio, josta myöhemmin tuli Jyväskylän seminaarin lehtori ja johtaja, käytti lähteenään paitsi Länkelän kirjoja ja muistiinpanoja myös K. Richterin kirjaa *Anleitung zum Gebrauch des Lesebuches in der Volksschule* sekä A. Lübenin teosta *Grundsätze und Lehrgänge für Sprach- und Leseunterricht*.¹⁶⁴

Seminaariemme opettajakokelaille esitetyt metodiset periaatteet olivat suurimmalta osaltaan ulkomaista lainaa, mikä kulkeutui lehtorien muistiinpanoihin ja opetusoppeihin sekä oppikirjojen opetusmenetelmiä koskeviin yksityiskohtiin kirjallisuuden ja omien ulkomaisten opintomatkojen välityksellä. Vain jotkut vähäiset modifikaatiot voidaan katsoa puhtaasti suomalaisiksi opetusopillisiksi tuotteiksi. Metodiikan opettamisen suhteen olivat kaikkien opettajainvalmistuslaitostemme opiskelijat suurin piirtein samanlaisessa asemassa, ellei nyt voida Uudenkaarlepyyn opiskelijoiden katsoa saaneen hieman seikka-peräisempää opetusta kuin muiden oppilaitosten oppilaiden. Mitään päätelmiä ei ole kuitenkaan helppo tehdä metodisen koulutuksen kvaliteetin suhteen eri oppilaitoksissa. Ruotsin seminaareilla oli vuoden 1862 ohjesäännön mukaisesti erittäin käytännöllinen tavoite sen velvoittaessa opettamaan seminaarin oppiaineita siten, että opetusmenetelmät olisivat olleet mahdollisimman paljon samanlaisia kuin kansakoulussa. Meidän asetuksissamme ei ollut selvää määräystä tällaisesta, Preussin vuoden 1854 koulusäännösten mukaisesta ajattelutavasta, mutta sen sijaan seminaarinopettajia kehoitettiin tarpeen tullen itse ottamaan osaa harjoituskoulun opetukseen. Meillä ei useinkaan tällaista tarvetta ilmennyt, vaikka seminaarinopettajat esim. Sveitsin seminaareissa ottivat säännöllisesti osaa harjoituskoulun opetukseen.¹⁶⁵ Vuosisadan loppua kohti tultaessa Sveitsin seminaarinopettajien harjoituskouluopetuksella oli kuitenkin taipumusta jatkuvasti vähentyä.

Myös meillä monet seminaarinopettajat halusivat kokonaan päästä

pois harjoituskouluvelvollisuudesta. Länkelä ajoi ao. asiaa koko opettajauransa ajan esittämällä kullekin harjoituskoulun luokalle omaa opettajaansa sekä kaikkien aineiden opetusoppien keskittämistä kasvatustopin lehtorin käsiin. Opettajakunta teki kouluhallitukselle tätä asiaa koskevan esityksen, haluten kuitenkin säilyttää aineiden spesiaaliopettajille kunkin aineen opetusopillisten erityisprobleemain selvittelyn.¹⁶⁶ Tällä menettelyllä olisi opetusharjoittelun yhtenäisyys saattanut jonkin verran parantua, mutta toisaalta olisi eri oppiaineiden spesiaalituntemus harjoituskoulussa vähentynyt, mikä olisi voinut noissa oloissa, jolloin opettajakokelaiden omassa tietopirissä oli ilmeisesti suuriakin aukkoja, saattanut johtaa oppiaineiden diletanttimaiseen käsittelemiseen.

VI Käytännöllisen opettajainvalmistuksen ulkoiset olosuhteet

1. Harjoituskoulut

a. Rakennukset

Cygnaeuksen omassa suunnitelmassa oli harjoituskoulun sekä lastentarhan ja -seimen huoneet sijoitettu kiinteästi muiden seminaarirakennusten yhteyteen.¹ Opettajakokelaiden ei olisi tarvinnut kulkea pitkää matkaa seminaarin oppitunneilta harjoituskouluun, vaan lyhyt välitunti riitti hyvin tähän siirtymiseen.

Tarkastuskomitea ei tehnyt tarkkaa rakennussuunnitelmaa seminaaria varten. Cygnaeuksen suunnitelmaa ei tarkastuskomitea olisikaan voinut tässä asiassa käyttää hyväkseen, koska se ei hyväksynyt Cygnaeuksen ehdottamaa yhdistettyä seminaaria. Sen sijaan komitea ehdotti vain rakennettavaksi tarpeellisia rakennuksia seminaarin tarpeisiin.²

Kun asetus väliaikaisesta seminaarista oli annettu, ryhdyttiin Jyväskylässä toimenpiteisiin rakennusten hankkimiseksi seminaarille kaupungin myötävaikutuksella ja avustuksella.³ Vanhojen seminaarirakennusten sijainnista on painetuissa lähteissä ollut oikeita, mutta myös virheellisiä tietoja. Niin ikään on useita harjoituskoulujen piiriin kuuluneita suojia jäänyt kokonaan mainitsematta.

Syksyllä 1863 aloitti lastentarha toimintansa nykyisessä Vertaisen talossa Kauppakadun ja Vaasankadun kulmassa, missä myös poikaharjoituskoulu sijaitsi lv. 1866—67, mahdollisesti myös lvv. 1867—70.⁴

Jo ensimmäisenä lukuvuotena sijoittuivat seminaarin nais- ja miesosasto omiin kaupunkikortteleihinsa. Seuraavina vuosina nais-

osasto laajeni nykyistä kirkkopuistoa kohti, miesosasto taas nykyisen korkeakoulun suuntaan. Niinpä lastentarhankin luokat sijaitsivat lv. 1864—65 — luokkia oli jo kaksi — Räihän talossa Vapaudenkadun ja Kilpisenkadun kulmassa sekä Rönnebergin talossa, mikä nykyisin on kaupunginjohtajan asuntona.⁵ Kumpikin talo sijaitsi jonkin matkan päässä naisseminaarista, mutta siitä ei koitunut opiskelijoille haittaa, koska opetusharjoittelu ei ollut vielä alkanut. Sen sijaan em. luokkia opettaneet henkilöt asuivat samalla suunnalla.⁶

Tyttöharjoituskoulu aloitti toimintansa v. 1866, ja se sijoitettiin Cygnaeuksenpuiston kulmaa vastapäätä olevaan nykyisen kuurojenkoulun käytössä vanhentuvaan kulmataloon. Lastentarha ja vastaperustettu lastenseimi siirtyivät viereiseen Cygnaeuksenkadun varrella sijaitsevaan, v. 1866 valmistuneeseen rakennukseen.⁷ Näin muodosti koko seminaarin naisosasto yhtenäisen rakennuskompleksin, ja tämä käsitti vuoden 1870 tienoilla suunnilleen samat rakennukset kuin nykyinen kuurojenkoulu. Opetusharjoittelu sekä harjoituskoulussa että lastentarhassa ja -seimessä lienee ollut varsin kodikasta: sijaitsivathan harjoitteluluokat samassa pihapiirissä kuin seminaariluokat.

O. Brummer ja K. Raitio toteavat tyttöharjoituskoulun sijainneen edellämainitussa paikassa uusien seminaarirakennusten valmistumiseen asti. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan naisseminaarin vieressä sijaitsevan tontin vaihtaessa omistajaa v. 1875 ei sillä sijainneita rakennuksia saatu enää seminaarin käyttöön. Niin tyttöharjoituskoulu jouduttiin siirtämään opettaja A. Oksasen rakennuttamaan taloon, joka nykyisin on Gummeruksen käytössä (Vapauden- ja Gummeruksenkadun kulma).⁸ Seminaari otti käyttöönsä harjoituskoulun entiset luokkahuoneet. Brummerin ja Raition mukaan poikaharjoituskoulu sijaitsi siellä vv. 1878—83. Eivät naisopiskelijoiden olosuhteet koulumatkan johdosta kuitenkaan sanottavasti huonontuneet, niin lähellä seminaaria harjoituskoulu sijaitsi, vaan pikemminkin harjoitteluun tuli todellisen koulutyön tuntua, kun koulu sijaitsi kokonaan omissa rauhassaan. Havainto- ja opetusvälineiden kuljetus seminaarista harjoituskouluun oli tietysti käynyt parhaiten harjoituskoulun sijaitessa välittömästi seminaarin yhteydessä.

Poikaharjoituskoulu puolestaan siirrettiin Cygnaeuksen huoneistoon tämän muutettua elokuussa 1870 Helsinkiin.⁹ Syksyllä 1873 se muutti vastapäiseen Vapauden- ja Vaasankadun kulmassa sijainneeseen J. Johanssonin taloon, johon myös seminaarin IV luokka ja kirjasto siirrettiin.¹⁰ Poikaharjoituskoulun talon paloi yöllä 31.1.—1.2. 1878, minkä jälkeen se jälleen sijoitettiin väliaikaisesti nykyiseen Ver-

taisen taloon Kauppa- ja Vaasankadun kulmaan.¹¹ Saman vuoden syksynä harjoituskoulu saattoi muuttaa palaneen talon paikalle rakennettuun uuteen, kymmenhuoneiseen taloon.¹² Tähänastiset rakennukset olivat olleet lähinnä asuintaloiksi tarkoitettuja, mutta tätä rakennettaessa tiedettiin, että taloa tultiin käyttämään kouluna. Muuta eroa toisiin rakennuksiin verraten ei tässä saattanut havaita Keski-Suomen museossa olevaa Jyväskylän pienoismallia tarkasteltaessa, kuin että ikkunat lienevät olleet normaalia suuremmat ja eteinen tavallista avarampi.

Uusia seminaarirakennuksia suunnitellessaan Leinberg puolusti niiden nykyisiä sijaintipaikkoja. Cygnaeuksen Tourula-suunnitelmaa hän vastusti mm. sillä perusteella, että siitä aiheutui harjoituskoulun oppilaille ja seminaarin ns. ulko-oppilaille, joita neljäsluokkalaiset opettajakokelaat pääasiassa olivat, liian pitkä koulumatka¹³, mitä perustelua onkin pidettävä asiallisena. Tyttöharjoituskoulu sijaitsi vuodesta 1881 lähtien nykyisen vanhan harjoituskoulurakennuksen ensimmäisessä kerroksessa, lastentarha ja -seimi nykyisessä kasvatustieteiden laitoksen rakennuksessa. Poikaharjoituskoulu taas toimi vv. 1883—95 ”Kilistiikka”-rakennuksen toisessa, vuodesta 1895 lähtien ensimmäisessä kerroksessa, jossa oli varta vasten tehty huomattavia korjaus- ja järjestelyitä.¹⁴ Vuonna 1892 perustettu yhdistetty luokka eli osastokoulu sijoitettiin em. laitosrakennukseen lastenseimeltä vapautuneisiin tiloihin.¹⁵ Vuonna 1900 perustettua, miesosastoa varten tarkoitettua yhdistettyä luokkaa varten jouduttiin vuokraamaan tilat jo monta kertaa aikaisemmin koulutalona palvelleesta Raatihuoneen talosta vuoteen 1905 saakka, jolloin se siirrettiin nykyiseen vanhaan juhlasali-rakennukseen.¹⁶

Nyt oli Jyväskylässä 1880-luvun alusta lähtien omat, varta vasten suunnitellut harjoitteluluokat opettajakokelaiden harjoittelupaikkoina. Erikoisuutena niissä oli mm. pitkät ja kapeat seinään kiinnitetyt mustat taulut ja kiinteät korokkeet oppilaiden taulutyöskentelyä, opettajan pöytää ja tuolia varten. Silloisissa oloissa luokahuoneet ovat myös olleet suhteellisen valoisia, joskin ne nykyaikaisten mittapuiden mukaan luovat, varsinkin varjon puolella, hämärän yleisvaikutelman. Pitkiin eteiskäytäviin voitiin nyt sijoittaa vaatenaulakoita, joten päällysvaatteita ei tarvinnut ainakaan luokissa säilyttää, niinkuin alkuvuosina lienee menetelty. Harjoituskoulujen piha-alueet suurenivat entisestään huomattavasti. Uusien rakennusten mukana kouluhygieniset seikat paranivat aivan ratkaisevasti, niin että opetusharjoittelulle tarjoutui melkein ihanteelliset edellytykset. Joku opettaja mainitseekin

muistelmissaan, että opetusympäristö muuttui ratkaisevasti, kun siirryttiin komeista kivimuureista, joita Cygnaeus piti liian kasarmimaisina, omaan kouluympäristöön jonnekin maamme kansakouluun.¹⁷

Jyväskylässä koettiin hankaluuksia sen johdosta, että varsinaiset harjoituskoulut perustettiin vasta opetusharjoittelun alkaessa. Jotta vältettäisiin sama virhe, Tammisaaren seminaarissa pantiin harjoituskoulu kuntoon vuotta ennen opetusharjoittelun alkamista.¹⁸ Omaa huoneistoa ei siellä kuitenkaan voitu ensin aluksi harjoituskoulua varten järjestää sen paremmin kuin Jyväskylässäkään, vaan harjoituskoulu sijoitettiin lukuvuodeksi 1873—74 IV luokalle varattuun huoneeseen¹⁹, toisten tietojen mukaan alkeiskoulun piharakennukseen.²⁰ Syksystä 1874 lähtien se toimi Nikolainkadun 22:ssa sijainneessa Johansonin talossa, jonne seminaarista oli sievoinen matka kuljettavana.²¹ Tämän koulurakennuksen puutteet olivat perin suuret, minkä seikan Cygnaeus, L. Mechelin ja Floman totesivat.²² Toiveet paremman harjoituskoulurakennuksen saamisesta toteutuivat kuitenkin vasta v. 1884, jolloin seminaarin oma erillinen harjoituskoulu valmistui lähelle seminaaria sijainneelle kaupungin omistamalle tontille. Seuraavana vuonna harjoituskoulu sai vielä voimistelusalinsakin ja opetusharjoittelu näin verraten hyvät ulkonaiset olosuhteet.²³ Lastenseimi sijoitettiin Tammisaaressa v. 1874 oppilasasuntolarakennuksen ensimmäiseen kerrokseen seminaarin johtajattaren huoneiston viereen; sillä oli käytettävänä kaksi huonetta ja keittiö.²⁴ Lastentarha-aatteen koettua aluksi voimakasta vastustusta Tammisaaren seminaarin taholta tarha kuitenkin perustettiin ennen Tammisaaressa pidettyä yleistä kansakoulukokousta eli kevätlukukauden alussa 1887 ja sijoitettiin harjoituskoulun vieressä sijainneeseen taloon.²⁵ Tällä tavoin ratkaistiin Tammisaaressa 1880-luvulla harjoitteluongelmat, mutta Jyväskylässä saavutetulle tasolle siellä ei kuitenkaan liene ylletty.

Hyvissä ajoin ennen opetusharjoittelun alkamista huolehdittiin Uudessakaarlepyyssäkin siitä, että harjoituskoulu oli ajoissa toimintavalmiina. Se sijoitettiin aluksi v. 1875 valmistuneeseen päärakennukseen, missä eri luokkia varten lienee huoneita tehty osittain pahvisia väliseiniä apuna käyttäen. Kesällä 1877 harjoituskoulu muutti omaan taloon, nykyiseen veistosalirakennukseen, missä se toimi koko viime vuosisadan ajan.²⁶ Tilanahtaus oli kuitenkin siellä ainaisena vaivana, ja pienet luokkahuoneet oli sijoitettu ikäänkuin toistensa sisään. Veistonopetusta lienee harjoituskoulun oppilaille annettu seminaariopetukseen varatuissa tiloissa, samoin myös voimistelun opetusta.²⁷

Kaikkein nopeimmin edistyivät harjoituskoulun rakennusasiat Sor-

tavalan seminaarissa, missä yhden vuokratiloissa vietetyn lukuvuoden jälkeen omat rakennukset olivat valmiina ennen joulua 1883.²⁸ Lastentarha sai olinpaikan tyttöharjoituskoulusta, lastenseimi taas naisopiskelijoiden asuntolarakennuksesta.²⁹ Harjoituskouluihin jouduttiin ennen pitkää hankkimaan kuitenkin lisätiloja.³⁰

Pelkästään harjoituskoulurakennuksia koskevassa yhteenvedossa voidaan ensiksikin todeta, että viime vuosisadan aikana tapahtui kaikissa valmistuslaitoksissa Uttakaarleppyä lukuunottamatta siirtyminen ”vuokrahuoneista” omiin koulurakennuksiin. Se että juuri 1880-luvulla saatiin tässä parannus aikaan, ei liene yksinomaan johtunut valtion parantuneesta rahatilanteesta, vaan myös siitä, että tällöin jo oli käynyt lopullisesti selväksi opettajainvalmistuslaitosten tarpeellisuus ja kansakoululaitoksen nopea, spontaaninen kasvu. Uudessa leppyyssä päästiin suhteellisen siedettäviin olosuhteisiin harjoittelukysymyksissä vasta v. 1908 uuden harjoituskoulurakennuksen valmistumisen ansiosta.³¹ Vielä eräässä mielessä harjoituskoulut ansaitsevat maininnan tässä yhteydessä. Malli- ja harjoitteluluonteensa lisäksi ne toimivat kaupunkien kansakouluina niin kauan, kunnes oppilasmäärät paisuivat liian suuriksi. Varsinaisen kansakoulun perustaminen jäi sekä Jyväskylässä että Sortavalassa tälle vuosisadalle. Tammisaari ja Uusikaarlepyy joutuivat jo aikaisemmin huolehtimaan toisen sukupuolen peruskoulutuksesta³² harjoituskoulujen ottaessa vastaan vain yhtä sukupuolta.

b. Koulukalusto ja opetusvälineet

Cygnaeus käsitteli ehdotuksissaan myös koulukalustoa sekä opetus- ja havaintovälineitä. Jyväskylän seminaarin v. 1863 toimintansa aloittanut lastentarha sai kalustukseen pienet, valkoiseksi maalatut koulupöydät.³³ Kaikkiin Jyväskylän harjoituskoulujen luokkiin hankittiin niin ikään pienet pöydät ja irtotuolit, joita Siljeström kirjassaan *Inledning till skol-arkitekturen* ja Wallin Yleisessä kasvatus- ja opetusopissaan suosittelivat. Irtotuolit ja pöydät olivat myös Tammisaaren, Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan harjoituskoulujen pulpetteina.³⁴

Missä määrin pulpetteja tilattaessa on otettu huomioon esim. oppilaiden koko, sitä ei tässä voida yksityiskohtaisesti arvioida. Näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että tuolit ja pöydät olisivat olleet suurimmalle osalle oppilaita sopivan kokoisia. Jotkut isokasvuiset oppilaat lienevät saaneet istua liian pienissä pulpeteissa. Irtotuoleihin ja -pöytiin alet-

tiin vähitellen kyllästyä. Jyväskylässä harjoituskoulun johtaja K. Kunelius piti huhtikuussa 1892 alustuksen asiasta ehdottamalla käytössä olleiden pulpettien sijaan kiinteitä pulpetteja. Perusteluksi hän mainitsi ennen kaikkea sen, etteivät oppilaat pystyneet nopeasti ja äänetömmästi nousemaan irtotuoleilta vastatessaan opettajan kysymyksiin. Lisäksi hän muistutti siitä, että pöytien kannet olivat vaakasuorassa asennossa eivätkä siksi olleet sopivia.³⁵ Kuneliuksen esitys ei aiheuttanut varsinaisia toimenpiteitä, joten hän joutui jälleen v. 1895 muistuttamaan samasta asiasta huomauttamalla, että koulukalustonkin tuli harjoituskoulussa olla mallikelpoinen.³⁶ Kuneliuksen alulle panema suunnitelma toteutui vähitellen, ja v. 1903 oli lähes kaikki harjoituskoulujen pulpetit Jyväskylässä uusittu.³⁷

Uudenkaarlepyyn seminaarissa keskusteltiin pulpettien vaihtamisesta v. 1898, ja harjoituskouluun ehdotettiin hankittavaksi kiinteitä pulpetteja.³⁸ Vuonna 1900 kiirehti Uudenkaarlepyyn seminaarin johtaja saattamaan pulpettikysymyksen ajan tasalle, mutta siitä huolimatta olivat yhdistetyn luokan pulpetit irtotuoleja ja -pöytiä.³⁹ Tammissaaren seminaarin opettajainkokouksissa ei viime vuosisadalla käsitelty tätä asiaa, kun taas Sortavalassa se tuli esille samoihin aikoihin kuin Jyväskylässäkin seisomaannousemiskysymyksen yhteydessä.

On varmasti totta, että tuolit kolisivat noustaessa ja istuttaessa enemmän kuin kiinteät istuimet, mutta niinpä lähes koko viime vuosisadan aika oppilaiden sallittiin vastata istualtaan, mihin suuntaan taas nykyään kouluissamme pyritään, ainakin oppilaskeskeisiä työtapoja käytettäessä.

Muuna kalustona harjoituskouluissa oli niiden toiminnan alkamisesta lähtien opettajan pöytä ja tuoli, kuuntelijoiden istuimia ja musta luokkataulu kaikissa luokissa sekä yksi harmoni koko harjoituskoulua varten.⁴⁰ Luokkakalustoon kuului näiden lisäksi kaappeja, karttajalkoja ja soittokelloja. Joissakin luokissa oli myös seinäkello.⁴¹

Koulukalustoon kuuluvien esineiden ja havaintovälineiden raja ei ole täysin tarkasti määriteltävissä. Niinpä esim. Cygnaeus piti luokkataulua kaikkein tärkeimpänä havaintovälineenä.⁴² Boxström ylisti erityisesti Jyväskylän harjoituskoululuokkien kapeita ja pitkiä seinätauluja, joihin neljä-viisi oppilasta voi samanaikaisesti kirjoittaa, piirtää tai laskea tarvitsematta kurkotella tai kyyristellä.⁴³

Alusta lähtien oli kaikissa harjoituskouluissa erilaisia havainto- ja opetusvälineitä, vaikka niiden puutetta valitettiin varsinkin Sortavalan ja Uudenkaarlepyyn harjoituskouluissa.⁴⁴ Havainnollisuuden periaatteen toteuttamiseksi oli kaikissa harjoituskouluissa vuosi vuodelta

eneneviä määriä uskontoa, maantietoa, luonnontietoa ja historiaa koskevia kuvatauluja, joista monet olivat varsin opettavaisia ja tehokkaita. Historiallisia, maantieteellisiä ja uskonnollisia karttoja oli niin ikään riittävästi. Vaikka fysiikan ja kemian välineistöjä aika ajoin täydennettiin, pysyivät ne kuitenkin varsin puutteellisina koko käsittelemämme ajanjakson. Telluuriosta, karttapalloista, täytetyistä eläimistä ja mineraaleista on niin ikään mainintoja opetusvälineitä koskevissa luetteloissa. Piirustusta varten oli olemassa paitsi erilaisia mallivihkoja myös erilaisia kuva- ja kipsimalleja. Rihvelitauluihin saivat kouluopettajat ja vartuneemmatkin oppilaat tehdä harjoitelmiaan.⁴⁵ Koska kaikilla oppilailta ei ollut omia kirjoja eikä vihkojakaan, jouduttiin koulusta antamaan heidän käyttöönsä kirjoja ja vihkoja, kun ne muuten olisi pitänyt itse hankkia. Sortavalassa esim. Ravintolayhdistys piti huolta köyhien oppilaiden avustamisesta tässä suhteessa.⁴⁶

Harjoituskoulujen omistamien havainto- ja opetusvälineiden lisäksi kokelaat saivat opetuksessaan käyttää myös seminaarien kokoelmia. Opetuksen havainnollistamista ja elämänläheiseksi tekemistä silmälläpitäen kokelailla lienee harjoituskoulussa ollut paremmat olosuhteet kuin myöhemmin omilla kouluillaan. Monet kansakoulut, varsinkin maaseudulla, olivat varsin puutteellisin ja vähälukuisin opetusvälinein varustettuja. Lönnbeck mainitsi tarkastuskertomuksessaan vuodelta 1882, että karttoja tosin oli ollut kaikilla hänen tarkastamillaan Etelä-Pohjanmaan, Satakunnan ja Hämeen kansakouluilla, mutta sen sijaan muu havaintomateriaali oli vähäistä tai puuttui kokonaan. Samansuuntaisiin tuloksiin on myös *Halila* tutkimuksissaan päätenyt.⁴⁷ Tässä suhteessa harjoituskoulut ovat saattaneet olla malleja, ja niiden käytäntö on ilmeisesti antanut opettajille aiheen pyrkiä täydentämään ja laajentamaan havaintovälinemateriaaliaan omilla kouluillaan.

Ei asetuksesta eikä ohjesäännöistäkään käynyt ilmi, ketkä huolehtivat harjoituskoulujen kalustosta, havainto- ja opetusvälineistä, luokkahuoneiden siivouksesta, lämmityksestä jne. Harjoituskoulun opettaja tietävästi vastasi koulunsa yleisestä kunnosta, mutta sen sijaan seminarin ja harjoituskoulun oppilaat varsinaisista siivous- ja lämmitystöistä. Ainakin Jyväskylässä v. 1870 laaditun ohjesäännön mukaan oppilaita voitiin käyttää koulunsa järjestäjinä.⁴⁸

c. Luokkajako

Cygnaeuksen alunperin suunnittelema harjoituskoulu laajeni kooltaan huomattavasti sekä tarkastuskomiteassa että lopullisessa asetuksessa. Asetuksen hengen mukaista lienee ollut, että ns. ylemmän kansakoulun kutakin kolmea luokkaa, jotka sisälsivät kaksi vuosiosastoa, olisi opetettu samassa luokkahuoneessa ja näin menetellen saatu yhdistetyksi maa- ja kaupunkilaistyyppinen luokkamuoto. Kuitenkin kaikki harjoituskoulut vakiinnuttivat Jyväskylän luoman käytännön, ja niinpä muutamia poikkeuksia lukuunottamatta kutakin vuosiosastoa opetettiin erikseen omassa luokkahuoneessaan. Lukuvuonna 1865—66 oli lastentarhassa kolme luokkaa, joista kahta ylintä sanottiin harjoituskoululuokiksi; lv. 1864—65 oli luokkien luku yhtä pienempi.⁴⁹ Vuosien 1863—66 harjoituskoulu-lastentarhavaihe liittyi läheisesti tyttöharjoituskouluun. Poikaharjoituskoulu aloitti toimintansa vasta syksyllä 1866.

Syksyllä 1866 lastentarha käsitti aloittavan luokan ja pientenlastenkoulun. Jo aikaisemmin koulua käyneet tytöt jaettiin kolmeen luokkaan iän ja koulumenestyksen perusteella, kun taas poikaharjoituskouluun tuli aluksi vain yksi luokka, joka myös opetusharjoittelua varten jaettiin kolmeen ryhmään harjoituskoulunopettajien opettaessa heitä kaikkia yhdessä ryhmässä.⁵⁰ Kevätlukukaudelle 1867 tultaessa oli käytäntö jo vakiintunut sellaiseksi, että poika- ja tyttöharjoituskoulussa oli kummassakin kolme erillistä luokkaa.⁵¹

Ei vielä seuraavanakaan lukuvuotena ylempään kansakouluun saatu muodostetuksi kaikkia kuutta luokkaa, vaan luokkien lukumäärä lv. 1867—68 oli kummassakin harjoituskoulussa neljä. Poikaharjoituskoulun ns. valmistava luokka oli lisäksi toiminnassa. Seuraavana lukuvuotena tyttöharjoituskoulu saavutti täyden laajuutensa, mutta poikaharjoituskoulusta puuttui vielä ylimmän luokan eli III luokan ylempi osasto.⁵² Mainitunlainen luokkien merkitsemistapa alempine ja ylempine osastoineen aiheutti pulmia Jyväskylän samoin kuin muidenkin harjoituskoulujen käytäntöön aina 1890-luvulle asti, mistä asiantilasta Wallin luennoillaan huomautti; mutta muunlaistakaan järjestystä ei tuolloin asetuksen vuoksi voitu noudattaa.⁵³

Kokelaiden vähälukuisuuden vuoksi yhdistettiin lv. 1869—70 tyttöharjoituskoulun I ja III luokan kummatkin osastot siten, että niillä oli kuitenkin omat oppimääränsä. Samalla näissä luokissa astui voimaan asetuksen mukainen käytäntö, ja yhdistetyn luokan periaate tuli opiskelijoille tutuksi. Poikaharjoituskoulu toimi viisiluokkaisena

aina 1870-luvun loppupuolelle asti. Lukuvuonna 1872—73 oli poikaharjoituskoulussa II luokan osastot poikkeuksellisesti yhdistettynä. Edelleen siellä oli valmistava luokka, ja koko luokkamäärä oli näin ollen edelleen viisi.⁵⁴ Tyttöharjoituskoulussa oli tuolloin valmistava luokka seitsemäntenä.⁵⁵ Lv. 1874—75 ei poikapuolella ollut ylintä III luokkaa lainkaan. Valmistava luokka oli edelleen toiminnassa.⁵⁶

Kevätlukukaudella 1875 keskusteltiin Jyväskylän seminaarissa Leinbergin ehdotuksesta, joka koski alemman kansakoulun muuttamista yksivuotiseksi lastentarhaksi. Opettajakunta ja Cygnaeus hyväksyivät hänen ehdotuksensa.⁵⁷ Jyväskylän harjoituskouluissa päättyi luokkien ja osastojen aika v. 1895, vaikka asetuksen mukaisen käytännön olisi tullut virallisesti jatkua vuoteen 1900 saakka. Alempi kansakoulu käsitti tuolloin I ja II luokan, ylempi luokat III—VI.⁵⁸ Näin Jyväskylän harjoituskoulujen käytäntö ennakoி jo varhain sitä kehitystä, mitä kohti koko maan kansakoulu oli rakenteensa puolesta kulkeva.

Tammisaaren seminaarin harjoituskoulu aloitti toimintansa v. 1873 yhdellä luokalla. Lukuvuonna 1874—75 ensimmäisten opettajakokelaiden suorittaessa opetusharjoitteluaan harjoituskoulu koostui kahdesta luokasta I luokan jakaantuessa kahteen eri luokissa opetettuun osastoon. Seuraavana lukuvuotena Tammisaaressa oli jo viisi erillistä harjoitteluluokkaa. Kokelaiden määrän vaihdellessa yhdistettiin ja erotettiin toisistaan aika ajoin eri luokkia tällaisten yhdistettyjen luokkien toimiessa omien, tiettyjen periaatteittensa mukaan.⁵⁹ Ensimmäisen kerran oli Tammisaaren harjoituskoulussa kaikki kuusi erillistä luokkaa lv. 1881—82. Tämä asiantila säilyi sellaisenaan aina vuosisadan taitteeseen asti.⁶⁰ Virallisesti otettiin Tammisaaren harjoituskoulussa — Jyväskylän tavoin — v. 1900 käyttöön luokkien numerot I, II, III, IV, V ja VI, joskin myös siellä oli uutta periaatetta noudatettu jo vuodesta 1895 lähtien. Tuona vuonna ilmestynyt seminaarikomitean mietintö näet suositteli em. menettelyä käytännössä toteutettavaksi.⁶¹

Uudenkaarlepyyn harjoituskoulun toiminta alkoi, kuten muidenkin harjoituskoulujen, asteittain ja vähitellen. Ensimmäisenä opetusharjoitteluvuotena lv. 1876—77 oli siinä pientenlastenkoulun lisäksi kolme luokkaa: I A, I B ja II A. Seuraavana lukuvuotena oli luokkien lukumäärä neljä.⁶² Opiskelijoiden lukumäärän mukaan jouduttiin luokkien määrää Uudessakaarlepyyssä muuttelamaan. Koko viime vuosisadan aikana ei niiden luku noussut viittä suuremmaksi, vaikka harjoituskoulun oppilaiden määrän puolesta se olisikin käynyt päinsä 1890-luvulla. Mutta niinkuin opettajakunta totesi, kuudetta luokkaa varten ei ollut mistään saatavissa luokkahuonetta.⁶³

Sortavalan harjoituskoulut aloittivat niin ikään yksin luokin toimintansa v. 1882. Opetusharjoittelun alkaessa syksyllä 1883 oli harjoituskouluissa valmistavan luokan lisäksi neljä varsinaista luokkaa eli yhteensä viisi luokkaa kummassakin harjoituskoulussa. Lukuvuonna 1885—86 kummatkin harjoituskoulut olivat jo kuusiluokkaiset. Luokkamerkit olivat alusta alkaen I, II, III, IV, V ja VI.⁶⁴

Kaikille harjoituskouluille yhteisenä piirteenä on ollut niiden asteittainen kasvaminen yhdestä luokasta täyteen laajuuteen. Sortavalan harjoituskoulut ottivat ensimmäisinä käytäntöön luokkamerkit I—VI. Harjoitteluluokkia perustettiin niinkin monta lähinnä siksi, että opettajakokelaat olisivat saaneet mahdollisimman paljon opetusharjoitusta kokelasvuoden aikana. Vaikka harjoituskoululuokkia joskus jouduttiin sijoittelemaan normaalista poikkeavaan järjestykseen huonetilojen ja harjoituskoulun oppilaiden lukumäärän vuoksi, niin kuitenkin suurimpana syynä tilapäismuutoksiin on ollut opetusharjoittelua suorittavien opiskelijoiden lukumäärän huomattavakin vaihtelu eri vuosina. Järjestelyistä huolimatta joutuivat jonkin valmistuslaitoksen kokelaat harjoittelemaan paljon enemmän kuin toisten, sillä varsinkin Uudenkaarlepyyn seminaarin opiskelijamäärässä tapahtui 1880-luvun lopulla romahdusmainen lasku. Se seikka, että heti alun pitäen poikettiin seminaariasetuksen hengen mukaisesta käytännöstä harjoituskoulujen luokkakysymyksessä ja alettiin soveltaa kaupunkikansakoulujen järjestelyä koskevaa pykälää (105 §/1866), vaikutti edullisesti opetusharjoitteluun. Toisaalta voidaan pitää epäkohtana sitä, etteivät opettajakokelaat saaneet riittävää ohjausta maaseututyypin kansakoulun opetusmenetelmissä, joita sangen monet opettajakokelaat valmistuttuaan joutuivat tarvitsemaan..

d. Lukuvuoden pituus

Harjoituskoulujen lukuvuosi oli asetuksen määräämällä tavalla yhtä pitkä kuin seminaarien. Tämä asiantila aiheutti niille erinäisiä hankaluuksia, kun muiden koulujen, esim. ala-alkeiskoulujen, lukuvuoden pituus oli toisenlainen. Jyväskylän poikaharjoituskoulun johtaja Oksanen pyrki v. 1873 korjaamaan tätä vastuksellista seikkaa, mutta asiaa ei edes lähetetty käsiteltäväksi kouluhallitukseen, koska Leinberg ei suostunut puoltamaan lukuvuoden lyhentämistä.⁶⁵ Vuonna 1895 harjoituskoulun johtaja H. Niemi teki hyvin perustellun esityksen harjoituskoulun lukuvuoden lyhentämiseksi siten, että se olisi alka-

nut syyskuun 1. päivänä ja päättynyt 31. päivänä toukokuuta. Perusteluissaan Niemi huomautti mm. siitä, että oppilaat keväisin muiden koulujen päätyttyä, varsin herkästi jäivät omin luvun pois koulusta. Lyseoon ja tyttökouluun pyrkivien oppilaiden määrän lisääntyttä harjoituskoulussa, valmistavan luokan lopetettua toimintansa, jäi suuri joukko oppikoulun pääsyttökinnon jälkeen pois harjoituskoulusta, vaikkei sen lukuvuosi vielä ollut päättynyt. Vielä joukon muita perusteluja esitettyään Niemi sai opettajakunnan kannatuksen puolelleen.⁶⁶ Kuitenkaan varsinaista käytännön muutosta ei saatu aikaan, ennen kuin asetus heinäkuun 14. päivältä 1899 määräsi harjoituskoulun lukuvuoden kestäväksi syyskuun 1. päivästä toukokuun 31. päivään.

Tammisaaren seminaarin opettajainkokouksessa oli lukukauden pituutta koskeva asia pohdittavana eräessä vuoden 1882 kokouksessa. Harjoituskoulun lukuvuosi oli alkanut siihen mennessä elokuun 20. päivänä. Nyt ehdotti opettajakunta alkamispäiväksi syyskuun 1. päivää. Perusteluna huomautettiin siitä, että harjoituskoulun lukuvuosi oli muiden koulujen lukuvuotta pitempi, sekä myös siitä, ettei ole suotavaa, että opettajakokelaat heti lukukauden alussa joutuvat harjoituskoulutyöhön, vaan että heillä pitäisi olla parisen viikkoa aikaa valmistautua opetustyöhön.⁶⁷ Kouluhallitus hyväksyi opettajakunnan ehdotuksen, koska se ei, erääseen kansakoulutointa maalla koskeneeseen pykälään vedoten, nähnyt mitään kesäloman pidentämisen estettä.⁶⁸

Uudenkaarlepyyn seminaarissa toimittiin varsin itsenäisesti lukukauden pituutta pohdittaessa. Harjoituskoulu alkoi siellä koko toimintansa ajan viime vuosisadalla syyskuun 1. päivänä samoin kuin Sortavalassakin, jossa vain syksyllä 1884 oli pätevä syy lukuvuoden alkamisajan siirtämiseen harjoituskoulurakennusten viimeistelytöiden jatkuessa tavallista pitempään.⁶⁹ Keväällä kaikkien harjoituskoulujen lukukausi jatkui kevättutkintojen vuoksi yhtä pitkään kuin seminaarienkin lukukausi.

Kaikkien harjoituskoulujen elämässä tapahtui pieniä poikkeamia tavanomaisesta järjestyksestä. Heti ensimmäisenä opetusharjoitteluvuotena syksyllä 1866 määräsi kirkollisasiaintoimikunnan päällikkö poikaharjoituskoulun suljettavaksi joulukuun 8. päivänä rokko- ja kuume-epidemian raivotessa erikoisesti Jyväskylän seminaarin miesosastolla.⁷⁰ Vuonna 1870 harjoituskoulut taas alkoivat syyskuun 1. päivänä siitä syystä, että seminaarin huoneistoissa oli tuolloin suoritettu laajoja järjestelyjä.⁷¹

Jyväskylässä näyttää noudatetun seminaarin ja harjoituskoulun lukuvuotta koskevaa pykälää tarkemmin kuin muualla. Tästä syystä

Jyväskylän seminaarin kokelailta on syksyisin ollut kova kiire aloittaessaan opetusharjoittelunsa heti kesäloman päätyttyä, muiden seminaarien opettajakokelaiden saadessa rauhassa valmistautua syksyn opetusharjoituksiin. Tämä seikka ei kuitenkaan liene merkinnyt mitään ratkaisevaa opettajakokelaiden harjoittelun kannalta.

f. Opetussuunnitelmakysymyksiä

Harjoituskoulujen opetussuunnitelmaan liittyvät kysymykset olivat opetusharjoittelun kannalta varsin keskeisiä, sillä niitä pohdittaessa saadut kokemukset tulivat monille opiskelijoille merkitsemään ratkaisevaa ohjetta heidän suunnitellessaan omien koulujensa ohjelmia. Eri oppiaineiden opetussisältöön perehdytään niiden erityisproblematiikkaa selviteltäessä tutkimuksen II osassa; tässä yhteydessä tarkastellaan lähinnä harjoituskoulujen oppiaineita ja niiden kokonaistuntimääriä.

Vuoden 1866 asetuksessa ei mainittu harjoituskoulun eri luokkien viikkotuntimääriä eikä eri aineiden tuntimääriä, vaan ne oli määriteltä jo vuoden 1863 asetuksessa. Näitäkin kokonaistuntimääriä jouduttiin käytännössä vielä jonkin verran pienentämään. Syksyllä 1866 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan tekemällä päätöksellä harjoituskoulun viikkotuntimäärä kiteytettiin 30:ksi.⁷² Leinbergin tultua laitoksen johtajaksi suoritettiin heti samana vuonna harjoituskoulujen opetussuunnitelman tarkistus, jolloin eri luokkien tuntimäärät muodostuivat seuraaviksi:

lk.	I		II		III	
os.	A	B	A	B	A	B
t.	26	28	30	32	34	34. ⁷³

Tällaisina eri luokkien tuntimäärät pysyivät pieniä muutoksia lukuunottamatta Leinbergin koko johtajakauden ajan. Vasta seminaarikomitea ja oppilaitoksen opettajakunta muuttivat tuntimääriä jonkin verran v. 1895. Alaluokkien (I ja II) tuntimäärä tuli 24:ksi ja yläluokkien (III—VI) 30:ksi.⁷⁴ Itse asiassa kokonaistuntimäärät pysyivät Jyväskylän harjoituskouluissa koko viime vuosisadan ajan varsin staattisina.

Tammisaaren seminaarin harjoituskoulun tuntimäärät olivat Jyväskylän mallin mukaiset.⁷⁵ Siellä niitä jonkin verran muuteltiin opettajakokelaiden lukumääränkin perusteella. Vuonna 1899 laaditussa

suunnitelmassa suositeltiin harjoituskouluun täsmälleen samoja kokonaistuntimääriä kuin Jyväskylän seminaarin opettajakunta oli ehdottanut.⁷⁶

Uudenkaarlepyyn harjoituskoulun viikkotuntimäärät olivat varsin pienet: 18—24 tuntia viikossa; vuosisadan lopulla ne suurenivat⁷⁷, niin että I luokan tuntimääräksi tuli 26, muiden luokkien 28. Pientenlastenkoulun käytäntö seurasi osittain ruotsalaisia malleja: I luokka 12, II luokka 18 tuntia viikossa. Opettajakunnan v. 1900 tekemä suunnitelma sisälsi seuraavan ehdotuksen:

lk.	I	II	III	IV	V	VI
t.	21	26	29	30	30	30. ⁷⁸

Syksyllä 1883 keskusteltiin Sortavalan seminaarin opettajainkokouksissa harjoituskoulun opetussuunnitelmaan liittyvistä kysymyksistä. Siinä vaiheessa ei katsottu voitavan tehdä tarkkaa suunnitelmaa, vaan päätettiin järjestää oppikurssit asetusten, mallikurssien ja olosuhteiden mukaan ja lähettää vasta kokemusten kartuttua ohjelma kouluhallituksen vahvistettavaksi. Valmistavan luokan tuntimäärä oli ehdotuksen mukaan oleva 23, muiden 28 tuntia viikossa. Vuosien mittaan luvut hieman nousivat.⁷⁹

Verrattaessa eri harjoituskoulujen tuntimääriä toisiinsa voidaan panna merkille, että ne olivat korkeimmat Jyväskylässä ja osittain myös Tammisaarella ja että Uusikaarlepyy ja Sortavala noudattivat hiukan lyhempää työviikkoa luokkaa kohti. Vuosisadan vaihteessa tuntimäärät kuitenkin tulivat olemaan lähes yhtä suuret kaikissa harjoituskouluissa. Erot olivat siksi vähäisiä, etteivät ne aiheuttaneet opetusharjoitteluun erilaisuutta niinkään paljon kuin kokelaiden lukumäärä. Vertailun vuoksi lienee vielä aiheellista huomauttaa, että vuoden 1856 kouluasetus määräsi ala-alkeiskouluille 28, yläalkeiskouluille, tyttökouluille ja lukioille 36 viikkotuntia.⁸⁰ Vuoden 1872 koululain mukaan lukioiden, reaali- ja tyttökoulujen viikkotuntimäärät tulivat olemaan hieman yli 30.⁸¹

Lähes vuosisadan lopulle asti jakaantui työpäivä sekä Jyväskylän että Tammisaaren harjoituskouluissa vanhan koulukäytännön mukaan kahteen osaan: aamu- ja iltapäivään. Aamupäivätunnit pidettiin yleensä klo 9—12, iltapäivätunnit 15—17 tai 15—18.⁸² Vuona 1895 tehdyllä päätöksellä Jyväskylän harjoituskoulujen käytäntö muuttui lähes nykyisen mukaiseksi: oppitunnit pidettiin 8—11 ja 12—14.⁸³ Uudenkaarlepyyn harjoituskoulussa luettiin yhteen mittaan samoin kuin Sortavalan seminaarissa, jossa alusta lähtien työskenneltiin 9—14.⁸⁴

Iltapäivätuntien merkitsemistapa tietysti noudatti silloista käytäntöä: esim. 12—2.

Jyväskylän ja Tammisaaren harjoituskoulujen käyttämällä kaksijakoisella työpäivällä oli omat hyvät puolensa, mutta myös painavat haittansa, joista lienee ollut pahin se, että varsinkin etäällä asuvien harjoituskoululaisten työpäivä venyi kovin pitkäksi. Opettajakokelaille se ei liene aiheuttanut sanottavaa lisävaivaa, sillä heidän työmääränsä oli joka tapauksessa vakio opiskelun jatkuessa aamusta iltaan. Harjoituskoulussa kulloinkin toimiville luokanjohtajille sellainen työaika lienee ollut hankalampi kuin katkoton koulupäivä.

Harjoituskoulujen toiminnan alkuaikoina kiteytyi myös eri oppiaineiden järjestys sellaiseksi, kuin se on ollut aina nykypäiviin saakka. Se näkyy taulukossa 3 esiintyvistä eri oppiaineiden järjestysluvuista.

Taulukosta voi lukea monia mielenkiintoisia seikkoja. Sen esittämä ainejärjestys lienee aikanaan ollut arvojärjestys. Vaikka järjestys on vuosikymmenestä toiseen säilynyt suunnilleen samanlaisena, sen ei enää katsota ilmaisevan eri oppiaineiden keskinäistä arvoa. Samasta taulukosta selviää myös, mistä Cygnaeus sai ainejärjestyksen. Siitä käy myös ilmi, kuka on eniten vaikuttanut vuoden 1863 asetuksen syntymiseen.

Taulukko 3. Kansakoulun oppiaineiden järjestys

Numerot ovat järjestyslukuja

		usk.	äid.	kirj.	lask.	hist.	maant.	luonn.	piir.	käs.	voim.	laulu
1. Kansakoululaki	1957	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2. Ruotsi	1842	1	2	3	4	6	5	8	7	—	10	9
3. Bern	1856	1	2	3	4	8	7	9	5	—	—	6
4. Wettingen	1857	1	2	3	4	7	6	6—7	9	5*	10	8
5. Zürich	1859	1	2	3	4	6	7	5	9	11*	10	8
6. Cygnaeus	1860	1	2	3	4	9	8	7	5	10	11	6
7. Bern	1861	1	2	3	4	6	7	8	9	—	—	5
8. Zürich	1861	1	2	— 3	4	7	5	6	9	—	10	8
9. Aargau	1865	1	2	3	4	7	8	9	5	—	10	6
10. Asetus	1863	1	2	— 3	4	9	8	7	5	11	10	6
11. Asetus	1866	1	2	— 3	6	5	4	7	8	11	10	9
12. Jyväskylän op.kunta	1866	1	2	— 3	4	—	7	—	5	—	8	6
13. Leinberg	1869	1	2	— 3	4	7	6	5	8	11	10	9
14. Mallikurssit	1881	1	2	— 3	6	5	4	7	8	11	10	9
15. Preussi	1881	1	2	— 3	3	5	4	6	8	11	10	9
16. Päästökirja	1889	1	2	3	6	5	4	7	8	11	10	9
17. Sem.komitea	1895	1	2	— 3	6	5	4	7	8	11	10	9
18. Jyväskylän op.kunta	1895	1	2	3	4	6	5	7	8	11	10	9
19. Oppikirjakomitea	1898	1	2	— 3	4	6	5	7	8	11	10	9
20. Tammisaaren op.kunta ..	1899	1	2	3	4	6	5	7	8	11	10	9
21. Uudenkaarlepyyn op.kunta	1900	1	2	3	6	4	5	7	8	11	10	9

* tyttöjen

g. Yhdistetyt luokat

Harjoituskoulu oli alkuaan tarkoitettu maaseututyypiseksi yhdistetyksi luokaksi, mutta oli kuitenkin osittain asetuksen perusteella, osittain myöhemmän käytännön perusteella kaupunkilaistunut. Ne luokkien yhdistelyt, joista aikaisemmin mainittiin, tapahtuivat pääasiallisesti muista syistä kuin yhdistettyjen luokkien muodostamistaroituksessa. Oli kulunut jo runsas neljännesvuosisata ensimmäisen harjoituskoulun perustamisesta, ennen kuin tällaisia luokkia perustettiin harjoituskoulujen yhteyteen.

Yhdistetyistä luokista kuitenkin puhuttiin paljon eri yhteyksissä. Heti ensimmäisessä kansakoulukokouksessa v. 1869 ne olivat käsittelyn kohteina. Siellä kansakoulunopettajat esittivät mielipiteitään ja kokemuksiaan. Kokous ei kuitenkaan pystynyt antamaan yksityiskohdaisia ohjeita yhdistettyjen luokkien opettamisesta, eikä Cygnaeuskaan osoittautunut muita etevämmäksi neuvojen antajaksi.⁸⁶ Jyväskylässä ilmestynyt *Koti ja Koulu* -lehti selvitteli eräässä kirjoituksessaan niiden problematiikkaa.

Yhdistettyjen luokkien asia oli keskusteltavana muissakin, mm. vuosien 1878, 1884 ja 1890 kansakoulukokouksissa. Viimeksimainittu kokous piti niiden perustamista opettajainvalmistuslaitosten yhteyteen aivan välttämättömänä.⁸⁷ Kun kansakoulujen ylitarkastajaksi nimitetty Floman oli myös samaa mieltä, ei lopullista perustamispäätöstä enää voitu siirtää, vaan syksyllä 1891 vahvistetuilla päätöksillä perustettiin yhdistetyt luokat eli osastokoulut väliaikaisesti Jyväskylän tyttöharjoituskoulun, Sortavalan poikaharjoituskoulun ja Tammissaaren harjoituskoulun yhteyteen.⁸⁸

Jo aikaisemminkin opettajainvalmistuslaitokset olivat kohdistaneet huomionsa yhdistettyihin luokkiin. Länkelä esitti mielipiteitä ko. asiasta paitsi v. 1862 myös kymmenen vuotta myöhemmin pidetyssä opettajainkokouksessa. Oksanen oli tämän tärkeän asian vuoksi suorittanut tilapäisjärjestelyjä Jyväskylän poikaharjoituskoulussa, mutta yhdistettyjen luokkien pysyväisjärjestelyjä hänen käsityksensä mukaan ei voitu suorittaa opettajakokelaiden suuren lukumäärän tähden.⁸⁹ Vuonna 1876 Cygnaeukselle kirjoittamassaan kirjeessä Leinberg esitti yhdistettyjä luokkia puoltavia mielipiteitä.⁹⁰ Cygnaeus ei kuitenkaan näytä olleen erityisen kiinnostunut koko luokkamuodosta, vaikka oli ensin itse sellaista ehdottanut. Tämä lienee osaksi johtunut siitä, ettei hän riittävästi tuntenut mainittua luokkamuotoa, osaksi siitä, että hän kenties kytki näitä luokkamuotoja koskevat kysymykset pienten-

lastenkoulun visaisiin ongelmiin, joiden kohdalla hän joutui tarkistamaan ja muuttamaan alkuperäisiä käsityksiään.

Mutta Cygnaeuksenkin aikana tehtiin sentään jotain yhdistettyjen luokkien hyväksi. Oksasen toiminnasta oli jo puhe. Flomanin aloitteesta muodostettiin v. 1880 Tammisaaren harjoituskouluun kaksi-luokkainen yhdistetty luokka, mutta kokeilu jäi sillä kertaa vain luku-kauden kestäväksi.⁹¹ Jo v. 1882 teki Sortavalan harjoituskoulun opet-tajaksi tullut Pietikäinen suunnitelman toteuttaenkin sitä aika ajoin. Lukuvuonna 1883—84 hän muodosti neliluokkaisen yhdistetyn luokan heikoimmista harjoituskoulun oppilaista, joita hän itse opetti kokelaisten kuunnellussa opetusta. Myös kokelaat saivat opettaa tätä yhdistettyä luokkaa.⁹² Itse Cygnaeus määräsi v. 1887 — sen jälkeen kun vt. ylitarkastaja O. Hynén oli hänelle asiasta puhunut — Uudenkaarlepyyn harjoituskoulun johtajan K. Spolanderin antamaan opet-tajakokelaille näytteitä yhdistetyn luokan opettamisessa. Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakuntakin pohti ao. kysymystä ja päätti, että Spolander antaisi opetusta varta vasten muodostettavalla yhdistet-tyllä luokalla. Tehdyn päätöksen mukaan piti jokaisen kokelaan opet-taa myös tätä tilapäisesti muodostettua luokkaa pari tuntia, sen jäl-keen kun he ensin olivat kuunnelleet Spolanderin pitämiä tunteja.⁹³

Floman ylitarkastajaksi tultuaan alkoi ripeästi ajaa yhdistettyjen luokkien asiaa. Vuonna 1890 hän ehdotti, että Tammisaaren semi-naarin yhteyteen perustettaisiin neliluokkainen yhdistetty luokka, jonka yhdelle luokalle otettaisiin kuusi oppilasta kokonaismäärän ol-lessa 24. Seminaarin opettajat epäilivät kuitenkin, että lasten vanhemmat kaupunkioloissa karttaisivat yhdistettyä luokkaa. Mutta jos täl-lainen luokka harjoituskouluun oli välttämättä perustettava, tuli sillä heidän näkemyksensä mukaan olla sama opetussuunnitelma ja samat opetusmenetelmät kuin varsinaisessa harjoituskoulussakin.⁹⁴ Kun sit-ten joulun edellä 1891 saapui virallinen ilmoitus yhdistetyn luokan perustamisesta, saattoi seminaarin johtaja F. W. Sundwall ilmoittaa kouluhallitukselle, että kaksi luokkaa oli siellä jo jonkin aikaa ollut yhdistettynä ja että nyt v. 1892 siihen haluttaisiin lisätä kolmas luok-ka.⁹⁵ Samanlaisen huomautuksen Floman teki Uudessakaarlepyyssä ja Sortavalassa. Mutta molemmissa paikoissa voitiin ilmoittaa, että niin Spolander kuin Pietikäinenkin olivat aika ajoin opettaneet yhdistet-tyjä luokkia.⁹⁶ Mutta kun Sortavalan seminaarin opettajakunnan piti lausua mielipiteensä ylitarkastaja Flomanin ehdotuksesta, joka koski kaksiluokkaista yhdistettyä luokkaa, ei se käsittänyt, miten tuollainen luokka käytännössä toimisi.⁹⁷

Maaseutukoulun mukaista opetusta oli siis tähän tapaan annettu, mutta todennäköisesti se oli varsin yksipuolista ja hajanaista. Siitäkään ei ole tietoja käytettävissä, millaisia hiljaisia harjoituksia annettiin toisille vuosiosastoille toisten ottaessa osaa ns. äänekkääseen opetukseen. Vai lienevätkö kaikki vuosiluokat opiskelleet samaa ainetta jossain määrin eritasoisin ohjelmin. Missään tapauksessa näin irrallisissa luokissa ei ollut mahdollista noudattaa sen paremmin rinnakkaiskursseja kuin vuorokurssejakaan.

Varsinaiset neliluokkaiset yhdistetyt luokat perustettiin aluksi vain viideksi vuodeksi. Ne eivät myöskään heti alussa saavuttaneet täyttä kokoaan. Jyväskylässä aloitettiin v. 1892 kahdella vuosiosastolla, Tammisaarella jatkettiin tuolloin kolmin vuosiosastoin jo aikaisemmin aloitettua yhdistettyjen luokkien toimintaa.⁹⁸ Kun mainitut viisi vuotta olivat kuluneet, lisättiin toimiaikaa aina vuosi kerrallaan, kunnes sitten 14.7.1899 annettu ”Armollinen Julistus” määräsi, että kaikkiin harjoituskouluihin oli liitettävä yhdistetty luokka.

Monissa muissa maissa oli harjoituskoulutoiminta aloitettu yhdistetyillä luokilla, ja vasta suhteellisen myöhään pyrittiin harjoituskoulujen yhteyteen saamaan myös yksittäisluokkia tai ainakin useampi-opettajaisia harjoituskouluja. Suomessa kehitys kulki päinvastaiseen suuntaan. Kumpi menettelytapa oli edullisempi, voidaan kysyä, mutta suomalaisen järjestelmän mukaan opiskelijat saivat alun alkaen harjoitella opetusta paljon enemmän kuin muissa maissa, jotakin englantilaista järjestelmää lukuunottamatta.

2. Harjoituskoulujen opettajat

a. Kelpoisuusvaatimukset

Harjoituskoulun opettajille asetus ei määritellyt pätevyysvaatimuksia, joten heihin tuli aluksi soveltaa osittain seminaarin opettajille tarkoitettuja pätevyysvaatimuksia. Sen sijaan Cygnaeus asetti harjoituskoulun naisopettajalle suhteellisen korkeat vaatimukset, joista huomattavin oli se, että hänen tuli valmistua tehtävänsä jossakin ulkomaisessa oppilaitoksessa.⁹⁹ Ensimmäiset harjoituskoulun naisopettajat Fanny John ja Kristina Nappa olivat pätevöityneet virkaansa ulkomailla, Saksassa ja Sveitsissä.¹⁰⁰ Varsinaisen harjoituskoulun alkaessa v. 1866 jäi Nappa lastentarhan puolelle. Fanny John siirtyi hoitamaan tyttöharjoituskoulun opettajan virkaa, jossa oli vuoteen 1872 saakka.¹⁰¹ Poikaharjoituskoulun opettajan virkaa haki A. Oksanen, luultavasti Cygnaeuksen kehotuksesta, ja hänestä tuli sen hoitaja vuoteen 1885 saakka. Hänen opetusnäytteistään ei ole mainintoja, ja on todennäköistä, että hänen ala-alkeiskoulun johtajan virkaa varten suorittamansa tutkinnot on katsottu riittäviksi myös tähän virkaan.¹⁰² Varsinaista kandidaattitutkintoa hän ei ollut suorittanut, mutta siitä huolimatta häntä useissa eri yhteyksissä sanottiin maisteriksi.

Myöhemmät seminaareissa toimineet harjoituskoulunopettajat olivat suorittaneet kansakoulunopettajan tutkinnon jossakin maamme seminaarissa, minkä lisäksi heiltä vaadittiin tiettyjä lisäsuorituksia. Maria Erikson, Fanny John-Göösin seuraaja, ei antanut käytännön opetusnäytteitä, mutta sen sijaan hän ennen virkanimitystä tentti ainakin Wallinin ja Cygnaeuksen luennot, Cleven luentovihot sekä Rüeggin ja Kehrin kasvatusopin oppikirjat.¹⁰³

Kaikki Cygnaeuksen aikaiset harjoituskoulunopettajien virkojen hakemiset ja niihin nimittämiset näyttävät tapahtuneen Cygnaeuksen kehotusten ja neuvojen mukaan. Muutamat heistä, kuten Maria Erikson ja Tammissaaren harjoituskoulun ensimmäinen opettaja Emilia Idman, joka virkaa varten tuskin suoritti mitään lisätutkintoja, olivat hänen entisiä oppilaitaan Jyväskylän seminaarista. Samoin Sortavalan harjoituskoulun opettaja Pietikäinen oli Jyväskylän seminaarin oppilaana ennen Cygnaeuksen Helsinkiin muuttoa. Pietikäinen joutui antamaan opetusnäytteet ja näytekritiikin Sortavalan harjoituskoulussa v. 1884 hoidettuaan tätä ennen harjoituskoulun opettajan virkaa jo pari vuotta. Olga Carlstedtin virkakelpoisuus lienee sen sijaan ollut

selvä sillä perusteella, että hän oli jonkin aikaa ollut Tammisaaren seminaarissa väliaikaisena opettajana.¹⁰⁴

Uudenkaarlepyyn harjoituskoulussa oli sen toiminnan alkuaikoina vain väliaikaisia viranhoitajia, kunnes K. F. Spolander, joka oli valmistunut v. 1880 samasta oppilaitoksesta, opetusnäytteet v. 1883 annettuaan nimitettiin harjoituskoulunopettajan vakinaiseen virkaan. Väliaikaisista harjoituskoulunopettajista T. O. Stenbäck hoiti virkaa lukuvuoden 1875—76, Minnona Rancken, Tammisaaren seminaarista v. 1875 valmistunut, lvv. 1876—81 ja A. Nyby, joka oli valmistunut Uudestakaarlepyystä samana vuonna kuin Spolanderkin, lv. 1881—82. Välillä harjoituskoulunopettajan virkaa hoiti seminaarin pientenlastenkoulun opettaja Johanna Naukler.¹⁰⁵

Oksasen siirryttyä piiritarkastajan virkaan v. 1885 tuli K. Kunelius, joka oli valmistunut Jyväskylältä v. 1872 ja oli siis Cygnaeuksen aikaisia seminaarin oppilaita, hänen seuraajakseen harjoituskouluun, ensin väliaikaiseksi, myöhemmin vakinaiseksi. Ennen hänen v. 1887 antamia opetusnäytteitä oli astunut voimaan 5.8.1886 annettu ”Armollinen Julistus”, jonka määräyksiä voitiin soveltaa myös harjoituskoulunopettajiin.¹⁰⁶ Opetusnäytteet Kuneliuksen olisi oikeastaan pitänyt antaa Sortavalan seminaarissa, mutta hän toivoi saavansa antaa ne Jyväskylässä, koska Sortavalan seminaarin opettajat hänen mielestään suhtautuivat Jyväskylän seminaariin epäasiallisesti. Näytteiden lisäksi Kunelius suoritti säädetyn tutkinnon yliopistossa. Jyväskylän poikaharjoituskoulun seuraava johtaja H. Niemi, joka oli valmistunut Jyväskylän seminaarista v. 1880, kävi v. 1894 antamassa opetusnäytteet Sortavalan seminaarissa saaden niistä laudatur-arvosanan.¹⁰⁷

Yhdistettyjen luokkien opettajakysymyksestä keskusteltiin 1890-luvun alussa sekä Jyväskylän, Sortavalan että Tammisaaren seminaarien opettajainkokouksissa. Kaikissa oppilaitoksissa oltiin yksimielisiä siitä, että näiden luokkien opettajien oli oltava erittäin päteviä. Sortavalan seminaarin silloinen johtaja O. Hynén oli sitä mieltä, että yhdistetylle luokalle olisi pitänyt saada maalta joku tarkastajan suosittelema opettaja, joka oli hoitanut kouluaan tunnollisesti ja samalla kartuttanut myös teoreettisia tietojaan.¹⁰⁸ Ainakin Tammisaaren yhdistetyn luokan opettajaa Olivia Falckia pidettiin oman seminaarin piirissä erinomaisena opettajana, eikä Jyväskylän seminaarista monikaan oppilas saanut viime vuosisadan aikana niin hyvää päästötodistusta kuin yhdistetyn luokan opettajana vv. 1892—96 toiminut Amanda Savolainen.¹⁰⁹

Heinäkuun 14. päivänä 1888 annetun säännöksen mukaan vaadit-

tiin harjoituskoulun opettajan virkaan kolmen vuoden virkatoiminta kansakoulussa.¹¹⁰ Jyväskylän seminaarin opettajakunta teki ehdotuksen harjoituskoulunopettajien virkakelpoisuudesta v. 1892. Siinä olivat alustavasti esiteltyinä ne suuntaviivat, joita sitten vuoden 1895 seminaarikomitean mietintö noudatti. Vain vähäpätöisiä muutoksia tehden määräsi asetus vuodelta 1899, että harjoituskoulunopettajan virkoihin vaadittiin seminaarikurssin suoritus, neljän vuoden menestyksellinen viranhoito kansakoulussa, äidinkielen, dogmatiikan ja kasvatusopin tutkinnot yliopistossa tai Jatko-opistossa sekä käytännölliset opetusnäytteet.¹¹¹ Kaikkein tärkeimmät vaatimukset oli kuitenkin kirjoitettu opettajien valan kaavaan. Heidän nimittäin tulisi — kaikkien virkamiesten tapaan — puolustaa kaikin tavoin keisarillista valtaa ja pitää aina silmällä keisarin ja maan etua. Lakien noudattaminen ja esimerkillisen elämän viettäminen kuuluivat valan kaavan mukaan opettajien perushyveisiin ja pätevyysvaatimuksiin.

Monet harjoituskoulunopettajat täydensivät pätevyyttään ulkomaisilla opintomatkoillaan. Oksanen ja Kunelius katsottiin päteviksi kansakouluntarkastajan virkaan. Niemi ja Spolander toimivat väliaikaisina seminaarinlehtoreina ja Pietikäinen kiertokoulunopettajain valmistuksen johtajana Sortavalassa. Jotkut heistä, kuten Maria Erikson, julkaisivat useita kirjoja tai kirjasia.¹¹²

Harjoituskoulujen opettajien pätevyyttä on tässä yhteydessä tutkittu siksi, että opettajakokelaat joutuivat varsin läheiseen kosketukseen heidän kanssaan. Käytännöllisen opetuksen esikuvia he saivat juuri näiltä henkilöiltä. Näiden kaltaisiksi heidän piti tuleman.

Tarkasteltaessa harjoituskoulunopettajien pätevyysvaatimuksia voidaan todeta, että pääpaino koko viime vuosisadan ajan niinkuin myöhemminkin oli käytännöllisen opettajakyvyn puolella. Jo varsin varhain oli perusvaatimuksena seminaarin päästötodistus, ja vain Jyväskylän ensimmäisiltä harjoituskoulunopettajilta puuttui — olosuhteiden pakosta — tämä tutkinto. Suuri osa heistä oli myös Cygnaeuksen ystäviä ja suosikkeja, niin että täydellä syyllä alkuaikojen harjoituskouluja, ehkä Uudenkaarlepyyn koulua lukuunottamatta, voitiin pitää cygnaeuslaisina kouluina. Näillä opettajilla merkitsi persoonallisuus varsin paljon, ja sikäli kuin asiaa voidaan selvittää, monet heistä olivat tässä suhteessa varsin korkeatasoisia.

b. Harjoituskoulunopettajien tehtävät

Asetus ei maininnut montakaan sanaa harjoituskoulunopettajien tehtävistä, mutta se mikä sanottiin, oli varsin runsassisältöistä. Seminaarin johtajalla oli sen mukaan harjoituskoulun ylin johto, mutta harjoituskoulunopettajille kuului opetuksen, järjestyksen ja kurinpidon lähin valvonta. Heidän oli järjestettävä opetus hyväksytyin opetussuunnitelman mukaisesti sekä pidettävä huolta harjoituskoulun opetus- ja havaintovälineistä. Heidän oli vielä opetettava harjoituskoulun eri luokilla opettajakokelaiden kanssa, kun sen sijaan lehtoreille lausuttiin tässä suhteessa pikemminkin toivomus kuin vaatimus.¹¹³

Erääksi tärkeimmistä harjoituskoulunopettajan tehtävistä muodostui järjestyksen ja kurin ylläpitäminen samoin kuin myös rangaistusten toimeenpaneminen tiettyjen rikkomusten sattuessa. Toisilla opettajilla oli tässä suhteessa jossain määrin ankarammat menettelytavat kuin toisilla. Pääosan kurinpitotoiminnasta he joutuivat kohdistamaan itse harjoituskoulun oppilaisiin. Mutta joskus saattoi myös opettajakokelas joutua harjoituskoulussa kurinpidon kohteeksi. Vaikka Oksanen oli tunnetusti ankaran kurin vastustaja ja pohjimmaltaan lempeä mies, hänkin kerran kiivastuessaan ajoi erään kokelaan ulos luokasta sen tähden, ettei tämä pystynyt saamaan aikaan minkäänlaista työrauhaa luokassaan.¹¹⁴ Kaikilla harjoituskoulunopettajilla näyttää olleen riittävästi auktoriteettia oppilaiden silmissä, kenties heidät valittiin osaksi juuri tämän seikan perusteella, niin että he kykenivät tukemaan opettajakokelaiden harjoituskoulutyöskentelyä. Mutta koska yhdellä harjoituskoulunopettajalla oli yleensä kuusi luokkaa hoitettavanaan, joutuivat opettajakokelaat itse harjaantumaan kurinpitäjiksi. Oli olemassa muutamia rangaistuksiakin, joita he saivat käyttää.¹¹⁵ Ei ole löytynyt sellaisia tietoja, etteivät harjoituskoulunopettajat olisi pystyneet koulussaan ylläpitämään järjestystä.

Toinen tärkeä tehtäväryhmä oli harjoituskoulunopettajien oma opetustoiminta. Jyväskylän harjoituskoulujen opettajat pitivät, päiväkirjamerkintöjen mukaan, itse keskimäärin kymmenen tuntia viikossa harjoituskoulun eri luokilla. Uskonnon ja äidinkielen opetus näyttää kuuluneen heille varsin usein. Muiden harjoituskoulujen opettajat lienevät itse opettaneet, kokelaiden lukumäärästä osittain riippuen, suunnilleen saman määrän. Kaikkien harjoituskoulujen opettajat pitivät kevättutkinnoissa yhden tai kaksi oppituntia muiden oppituntien pidon ollessa kokelaiden huolena. Maininnan ansaitsee sekin

seikka, että Fanny John-Göös ja Oksanen pitivät näytetunteja yleisen kansakoulukokouksen osanottajille Jyväskylässä v. 1869.¹¹⁶ Suuri osa harjoituskoulujen opettajista antoi näytetunteja yhdistettyjen luokkien opettamisessa jo ennen niiden varsinaista perustamista, niinkuin aikaisemmin on mainittu.¹¹⁷

Kaikki harjoituskoulunopettajat ilmoittivat, pedagogisten kokousten lisäksi, ohjanneensa opiskelijoiden opetusharjoittelua. Erityisesti Olga Carlstedt ja Pietikäinen menettelivät siten, heillä kun oli kokemusta kansakouluasteella opettamisesta; monilla seminaarinopettajilla oli opetusharjoittelun siellä alkaessa varsin vähän senlaatuista kokemusta. Ensimmäisenä harjoitteluvuotena he eivät pitäneet lainkaan varsinaisia luokkatunteja, vaan ainoastaan näytetunteja eri aineissa ja eri kouluasteilla. Myös Cygnaeus piti tätä menettelyä hyvänä ja tarpeen vaatimana.¹¹⁸ Yrjö-Koskisen tultua Jyväskylän seminaarin johtajaksi annettiin harjoituskoulujen opettajille yksi viikkotunti opettajakokelaiden koulunpidon ohjaamista varten. Preussin vuoden 1872 koulusäännökset määräsivät samanlaisen tunnin harjoituskoulunopettajan pidettäväksi.¹¹⁹

Käytännöllisen opettajakoulutuksen kannalta ei ole väheksyttävä sitä merkitystä, joka harjoituskoulun opettajien käytännön opetustyöllä ja heidän antamallaan opetusohjeilla on ollut opettajakokelaille. Seminaarin lehtorien annettua eri aineiden spesiaalimetodiikasta ja itse oppiaineiden teoriasta varsin yksityiskohtaisia ja tieteellisiä neuvoja, harjoituskoulunopettajien tehtävänä on ollut koota tästä arvokkaasta didaktis-tieteellisestä aineksesta sellainen kokonaisuus, että se on vastannut kansakoulun tarpeita ja tavoitteita. He ovat olleet luomassa kansakouluopetuksen synteesiä.

Vaikka harjoituskoulujen yksityiskohtaiset opetussuunnitelmat käsiteltiin seminaarien opettajakokouksissa asetuksen määräyksiä pohjana käyttäen, niin kuitenkin harjoituskoulujen opettajat ovat rakentaneet niitä varten alustavat suunnitelmat. Sortavalassa opettajakunta hyväksyi sellaisenaan Pietikäisen laatimat oppikurssiehdotukset. Hyväksytyjen opetussuunnitelmien pohjalta harjoituskoulunopettajat antoivat opettajakokelaille opetustehtävät, johtaja Leinbergin aikaan Jyväskylässä viikoksi kerrallaan. On tavattoman vaikeaa saada yksityiskohtaisia tietoja harjoituskoulunopettajien työmenetelmistä, kun ei ole löydetty niitä koskevia muistiinpanoja eikä muitakaan lähteitä. Ainakin Jyväskylässä K. G. Leinbergin aikana jaettiin kokelaille oppiaineet johtajan toimesta siitä päätellen, mitä Kunelius kirjoitti Raitiolle.¹²⁰ Muistitiedot eivät ole antaneet tässä

kohden selvää kuvaa asiasta. Luultavaa on, että vuosisadan lopulla harjoituskoulunopettajat antoivat kokelaille opetettavat aineetkin. Myös Cygnaeuksen johtajakaudella Fanny John-Göös suoritti mainitun tehtävän, kun taas poikaharjoituskoulun tehtävienjakolistoissa näyttää olevan Cygnaeuksen käsialaa.¹²¹

Harjoituskoulunopettajan tehtäviin kuului myös lukujärjestyksen laatiminen kunkin opetusvuoron alkaessa. Tämän lisäksi he pitivät oppilaista nimi- ja arvostelukirjaa sekä laativat harjoituskoulua koskevilta osilta vuosikertomukset kouluhallitukselle lähettämistä varten. Niihin liitettiin joskus myös kalusto- ja opetusvälineluetelot. Oppiennätyksiä ja oppiaineiden opetusta koskevat lyhyet selonteot laadittiin niin ikään heidän johdolla.¹²² Tällaisia opiskelijoiden ja harjoituskoulunopettajien laatimia kertomuksia ei ole löytynyt muualta kuin Jyväskylän seminaarista. Toisaalta on kuitenkin otettava huomioon, että suuri osa Sortavalan seminaarin arkistosta jäi luovutetulle alueelle. Ruotsinkielisissä seminaareissa niiden toiminnan alkuvuosina ei ole arkistoasioita suurestikaan arvostettu, ei ainakaan harjoituskoulua koskevilta osilta.

Harjoituskoulunopettajat joutuivat joskus myös välittäjän asemaan seminaarinopettajien ja opiskelijoiden välisissä erimielisyyksissä. Mitä vaikeimmaksi kävi Oksasen asema hänen yrittäessään saada miesopiskelijoiden työnseisauksista päättämään keväällä 1883. Heti lakon alettua hän kutsui mieskokelaat luokseen selittäen heille, että kysymyksessä oli rikos seminaaria, harjoituskoulun oppilaita ja heidän vanhempiaan kohtaan. Hän neuvotteli heidän kanssaan monta kertaa ja oli jo vähällä saada heidät palaamaan harjoituskouluun, mutta yhteishenki miesoppilaiden keskuudessa oli kuitenkin liian voimakas murtuakseen. Vasta Oksasen luettua Cygnaeuksen opiskelijoille osoittaman kirjeen, ns. paimenkirjeen, muuttivat he mielensä ja palasivat työhönsä, minkä päätöksen syntymiseen myös N. Järvisellä oli oma osuutensa.¹²³

Vuodesta 1869 lähtien puhuttiin, erityisesti Jyväskylän seminaarin opettajainkokouksissa, harjoituskoulun lisäopettajista. Länkelä oli aina valmis esittämään mielipiteensä tästä kysymyksestä. Vuonna 1891 hän ehdotti, että opetuksen metodinen ohjaus ja samalla myös opetusohjelmien tarkastaminen olisi annettava kokonaan harjoituskoulun opettajille. Hän siis suunnitteli opetusharjoittelun ohjauksen ja valvonnan siirtämistä harjoituskoulun opettajille edellyttäen, että nämä toimivat seminaarin johtajan ja lehtoreiden antamien ohjeiden mukaan. Samana vuonna ehdotti Y. K. Yrjö-Koskinen, että harjoitus-

koulunopettajien olisi viikoittain pidettävä yksi sellainen näytetunti, jota kasvatustieteen lehtori kokelaiden kera voisi kuunnella. Nämä, entiseen käytäntöön nähden varsin ennakkoluulottomat ja radikaaliset suunnitelmat, jotka myös edellyttivät harjoituskoulunopettajien lukumäärän moninkertaista lisäämistä, olivat ennen aikaisia käytännössä toteutettaviksi.¹²⁴ Ne olisivat myös merkinneet sitä, että käytännöllisen opettajakasvatuksen metodis-käytännöllinen osa olisi kokonaan siirtynyt harjoituskoulunopettajille. Noissa suunnitelmissa ei olisi-kaan ollut mitään moittimista, jos samanaikaisesti pätevyysvaatimuksia olisi jonkin verran korotettu.

Eri seminaarien harjoituskoulujen opettajat antoivat vaikutteita ja virikkeitä seminaarista toiseen. Tässä suhteessa kehittyi Jyväskylän seminaari keskuspaikaksi. Sen omat harjoituskoulunopettajat olivat valmistuneet omasta laitoksesta Oksasta ja Fanny John-Göösiiä lukuunottamatta. Olga Carlstedt ja Pietikäinen olivat Jyväskylän kasvatteja. Kaikki Sortavalan seminaarin ensimmäiset naisopettajat lukuunottamatta rouva Boxströmiä olivat käyneet Jyväskylän seminaarin samoin kuin myös piirustuksen ja käsityön lehtori E. Mäkinen.¹²⁵ Emilia Idman vei Jyväskylän seminaarista vaikutteita Tammisaaren seminaariin, samoin Minnona Rancken Uuteenkaarlepyyhyn. Uudenkaarlepyyn Spolander ja Tammisaaren Anna Roos ja Olivia Falck olivat näiden oppilaitosten entisiä oppilaita. Vuosisadan lopulla perustetut seminaarit saivat niin ikään Jyväskylästä valmistuneita opettajia harjoituskouluihinsa. Raahen harjoituskoulunopettaja Anna K. V. Heikel oli saanut päästötodistuksen Jyväskylän seminaarista v. 1898, yhdistetyn luokan opettaja Fanny A. Airas v. 1895.¹²⁶ Ei siis liene liioiteltua sanoa, että Jyväskylän harjoituskoulujen käytäntö levisi laajemmalle kuin muiden silloisten harjoituskoulujemme.

c. Harjoituskoulunopettajien asema

Harjoituskoulunopettajien asema poikkesi huomattavasti seminaarinopettajien asemasta: sitä ei määritelty asetuksissa eikä muissakaan seminaareja koskevissa asiakirjoissa. Heitä ei yleensä pidetty seminaarinopettajiin kuuluvina, vaikka Cygnaeus eräissä yhteyksissä näyttää pitäneen heitä seminaarinopettajina. Asetuksen tässä suhteessa epäselvästä sanonnasta hän syytti asetuksen luonnostekstin laatijaa, joka sen ajan liian liberaalisen hengen vuoksi oli antanut kohtuuttoman paljon valtaa seminaarien lehtoreille ja koulujen johtokunnille.

Toisaalta taas näyttää siltä, ettei hän pohjimmaltaan — ei ainakaan seminaarilaitoksen alkuvuosina — näin ajatellut. Harjoituskoulunopettajat tosin olivat hänen uskottujaan, jopa ystäviään, jotka kirjoittelivat hänelle, ei yksin oman koulunsa vaan koko seminaarinkin asioista.¹²⁷ Lienee myös liian uskallettua olettaa, että hän ehkä sai helpommin tietoja seminaarin todellisesta tilasta sellaisten henkilöiden välityksellä, joilla ei ollut aihetta kaunistella asioita tai kiertää totuutta, kuten oppilaitosten vakinaiset opettajat paremmin syin saattoivat menetellä.

Aina 1880-luvulle asti harjoituskoulunopettajat tyytyivät osaansa, ainakin julkisesti. Oksanen ei tässä suhteessa valitellut. Sen sijaan Maria Erikson kirjoitti Cygnaeukselle omasta ja Kristina Napan puolesta, ettei heitä koskaan huolittu johtaja Leinbergin järjestämille päivällisille eikä muihin kutsuihin.¹²⁸ Tammisaaren seminaarissa näyttää annetun harjoituskoulunopettajille varsin korkea arvo, mikä kävi ilmi useista opettajakunnan pöytäkirjojen kohdista.¹²⁹ Se olikin luonnollista, kun oli kysymyksessä naisseminaari. Uudenkaarlepyyn harjoituskoulussa taas oli alkuaikoina vain väliaikaisia viranhoitajia, joista pisimmän aikaa virassa toiminut Minnona Rancken joutui itse ikävyykseen seurusteltuaan erään miesopiskelijan kanssa.¹³⁰

Harjoituskoulun ja harjoituskoulunopettajien asemasta käyty keskustelu sai alkunsa 1880-luvun puolivälissä. Sen aloitti Pietikäinen Sortavalassa. Häntä ryhtyi Kunelius Jyväskylästä käsin tukemaan. Molemmat kirjoittivat asiasta Cygnaeukselle, ja Pietikäinen puhui siitä seminaarin opettajainkokouksissa. Pietikäinen piti asemaansa harjoituskoulunopettajana erittäin vaikeana, sillä hän ei katsonut olevansa mikään harjoituskoulun johtaja, vaan seminaarin renki. Kaikissa muissa kouluissa hänen tietämänsä mukaan opettaja kuului opettajistoon ja koulun johtokuntaan. Vain harjoituskoulu oli ainoana poikkeuksena, lausui hän. Seminaareille olisi hänen käsityksensä mukaan pelkkää hyötyä siitä, että harjoituskoulunopettajille olisi annettu vastuuta ja velvollisuuksia.¹³¹

Kun O. Hynén piti Cygnaeuksen sijasta tarkastusta Sortavalan seminaarissa syksyllä 1885, esitti Pietikäinen oman asiansa hänelle ja opettajakunnalle. Cygnaeus oli aavistanut harjoituskoulunopettajien aseman tulevan kokouksissa esille — ehkä Pietikäisen kirjeestä — ja pyytänyt Hynéniä ilmoittamaan, että nämä kuuluivat opettajakuntaan. Mutta Hynénin oman käsityksen mukaan asetus oli siinä kohdin epäselvä, vaikka Pietikäinen mielipiteidensä tueksi vetosikin juuri siihen.¹³² Molemmat osapuolet olivat tavallaan oikeassa, sillä lakia tosiaan

saattoi tulkita eri tavoin, helpommin kuitenkin harjoituskoulunopettajien vahingoksi.

Sortavalan seminaarin opettajakunta pohti harjoituskoulunopettajakysymystä perusteellisesti ja tuli siihen lopputulokseen, etteivät harjoituskoulunopettajat voineet ottaa osaa kaikkien seminaaria koskevien asioiden käsittelyyn. Mutta sen sijaan he saivat olla mukana niissä opettajakunnan kokouksissa, joissa käsiteltiin harjoituskoulun ja sen opettajien työhön liittyviä asioita.¹³³ Tällainen päätös lähetettiin Sortavalasta kouluhallitukselle, joka siihen tutustuttuaan lähetti kirjelmän kaikille seminaareille. Siinä annettiin niille tiedoksi, että harjoituskoulunopettajilla oli oikeus ottaa osaa niihin opettajainkokouksiin, joissa käsiteltiin harjoituskoulua koskevia kysymyksiä, samoin myös oikeus antaa ennen niiden lopullista ratkaisemista lausuntonsa pöytäkirjaan joko suullisesti tai kirjallisesti.¹³⁴ Vain Jyväskylän seminaarissa tämä päätös oli kokonaan uutta entiseen käytäntöön nähden, sillä muissa seminaareissa, Sortavalassakin, oli jo aikaisemmin noudatettu vastaavanlaista käytäntöä.¹³⁵

Vaikka harjoituskoulun asemaa huomattavasti vakautettiinkin Sortavalan seminaarissa syntyneiden keskustelujen jälkeen, ei koko kysymys vielä ollut saanut ratkaisuaan. Sortavalassa lehtori Hagfors otti jälleen v. 1890 esille kysymyksen, eikö harjoituskoulunopettajille olisi pitänyt antaa myös ääni- eikä vain puheoikeus harjoituskoulua koskevissa asioissa. Asia jätettiin viikoksi pöydälle, minkä jälkeen ehdotus raukesi äänin 8—6. Kuukauden kuluttua mainitusta äänestyksestä pyrittiin opettajainkokouksissa pääsemään yksimielisyyteen harjoituskoulunopettajien ja heidän kannattajiensa sekä muiden opettajien kesken. Vielä saman lukukauden aikana ylitarkastaja Floman lausui sovinnollisuuteen kehottavia sanoja. Samalla oli myös päättynyt harjoituskoulunopettajan asemasta käyty viisivuotinen kiista.¹³⁶

Kun otetaan huomioon harjoituskoulunopettajain suhteellisen vaatimaton virka-asema, varsinkin ennen Sortavalan selkkausta, joudutaan kysymään, miten Pietikäinen saattoi ryhtyä niinkin voimakkaaseen oppositioon seminaarin opettajakuntaa vastaan. Ensimmäisenä selityksenä olisi tällöin se, että Jyväskylästä päässeet opettajat muodostivat yhtenäisen ryhmän, joka pyrki saamaan vaikutusvaltaa itselleen vanhimman seminaarin kasvattien oikeudella. Toisaalta hän todennäköisesti uskoi sekä Cygnaeuksen että myös seminaarin johtajan olleen hänen puolellaan, mikä piti paikkansa vain puolittain. Yhtenä selityksiperusteena tietysti on se, että hän tuntien kärsineensä epäoikeudenmukaisesta kohtelusta on uhmamielellä ryhtynyt asiaansa ajamaan.

Eräs seikka kuitenkin tässä asiassa kummastuttaa, nimittäin se, että Sortavalan harjoituskoulunopettajilla oli ennestään enemmän oikeuksia kuin muilla harjoituskoulunopettajilla. Yksi niistä oli kokelaiden opetustaidon arvosteluun osallistuminen.¹³⁷ Tyytymättömyys ei niinkään tullut julki siellä, missä asiat olivat heikoimmin, vaan siellä, missä ne olivat paremmalla kannalla kuin muualla.

Mitä sitten harjoituskoulunopettajan asema vaikutti itse opiskelijoiden harjoitteluun, voidaan kysyä. Opettajien väliset kiistat eivät tietenkään pysy oppilailta salassa, eikä niiden paljastuminen ole omiaan edistämään opiskelijoiden persoonallisuuden eheytymisprosessia. Jos taas jonkun opettajaryhmän havaitaan olevan vailla arvostusta, silloin on tarjolla vaara, että sen vaikutus jää suhteellisen vähäiseksi. Harjoituskoulun opettajien arvoasema näyttää tässä mielessä parantuneen aina vuosisadan vaihteeseen asti.

3. Harjoituskoulujen luokat ja oppilaat

a. *Oppilaiden syntyperä ja ikä*

Ulkomaiset esimerkit osoittivat, miten vaikeaa harjoituskouluihin oli saada, varsinkin seminaarilaitoksen nuoruusvuosina, oppilaita kaikista yhteiskuntaluokista. Yleensä oppilaat olivat joko köyhistä kodeista tai sitten kokonaan kodittomia. Sveitsin olosuhteet lienevät olleet tässä suhteessa varsin edulliset, sillä esim. Wetingenin seminaariin määrättiin oppilaita otettavaksi sekä seminaarin piiristä että sen lähiympäristöstä.¹³⁸

Meidän maamme alkavan kansakoululaitoksen yhtenä päätavoitteena oli olla pohjakouluna kaikille kansalaisille. Tämä tavoite pyrittiin myös harjoituskouluissa saavuttamaan. Cygnaeus palasi tähän mielialheeseensa usein ja esitti keväällä 1879 Tammisaassa varsin radikaalisen ja ennakkoluulottoman ajatuksen ns. rahvaan elinkelpoisuudesta.¹³⁹ Myös esittelijäsihteeri G. Waenerberg lausui v. 1868 Jyväskylän seminaarista tekemänsä tarkastuskertomuksen yhteydessä, että ”mallikoulu on hieno malli, jossa on oppilaita kaikista yhteiskuntaluokista”. Vastaavalla tavalla hän toivoi muidenkin maamme kansakoulujen kehittyvän.¹⁴⁰ Cygnaeuksen manttelinperijä Mikael Soininen (vuoteen 1907 M. Johnsson) lausui jo viime vuosisadan puolella eräässä yhteydessä, että jos se seikka lähensi eri kansankerroksia toi-

siinsa, että eri yhteiskuntaluokista kotoisin olevat lapset istuivat viereysten koulunpenkillä.¹⁴¹

Tarkasteltaessa näytteenomaisesti harjoituskoulujen oppilaiden sosiaalista koostumusta otetaan luokitteluperusteeksi se luokitus, mikä esiintyi viime vuosisadan loppupuolella kansakouluja varten painetussa ja niissä käytetyssä tilastokaavakkeessa. Oppilaat jaettiin siinä neljään ryhmään, joista I ryhmään kuuluivat virkamiehet, tehtailijat, kartanonomistajat ja kaupunkien kauppiaat, II ryhmään talolliset, kaupunkitalojen omistajat ja maakauppiaat, III ryhmään ammatinharjoittajat, tehtaiden työväki, posti- ja liikennelaitoksen palveluskunta ym. vastaavat sekä IV ryhmään työmiehet, merimiehet ja tilaton rahvas.

Edellämainittua ryhmitystä noudattaen olivat Jyväskylän seminaarin tyttöharjoituskouluun tulleiden lasten vanhempien ammattiryhmät taulukko 4:n mukaiset, mistä käy ilmi, että tyttöharjoituskouluun tuli heti alusta lähtien oppilaita kaikista kansalaispiireistä. Vieläpä on I ja II ryhmän prosenttilukuja pidettävä erittäin korkeina.

Taulukko 4. Jyväskylän seminaarin tyttöharjoituskouluun eräinä vuosina tulleiden oppilaiden sosiaalinen koostumus

	I	II	III	IV
	%	%	%	%
1864	7	14	43	36
1870	50	10	10	30
1875	19	11	23	45
1880	30	—	31	38

142

Taulukosta 5 käy ilmi eri harjoituskoulujen oppilaiden syntyperäem. luokituksen mukaan. Oppilaiden luokkiin sijoittelun ovat alun perin suorittaneet harjoituskoulujen opettajat.

Taulukko 5. Eri harjoituskouluissa käyneiden oppilaiden sosiaalinen syntyperä

	1882—83				1883—84				1889—90				1899—1900			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Jyväskylän tyttöharjoituskoulu	15	10	31	44	13	11	29	47	8	8	32	52	3	8	22	67
Jyväskylän poikaharjoituskoulu	12	9	37	42	2	8	39	51	—	—	—	—	16	5	18	61
Tammisaaren harjoituskoulu	20	4	52	26	19	6	38	37	3	12	38	47	2	28	23	47
Uudenkaarlepyyn harjoituskoulu	7	9	24	60	2	8	31	59	1	2	27	70	5	9	35	51
Sortavalan tyttöharjoituskoulu	8	—	51	41	4	—	50	46	—	4	66	30	1	26	36	37
Sortavalan poikaharjoituskoulu	5	2	67	26	—	8	62	30	—	—	62	38	6	6	10	80

143

Verrattaessa taulukossa 5 olevia tuloksia väestön jakaantumiseen eri yhteiskuntaluokkiin, voidaan todeta, että harjoituskouluissa työskentelevät opettajakokelaat saivat liiankin hyvän kuvan siitä oppilasjoukosta, jonka kanssa he opiskeluaan jälkeen joutuivat tekemisiin. Vuonna 1890 näet eri säätyjen ulkopuolelle jäi yli 70 % maan koko väestöstä, ja aatelis-, pappis- ja porvarissäätyyn kuului yhteensä vain 4,5 % koko kansasta.¹⁴⁴ Vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä harjoituskoulujen oppilasaineksella on pyrkimystä muuttua ”normaaliksi”. Taulukosta 5 voidaan edelleen nähdä, että yleinen pohjakouluuute on harjoituskouluissa erittäin hyvin toteutunut. Kansan yleinen köyhyys kävi välillisesti ilmi siinä, etteivät läheskään kaikki harjoituskoulujen oppilaat pystyneet suorittamaan oppilasmaksuaan eivätkä ostamaan koulutarvikkeitaan.¹⁴⁵

Erään viime vuosisadan kansakouluissa esiintyneen vaikeuden opettajakokelaat joutuivat kokemaan jo harjoituskoulussa. Oppilaiden ikävuodet eivät nimittäin olleet yhtäpitävät asetuksen määräysten kanssa. Esimerkkinä tästä mainittakoon Jyväskylän tyttömallikoulun I luokan ensimmäisen osaston oppilaiden keski-iat eri vuosina.

Taulukko 6. Oppilaiden ikä Jyväskylän tyttöharjoituskoulussa

vuosi	oppilas- määrä	ikä (ka) v.	nuorin v.	vanhin v.
1866	14	8	6	15
1870	32	8	6	11
1875	27	8 ³ / ₄	7	13
1880	18	8	7	15
1885	41	8 ¹ / ₂	7	13
1890	24	8	7	15

146

Muista harjoituskouluista ei ole käytettävissä näin tarkkoja tietoja lähdeaineiston puutteen takia. Eräistä seikoista voi kuitenkin tehdä sen johtopäätöksen, että niissäkin olisi esiintynyt samanlaisia ilmiöitä, esim. Tammisaaren harjoituskoulussa oli lv. 1889—90 18-vuotiaita-kin oppilaita. Myös oppikouluissa saattoi samalla luokalla olla hyvin eri ikäisiä oppilaita.¹⁴⁷

b. Luokkien oppilasmääriä

Harjoituskoulujen varsinaisena alkamisvuotena on Jyväskylässä pidetty vuotta 1866, jolloin ensimmäiset opettajakokelaat aloittivat opetusharjoittelunsa. Syyskuun 3. päivänä 1866 pidettiin lyhyt alkajais-tilaisuus Cygnaeuksen pitämällä puheella ja rukouksella.¹⁴⁸ Vuonna 1863 alkanut ns. alempi oppilaitos oli varsinaiselta nimeltään lastentarha, vaikka siitä joskus käytettiin harjoituskoulu-nimitystäkin. Senaattori Furuhjelm taas nimitti v. 1864 laatimassaan tarkastuskertomuksessa lastentarhaa pientenlastenkouluksi (småbarnskola); edellisenä lukuvuotena sitä oli käynyt 26 tyttöä ja poikaa.¹⁴⁹ Seuraavan vuoden (1865) tarkastuskertomuksessaan Furuhjelm totesi, että harjoituskoulussa (normalskola) oli toiminut kaksi luokkaa, joista I luokalla oli 31, II luokalla 25 oppilasta.¹⁵⁰ Vuoden 1866 tarkastuskertomuksessa mainittiin harjoituskoulussa olleen kaksi luokkaa (I lk, 24 opp. ja II lk, 13 opp.) sekä lastentarhan luokka (31 opp.).¹⁵¹ Nämä ennen varsinaisen harjoituskoulun toimintaa perustetut luokat kuuluivat seminaarin naisosaston yhteyteen ja olivat kooltaan, niinkuin oppilasmääristä voidaan päätellä, keskikokoisia tai sitä pienempiä. Niissä toimivat opettajina pääasiassa seminaarin naisopettajat, erityisesti Fanny John, Kristina Nappa ja Charlotta Lydecken, mutta myös itse Cygnaeus piti muutamia opetustunteja. Opiskelijat eivät yleensä päässeet opettamaan näitä luokkia Anna Tommilaa lukuunottamatta.¹⁵²

Koska Cygnaeuksen aikaiset harjoituskoulut muodostavat oman merkittävän kokonaisuutensa, esitellään tässä yhteydessä niiden oppilasmäärät taulukossa 7 ja 8.

Taulukko 7. Jyväskylän harjoituskoulujen oppilasmäärät
lv. 1866—67

luokka	I	II	III	I—III	
tyttöharjoituskoulu	19	20	11	50	
poikaharjoituskoulu	23	6	7	36	
yhteensä	42	26	18	86	153

Taulukko 8. Jyväskylän harjoituskoulujen oppilasmäärät
lvv. 1867—69

	alempi os.	ylempi os.	alempi os.	ylempi os.	alempi os.	ylempi os.
tyttöharjoituskoulu (1868)	25	20	8	5	—	—
poikaharjoituskoulu (1868)	32	13	13	12	—	—
tyttöharjoituskoulu (1869)	7	18	15	18	8	4
poikaharjoituskoulu (1869)	12	25	18	18	10	—

154

Opetusharjoittelun alkamisesta lähtien harjoituskoululuokkien oppilasmäärä on yleensä pyritty pitämään jonkin verran pienempänä kuin varsinaisten kansakoululuokkien. Vähän yli 20 oppilaan luokkaa on pidetty suuruudeltaan harjoituskoululuokan maksimikokona, asetuksen säätämän maksimikoon ollessa tällöin 60 oppilasta kansakoululuokkaa kohti.¹⁵⁵ Tätä taustaa vasten tarkasteltaessa harjoituskoulujen alkuvuosien toimintaa voidaan pitää opettajakokelaiden opetustyön kannalta varsin edullisena. Alle kymmenen oppilaan luokat ovat olleet liiankin pieniä oikean kuvan saamiseksi todellisesta kenttätyöstä. Luukuvuoden 1866—67 aikana näyttää myös selvinneen lopullisesti, että luokat tulivat olemaan pääasiallisesti yksittäisluokkia, eivätkä asetuksen hengen mukaisia kaksi vuosikurssia sisältäviä yhdistettyjä luokkia.

Jyväskylän seminaarin harjoituskoulujen luokkien keskimääräkoko oli 14—15 oppilasta 1860-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä harjoituskoulut potivat oppilaspulaa, niin että luokatkin entisestään pienivät. Heti 1880-luvun alkaessa Jyväskylän harjoituskoulut saavuttivat oppilasmääriin nähden sellaiset mittasuhteet, ettei niitä enää viime vuosisadan kuluessa ylitetty, nimittäin 25 oppilaan keskikoon.¹⁵⁶ Taulukosta 9 selviävät maan eri harjoituskoulujen oppilasmäärät.

Taulukko 9. Harjoituskoululuokkien keskimääräkoot viime vuosisadalla

	1866—67	1874—75	1876—77	1883—84	1889—90	1899—1900
Jyväskylä	14	10	16	25	24	25
Tammisaari	—	19	17	18	16	15
Uusikaarlepyy	—	—	16	12	10	8
Sortavala	—	—	—	9	14	18

157

Kuten taulukosta voi päätellä, olivat viime vuosisadan loppupuolella Jyväskylän harjoituskoululuokat kooltaan kaikkein suurimmat.

Tammisaaren harjoituskoululuokkien oppilasmäärät jäivät koko viime vuosisadan ajan keskimäärin jonkin verran alle kahdenkymmenen. Uudenkaarlepyyn harjoituskoululuokkien koon jatkuvasti pienetessä Sortavalassa tapahtui suurenemista.

Keskiarvot eivät kuitenkaan itse asiassa anna oikeaa kuvaa luokkien koosta. Erot eri luokkien oppilasmäärissä olivat nimittäin verraten suuret. Ei ollut aivan harvinaista, että Jyväskylän harjoituskouluissa oli jokin neljän tai viiden oppilaan luokka alaluokkien oppilasmäärien ollessa kuitenkin yleensä 20—30. Aivan vuosisadan lopulla olivat monet harjoitusluokat Jyväskylässä yli 30 oppilaan suuruisia, ja siinä jo opettajakokelaalta kysyttiinkin opetustaitoa, mikäli aikoi saada opetustyöstä tuloksia.

Tammisaaren harjoituskoulussa ei näytä olleen lainkaan aivan pieniä luokkia, kun taas Uudenkaarlepyyn harjoituskoulussa niitä oli runsaasti.¹⁵⁸ Vuosisadan vaihdekaan ei tuo vielä suurta lisäystä Uudenkaarlepyyn 7—9 oppilasta käsittäviin luokkiin.¹⁵⁹ Vaikka Sortavalan harjoituskouluissa oli joitakin yli 30 oppilaan luokkia, oli siellä vielä niinkin myöhään kuin v. 1890 yhdenkin oppilaan luokka. Kolmen tai neljän oppilaan yläluokkia Sortavalan harjoituskouluissa oli 1880-luvulla useita.¹⁶⁰

c. Harjoituskoululaisten arvostelu

Kaikissa opettajainvalmistuslaitoksissa opettajakokelaat joutuivat ottamaan osaa harjoituskoululaisten arvosteluun ja saivat samalla harjoitusta tässäkin tärkeässä opettajan tehtävässä. Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan harjoituskouluissa oli arvosteluasteikko koko viime vuosisadan ajan yhdestä kymmeneen (1—10), kun taas Jyväskylän harjoituskouluissa asteikko muuttui pariinkin kertaan. Vuosina 1863—76 se oli yhdestä neljään (1—4), mikä asteikko vielä paljon myöhemmin esiintyi lukukinkeritodistuksissa; vv. 1877—88 asteikko ulottui yhdestä kuuteen (1—6). Kevätlukukaudella 1889 arvosteltiin harjoituskoulujen oppilaiden suorituksia Jyväskylässä kymmenasteikkoon (1—10) perustuen, kolme vuotta sen jälkeen kun kouluhallitus oli määrännyt seminaarien arvosteluasteikon yhdenmukaiseksi (1—10). Jyväskylän ja Tammisaaren seminaarien oppilasarvostelu oli siihen eli vuoteen 1886 asti tapahtunut 12-asteikkoa (1—12) käyttäen.¹⁶¹

Vaikka onkin oletettavissa, että koulusuoritukset sinänsä vaikuttavat arvosanojen tasoon, voidaan samalla asteikonkin — ainakin astei-

kon muuttumisen — katsoa vaikuttaneen siihen jossain määrin. Kun tarkastellaan harjoituskoulun oppilaille annettuja arvosanoja arvosteluasteikon vaihtumisen aikaan, voi panna merkille, ettei asteikon laajetessa heti osattu käyttää uutta asteikkoa riittävän rohkeasti, vaan arvostelu jäi absoluuttiselta arvoltaan jonkin verran entistä alhaisemmaksi.¹⁶²

Ensimmäisenä varsinaisena harjoituskoulujen lukuvuonna 1866—1867 annettiin oppilaille yleensä korkeita arvosanoja (3 ja 4). Kaikkien numeroiden keskiarvo oli eräällä poikaluokalla 3,40 (8,50). Seuraavina vuosina arvostelu kiristyi, eikä ollut lainkaan harvinaista, että luokkien keskiarvo varsinkin ala-asteella jäi jonkin verran alle seitsemän (käytettäessä kymmenasteikkoa tai muutettaessa muut asteikot siksi).

Eräs ainakin Jyväskylän ja Sortavalan harjoituskoulujen oppilasarvostelulle luonteenomainen piirre oli, että alaluokkien oppilaat saivat keskimäärin heikompia arvosanoja kuin yläluokkien oppilaat. Esimerkiksi Sortavalan harjoituskoulujen arvosanaluetteloista käy ilmi, että varsinkin 1880-luvulla alaluokkalaisille oli annettu runsaasti nelosia ja viitosisia. Yläluokkalaiset sen sijaan saivat yleensä tyydyttäviä arvosanoja (7 tai 8), kun taas arvosana 10 näyttää tuolloin olleen harvinaisen hyvän tiedon tai taidon ilmaisa.¹⁶³

Harjoituskoulujen oppilaiden lahjakkuudesta ei voida oppilasarvostelun pohjalta tehdä varmoja päätelmiä. Sen kuitenkin saattaa helposti havaita, että toiset oppilaat ovat olleet toisia etevämpiä. Muutamilla oppilailla kaikki arvosanat ovat olleet kiitettäviä, muutamilla taas kovin heikkoja. Luokalle jäämisiä on sattunut ja ehtoja on annettu varsinkin äidinkielessä ja laskennossa.¹⁶⁴ Arvostelussa ei ole otettu niinkään huomioon sitä, mitä kunkin luokan oppimäärän hallinta edellytti kuin sitä, mikä oli tavoite kunkin aineen piirissä. Tästä syystä yläluokkalaiset menestyivät koulussa paremmin kuin alaluokkalaiset; he osasivat näet paremmin esim. lukea.

Vähitellen tuli tavaksi antaa päästötodistus niille oppilaille, jotka suorittivat harjoituskoulun koko kurssin. Kouluhallitus laati päästötodistuksen mallin ja lähetti sen kouluille 11.5.1882 päivätyllä kierto- kirjeellä. Uusi päästötodistuksen kaava julkaistiin toistamiseen v. 1889. Vuosina 1875—79 Uudenkaarlepyyn harjoituskouluun tulleista oppilaisista sai noin 20 % päästötodistuksen, vv. 1880—84 tulleista 30 %, vv. 1885—89 tulleista 46 % ja vuosina 1890—92 sisäänkirjoitetuista peräti 56 %. Tammisaaren harjoituskoulun vv. 1874—96 käyneistä oppilaisista sai päästötodistuksen yli 30 %. Jyväskylässä

päästötodistuksen saaneiden määrä lisääntyi vuosi vuodelta niin paljon, että 1890-luvulla noin puolet sisäänkirjoitetuista oppilaista kävi läpi harjoituskoulun.¹⁶⁵ Harjoituskoulujen käytäntö lienee ollut jonkin verran edullisempi kuin yleinen käytäntö maan kansakouluissa.¹⁶⁶

d. Oppilaiden käyttäytyminen luokassa

Oppineella koululla oli omat sääntönsä ja ohjeensa, joita oppilaiden tuli koululuokassa ja koulun alueella noudattaa. Alkavan kansakoululaitoksen, jonka etunenässä harjoituskoulujen olisi pitänyt kulkea, oli myös luotava itselleen omat koulusääntönsä. Kansakouluun soveltuvia sääntöjä tietenkin lainattiin muilta koulumuodoilta, mutta osa niistä jouduttiin luomaan ja suunnittelemaan itsenäisesti. Joka tapauksessa opettajakokelaat omaksuivat harjoitteluaikanaan myös näitä sääntöjä ja kaiken todennäköisyyden mukaan noudattivat niitä myöhemmässä opetustyössään.

Tällaisen koulukäyttäytymisen yksityiskohdista, sen kehittymisestä, on varsin vaikea saada tietoja, koska niitä on harvoin merkitty muistiin. Oppilaiden käyttäytymistä koululuokassa kuvaavat kuitenkin monet kasvatus- ja opetusopit, ja voidaan olettaa, että paljon luettujen kirjojen ohjeet ovat tulleet käytäntöön sovelletuiksi, ainakin jossain määrin.

Oppilaiden tulosta koululuokkaan antoivat Wallinin ja Anjou—Kastmanien teokset sekä Kehrin kirja *Die Praxis der Volksschule* ohjeita: Lapset tulivat kellon soitua luokkaan, panivat tavaransa pulpettiin ja jäivät odottamaan opettajaa. Koulupäivä, joskus erillinen koulutuntikin, aloitettiin laululla ja rukouksella. Kehrin ja Wallinin teokset mainitsivat edelleen, että jos oppilas tuli kouluun kesken rukousten, oli hänen jätävä eteiseen odottamaan niiden päättymistä.¹⁶⁷

Oppilaiden istuma-asennosta kaikki käytännössä olevat opetusopit sisälsivät samantapaisia ohjeita. Niiden mukaan jokaisen oppilaan oli istuttava selkä suorana, kädet pulpetilla tai pöydällä ja jalat vierekkäin joko lattialla tai pulpetin jalkalaudalla. Oppilaan katseen ja tarkkaavaisuuden oli koko ajan suuntauduttava opettajaan tai työhön.¹⁶⁸ Jyväskylän poikaharjoituskoulun opettajien kokouksissa kevätlukukaudella 1870 tehtiin päätöksiä useista oppilaiden käyttäytymiseen ja koulunpitoon liittyvistä kysymyksistä. Eräänä pääohjeena oli, että valon piti tulla luokkaan oppilaiden vasemmalta puolelta.¹⁶⁹

Istumajärjestys synnytti pohdintaa, eikä yksimielisyyttä sen suhteen

saavutettu yhtä helposti kuin keskusteltaessa oppilaan istuma-asenosta oppitunnin aikana. Eräästä Cygnaeuksen ehdotusten yksityiskohdasta, nimittäin siitä, jossa hän sanoo olevan joskus paikallaan, että oppilas siirretään luokalla alemmaksi, voidaan päätellä hänen ajatelleen oppilaiden istuvan luokassa koulumenestyksen ja käyttäytymisen säätämässä järjestyksessä. Tällainen alemmaksi muuttaminen mainitaan myös harjoituskoulua koskevassa vuoden 1866 asetuksessa¹⁷⁰ rangaistuksena, jota myös opettajakokelaat voivat tunneillaan käyttää. Voimassaolevan oppikoululain mukaan sama sääntö on edelleenkin voimassa, joskin se on käytännössä kauan sitten menettänyt merkityksensä.¹⁷¹

Jyväskylän poikaharjoituskoulun opettajien kokouksissa päädyttiin siihen tulokseen, että oppilaiden tuli istua tapojensa, näkönsä, kuulonsa tai muiden vastaavien tekijöiden määräämässä järjestyksessä.¹⁷² Käytöstapoja ja ehkä myös koulumenestystä Wallinkin suositteli istumajärjestyksen pohjaksi, silloin ei nimittäin ainakaan sääty eikä varallisuus ollut ratkaisevana tekijänä istuinpaikkoja määrättäessä. Cleve puolestaan korosti näkökyvyn ja ruumiin koon osuutta istumajärjestyksessä; pulpettien koon piti hänen mielestään vaihdella oppilaiden koon mukaan.¹⁷³ Lienee varsin vaikea saada selville, miten usein koulumenestys määräsi istumajärjestyksen eri harjoituskouluissa. Viime vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä eri seminaarien opettajakokouksissa käydyistä keskusteluista saa kuitenkin sen käsityksen, ettei koulumenestys enää säätänyt istumajärjestyttä, koska rangaistusten joukosta haluttiin poistaa alemmaksi muuttaminen vanhentuneena menettelytapana.¹⁷⁴

Opettajan tehdessä luokalle kysymyksen osoittivat oppilaat vastamishalunsa nostamalla sormeja, jolloin kättä ei saanut heiluttaa, vaan kyynärpäähän oli kiinteästi tukeuduttava pulpetin kanteen. Cygnaeus ehdotti oikean käden etusormen nostamista, Anjou—Kastmanit puolestaan etu- ja keskisormen kohottamista. Kehr ja Bormann olivat asiasta samaa mieltä kuin Cygnaeus.¹⁷⁵ Käydessään Jyväskylän ja Tammissaaren harjoituskouluissa kiinnittivät tanskalaisen kouluretkikunnan jäsenet huomiota kysymys-vastaus-tekniikkaan, mikä ei saanut osakseen heidän varauksetonta tunnustustaan. Sen peruskaava ”kysymys — käsi ylös — oppilaan tahdintarkka vastaus” oli heidän käsityksensä mukaan liian kaavamainen.¹⁷⁶

Pidettiin itsestään selvänä, että oppilaat antoivat täydellisiä vastauksia, jotka sisälsivät tehdystä kysymyksestäkin kaikki ne osat, jotka niihin oli mahdollista liittää. Jyväskylän poikaharjoituskoulun opetta-

jien kokouksissa kiinnitettiin huomiota vielä siihenkin, että kaikkien oppilaiden piti saada vastata suunnilleen yhtä moneen kysymykseen. Samojen kokousten päätöksistä käy ilmi niin ikään, että alaluokilla oppilaat voitiin panna tekemään joitakin voimisteluliikkeitä joko tunnin keskivaiheilla tai milloin hyvänsä väsymyksen ahdistuessa.¹⁷⁷ Jyväskylän poikaharjoituskoulun ohjeissa toivottiin edelleen, että oppilaita puhuteltaisiin sukunimillä kaikkien oppilaiden ollessa saman arvoisia opettajan silmissä. Em. ohjeet painottivat sitäkin seikkaa, ettei opettajan kannattanut paljoakaan puhua kysymys-vastaus-menetelmää käytettäessä, vaan että hän voi käyttää vastausten arvostelmina lyhyitä symboleja, kuten ympyrää vajaan vastauksesta, vaakasuoraa viivaa hätäisestä ajattelusta, pystysuoraa viivaa hitaasta vastauksesta ja ”vin-kuraa” viivaa epäselvästä vastauksesta.¹⁷⁸

Kaikkien harjoituskoulujen oppilaat saivat vastata istualtaan aina 1890-luvulle asti, jolloin kaikkien neljän seminaarin opettajain kokouksissa alettiin kiinnittää huomiota ko. seikkaan. Harjoituskoulunjohtajat Kunelius ja Pietikäinen, todennäköisesti yhteisestä sopimuksesta, tekivät syksyllä 1892 esityksen, että oppilaiden on vastattava seisoltaan, edellinen Jyväskylän, jälkimmäinen Sortavalan seminaarin opettajakunnalle. Kunelius perusteli kantaansa muun muassa sillä, että seisomaan nouseminen virkisti oppilaita, teki heidät vastuuntuntoisiksi sekä totutti heitä reippauteen ja kohteliaisuuteen.¹⁷⁹

Pietikäisen anomus johti välittömästi ratkaisuun, ja Sortavalan harjoituskoulujen oppilaat nousivat vastatessaan seisomaan vuoden 1893 alusta lukien. Sen sijaan Jyväskylässä asia viivästyi, koska seminaarin johtaja sekä osa opettajakuntaa vastusti Kuneliuksen ehdotusta, peläten nousemisen aiheuttavan turhanpäiväistä hälinää koululuokissa. Kouluhallitukselta asiaa tiedusteltaessa se ei velvoittanut oppilaita nousemaan. Vasta v. 1896 Kuneliuksen seisoltaan vastaamista koskeva esitys hyväksyttiin. Vuonna 1898 lehtori A. F. Mennander esitti Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakunnalle saman kysymyksen keskusteltavaksi. Opettajakunta suhtautui asiaan kielteisesti: pelättiin harjoituskoulun irtotuolien aiheuttamaa kolinaa. Tämä kysymys päätettiin ottaa uudelleen pohdittavaksi sen jälkeen, kun harjoituskoululle oli hankittu kiinteät pulpetit.¹⁸⁰

Kun oppitunnin aikana tarvittiin kirjaa, vihkoja tai muita koulutarvikkeita, otettiin ne pulpetista hiljaa, opettajan komennon mukaan. Tässä komenteleussa ei Kehrin mielestä saanut kuitenkaan olla ”korp-raalimaista tuntua”. Samalla tavalla — komennolla tai tahtia lukien — ne pantiin takaisin pulpettiin.¹⁸¹

On varsin ymmärrettävää, etteivät kaikki opettajakokelaat pystyneet ehdotonta hiljaisuutta ylläpitämään. Oltiin kyllä sitä mieltä, että hyvällä opetuksella oli erinomainen kurinpidollinen teho — mm. Cygnaeus ajatteli näin — mutta kuitenkin tavallisessa koulun arkityössä jouduttiin sellaiseen tilanteeseen, että jotakuta oppilasta tai oppilasjoukkoa täytyi nuhdella tai rangaista. Cygnaeus oli sitä mieltä, että ensimmäiseksi oli annettava vakava varoitus. Cleve puolestaan, joka muuten erittäin hyvin ymmärsi opettajakokelaan aseman harjoitustuneilla, oli sitä mieltä, ettei ollut asianmukaista tavan takaa keskeyttää opetusta huomautuksilla ja muistutuksilla. Lievinä ojennuskeinoina Wallin suositteli käytettäväksi opettajan ankaraa katsetta, oppilaan nimen lausumista, lyhyttä muistutusta tai opetuksen äkillistä keskeyttämistä. Kehr suositteli lieviksi rangaistuksiksi myös vakavaa ilmettä, ystävällistä varoitusta, moitetta tai vakavaa varoitusta sekä seisomaan nostattamista.¹⁸² Hyvin usein lienevät mainitut keinot auttaneetkin opettajakokelaita luokassa tapahtuneen häiriön korjaamisessa.

Mutta näin lievät rangaistukset eivät aina tehonneet, eivät ainakaan vallattomiin yläluokkien poikiin, vaan opettaja joutui turvautumaan lain määräämiin tai paremminkin sallimiin rangaistuksiin. Niistä opettajakokelaskin sai käyttää paitsi jo mainittua nuhtelua myös luokalla alemmaksi muuttamista ja tovereista erottamista, näitä kolmea.¹⁸³

Cygnaeus vastusti ”arestia” rankaisukeinona. Jyväskylässä ainakin tätä lienee jossain määrin käytetty jo vuodesta 1870 lähtien, jolloin poikaharjoituskoulun opettajain kokouksissa oli päätetty, että arestia annetaan ensimmäisellä kerralla puoli tuntia, toisella kerralla koko tunti. Seuraavista kerroista tuli aina neljännestunti lisää rangaistusaikaan. Jälki-istuntoa Clevekin suositteli. Sortavalan harjoituskouluissa käytettiin rangaistuksina arvosanojen alentamista, paikallaan seisottamista tai nurkassaoloa. Käytettiin myös vitsarangaistusta kahden kesken. Nurkassa seisottamista ja ruumiillista rangaistusta — mikä muuten asetuksenkin mukaan oli sallittua — käytettiin myös Jyväskylän poikaharjoituskoulussa.¹⁸⁴

Harjoituskoulujen toiminnan alkuvuosina ei monellekaan tullut mieleen kritisoida ruumiillisen rangaistuksen merkitystä. Vuosisadan lopulla sai kuitenkin liberaalinen ajattelutapa tässäkin suhteessa jalansijaa. Jyväskylän seminaarin opettajainkokouksessa v. 1895 keskusteltiin ruumiillisten rangaistusten käytön kieltämisestä, mutta enemmistö vastusti vielä niiden lopettamista. Sortavalan seminaarin opettajakunnassa vuotta myöhemmin jakaantuivat äänet 11—1 ruumiillisen rangaistuksen säilyttämisen hyväksi. Vuonna 1896 eli em. vuonna piti

kansakoulujen ylitarkastaja Floman ruumiillista rangaistusta tarpeellisenä nuorten lasten kasvatuksessa, vaikkei varttuneita oppilaita enää pitänyt hänen mielestään ruumiillisesti rangaista. Samoin kuin meilläkin vallitsi myös Ruotsissa 1860- ja 1870-luvuilla kouluissa kova kuri. Sen sijaan G. Kastman mainitsi 1890-luvulla opettajien käyttäneen vitsaa suhteellisen säästeliäästi.¹⁸⁵

Kansakouluasetuksen (1866) 141. pykälä sääsi kurin suhteen maaseutukouluille samat säädökset, jotka koskivat harjoituskoulua. Cygnaeus ja Lönnbeck antoivat tarkastamistaan kouluista sen kuvan, että niissä vallitsi hyvä kuri ja järjestys. Naisopettajien johtamilla kouluilla oli siisteys ja järjestys ollut suorastaan loistava. Cygnaeus kiinnitti vielä erityistä huomiota siihen, että seminaarin käyneiden opettajien johtamissa kouluissa asiat olivat tässä suhteessa kunnossa.¹⁸⁶

VII K. G. Leinbergin v. 1869 laatima suunnitelma käytännöllisen opettajainvalmistuksen kehittämiseksi

1. Ehdotuksen synty

Käytännöllistä opetusharjoittelua oli Jyväskylän seminaarin harjoituskouluissa suoritettu syksystä 1866 lähtien. Menettelytavoista keskusteltiin sekä opettajainkokouksissa että epävirallisissa pohdinnoissa. Vallitsi vaihtelevia mielipiteitä opetusharjoittelun muodoista, joihin oli tutustuttu ulkomailla. Voidaan sanoa, että koko Cygnaeuksen johtajakauden ajan etsittiin opetusharjoittelulle kiinteitä muotoja, niinkuin tuonnempana yksityiskohtaisesti todetaan. K. G. Leinbergin laatima ja Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pienin muutoksin puoltama sekä senaatin talousosaston vahvistama käytännöllistä opettajakoulutusta koskeva suunnitelma muodostui niin oleelliseksi ja keskeiseksi varsinaisen opettajakoulutuksen alalla maassamme, että sitä on aiheellista yksityiskohtaisesti tarkastella.

Seminaarin uusi johtaja Leinberg havaitsi heti virkaan astuttuaan opetusharjoittelussa vv. 1866—68 piilleet puutteet ja heikkoudet. Jo helmikuun 11. päivänä 1869 hän esitti seminaarin opettajakunnalle metodisen johdantokurssin ohjelmaluonnoksen III luokkaa varten. Seminaarin opettajat eivät kuitenkaan pystyneet antamaan siitä lausuntoa samassa kokouksessa, minkä johdosta asian käsittelyä siirrettiin. Saman kuukauden 18. päivänä johtajalla oli valmiina myös IV luokan opettajakoulutusta koskeva ohjelma. Mutta ennenkuin tätä suunnitelmaa ryhdyttiin yksityiskohtaisesti tarkastamaan, kehotti opettajakunta kasvatusopin lehtoria Wallinia antamaan selonteon siitä, miten kasvatusoppia oli aikaisemmin seminaarissa opetettu. Wallin antoi lausunnon opettajakunnalle helmikuun 25. päivänä pidetyssä kokouksessa. Samassa kokouksessa tarkastettiin myös IV luokan käy-

tännöllistä kasvatusoppia käsittelevä ehdotus, jonka muuttamista yksityiskohdista johtajan ja Länkelän kesken syntyi erimielisyyttä. Kysymystä käsiteltiin uudestaan maaliskuun 4. päivän kokouksessa, jolloin opettajakunta Länkelää ja Järvistä lukuunottamatta (nämä liittivät pöytäkirjaan vastalauseensa) antoi puoltavan lausunnon IV luokkaa koskevasta käytännöllisen opettajakoulutuksen suunnitelmasta. Kolmatta luokkaa koskevan ehdotuksen opettajakunta hyväksyi yksimielisesti maaliskuun 11. päivän kokouksessa. Huhtikuun 4. päivänä käsiteltiin vielä IV luokkaa koskevaa ehdotusta, johon opettajakunta teki joitakin korjauksia nojautumalla Järvisen seikkaperäiseen vastalauseeseen. Huhtikuun 8. päivänä oli koko ehdotus täysin valmiina. Elokuun 5. päivänä 1869 senaatin talousosasto hyväksyi ohjelman Program till en lärokurs i Praktisk Pedagogik vid seminariet sellaisenaan noudatettavaksi.¹

Alkuperäinen ehdotus ei ollut kokonaan Leinbergin suunnittelema, vaan hän oli käyttänyt lähteenä Gothan seminaarin opetussuunnitelmaa. Tästä Gothan vaikutuksesta ovat *Halila* ja *Raitio* maininneet teoksissaan.² Järjestelmällisen etsinnän tuloksena löytyi kasvatusopillisen korkeakoulun kirjaston ulkolaisten luetteloiduttomien teosten osastosta F. Dittesin julkaisema opetussuunnitelma Der Lehrplan des Herzogl. Lehrerseminars zu Gotha (1868).³ Tämän suunnitelman luku Praktische Pädagogik on ollut Leinbergin esityksen pohjana.

2. Seminaarin kolmatta luokkaa koskeva ohjelma

a. Yleinen kyselytaito ja katekisointi

Tämän kappaleen nimi Leinbergin ehdotuksessa on Allmän Frågekonst och Katekisation, mikä puolestaan jakaantuu kolmeen osaan: Anvisningar, Frågbildningsöfningar ja Katekisationer. Dittesin ohjelmassa ei ole suoritettu vastaavaa jaottelua. Mainittakoon jo tässä, ettei opettajakunta ehdottanut mitään muutoksia Leinbergin laatimaan III luokan suunnitelmaan.

Leinbergin sanonta on niukempaa kuin Dittesin, vaikka samoja asioita käsitellään molemmissa esityksissä samassa järjestyksessä. Leinbergin käsikirjoitettua kirjoitusarkin kokoista sivua vastaa pari keskikokoisen kirjan sivua Dittesin esityksessä. Kappaleen alussa Dittes kuvailee kyselytaidon merkitystä opettajalle. Tämän jälkeen hän

käsittelee niitä kysymyksiä, mitkä Leinberg sisällyttää kappaleeseen Anvisningar.

Dittes

Leinberg

... Diese Anleitung hat sich zu erstrecken auf das Wesen der Frage, auf die Benutzung der Fragewörter, auf die Arten und Eigenschaften der Fragen.

Anvisningar, afseende frågans och svarets beskaffenhet, med ledning af exempel.

Siinä kohdassa, mikä koski kysymyksentekoharjoituksia, teki Leinberg eron kuulustelukysymysten (förhørsfrågor) ja kehittelykysymysten (utvecklingsfrågor) välillä. Vastaavat termit Dittesin tekstissä olivat Repetitions- und Examinationsfragen ja die Einführung in den fragend-entwickelnden Unterricht. Kuulustelukysymyksiä koskevassa osassa Leinberg lausui Dittesin tavoin, että seminaarin oppilaat suunnittelevat kysymysharjoituksia mm. raamatunhistoriasta ja lukukirjasta ja että he opettajan antaman mallin mukaan kohdistavat laatimiaan kysymyksiä Leinbergin mukaan ensin opettajalle, sitten luokkatovereilleen, Dittesin mukaan joko opettajalle tai tovereille. Kehittelykysymyksiä koskevassa kohdassa kumpikin katsoo harjoitusten tähtävään geneettisesti kehittäväen menetelmän opettamiseen, jolloin oppilaat tarkoin jäljittelevät annettuja esimerkkejä ensin käsitteiden, sitten arvostusten ja lopuksi johtopäätösten piirissä.

Katekisointia koskevassa osassa ovat Leinbergin ja Dittesin esitykset samankaltaisia, mikä ilmenee mm. seuraavasta esimerkistä:

Dittes

Leinberg

Anfangs katechisiert der Lehrer mit den Schülern und stellt an letztere nur die Aufforderung, die in ihrer Anwesenheit gehaltene Katechese aus dem Gedächtnisse niederschreiben, zu Hause zu memoriren und dann mündlich zu reproduciren.

Till en början katekiserar läraren öfver ett ämne med eleverna, och dessa uppfordras att a) ur minnet uppteckna, b) hemma memorera samt derefter, c) reproducera den af läraren hållna katekisationen.

Kumpikin suunnitelma korosti vielä opiskelijoiden myöhemmin tekemien itsenäisten harjoitelmien tärkeyttä.

b. Metodiikka ja metodis-käytännölliset harjoitukset

Sekä kappaleen a että b ohjelma oli Leinbergin suunnitelmassa tarkoitettu III luokalle, kun taas Dittesin ohjelmassa kappaleessa a esitetyt asiat opetettiin seminaarin I luokalla (Gothan seminaarissa oli kolme luokkaa, jotka merkittiin numeroin päinvastoin kuin meillä III, II ja I; ylin luokka oli siis I), käsilläolevan kappaleen kysymykset II luokalla. Näin ollen myös harjoitusaika ao. kysymysten opiskelussa oli puolta pitempi Gothan seminaarissa kuin Jyväskylän suunnitelmassa.

Kappaleen b nimenä oli Leinbergillä *Metodik och metodologiskt-praktiska öfningar* ja Dittesillä *Methodik und methodologisch-praktische Uebungen*, siis identtiset nimet. Dittesin esityksessä ko. asiaa kosketeltiin vähän yli kahdella sivulla, Leinbergin ehdotuksessa vastaavalla kahdella käsikirjoitetulla sivulla.

Kumpikin suunnitelma aloitti menetelmäopin kansakoulun oppiaineiden esittelyllä, minkä jälkeen vuorossa oli menetelmien sekä opetus- ja havaintovälineiden tarkastelu. Tämä kaikki kuului seminaarin kasvatusopin opettajalle. Hänen tuli sekä Dittesin että Leinbergin mukaan vielä lisäksi havainnollistaa opetustaan mallitunnein (Musterlektion, mönsterlektion), jotka sitten olivat pohjana seminaarin oppilaiden itsensä pitämille harjoitustunneille (Probelektion, proflektion). Jokaisen mallitunnin yksityiskohdista piti sen päätyttyä keskustella, samoin myös opiskelijoiden pitämistä harjoitustunneista (Kritik, kritik). Niistä tuli myös kirjoittaa ohjelma ja tarkistuttaa se seminaarin opettajalla. Korjausten jälkeen asiat oli painettava mieleen ja lopuksi oli pidettävä tunti muutamille harjoituskoulusta seminaarin oppitunnille tuoduille oppilaille seminaarin opettajan ja luokkatoverien kuunnellessa opetustuntia. Kun näin oli perehdytty opetustapahtumaan, oli käsillä hetki, jolloin

Dittes

Leinberg

... der Lehrer die speciellen Unterrichtsgrundsätze übersichtlich zusammenstellt und daraus die allgemeinen (didaktischen) Regeln des Unterrichts entwickelt.

... läraren eger att till en öfversigt ordna de speciela undervisningsprinciperna och derur utveckla de allmänna (didaktiska) reglorna för undervisningen.

Oppikurssiin kuului vielä koulukurssiin liittyvä problematiikka. Kumpikin totesi tämän jälkeen, että seminaarin oppilaat, käytyään

läpi tämän johdantokurssin, tiesivät harjoituskoulunopettajiksi mennessään, mitä ja miten he opettivat sekä millä tavalla koulussa saatiin työrauha ja järjestys säilymään.

Koko kappaleen sisältö oli sekä Dittesillä että Leinbergillä sama lukuunottamatta edellisen mainintoja Gothan koululaista sekä siitä, minä lukukausina kutakin asiaa oli soveliaain opettaa. Niin ikään Dittes mainitsi Kehrin kirjan *Die Praxis der Volksschule* olevan opetuksen pohjana.

3 Seminaarin neljännen luokan ohjelma

Leinbergin laatimassa suunnitelmassa oli kuusi IV luokan *käytännöllistä pedagogiikkaa* koskevaa käsinkirjoitettua sivua. Dittes käsiteli vastaavaa aihetta kolmella sivulla. Dittesin opetussuunnitelma muodosti yhtenäisen kappaleen, kun sen sijaan Leinberg on jäsentänyt aiheen kolmeen osaan: *Öfningar, Hospitering ja Konferenser*, mitä jakoa myös tässä esityksessä seurataan. Kaikkein ensiksi kumpikin tekijä kuitenkin osoitti harjoituskoulun kaksinaisen olemuksen, sen mallikoululuonteesta ja harjoituskoulutarkoituksen.

a. Harjoitukset

Leinbergin suunnitelmassa tämä opetusharjoituksia koskeva luku jakaantuu edelleen kolmiksi, nimittäin luokanjohtajia, erilaisia harjoitustunteja ja lastenseimiharjoittelua koskeviin osiin. Harjoituskoulun (Seminarschule) mallikoululuonteesta piti Gothassa huolta neljä vakinaista harjoituskoulunopettajaa, yksi opettaja kutakin luokkaa kohti.⁴ Heistä kaksi oli varsinaisia kansakoulunopettajia, toiset kaksi toimivat myös seminaarinopettajina.⁵

Todennäköisesti siitä syystä, että Gothan seminaarin jokaisella luokalla oli vakinainen opettajansa, Leinberg suunnitteli myös Jyväskylän harjoituskoulujen kullekin luokalle oman vakinaisen opettajansa. Hän nimittäin esitti, että johtaja ennen lukuvuoden alkua valitsisi opettajakokelaista soveliaimmat *luokanjohtajiksi* (klassföreståndare och -föreständarinnor) kullekin harjoituskoululuokalle. Heidän piti toimia harjoituskoulunopettajien apulaisina ja alaisina. Johtaja oli alun perin tarkoittanut, että samat luokanjohtajat olisivat hoitaneet tointaan koko lukuvuoden. Mutta koska seminaarin opettajakunta oli

sitä mieltä, että kaikkien opettajakokelaiden pitäisi saada hoitaa jonkin aikaa luokanjohtajan tehtäviä, Leinberg muutti ehdotustaan eräin varauksin opettajakunnan toivomuksen mukaiseksi. Hän nimittäin huomautti, että seminaarin johtajalla täytyi olla oikeus vaihtaa luokanjohtajia, ellei joku näyttänyt pystyvän hoitamaan johtajantehtäviään.⁶

Mainittu Dittesin laatima opetussuunnitelma ei sisältänyt Leinbergin tarkoittamia luokanjohtajia. Sen sijaan Kehrin em. kirjassa mainittiin, että jokaisen ylimmän asteen seminaarinoppilaan tuli hoitaa harjoituskoulussa joko kirjastonhoitajan, kirjanpitäjän, ylivalvojan tai luokanopettajan (Klassenlehrer) tehtäviä, jotka kirjassa yksityiskohdaisesti määriteltiin.⁷ Tässä Kehrin luokanopettaja ja Leinbergin luokanjohtaja vastaavat toisiaan. Itse asiassa luokanjohtajilla tuli olemaan itsenäisempi asema kuin em. luokanopettajilla, koska harjoituskoulun johtajan oli meillä huollettava kuutta luokkaa — Gothassa vain yhtä.

Leinbergin suunnitelmaa opettajakokouksissa käsiteltäessä esittikin opettajakunta toivomuksen, että kumpaankin harjoituskouluun olisi pitänyt saada ainakin yksi vakinainen opettaja lisää. Länkelä piti välttämättömänä kahden uuden opettajan asettamista molempiin harjoituskouluihin. Kun harjoituskoulun luokat sitten vielä järjestettäisiin asetuksen mukaisiksi kaksi vuosikurssia käsittäviksi yhdistetyiksi luokiksi, muodostuisi opetusharjoittelu asianmukaiseksi, esitti Länkelä.⁸

Leinberg suunnitteli edelleen, että samalla kun määrättiin luokkien johtajat, antoi seminaarin johtaja kullekin opettajakokelaalle tietyn määrän *varsinaisia opetus- ja harjoitustunteja* (ordinarie lektions- och exercitietimmar), naiskokelaille tietysti myös lastentarhaan. Dittes puolestaan esitti, että tavanomaisen harjoittelun lisäksi pidettiin viikoittain vielä pari *valmistustuntia* (Vorbereitungsstunde), joihin jokainen ylimmän luokan opiskelija joutui kirjallisesti valmistautumaan. Tunnit pidettiin oman luokan opiskelijoille seminaarin opettajan läsnäollessa; tämä myös arvosteli niitä.⁹ Samoin kuin Dittes painotti myös Leinberg huolellisen, kirjallisesti suoritettujen oppitunneille valmistautumisen tärkeyttä. Kirjallisen ohjelman (utkast tai dispositio) tarkasti ja korjasi ao. seminaarin opettaja. Tuntien kuuntelusta kummallakin oli suunnilleen sama käsitys. Seminaarin johtajan ja johtajattaren silloin tällöin suorittaman kuuntelun lisäksi pitivät kuuntelutehtävästä huolta seminaarin opettajat ja harjoituskoulun opettajat; samoin myös joskus joku opettajakokelas, joka merkitsi

muistiin tunnin kulun ja korjausta vaativat tunnin yksityiskohdat.

Leinbergin ehdotus ei sisältänyt niitä perusteluja, joita Dittes esitti harvoin tapahtuvan opetusvuoron vaihdon puolesta. Hän oli näet sitä mieltä, että lyhyiden opetusvuorojen aikana ei saatu syntymään asianmukaista työrauhaa eikä yhteistoimintaa opettajien ja oppilaiden kesken. Sen sijaan Leinberg suunnitteli opetusvuorot suhteellisen pitkiksi, ehkä samasta syystä kuin Dittes.

Sekä Dittes että Leinberg totesivat, ettei jokainen seminaarin oppilas ehtinyt harjoituskoulussa syvällisesti perehtyä kaikkiin kansakoulun oppiaineisiin. Tämän epäkohdan korjaamiseksi ehdotettiin — kummassakin suunnitelmassa — pidettäväksi yksi *näytetunti* eli *ylimääräinen harjoitustunti* (Probelection, extra eller s.k. proflektion) viikossa kussakin harjoituskoulun oppiaineessa. Tietenkin myös näistä tunteista oli etukäteen kirjoitettava ohjelma. Näytetunteja pitivät ne opettajakokelaat, jotka harjoituskoulussa eivät varsinaisesti opettaneet ko. ainetta. Leinberg määritteli niiden kestoajan puoleksi tunniksi, mikä oli sama kuin Gothan esityksessä, mutta Jyväskylän seminaarin opettajakunta ei hyväksynyt tällaista määräaikaakaan, vaan katsoi, että varsinaisen opetuksen ja tunnin kritiikin tuli tapahtua yhdessä tunnissa.¹⁰ Kritiikkitalaisuus tuli aloittaa asianomaisen tunninpitäjän ”itsekritiikillä”.

Dittes

Leinberg

Diese Recension geht eine Selbstkritik des Lehrerseminaristen aus.

... hvarförinnan denne likväl uppfordras att afgifva en sjelfkritik öfver sitt förfarande.

Ennen seminaarikurssin päättymistä joutuivat Gothan seminaarin oppilaat antamaan ko. harjoitustunteja myös yhdistetyssä luokassa (die ungetheilte Schule), jollainen siellä aina tilapäisesti muodostettiin ao. tunteja varten. Tällaisen yhdistetyn luokan toiminta perustui siihen tosiseikkaan, että samassa luokkahuoneessa opetettiin 6—14 vuoden ikäisiä koululaisia.¹¹

Koska Jyväskylän seminaarissa — Gothan menettelystä poiketen — oli osasto sekä mies- että naisoppilaita varten, oli Leinbergin esityksessä tämä otettu huomioon. Kaikki em. opetusharjoitteluun liittyvät kysymykset koskivat sekä nais- että miesopiskelijoita, ja vain joissakin nimityksissä esiintyi eroja eri sukupuolten kesken (lärare, lärarinna). Sen sijaan tyttöharjoituskoulun oppilasasuntolaa ja lastenseimeä (barnkrubba) käsittelevä luku koski yksinomaan naiskoke-

laita. Siinä mainittiin, että jokaisen naiskokelaan tuli olla harjoittelijana jommassakummassa mainituista laitoksista, jotta he voisivat harjaantua tarkoituksenmukaisella tavalla kasvattajan tehtävään (uppfostringskall). Harjoittelun johto tuli jäämään pääasiallisesti seminaarin johtajattaren huoleksi. Kukin harjoittelija joutui — suunnitelman mukaan — laatimaan kirjallisen selostuksen toiminnastaan oppilasasuntolassa tai lastenseimessä. Kun johtajatar oli lukenut nämä selostukset, jätettiin ne seminaarin johtajan tarkastettaviksi.

b. Opetuksen kuuntelu

Dittesin ja Leinbergin käytännöllisen kasvatusopin suunnitelma sisälsi vielä opetuksen kuuntelua (Hospitirstunden, hospiteringar). Dittesin käsityksen mukaan harjoituskoulun kuuntelutoimintakin tuli etukäteen tarkoin suunnitella. Erikoisesti korostettiin harjoituskoulun vakinaisten opettajien pitämien tuntien kuuntelua, minkä seikan Leinbergkin toi julki suunnitelmassaan.¹² Sen lisäksi Leinberg pani suuren painon seminaarin opettajien johtamien näytetuntien ja välittömästi niiden jälkeen pidettyjen kritiikkien seuraamiselle. Se Leinbergin ehdotuksen kohta, että opettajakokelaat kuuntelisivat toistensa opetustunteja, aiheutti Jyväskylän seminaarin opettajakunnan piirissä vilkasta keskustelua. Länkelän vastalausekin koski pääasiallisesti tätä seikkaa. Länkelä katsoi, että opettajakokelaat eivät saa kuunnella sellaisia oppitunteja, joita kokelaat pitivät ilman valvontaa, vaan ainoastaan harjoituskoulunopettajan pitämiä tai lehtorien valvomia kokelaiden tunteja. Em. harjoitustunnit soveltuivat hänen mielestään parhaiten opiskelutoverien pitämien tuntien kuunteluksi.¹³ Opettajakunta yhtyi Leinbergin ehdotukseen opiskelutoverien tuntien kuuntelusta Järvisen vastalauseessaan esittämin varauksin, että mainitut kuuntelutunnit oli etukäteen suunniteltava.¹⁴ Tämän suunnittelutehtävän Leinberg jätti seminaarin johtajan huoleksi.

Järvisen esittämä vastalause sisälsi muitakin sellaisia seikkoja, joita opettajakunta piti opetusharjoittelun kannalta erittäin tärkeinä ja oleellisina. Niistä mainittakoon muun muassa lehtorien velvollisuus tarkastaa tuntiohjelmat kotona eikä oppitunneilla, seminaarin opettajain näytetunnit joko seminaariluokalla tai harjoituskoulussa ja seminaarin opettajien työvelvollisuuteen kuuluvaksi tarkoitettu vähintään yhden viikkotunnin kuuntelu kummassakin harjoituskoulussa.¹⁵ Leinbergin laatimassa lopullisessa ehdotuksessa, joka sisälsi myös semi-

naarinopettajien työn- ja tuntijaon, sisältyi melkein jokaisen lehtorin työvelvollisuuteen kolme viikkotuntia opetuksen kuuntelua (myös näytetuntien) ja saman verran ohjelmien tarkastamista.

c. *Kokoukset*

Neljännän luokan käytännöllisen opettajakasvatuksen ohjelmaan kuuluivat vielä kahdenlaiset opettajakokoukset: *kuukausi-* ja *viikkokokoukset* (Monatsconferenzen, die wöchentliche Hauptconferenz; månadskonferenser, Weckokonferenser). Leinbergin esityksen mukaan kuukausikokouksiin ottivat osaa opettajakokelaat, erikseen kummassakin harjoituskoulussa harjoituskoulun johtajan puheenjohdolla. Niissä piti keskustella sellaisista harjoituskouluun liittyvistä kysymyksistä, jotka soveltuivat yhteisesti käsiteltäviksi: oppilaiden yksilöllisistä taipumuksista ja niiden kehittymisestä, oppilaiden ahkeruudesta, koulumenestyksestä jne. Myös luokanjohtajat joutuivat niissä antamaan selontekoja luokistaan. Opettajakunnan esityksestä Leinberg lisäsi tyttöharjoituskoulun kokousten osanottajiksi myös lastentarhan opettajan.¹⁶ Dittesin maininta kuukausikokouksista sen sijaan oli varsin lyhyt. Sen mukaan niissä käsiteltiin eri oppilasyksilöitä silmälläpitäen lähinnä oppilaiden luonteen kehittämistä.¹⁷ Niihin osallistuivat kaikki opettajat.

Leinbergin esittämiin viikkokokouksiin osallistuivat seminaarin johtajan puheenjohdolla vuoroviikoin seminaarin miesopettajat, poikaharjoituskoulun johtaja ja mieskokelaat, joka toinen viikko naisopettajat, tyttöharjoituskoulun johtaja, lastentarhan opettaja ja naiskokelaat. Viikkokokouksissa käsiteltiin pedagogisia ja didaktisia kysymyksiä sekä opettajakokelaiden harjoituskoulutointa. Lisäksi voivat kokelaat joutua antamaan kuuntelutuntiensa pohjalta tekemiensä muistiinpanojen avulla selvityksiä opiskelijoiden pitämistä opetus-tunneista. Dittesin esityksessä viikkokokoukset olivat kahdenlaisia, yksityis- ja pääkonferensseja. Yksityiskokoukset pidettiin harjoituskoulun jollakin luokalla kulloinkin opettamassa olevien opiskelijoiden kesken luokanopettajain (Klassenlehrer) puheenjohdolla. Nämä kokoukset olivat siis kokonaan oppilaskeskeisiä. Viikoittaiset pääkokoukset taas pidettiin seminaarin johtajan puheenjohdolla. Niissä otettiin käsiteltäväksi kaikki ne kysymykset, jotka joko edistivät tai hidastivat harjoituskoulun kehitystä.

Edelläselostettu käytännöllistä opettajakasvatusta koskeva suunnitelma, jonka Leinberg oli laatinut varsin kiinteästi Gothan vuodelta 1868 peräisin olevaan suunnitelmaan nojautuen, tuli suuntaa osoittavaksi maamme varsinaiselle opettajakoulutukselle. Minkä verran Gothan opetussuunnitelmassa oli seminaarin johtajan Dittesin osuutta, kuinka paljon harjoituskoulun johtajan Kehrin tai muiden Gothan seminaarin opettajien ansiota, on vaikea ratkaista. Joka tapauksessa Kehr edellämainitussa v. 1868 ilmestyneessä kirjassaan esitti samoja ajatuksia, osittain seikkaperäisemminkin, joita käsittelyn kohteena ollut Gothan opetussuunnitelma sisälsi.

VIII Käytännöllisen opettajainvalmistuksen sisäinen järjestely

1. Opetusvuorot

Harjoituskoulussa suoritettavista opetusharjoituksista asetus antoi varsin niukkoja ohjeita. Virallisten säännösten pohjalta olisi harjoittelun voinut järjestää melkeinpä miten tahansa, niin väljiä ne olivat: nais- ja mieskokelaat opettavat harjoituskoulun eri luokilla harjoituskoulunopettajan ollessa pääopettajana.¹

Näyttää siltä, että Cygnaeus olisi kesällä 1866 antanut Fanny Johnin² tehtäväksi suunnitella opetusharjoittelun yksityiskohtiin liittyviä kysymyksiä, mutta niinkuin hän Cygnaeukselle kirjoitti, hän ei käsittänyt, miten harjoituskoulu ja opetusharjoittelu olisi järjestettävä. Cygnaeus puolestaan joutui elokuun 7. päivänä 1866 pidetyssä opettajainkokouksessa kyselemään, miten asetuksen harjoituskoulua koskevat pykälät oli tulkittava, ja asiaa käsiteltiin varsin monipuolisesti.³

Syyskuun alussa järjestettiin miesopiskelijoiden opetusharjoittelu tilapäisesti, naiskokelaiden päästyä alkamaan jo vähän aikaisemmin. Mieskokelaat harjoittelivat aluksi vuoroviikoin siten, että puolet miehistä jaettiin vielä kolmeen ryhmään harjoituskoululuokkien lukumäärän mukaan, jolloin näihin pikkuryhmiin tuli kuhunkin kaksi tai kolme miestä. He sekä opettivat itse harjoituskoulussa että kuuntelivat toistensa opetusta, mutta varsinkin harjoituskoulunopettajan tunteja. Hän nimittäin opetti kaikkia kolmea luokkaa samanaikaisesti.⁴

Cygnaeuksen johtajakauden aikaisesta opetusharjoittelusta ei ole tähän asti ollut olemassa minkäänlaista yksityiskohtaista tietoa; tietolähteiden niukkuus on tämän osaltaan aiheuttanut. Jokin aika sitten löydetyt tyttöharjoituskoulun ensimmäiset päiväkirjat toivat kuitenkin tähän kysymykseen jonkin verran valaistusta.

Cygnaeuksen aikaisessa opetusharjoittelussa ei ole havaittavissa selviä opetusvuorojen rajakohtia, jolloin opiskelijat olisivat joko vaihtaneet harjoitusluokkia tai kaikkia opetusaineita. Vaikkei tällaisia täysin selväpiirteisiä rajoja ollutkaan olemassa lv. 1866—67 sen paremmin kuin seuraavanakaan lukuvuotena, muodostuivat naiskokeilailta kuitenkin päivämäärät 20.11., 28.1. ja 1.4. jonkinlaisiksi opetusvuorojen rajoiksi. Opetusvuoroja oli kaikkiaan neljä. Mainittuina ajankohtina nimittäin opettajakokelailta opetusaineet joko vaihtuivat kokonaan tai lisääntyivät tai vähenivät. Osa heistä opetti koko lukuvuoden samassa luokassa.

Toisessa niistä luokista, joista on saatu tietoja lukuvuodelta 1866—67, kokelas Eva Perden opetti koko lukuvuoden ajan. Toinen mainitun luokan pääopettaja oli syyslukukaudella Anna Tommila, joka oli harjoituskoulussa tai paremminkin lastentarhassa opettanut jo kolmasluokkalaisena ja josta myöhemmin tuli Sortavalan seminaarin lastentarhan opettaja. Opettajakokelas Emilia Idman astui hänen tilalleen tammikuussa. Myös Hilma Lindström opetti samalla luokalla syyslukukauden alusta marraskuuhun asti ja tuli taas huhtikuussa opettamaan tähän luokkaan. Kevätlukukaudella siinä luokassa opetti lisäksi seminaarinopettaja Charlotta Lydecken ja väliaikainen harjoituskoulunopettaja Anna Nygren. Anna Tommila opetti vielä muutama tunnin toukokuun aikana.

Toisessa tyttöharjoituskoulun luokassa opettivat lv. 1866—67 Charlotta Lydecken ja Anna Nygren niin ikään vaihtovuoroisesti muutaman tunnin viikossa, niin että ns. vakinaisilla opettajilla aina oli muutama tunti viikossa opetusta luokkaa kohti. Hilma Lindström ja Ingeborg Molander opettivat tässä luokassa koko lukuvuoden. Johanna Pfaler ja Josefiina Östdahl tulivat kevätlukukauden alusta tähän luokkaan jatkaen harjoitteluaan keväeseen asti mainitussa luokassa. Anna Tommilakin opetti siellä. Sama opettajakokelas saattoi siis samanaikaisesti opettaa ainakin kahdessa luokassa, joista toinen oli kuitenkin asianomaisen harjoittelijan varsinainen harjoitteluluokka monine opetettavine aineineen. Lukuvuoden 1866—67 kuluessa joutuivat naiskokelaat harjoittelemaan huomattavasti enemmän kuin miesopiskelijat, joiden lukumäärä oli enemmän kuin kaksi kertaa suurempi. Poikaharjoituskoulun luokkia oli kolme kuten tyttöharjoituskoulusakin.⁵

Kevätlukukaudella 1867 mieskokeilailta oli kolme selväpiirteisesti jäsentynyttä opetusvuoroa, joista kaksi ensimmäistä oli viiden viikon pituisia. Kevätlukukauden ensimmäinen opetusvuoro kesti tammi-

kuun puolivälistä helmikuun 25. päivään toisen vuoron päättyessä maaliskuuhun vaihteessa. Kolmas vuoro sitten jatkui, pienin vaihdoin ja muutoksin, joita todennäköisesti näytetunnit saivat aikaan, kevätlukukauden loppuun saakka.

Lukuvuonna 1867—68 oli ainakin kahdella tyttöharjoituskoulun luokalla kaksi opettajakokelasta opettamassa koko lukuvuoden ajan, joskin heidän opetusaineensa saattoivat vuoden mittaan jonkin verran vaihdella. Näiden kussakin luokassa pääasiallisesti opetustyötään suorittavien kokelaiden lisäksi oli luokissa opettamassa myös kolmas opettajakokelas, joka vaihtui lukuvuoden aikana. Marraskuuta ja tammi-kuuta voidaan pitää vuorojen rajoina. Harjoituskoulunopettaja Fanny Johnin ja sijaisopettajaksi otetun Eva Perdenin lisäksi oli harjoituskoulussa opettaneiden henkilöiden joukossa muutama tuntematonkin henkilö. He lienevät olleet ns. kuunteluoppilaita, jotka ovat saaneet suorittaa harjoituskoulussa joitakin opetusnäytteitä.⁶

Mieskokelailta oli lv. 1867—68 kaksi lukukauden pituista opetusvuoroa.⁷

Seuraavana lukuvuotena 1868—69 oli naiskokelaita jo huomattavasti enemmän kuin parina edellisenä vuonna. Mieskokelaiden lukumäärä pysyi melkein yhtä suurena koko Cygnaeuksen johtajakauden ajan. Alkujärjestelyjen jälkeen syyslukukaudella 1868 oli ainakin kolmella tyttöharjoituskoulun luokalla kolme tai neljä naiskokelasta harjoittelemassa joulukuun asti. Useat näistä opettivat vielä kevätlukukaudellakin samoissa luokissa opettettävien aineiden jonkin verran vaihduttua kevätlukukauden alussa. Cygnaeuksen johtajakauden päättyessä vuoden 1868 lopussa teki uusi johtaja Leinberg kevätlukukauden aikana em. opetusharjoittelua koskevan suunnitelman, jota sovellettiin käytäntöön syksystä 1869 lähtien.⁸

Vaikkei Leinbergin ehdotuksessa ollut tarkkaa määräästä opetusvuorojen pituudesta, sen sisältämät periaatteet puhuivat pitkien opetusvuorojen puolesta. Koko Leinbergin johtajakauden ajan (1869—1894) oli voimassa sellainen käytäntö, että lukuvuosi jaettiin kahteen lukukauden kestävään vuoroon.⁹ Osittain oppiaineista — kuten voimistelusta ja laulusta — osittain opettajakokelaiden lukumäärästä johtui, että vuorojen jako voitiin toisinkin suorittaa. Syksystä 1895 alkaen, seminaarin kolmannen johtajan Y. K. Yrjö-Koskisen suorittamien uudistusten ansiosta, lukuvuosi jaettiin neljään opetusvuoroon, mikä jako säilyikin sellaisenaan uudelle vuosisadalle asti.¹⁰

Perehtyäkseen opetusharjoitteluun liittyviin kysymyksiin Tammi-
saaren seminaarin johtaja Floman teki kolmen viikon opintomatkan

Jyväskylän seminaariin v. 1873. Hän perehtyi samalla myös muihin opettajainvalmistusta koskeviin seikkoihin. Pari vuotta myöhemmin hän teki matkan Ruotsiin ja Keski-Eurooppaan tutustuakseen niissä maissa nimenomaan käytännölliseen opettajakoulutukseen.¹¹

Jyväskylän vaikutuksesta Tammisaaren seminaarin opettajakokelaililla oli lv. 1876—77 kaksi opetusvuoroa, joskin jokin aine voitiin vaihtaa myös kesken lukukautta. Lukuvuonna 1875—76 lienee heillä ollut kolme vuoroa. Lukuvuonna 1884—85 Tammisaaren seminaarissa oli neljä opetusvuoroa. Ensimmäinen päättyi 18.10., kolmas maaliskuun alussa. Viime vuosisadan loppupuolella Tammisaaren opettajakokelaililla oli yleensä kolme opetusvuoroa. Oppilasmäärä kuitenkin vaikutti jossain määrin opetusvuorojen pituuteen.¹²

Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakokelaiden lukumäärä vaihteli eri vuosina enemmän kuin minkään muun silloisen opettajainvalmistuslaitoksen. Tästä syystä myös opetusvuorojen pituus vaihteli eri vuosina. Yleensä opetusvuorot vaihtuivat kaksi tai kolme kertaa vuodessa. Lukuvuonna 1889—90, IV luokan oppilasmäärän ollessa kovin pieni (4), opetusvuoron vaihto tapahtui vain kerran. Yksi kokelas kuitenkin opetti tuolloin laulua koko lukuvuoden. Syksyllä 1891 opetusvuoro oli lukukauden mittainen; seuraava kevätlukukausi jakaantui kahteen vuoroon. Vielä v. 1894 mainitaan opetusvuoroja olleen vain kaksi.¹³

Sortavalan seminaarin ensimmäiset opettajakokelaat (lv. 1883—84) opettivat kolme opetusvuoroa. Naiskokelaililla oli kuitenkin äidinkielessä, voimistelussa ja laulussa neljä vuoroa, jotta kaikki olisivat ehtineet opettaa näitä aineita harjoituskoulussa. Kolme vuoroa käsittävä oli lv. 1885—86; kuitenkin voimistelussa ja laulussa oli neljä vuoroa.¹⁴ Monen vuoden ajan pysyi Sortavalan seminaarin käytäntö samana kolmena vuorona. Vuonna 1898 niiden lukumäärää kuitenkin lisättiin kokelaiden runsaslukuisuuden vuoksi. Tällöin tyttöharjoituskoulussa suoritettiin historian, luonnontieteiden ja maantiedon ainejako kaikkiaan neljä kertaa. Lukuvuodeksi 1900—01 jaettiin harjoituskoulun työ viiteen opetusvuoroon; syyslukukausi käsitti kaksi, kevätlukukausi kolme vuoroa, joiden vaihdot tapahtuivat 15.10., 1.3. ja 15.4.¹⁵

Kaikkein staattisimpana näyttää Jyväskylän seminaarin käytäntö pysyneen opetusvuorojen suhteen maamme muihin seminaareihin verrattuna. Kun opettajat vaihtuivat harjoituskoulun luokilla ainoastaan kerran lukuvuodessa, oli ilmeistä, että harjoituskouluissa usein tapahtuvien opettajainvaihtojen aiheuttamat haitat jäivät vähäisiksi. Toi-

saalta taas olisi olettanut, kun otetaan huomioon kokelasluokkien suuruus, että Jyväskylän seminaarissa vuorojen vaihto olisi tapahtunut vähintään yhtä useasti kuin Tammisaaren ja Sortavalan seminaarissa. Jyväskylässä kävi Leinbergin johtajakauden aikana usein siten, että vain 12 opiskelijaa kummassakin harjoituskoulussa sai hoitaa esim. luokanjohtajan tehtäviä. Jo tästä syystä keskinkertaisin ja heikoin opettajakyvyin varustetut opiskelijat saivat vähemmän koulunpidon harjoitusta kuin heidän ko. suhteessa parempiosaiset toverinsa.¹⁶ Kaikki valmistuslaitokset huomioon ottaen oli opetusvuoroilla pyrkimystä lyhetä vuosisadan vaihdetta kohti tullessa. Heinolan seminaarissa alettiin soveltaa käytäntöön kuutta opetusvuoroa vuosisadan vaihteessa, Rauman ja Raahan seminaareissa Jyväskylän seminaarin tapaan neljää opetusvuoroa.¹⁷

Aikaisemmin suoritetuissa tarkasteluissa on luotu pääpiirteittäinen yleiskatsaus muutamien ulkomaisten opettajainvalmistuslaitosten käytännöllistä opettajakasvatusta koskeneisiin seikkoihin. Lukuunottamatta Gothan seminaaria, joka Richterin mukaan ensimmäisenä kykeni todelliseen opettajakoulutukseen¹⁸, ei monenkaan ulkomaisen seminaarin piirissä suoritettu opetusharjoittelua niin järjestelmällisesti ja pitkäaikaisesti kuin Suomessa. Sikäli kuin on voitu selkoa saada, tyypistyivät opetusvuorot niissä, sikäli kuin ollenkaan voidaan opetusvuoroista puhua, enintään muutaman viikon pituisiksi.

2. Tuntien ohjelmat

Alun alkaen tuli kussakin seminaarissa tavaksi laatia etukäteen kirjalliset tuntisuunnitelmat eli ohjelmat (dispositio) harjoituskouluissa pidettävistä tunneista. Näin voitiin vakuuttua siitä, että oppitunteja etukäteen valmistettiin. Seminaarin opettajalla oli näin myös mahdollisuus estää ennakolta pahimpien virheiden ja puutteiden esiintyminen opettajakokelaan opetuksessa; ainakin sellaiset, jotka liittyivät tunnin tiedolliseen puoleen.¹⁹

Jyväskylän seminaarissa tehtiin Cygnaeuksen johtajakaudella ohjelmat pääasiallisesti viikoksi kerrallaan, osaksi myös kutakin oppituntia varten, opetusaineesta riippuen. Seminaarin opettajakunnan tekemän päätöksen mukaan suositeltiin sellaista menettelyä, että ohjelma oli erikseen laadittava jokaista opetustuntia varten. Mutta opettajille jätettiin kuitenkin ko. asiassa sikäli vapaat kädet, että kunkin opettajan harkinnan mukaan voitiin myös viikko-ohjelmia hyväksyä.²⁰ Eri-

koisesti Länkelä puhui kutakin oppituntia varten tehtävän ohjelman puolesta.

Opettajainvalmistuksen alkuvuosina suunniteltiin ja tarkastettiin tuntiohjelmat kunkin aineen metodiikan oppitunneilla, siis IV luokan tunneilla, ja vielä myöhemminkin aina vuosisadan vaihteeseen asti opettivat lehtorit, ennen kaikkea kasvatusopin lehtori, ohjelmien suunnittelu- ja laatimistapoja oppitunneillaan. Edellä mainitussa vastalauseessaan Järvinen toi esille sen näkökohdan, mihin opettajakuntakin periaatteessa yhtyi, että lehtorien olisi pitänyt korjata ohjelmat kotonaan. Silloin nimittäin jäi oppitunneilla entistä enemmän aikaa yleisten opetusopillisten ohjeiden antamiseen.²¹ Epäselväksi jää, kuinka laajalti tätä ohjetta ryhdyttiin noudattamaan. Mutta joka tapauksessa 1890-luvulla monet Jyväskylän seminaarin opettajat pitivät ohjelmatunteja kotonaan.²²

Jyväskylän seminaarin IV luokan miesopiskelijat eivät olleet tyytyväisiä ohjelmien laatimisen suhteen. Syyslukukaudella 1869 — Leinbergin suunnitelmaa oli jo alettu noudattaa — he pyysivät yksityiskohtaista selvitystä opettajakunnalta siitä, miten heidän oli tuntisuunnitelmien suhteen meneteltävä: ohjelmien laatiminen jokaista tuntia varten vaati heidän mielestään liiaksi aikaa. Joka tapauksessa ohjelmasiassa piili epäjohdonmukaisuutta, niinkuin he totesivat, kun toiset lehtorit vaativat ohjelman joka tuntia varten, toiset vain viikko-ohjelmia. Opettajakunnassa asiaa käsiteltäessä esitettiin mielipiteitä kummankin menettelytavan eduista ja haitoista, mutta tultiin edelleen samaan lopputulokseen kuin keväälläkin: molemmat tavat olivat mahdollisia.²³

Leinbergin ehdotuksen mukaan varattiin Jyväskylän seminaarissa v. 1869 keskimäärin kolme tuntia opettajaa kohti ohjelmien tarkastukseen. Vuonna 1886 oli opettajille merkitty ohjelmien korjaukseen tunteja kahdesta viiteen viikossa heidän opetusalaan riippuen. Seuraavan vuosikymmenen alussa vastaavat tuntimäärät olivat yhdestä kolmeen tuntiin. Tammisaaren seminaarin opettajilla oli samaan tarkoitukseen varattu niin ikään yhdestä kolmeen tuntiin, Uudessakaarlepyyssä koko viime vuosisadan ajan yksi tai kaksi tuntia. Sortavalan seminaarin työn- ja tuntijakotauluissa nämä luvut vaihtelivat jonkin verran. Vuonna 1883 tuntimäärä oli yhdestä neljään, taaskin opettajien opetusalaan riippuen. Vuonna 1890 vastaavat ohjelmatuntimäärät olivat Sortavalan seminaarissa kahdesta neljään, v. 1899 yksi tunti; äidinkielen ohjelmatuntien määrä oli jonkin verran suurempi.²⁴

Jyväskylän seminaarin opettajakunnan kokouksissa keskusteltiin

v. 1891 kokelaiden tuntisuunnitelmista. Ennakoivaksi päätökseksi tuli, että heidän pitäisi laatia ohjelmansa yhteistoiminnassa harjoituskoulunopettajien kanssa, jotka määräsivät kokelaille viikon opetusohjelmankin. Tämä tapa otettaisiin käytäntöön tietysti vain sillä ehdolla, että harjoituskouluun saadaan lisäopettajia. Muussa tapauksessa asia saisi raueta, niinkuin se raukesikin, sillä yhdelle harjoituskoulunopettajalle mainittu ohjaustyö olisi ollut kohtuuton lisätehtävä.²⁵

Muiden kuin Jyväskylän seminaarin ohjelmakysymyksistä on ollut poikkeuksellisen niukasti tietoja käytettävissä. Sen verran on kuitenkin saatu selkoa asiasta, että niissä ohjelmia laadittiin ja että lehtoreilla oli työn- ja tuntijakotauluun merkitty tietty määrä ns. ohjelmantunteja. Heti ensimmäisenä harjoitteluvuotena 1874—75 Tammisaaren seminaarin naiskokelaat kirjoittivat dispositionsa jokaista opetustuntia varten. Uudenkaarlepyyn kokelaiden ei joka vuosi tarvinnut laatia tuntiohjelmia koko opetusvuoron aikana siitä syystä, että heillä oli aika ajoin paljon enemmän opetustunteja viikossa kuin muiden seminaarien oppilailla.²⁶ Ei Sortavalankaan seminaarissa oltu kovin tarkkoja ohjelmien suhteen, koska kansakoulujen ylitarkastaja Floman sai aiheen huomauttaa niiden laatimisen epäsäännöllisyydestä.²⁷

Jyväskylässä kirjoitettiin ohjelmia aina viime vuosisadan loppuvuosiin asti sekä yksittäistunteja että koko viikkoa varten edellämämainitun tavan ollessa kuitenkin yleisempi. Vasta v. 1898 opettajakunta määräsi kokelaat tekemään ohjelmat joka tunniksi, jotta harjoituskoulun oppilaiden oppimistulokset olisivat entisestään parantuneet. Tässä päätöksessä saattoi jo piillä herbartilaisen aatesuunnan vaikutusta, mikä ilmeni oppitunnin perusteellisen suunnittelun vaatimuksena.²⁸

Tammisaaren seminaarin pedagogisissa kokouksissa keskusteltiin lukuisten pedagogisten kysymysten ohessa myös tuntiohjelmista. Kysymyksen alustaja E. G. Tegengren katsoi, että ohjelmilla oli kaksinainen tarkoitus. Ensiksikin tunnin pitäjän täytyi etukäteen suunnitella tarkasti, selvästi ja loogisesti opetettavan aineksen esittämisjärjestys sekä työtavat, niin ettei oppitunnilla pääsyt syntymään sattumanvaraisia ratkaisuja. Toiseksi ohjelman tarkoituksena oli antaa ohjaavalle opettajalle vihje tunnin suunnittelusta, jotta hän sitten osaisi antaa tarpeellisia neuvoja tuntia varten. Alustajan käsityksen mukaan ohjelmien yksityiskohtainen laadinta oli tärkeä siitäkkin syystä, että kokelaat joutuivat pitämään suuren joukon oppitunteja ilman valvontaa.²⁹

Ohjelmakysymyksiä pohdittiin Tammisaaren seminaarin pedagogisissa keskusteluissa. Toiset opettajat halusivat tehtävän erittäin yksi-

tyiskohtaisia ohjelmia, toisten tyytyessä jonkin verran ylimalkkaisempiin suunnitelmiin. Siihen asti olivat ohjelmat olleet yleensä pituudeltaan neljäsosasivusta kahdeksaan sivuun asti, mikä kävi ilmi ohjelmien laajuudesta keskusteltaessa. Seminaarin opettajakunnan päätöksen mukaan — seminaarin opettajathan ko. kokouksiin ottivat osaa — ohjelmien laajuus sai olla yksilöllinen. Opettajien antaman ohjeen mukaan opetusvuoron alussa voitiin vaatia detaljipitoisia ohjelmia, myöhemmin opetusvuoron loppupuolella jonkin verran yleisluontoisempia suunnitelmia. Ajankohta, jolloin ko. kysymyksistä keskusteltiin, oli kuitenkin jo herbart-zilleriläis-soinislaisuuden sävyttämä.³⁰

Jyväskylän seminaarissa tehdyissä ohjelmissa oli muutamia silmiinpistäviä yhtäläisyyksiä. Monet niistä olivat erittäin siistejä ja hyvällä käsialalla — kaunokirjoituksella — kirjoitettuja. Lisäksi ne olivat hyvin jaksoteltuja erivahvuisten viivojen hahmottaessa vihkojen sivut kauniiksi kokonaisuudeksi.³¹

Ohjelmat eivät olleet yksityiskohtaisia. Niihin oli yleensä merkitty vain oppitunnin pääkohdat: oppimäärä ja opetusmenetelmä. Ensimmäisissä opetusvuoron ohjelmissa metodi selostettiin, ei kuitenkaan kovin monin lausein, yksityiskohtaisesti. Opetusvuoron keski- ja loppupuolella oli ao. kohtaan merkitty vain: menetelmä sama kuin ennenkin. Tietysti oli ohjelmiin merkitty myös luokka, jossa tunti pidettiin, oppiaine ja tunninpidon aika.

Uskonnon ohjelmat Jyväskylän seminaarissa olivat hyvin tarkoin jäsenneltäviä sekä lehtori Järvisen aikana että myöhemminkin. Luomiskertomusta opetettaessa kukin luomispäivä muodosti oman jaksonsa. Osa niistä oli jaettu vielä pienempiin osiin. Kuhunkin jaksoon oli merkitty ko. asiaa valaisevia raamatunkohtia. Isot ja pienet kirjaimet sekä roomalaiset ja arabialaiset numerot erottivat ohjelman eri osia toisistaan.³²

Lehtorit tekivät ohjelmiin huomautuksia kysymysmuodoista, käsi-alasta sekä itse aiheesta ja kirjoittivat ohjelman loppuun nimensä, nimikirjaimensa tai oikein-merkin. Ainakin lehtori Järvisellä näyttää olleen tapana merkitä ohjelman loppuun ”vidi”, nähnyt.

Näytteeksi esitellään tässä v. 1888 (eli Cygnaeuksen kuolinvuonna) Jyväskylän seminaarista päässeän Oiva Loimion (O. Lindgren), v. 1962 virkaiältään Suomen vanhimman kansakoulunopettajan, laatimia uskonnon, maantieteen, kaunokirjoituksen ja ”kuvaannon” tuntiohjelmia. Lisäksi tarkastellaan muutamia hänen pitämiensä näytetuntien, näyteluentojen, ohjelmia.

Loimion kaksi uskonnon opetusohjelmavihkoa sisälsivät kaikkiaan

32 ohjelmaa. Niiden keskipituus, sivumäärin mitattuna, oli lähes kaksi ja puoli käsinkirjoitettua vihon sivua. Ohjelmissa ei ollut juuri nimeksikään deskriptiivisiä osia, vaan ainoastaan opetettavien aiheiden jäsentelyä.

Maantiedon ohjelmia on niin ikään kaksi vihkoa. Ohjelmien lukumäärä oli 15 niiden keskipituuden ollessa kolme sivua. Ne poikkesivat uskonnon ohjelmista siinä suhteessa, että tuntien yksityiskohtaisen jäsentelyn lisäksi kutakin osa-aihetta oli myös lyhyesti selostettu. Opetusvuoron ensimmäinen ohjelma 25.1.1888 oli seuraava:

A. *Oppimäärä*

Alamaiden kuningaskunta eli Hollanti

B. *Aineen jako*

1. *Rajat:* Lännessä ja pohjoisessa Pohjanmeri, idässä Preussin kuningaskunta ja etelässä Belgian kuningaskunta.
2. *Pinta-ala ja asukasluku:* 600 nelip. 4,200,000 asukasta.
3. *Maanlaatu:* Viljavaa alankoa, osaksi meren pintaa alempana; suojellaan veden alle joutumasta rantavalleilla
4. *Joet:* Rhein, Maas ja Schelbe.
5. *Ilmasto:* sumuinen ja kostea = meri-ilmasto.
6. *Elinkeinot:* a) Karjanhoito, maanviljelys ja kalastus. b) Teollisuus ja ulkomainen kaupankäynti.
7. *Uskonto:* Reformeerattu; kansansivistys korkealla kannalla.
8. *Hallitusmuoto:* Rajoitettu yksinvalta.
9. *Kaupungit:* *Amsterdam* 360 tuh. asuk. on pääkaupunki; *Rotterdam* 170 tuh. asuk. on suuri kauppakaupunki; *Haag* kuninkaan asuntopaikka; *Leijden* (leht. korjaus -en) tunnettu yliopistostaan, joka on Alamaitten kuuluisin. *Zaandam* pieni kaupunki lähellä Amsterdamia, merkittävä siitä, että Wenäjän suurvallan perustaja Tsaari Pietari Suuri työskenteli sen laivavartissa, oppiakseen tuntemaan laivojen rakentamista.

C. *Menettely:*

Opettaja kuulustele oppimäärää jaossa mainitussa järjestyksessä ja antaa oppilasten näyttää kartalta siinä esiintyviä paikkoja. Lopputunnilla valmistetaan seuraavan tunnin oppimäärä. Siinä esiintyvät oudot nimet kirjoittaa opettaja isolle taululle ja antaa oppilasten lausua siksi, että se käy oikein. Rajat, vuoret, virrat ja kaupungit näytetään kartalta.³³

Kaunokirjoituksen ohjelmat olivat sivun tai vajaan sivun mittaisia. Harjoituskoulun ala-asteella käsiteltiin yhdellä tunnilla yleensä yhtä kirjainta tai lyhyttä sanaa. Useat ohjelmat olivat seuraavan esimerkin kaltaisia:

Torstaina 11—12

A. Oppimäärä sama:

B. Menettely entinen.³⁴

e 2 m 2 12 12 o 2 1

Piirustuksen ohjelmat olivat kaunokirjoituksen ohjelmien tapaan pelkistettyjä mallikuvioin samoin kuin kaunokirjoituksen ohjelmat mallikirjaimin. Näytetuntien ohjelmat kirjoitettiin irrallisille pape-reille, eikä vihkoon, ja ne olivat yleensäkin jonkin verran yksityiskoh-taisempia kuin normaalin opetusvuoron tuntiohjelmat.³⁵

3. Harjoittelutuntien määrät

Opettajakokelaiden kunkinvuotinen lukumäärä ratkaisi osittain kokelasta kohti tulevan opetustuntien lukumäärän. Joskus, etenkin Uudenkaarlepyyn harjoituskoulussa, yhdistettiin harjoituskoulujen luokkia kokelaiden vähälukuisuuden vuoksi, jottei kokelasta kohti tulleiden opetustuntien määrä päässyt kohoamaan kohtuuttoman suu-reksi. Suuren kokelasmäärän ollessa kyseessä tuli oppilasta kohden liian vähän harjoittelua, niinkuin Jyväskylän seminaarin opettajakunta totesi, ja tällöin heillä oli opettamista vielä kuudesta kymmeneen tun-tiin viikossa.³⁶

Jyväskylän harjoituskouluissa oli seminaarin toiminnan alkuvuosina opetettavia aineita kokelasta kohti kahdesta viiteen, kokonaistunti-määrän opiskelijaa kohti noustessa viikossa yli kymmenenkin. Luku-vuonna 1870—71 oli Jyväskylän seminaarin mieskokelailta harjoitus-kouluopetusta 11—15 tuntia viikossa. Opetustunteja oli niin paljon, että opiskelijat pyrkivät saamaan helpotusta ohjelmien kirjoittamiseen. Harjoituskoulunopettajat joutuivat pitämään omien tuntiensa lisäksi myös opiskelijoiden tunteja, varsinkin naiskokelaiden, kun nämä eivät jaksaneet itse pitää kaikkia tuntejaan. Sekä Jyväskylän että Tammi-saaren seminaarissa keskusteltiin 1870-luvun alussa oppilaiden, varsin-kin naisopiskelijoiden, ylläsituksesta ja sen torjumisesta, ja jonkin verran saatiinkin parannusta aikaan.³⁷

Harjoituskoulunopettajilla itsellään oli yleensä saman verran ns. omia tunteja kuin kokelailta opetusta. Esim. Maria Eriksonilla oli lv. 1872—73 kymmenen tuntia viikossa, lv. 1893—94 seitsemän tuntia. Oksasella oli vuosittain 10—12 viikkotuntia omaa opetusta. Lv. 1892—93 opetti Kunelius harjoituskoulussa kahdeksan tuntia vii-kossa jne.³⁸

Jonkin verran epätarkkojen laskelmien mukaan — harjoituskoulu-jen tuntimäärät on jaettu kokelaiden lukumäärällä harjoituskoulun-opettajat mukaan lukien — oli opiskelijoilla eri seminaareissa taulu-kon 10 osoittamat viikoittaiset tuntimäärät opetusta harjoituskoulussa.

Taulukko 10. Opettajakokelaiden viikoittaisten harjoittelutuntien lukumäärät eri vuosina

	1870	1880	1890	1900
Jyväskylä	13	9	9	6
Tammisaari	—	15	15	7
Uusikaarlepyy	—	18	20	6
Sortavala	—	—	10	5

Tulokset osoittavat, että kaikissa opettajainvalmistuslaitoksissa oli opettajakokelailta varsin runsaasti opetustunteja, niin että opetusharjoittelu on koitunut opettajakokelaille vaativaksi tehtäväksi. Kaikissa valmistuslaitoksissa tunnit vähenivät vuosisadan taitteeseen tultaessa, lähinnä kokelasluokkien suuruuden ansiosta, ja saavuttivat samalla suunnilleen nykyisin käytössä olevan tuntimäärän. (Vrt. liite 2).

Seminaarien opettajakunnat pitivät viikkotuntimääriä yleensä liian korkeina. Vuonna 1892 Jyväskylän seminaarin opettajien käsityksen mukaan kahdeksan viikkotuntia oli sopiva määrä.³⁹ Vuonna 1900 Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajat pitivät kymmentä tuntia viikossa maksimimääränä.⁴⁰

Opetusharjoittelun tuntimääriä ulkomaiden seminaarien vastaaviin lukuihin verrattaessa voidaan todeta ensiksi, että Saksassa pantiin yleensä käytännölliselle opettajakoulutukselle suurempi paino kuin Sveitsissä. Gothan järjestely puolestaan oli Saksan valtioiden parhaita tässä suhteessa. Missään Sveitsin opettajainvalmistuslaitoksessa ei ollut kuutta erillistä luokkaa käsittävää harjoituskoulua; tuohon kuuden luokan määrään on meillä 1890-luvulla lisättävä vielä yhdistetyt luokat. Ei myöskään missään tunnetussa Sveitsin seminaarissa harjoituskoulutyö keskeyttänyt seminaarin ylimmän luokan normaalia työskentelyä kuten Suomessa oli laita. Verrattaessa sveitsiläisen harjoittelun määrää vastaavaan suomalaiseen voidaan viimeksimainitun todeta olleen erittäin paljon suuremman.⁴¹ Preussin vuoden 1854 koulusäännökset esittivät käytäntöön otettavaksi huomattavasti vaatimattomamman menettelyn käytännön opettajakoulutuksessa kuin mitä meillä oli.⁴² Eiväthän Gothan ja Halberstadtin suunnitelmatkaan olleet opetuksen tuntimääriin nähden meikäläisten seminaarien veroisia, joskin opetusharjoittelu sinänsä saattoi niissä olla ainakin yhtä tehokasta.⁴³ Lokakuun 15. päivänä 1872 annetut Preussin koulusäännökset velvoittivat opettajakokelaita suorittamaan 6—10 tuntia opetusharjoittelua viikossa, mutta silloiset harjoituskoulut eivät pystyneet antamaan sel-

laista itsenäisen työn määrää jokaiselle harjoittelijalle.⁴⁴ Osa harjoittelusta tuli olemaan niinkuin aikaisemminkin — ja myös muissa maissa — ryhmäharjoittelua, jolloin opetuksen kuuntelukin laskettiin harjoitteluajaksi. Jos maamme seminaareissa pidettyihin opetusharjoittelutunteihin lisätään kuuntelutunnit, päädytään lukuihin, jotka ovat suuremmat kuin taulukossa 10 mainitut.

Ruotsin seminaareissa pyrittiin 1860-luvulla ja sen jälkeenkin lisäämään opetusharjoittelun tuntimääriä.⁴⁵ Niissä tosin varattiin 12-kin viikkotuntia opetusharjoitteluun, mutta suuri osa siitä oli ryhmittäin tapahtuvaa harjoittelua ja jossain määrin myös seminaariopetusta. Harjoituskoulut olivat niin pieniä luokkamääriltään, ettei niihin olisi sopinutkaan monta kokelasta samanaikaisesti opettamaan.⁴⁶

Kaikkein tehokkainta, jos opetusharjoittelun tuntimääriä käytetään mittana, oli käytännöllinen opettajakoulutus Englannissa. Siellähän pupil-teacher-järjestelmän vallitessa oppilasopettaja harjoitteli opetusta jo nelisen vuotta ennen seminaariin pyrkimistään. Vaikka seminaarienkin yhteydessä tai läheisyydessä olleissa harjoituskouluissa suoritettiin käytännön opetusharjoittelua, toteutui käytännöllisen opettajakasvatuksen perusidea kuitenkin oppilasopettajajärjestelmässä.⁴⁷

4. Luokanjohtajat

Luokanjohtaja-käsite oli Leinbergin Suomeen tuoma. Hänen tekemänsä ehdotuksen mukaisesti seminaarin johtaja määräsi opettajakokelaat lukuvuoden alussa hoitamaan luokanjohtajan tehtäviä kuhunkin harjoituskoulun luokkaan. Vaikka Jyväskylän seminaarin opettajakunnan ehdotuksesta jokaisen kokelaan olisi pitänyt saada olla mainitussa tehtävässä, näyttää kuitenkin siltä, että luokanjohtajien vaihto tapahtui vain kerran lukuvuodessa, joten vain 12 kokelasta kummas-takin seminaarin osastosta sai hoitaa tätä vastuullista tehtävää lukuvuoden aikana.⁴⁸ Johtajan oma mielipide, minkä mukaan kyvykkäimmät kokelaat saivat hoitaa mainittua tehtävää, näyttää samalla päässeen voitolle.

Jo Cygnaeuksen aikana joku kokelasopettajista oli luokan pääopettajana, vaikkei ao. menettely perustunut mihinkään systemaattiseen järjestelyyn. Hänen asemansa ei myöskään ollut yhtä itsenäinen kuin myöhempien luokanjohtajien.⁴⁹

Jyväskylän luokanjohtajien kausi näyttää jatkuneen yli vuosisadan vaihteen, vaikka heidän tehtävänsä saattoivat jonkin verran muuttua

luonteeltaan. Vuosisadan vaihteen aikaan heitä sanottiin luokanvalvojiksi (”luokan kaitsia”), joskus myös luokan esimiehiksi.⁵⁰ K. J. Hagforsin tietämän mukaan luokanjohtajajärjestelmä ei ollut voimassa ruotsinkielisissä seminaareissa, vaan niissä harjoituskoulunjohtajat huolehtivat koko koulusta.⁵¹ Vuonna 1898 päätettiin Uudenkaarlepyyn seminaarissa kuitenkin ottaa käytäntöön luokanjohtajajärjestelmä. Harjoituskoulun johtajan tehtäväksi jäi antaa luokanjohtajiksi määrätyille kokelaille tehtäviä.⁵²

Leinbergin suunnitelmasta puuttui yksityiskohtainen selvitys luokanjohtajien tehtävistä. On ilmeistä, että näiden kohdalla päivät Kehrin antamat ohjeet, siksi hyvin on Leinberg tuntenut Kehrin teoksen. Kehrin johtamassa harjoituskoulussa luokanjohtaja seurasi luokan oppilaiden edistymistä, huolehti luokan järjestyksestä sekä teki selkoa luokastaan ja oppilaistaan yhteisissä keskustelutilaisuuksissa, konferensseissa. Edelleen hänen tehtävänä oli valvoa, että kaikki koulukalustoon ja opetusvälineistöön kuuluneet esineet olivat paikoillaan. Samoin hänen tuli kerran viikossa tarkastaa oppilaiden kirjat, vihot ja pulpetit, kuunnella jokaista opettajakokelasta vähintään tunti viikossa sekä panna täytäntöön johtajan antamat määräykset ja opettajakokouksissa tehdyt päätökset.⁵³

Noudatettiinke Kehrin luokanjohtajia varten laatimia ohjeita kirjaimellisesti vai syntyikö Jyväskylässä joitakin omaperäisiä menettelytapoja, on vaikea kysymys vastattavaksi. Ilmeistä on, että luokanjohtajat hoitivat samoja tehtäviä kuin Gothankin harjoituskoulussa. Jokainen opettajakokelas — ainakin Jyväskylän seminaarissa — joutui laatimaan lyhyen selostuksen omasta harjoittelustaan kunkin opetusvuoron päätyttyä. Luokanjohtajien allekirjoittamia olivat kuitenkin mm. harjoitteluselostusten lisäksi harjoituskoulun eri luokkien arvostelulistat, joista vuosisadan vaihteen tienoilla alkoivat harjoituskoulujen johtajat nimikirjoituksineen vastata.⁵⁴ Viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa pidetyissä poikaharjoituskoulun eri luokkien opettajakokouksissa oli luokanvalvoja puheenjohtajana. Niissä kokouksissa pohdittiin pääasiallisesti luokan järjestykseen, oppilaiden käyttäytymiseen ja oppilaiden arvosteluun liittyviä kysymyksiä.⁵⁵

Luokanjohtajajärjestelmällä on ollut omat puoltavat näkökantansa takanaan. Paitsi että luokanjohtajat ovat olleet harjoituskoulujen johtajien varsin tarpeellisina apulaisina, ovat he saaneet jo harjoituskoulussa tottumusta tulevaa itsenäistä koulutyötä varten.

5. Pedagogiset kokoukset

Pedagogisten neuvottelutilaisuuksien idea tuli Suomeen Gothasta, niin kuin aikaisemmin on käynyt ilmi. Ennen Leinbergin valtakautta oli Cygnaeuskin pitänyt usein, myös kotonaan, kokelaiden kanssa neuvottelutilaisuuksia, joissa hän antoi heille ohjeita ja neuvoja sekä harjoituskoulutyötä että tulevaa opettajanuraa varten.⁵⁶ Harjoituskoulun opettaja oli — ainakin aika-ajoin — kutsuttu mukaan näihin tilaisuuksiin.⁵⁷

Syyslukukauden 1869 alusta lähtien alettiin Leinbergin konferenssi-suunnitelmaa toteuttaa hänen esittämällään tavalla. Käytännössä kuitenkin havaittiin pian, että ao. kokoukset, niin hedelmällisiä kuin ne lienevätkin olleet opetusharjoittelun kehittämistä ja kaikinpuolista syventämistä ajatellen, vaativat sekä opettajilta että myös opettajakokelailta varsin paljon lisäaikaa ja -työtä. Ennen kaikkea tuon lisäpaineen havaitsi seminaarin johtaja itse, ja hän ehdotti jo seuraavana syksynä kokouksia pidettäväksi siten, että harjoituskoulun johtajan puheenjohtodolla pidettäviä kokouksia järjestettäisiin kerran viikossa, seminaarin johtajan puheenjohtodolla pidettäviä kerran kuukaudessa.⁵⁸ Opettajakunta suostui jälleen seminaarinjohtajan syksyllä 1873 tekemään ehdotukseen, joka koski seminaarinjohtajan puheenjohtodolla pidettävien kokousten muuttamista lukukausittaisiksi.⁵⁹

Kokousten pidosta ei siis kokonaan luovuttu; viikkokokoukset muuttuivat vain lukukausikokouksiksi. Harjoituskoulunopettajien toimesta kokouksia edelleen järjestettiin, vaikkei niiden säännöllisyydestä ole tietoa olemassa. Vielä 1885 mainitsi Maria Erikson pitäneensä konferenssin kokelaille.⁶⁰ Näyttää siltä, että niiden alkuperäinen inspiroiva luonne oli kuitenkin sammunut. Niiden päätarkoituksena oli luultavasti lopulta vain tehtävien jakaminen luokkien opettajille uutta viikkoa varten. Hagforsin mukaan — hän oli v. 1882 valmistunut Uudenkaarlepyyn seminaarista ja tullut v. 1891 saman oppilaitoksen lehtoriksi — vain Jyväskylässä pidettiin pedagogisia kokouksia harjoituskoulun johtajan puheenjohtodolla. Niitä pidettiin pari kertaa kuukaudessa.⁶¹

Kirjaimellisesti Hagforsin tiedot eivät kuitenkaan pitäneet paikkaansa hänen väittäessään, että vain Jyväskylän seminaarissa olisi em. kokouksia järjestetty, vaikka 1890-luvun loppupuolella asia olisikin niin ollut. Cygnaeus näet itse muistutti Uudenkaarlepyyn seminaarin ensimmäistä johtajaa Conradia v. 1876 pedagogisten kokousten tarpeellisuudesta. Samoin Cygnaeuksen sijaisena toiminut Hynén tiedus-

teli kokousasiaa Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajilta v. 1887. Tälöin hänelle vastattiin seminaarin johtajan pitäneiden kokouksia, joissa harjoituskoulun johtajakin oli esitellyt sellaisia kohtia koulunpidosta, mitkä eivät sisältyneet kasvatusopin lehtorin opetusvelvollisuuteen.⁶² Myös Tammisaaren seminaarin toiminnan alkua ajoilta on olemassa tietoja mainitunlaisista kokelaiden kanssa pidetyistä neuvotteluista.⁶³ Niin ikään olivat Sortavalan seminaarin harjoituskoulunopettajat pitäneet, ainakin seminaarin toiminnan alkuvuosina, kokelaiden kanssa viikkokokouksia, minkä tavan ao. opettajat lienevät omaksuneet Jyväskylässä.⁶⁴ Vuonna 1883 Sortavalan seminaarin opettajakunta päätti eräässä kokouksessaan pitää ns. konferensseja tarpeen mukaan.⁶⁵

Vaikka vuoden 1869 nerokas ajatus pedagogisten kokousten pidosta ei alkuperäisenä saattanutkaan toteutua, vaan väljähtyi jo muutamassa vuodessa, niin kuitenkin 1860—1870-luvun vaihe on opettajainvalmistuksemme menneisyydessä sikäli erikoislaatuinen, että säännöllisesti järjestetyt opettajien keskiset ja kokelaiden seuraamat pedagogiset neuvottelut edistivät kokonaisnäkömyksen syntymistä kansakoulusta ja sen tehtävistä.

6. Näytetunnit

Leinbergin suunnitteleamalla tavalla pidettiin Jyväskylän harjoituskouluissa ”koetusluentoja” niissä aineissa, joita ao. opettajakokelas ei varsinaisen harjoittelunsa yhteydessä joutunut opettamaan.⁶⁶ Tässä tutkimuksessa em. tunteja nimitetään näytetunneiksi, vaikka niissä olikin runsaasti harjoitustunnin luonnetta. Mainittujen näytetuntien määrä kasvoi vuosittain varsin suureksi, opettajakokelaiden määrästä riippuen, ja niinpä v. 1885 Jyväskylän seminaarissa keskusteltiin niiden vähentämisestä. Vuonna 1896 päätettiin, ettei Jyväskylän seminaarin vakinaisia opiskelijoita enää vaadittu pitämään ko. näytetunteja, koska opetusvuorojen lisääntyä jokainen kokelas joutui opettamaan varsin monia kansakoulun oppiaineita. Mutta sen sijaan tuli niissä aineissa, joita kaikkien ei ollut pakko opettaa, suunnitella ja järjestää pari mallituntia. Ne piti ko. ainetta vakinaisesti opettanut opettajakokelas.⁶⁷ Näitä tunteja voidaan pitää alustustuntien edeltäjinä.

Vastaavia näytetunteja pidettiin muissakin maamme seminaareissa. Tammisaaren seminaarissa niitä alettiin pitää heti kevätlukukauden alusta lähtien. Vuonna 1875 ne alkoivat maaliskuun 1. päivänä, v.

1876 helmikuun alussa ja v. 1879 helmikuun loppupuolella. Välittömästi tuntien jälkeen pidettiin arvostelutilaisuus, johon ottivat osaa kaikki ne kokelaat, joilla ei silloin ollut opetustehtävää harjoituskoulussa.⁶⁸

Vuonna 1875 Cygnaeus lausui erityisen kiitoksen Tammisaaren seminaarin opettajakokelaille heidän erinomaisista oppitunneistaan. Samalla hän myönsi heille erinäisiä helpotuksia määräten heidät samalla pitämään joitakin näytetunteja, mm. lukemisessa kolmiluokkaisella yhdistetyllä luokalla. Oppitunnin rakenteenkin Cygnaeus hahmotteli. Ensimmäisellä luokalla tuli olla havainto-opetusta sekä lukemista irtokirjaimin ja II luokalla sisälukua III luokan tehdessä selkoa lukemastaan sekä suorittaessa lauseanalyysia.⁶⁹

Aivan vuosisadan lopulla Tammisaaren opettajakokelaat Jyväskylän käytännön mukaan kuuntelivat niiden aineiden opetustunteja, joihin he varsinaisen opetusvuoronsa aikana eivät joutuneet perehtymään. Lisäksi ao. aineissa pidettiin sekä harjoitus- että näytetunteja.⁷⁰

Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakokelailla oli todellisia näytetunteja harjoituskoulussa. He nimittäin pitivät mainittuja tunteja opetusvuoron loppupuolella niissä aineissa, joita he sinä aikana olivat opettaneet. Näytetunteja kuuntelivat seminaarin johtajan, ao. aineen opettajan ja harjoituskoulun opettajan lisäksi myös opetustyöstä vapaana olevat kokelaat. Tunnin aikana kiinnitettiin huomiota varsinkin kokelaan käyttämään opetusmenetelmään sekä harjoituskoulun oppilaiden opetusvuoron aikana omaksuman tietomäärän runsauteen. Leinbergin esitystä myötäillen sai tunnin pitäjä ensin lausua sanottavansa; muut käyttivät sen jälkeen puheenvuoron. Seminaarin johtaja käytti viimeisen puheenvuoron.⁷¹

Uudenkaarlepyyn näytetuntimenetelmä johti kuitenkin kestävämmään tilanteeseen opettajakokelaiden määrän kohottua ennen vuosisadan taitetta lähes kolmeenkymmeneen. Kun johtajan piti näissä kaikissa olla mukana, tuli hänen kuunneltavakseen lv. 1898—99 yhteensä 308 tuntia, kun 28 kokelasta antoi opetusnäytteen 11 aineessa.⁷²

Jotteivät näytetunnit siirtyisi liian myöhäiseen ajankohtaan, alettiin Sortavalan seminaarissa lv. 1883—84 pitää niitä jo syyslukukauden puolella. Vuonna 1898 jouduttiin turvautumaan sellaiseen menettelyyn, että ne kokelaat, jotka eivät olleet opettaneet kaikkia aineita harjoituskoulussa, saivat antaa näytteen opetuksestaan seminaariluokalle. Jos opettajakokelas kuitenkin halusi tai seminaarin opettaja katsoi sen tarpeelliseksi, voitiin näyte antaa harjoituskoulussa. Tuntien arvostelutilaisuuksiin ottivat yleensä osaa kaikki opetustyöstä tuolloin

vapaana olevat kokelaat.⁷³ Opetusvuorojen määrän lisääntyttyä viideksi, myös näytetuntien lukumäärä pieneni.⁷⁴

Seminaariasetuksen (1866) mukaisesti kunkin opettajakokelaan oli annettava ”opetuskoee”, jota kansakoulujen ylitarkastaja tai hänen sijaisensa, seminaarinjohtaja ja ao. aineiden opettajat kuuntelivat ja arvostelivat. Cygnaeus järjesti tällaiset opetuskokeet eli -näytteen harjoituskoulussa keväällä 1867 kokelasluokan opetuksen päätyttyä jo toukokuun alussa sen tähden, että kokelaat olisivat ehtineet syventyä harjoituskoulutyöhönsä kokonaan. Vielä Jyväskylässä pois muutettuaan Cygnaeus järjesteli, ainakin Jyväskylän seminaarissa, joinakin keväinä opetusnäytteitä, vaikka yleinen käytäntö jo olikin kehitymässä siihen suuntaan, että opetustaidon arvosana koostui toisin kuin asetus sääsi.⁷⁵

Koko viime vuosisadan ajan pitivät kokelaat kaikissa harjoituskouluissa näytetunteja kevättutkintojen yhteydessä, mitkä yleensä olivat arvokkaita ja kansakouluuattetta eteenpäin vieviä tilaisuuksia. Oman juhlavuutensa näiden tuntien pitoon toi — jännitysmomenteista huolimatta — se seikka, että ao. kokelaiden nimet oli merkitty painettujen vuositutkinto-ohjelmien takakanteen.⁷⁶

Viime vuosisadan harjoituskouluissamme pidettiin siis monenlaisia näytetunteja. Suurimman näytetuntiryhmän muodostivat ne tunnit, joita kokelaat pitivät sellaisissa aineissa, joita he eivät saaneet opetusvuoron kuluessa opettaa. Näytetunteina voidaan pitää myös aikaisemmin mainittuja seminaarinopettajien antamia näytteitä eri aineiden opettamisesta. Ainakin osa harjoituskoulunopettajien pitämistä oppitunneista oli näytteenomaista. Vielä on mainittava sellaiset näytetunnit, joita kukin opettajakokelas piti — ainakin Uudenkaarlepyyn seminaarissa — niissä aineissa, joita hän oli opetusvuoron kuluessa harjoituskoulussa opettanut. Niin ikään muodostivat oman näytetuntiryhmänsä ne ”alustustunnit”, joita Jyväskylän harjoituskouluissa pidettiin 1890-luvun lopulla. Opetusnäytteitä olivat luonteeltaan nekin tunnit, joita kokelaat pitivät — ainakin Sortavalan seminaarissa — seminaariluokalla oppilastovereilleen. Näytetunneiksi voitaneen laskea myös opetuskokeet, joita seminaarilaitoksen alkuvuosina järjestettiin kansakoulujen ylitarkastajan toimesta, samoin kuin ne tunnit, joita järjestettiin myöhemminkin ylitarkastajan tai hänen sijaisensa kuunneltavaksi. Kevättutkintojen yhteydessä pidetyt tunnit muodostivat oman, lähinnä suurelle yleisölle tarkoitetun näytetuntiryhmänsä.

Edellä mainituilla näytetunneilla on ollut suuri merkitys opettajakokelaiden tulevalle opetustyölle. Näytetuntien välityksellä kokelaat

saivat selvän käsityksen kansakoulun kaikkien aineiden opetusmenetelmistä, kun tämä perehtyminen ei olisi muuten ollut täysin mahdollista. Itse näytetunteja pitäen ja toisten näytetunteja kuunnellen, asiantuntijoiden läsnäollessa ja arvostellessa niitä, on varsin tehokkaalla tavalla saatu tuntumaa kansakouluopetuksesta sen parhaassa muodossa.

7. Harjoittelu yhdistetyillä luokilla

Aikaisemmin jo on esitetty, miten harjoituskoulun opettajat antoivat näytteitä varta vasten tilapäisesti rakennetuilla yhdistetyillä luokilla paljon aikaisemmin kuin ne virallisesti — ensin väliaikaisesti — perustettiin. Olivatpa opettajakokelaatkin saaneet niillä satunnaisesti itse opettaa.⁷⁷ Tällainen tilapäinen, melkeinpä satunnainen yhdistettyjen luokkien opetus ei kuitenkaan ajan oloon tyydyttänyt, vaan erityisesti kansakoulunopettajien vaatimuksesta, jotka itse opettajanvirkaa maalla hoitaessaan olivat joutuneet pulmatilanteisiin⁷⁸, valtiolta oli pakotettu perustamaan em. luokkatyypit.

Vaikka erikoisesti Jyväskylän seminaarissa oli sen sisäisenä asiana puhuttu paljon yhdistetystä luokasta, niin kuitenkin sen alettua toimintansa oltiin varsin kitsaita päästämään kokelaita sinne kuuntelemaan, vielä vähemmän opettamaan. Sen toiminnan ensimmäisinä vuosina piti luokan vakinainen opettaja Amanda Savolainen suurimman osan tunneista. Keväällä 1895 Y. K. Yrjö-Koskisen tultua seminaarin johtajaksi annettiin kokelaiden opetettavaksi monia tämän luokan aineita.⁷⁹ Sortavalassa yhdistetyn luokan vakinainen opettaja piti syksyn ensimmäisessä opetusvuorossa kaikki kansakoulun tärkeimmät oppiaineet itse, mutta seuraavissa opetusvuoroissa opettajakokelaat saivat opetettavakseen luokan useimmat aineet.⁸⁰

Samana vuonna 1892, jolloin yhdistetty luokka perustettiin Tammissaaren seminaariin, opettajakunta teki siellä päätöksen, että kokelaiden tuli ensin kuunnella opetusta yhdistetyllä luokalla, minkä jälkeen heidän kunkin tuli antaa siellä yhden päivän kestävä opetusnäyte, jota useat seminaarin opettajat arvostelivat. Tuota menettelyä ei kuitenkaan pidetty jatkuvasti hyvänä, vaan jo ennen vuosisadan vaihdetta annettiin kokelaille yhdistetystä luokasta samoin kuin muistakin harjoituskoululuokista muutamia aineita opetettavaksi normaalin opetusvuorojärjestelmän mukaan.⁸¹ Uudenkaarlepyyn seminaariin v. 1900 perustetussa yhdistetyssä luokassa saivat kokelaat opettaa

kaksi päivää peräkkäin harjoituskoulunopettajan johdolla. Suotavaa oli, etteivät kokelaat opettaneet viikkoa kauempaa yhteen mittaen. Laulun ja voimistelun opetus oli koko lukuvuoden kokelaiden käsissä.⁸² Tällaista kahden päivän opetusvuoroa kokeiltiin Tammissaarenkin seminaarissa. Uudenkaarlepyyn harjoituskoulun pientenlastenkoulu oli itse asiassa yhdistetty luokka perustamisestaan lähtien, sillä se toimi — todennäköisesti ruotsalaisiin esikuviiin nojaten — siten että I luokka kävi koulua eri ajalla kuin II luokka kokonaistuntimäärän kuitenkaan nousematta normaalia suuremmaksi. Sama opettaja opetti tämän koulun kumpaakin luokkaa.⁸³

Kysymykseen, mikä merkitys viime vuosisadan aikana harjoituskoulujen yhteydessä toimineilla yhdistetyillä luokilla on ollut kansakoululaitokselle, voidaan vastata lyhyesti: ei kovin suuri. Ensinnäkin ne perustettiin vasta 1890-luvulla väliaikaisiksi laitoksiksi. Uudenkaarlepyyn seminaari jäi kokonaan, samoin kuin Jyväskylän seminaarin miesosasto ja Sortavalan seminaarin naisosasto ilman tätä luokkaa vuoteen 1900 saakka. Kuitenkin kahdessa viimeksimainitussa oppilaitoksessa toisenkin seminaariosaston oppilaat pääsivät kuuntelemaan opetusta mainitulla luokalla. Niissäkin seminaariosastoissa ja seminaareissa, joihin ao. luokka oli sijoitettu, etsittiin koko viime vuosisadan ajan tarkoituksenmukaisia opetusmenetelmiä ja yhdistettyjen luokkien toiminnan pääperiaatteet löydettiin.⁸⁴ Mutta vaikei niitä vielä vuoteen 1900 mennessä ehditty käytännössä paljontaan toteuttaa, on kuitenkin laskettava myönteiseksi ilmiöksi, että opettajainvalmistuslaitoksissa ryhdyttiin kehittämään maaseututyypin koulun työtapoja ja toimintamuotoja.

8. O p e t u k s e n k u u n t e l u

Jyväskylässä oli aloitettava käytännöllinen opetusharjoittelu syyskesällä 1866 itse asiassa varsin epämääräisin suunnitelmin, kun oli käynyt ilmeiseksi, etteivät opettajien ulkomailta saavuttamat kokemukset olleet täällä sellaisinaan käytäntöön sovellettavissa. Niinpä opettajakunta päättikin ensimmäisessä opetusharjoittelua pohtineessa kokouksessa, että kokelaiden oli ennen oman opettajatoimensa alkamista kuunneltava viikon ajan opetustunteja silloisessa harjoituskoulussa ja lastentarhassa, eli niinkuin opettajakunta sillä kertaa asian määritteli, pientenlastenkoulussa.⁸⁵ Muutenkin oli Cygnaeuksen johtajakaudella paljon kokelaiden suorittamaa kuuntelua; ainakin miesko-

kelailia sitä oli syyslukukaudella 1868 keskimäärin kymmenen tuntia viikossa.⁸⁶ On varsin todennäköistä, että edellisenäkin lukuvuotena oli saman verran kuuntelutunteja, päätellen siitä, ettei Cygnaeus halunnut kuuntelujärjestelmäänsä muuttaa, vaikka lehtorit Göös, Länkelä ja Wallin niin halusivat tehtävän. Heidän käsityksensä mukaan silloinen kuuntelutoiminta ei johtanut toivottuun tulokseen. Seminaarin johtajan toivomuksesta asian käsittely siirrettiin myöhempään ajankohtaan, jolloin tiedettiin uuden johtajan jo olevan virkaa hoitamassa.⁸⁷

Leinbergin laatimassa käytännöllisen opettajakoulutuksen ohjelmassa oli kokelaille määrätty myös kuuntelutunteja: heidän piti kuunnella näytetunteja, harjoituskoulunopettajien pitämiä tunteja sekä opiskelutoverien pitämiä tavallisia harjoitustunteja. Erikoisesti Länkelä kritisoi mainittua kuuntelujärjestelmää sen opiskelutoverien kuuntelua koskevilta osilta.⁸⁸ Leinbergin suunnitelman mukainen käytäntö sai aikaan sen, että kuuntelutunnit entisestään vähenivät.

Kuuntelukysymyksistä ei tiettävästi — ei ainakaan virallisesti — keskusteltu Leinbergin johtajakaudella vuoden 1869 jälkeen. Vasta Yrjö-Koskisen johtajakauden alussa 1895 seminaarin opettajakunta antoi erityisen valiokunnan tehtäväksi suunnitella kokelaiden kuunteluvollisuus ajankohtaisella ja tarkoitustaan vastaavalla tavalla. Opettajakunta hyväksyi valiokunnan laatiman ehdotuksen sellaisenaan: kunkin kokelaan tuli kuunnella 140 tuntia, joista 40 tuntia yhdistetyllä luokalla. Kokelaiden kuuntelussa lienee aikaisemmin ollut epäjohdonmukaisuutta, koska valiokunta katsoi tarpeelliseksi huomauttaa siitä, että näiden piti kuunnella täydet tunnit ja että tunninpitäjän oli merkittävä kuuntelijoiden nimet päiväkirjaan.⁸⁹

Seuraavana vuonna 1896 järjestettiin taas opettajakokelaiden kuunteluvollisuutta opettajakunnan vähentäessä kokonaistuntimäärän sataan, joista 40 tuntia tuli kuunnella harjoituskoulun opettajan pitämiä tunteja ja 30 tuntia yhdistettyä luokkaa. Loput 30 tuntia jäivät ns. vapaaksi kuunteluksi. Vuonna 1897 vaihdettiin harjoituskoulunopettajaa ja yhdistettyä luokkaa koskevat tuntimäärät keskenään. Vuonna 1898 vähennettiin puolestaan kuuntelutuntien kokonaismäärää sadasta 80:een. Tuolloin kokelaat joutuivat kuuntelemaan lukuvuoden aikana harjoituskoulunopettajain pitämiä oppitunteja 20, yhdistetyn luokan vakinaista opettajaa 30 tuntia sekä toisten kokelaiden opetustunteja 30. Tämän lisäksi tuli kaikkien kokelaiden olla läsnä maantieteen, luonnontieteen ja historian näytetunneilla, joita tosin sanottiin mallitunneiksi ja yleisiksi kuuntelutunneiksi.⁹⁰

Yhdistetyn luokan kuuntelukysymys aikaansai pulmallisen tilanteen Jyväskylän seminaarissa 1890-luvun alun opettajainkokouksissa. Tämä johtui siitä, että seminaarin johtaja ja johtajatar katsoivat yhdistetyn luokan kuuluvan yksinomaan naisosastolle. Kiljander ja Länkelä puolestaan olivat varmat siitä, että senaatti oli tarkoittanut sen sikäli yhteiseksi, että myös mieskokelaat voisivat siellä opetusta kuunnella. Johtajan ja johtajattaren mielipide voitti.⁹¹ Yrjö-Koskinen tullessaan johtajaksi vei itse mieskokelaat ensimmäisellä kerralla sinne. Yhdistetyn luokan kuuntelujärjestyksestä johtaja myös ilmoitti kokeilulle, sen jälkeen kun tyttöharjoituskoulun yhdistetyn luokan opettajat olivat sen kutakin viikkoa varten erikseen laatineet.⁹² Tällöin oli myös jyrkkä raja-aita nais- ja miesosaston välillä murtunut.

Maamme muissa seminaareissa ei pohdittu kuunteluun liittyviä kysymyksiä yhtä sitkeästi kuin Jyväskylässä. Tammisaaren seminaarissa näyttää näytetuntien kuuntelu riittäneen Flomanin johtajakaudella, vaikka hän esittikin sellaisen toivomuksen, että kokelaat kuuntelisivat toistensa pitämiä tunteja harjoituskoulussa. Opetuksen kuuntelua ei kuitenkaan voinut kohtuudella enempää vaatia, koska kokelaat jo muutenkin joutuivat olemaan varsin paljon harjoituskoulussa.⁹³

Ensimmäiset pakolliset kuuntelutunnit määrättiin Tammisaaren seminaarin opettajakokelaille samaan aikaan kuin lastentarha (1887) sinne perustettiin. Heidät velvoitettiin kuuntelemaan lastentarhassa 20 tuntia lukuvuoden aikana. Yhdistetyn luokan perustamisen yhteydessä määrättiin kullekin kokelaalle kuuntelua siellä. Eri vuosina tuntimäärä jonkin verran vaihteli, lv. 1892—93 se oli 20 tuntia. Vuosisadan lopulla kokelaiden kuunteluvollisuus oli kymmenen tuntia lastentarhassa ja 20 tuntia yhdistetyllä luokalla. Lisäksi Tammisaaren harjoituskoulussa oli vielä näytetuntien kuuntelu pakollista kaikille kokelaille. Ne olivat samanlaisia kuin Uudessakaarlepyyssä pidetyt, ko. ainetta vakinaisesti opettava kokelas huolehti tunnin pidosta. Niin ikään kehoitettiin kuuntelemaan vakinaisen opettajan tunteja.⁹⁴ Vielä oli käytössä sellainenkin menetelmä, että jotkut kokelaat joutuivat kuuntelemaan jatkuvasti opetusvuoron ajan toveriaan jossakin aineessa sekä pitämään sen lisäksi kolme tai neljä harjoitustuntia a.o. aineessa. Tämä korvasi aineen opetusvuoron.⁹⁵

Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakunta valitti v. 1892, että kokelaat saivat aivan liian vähän kuunnella opetusta harjoituskoulussa, mikä koitui vahingoksi heidän opettajakoulutukselleen. Tämän asian tilan korjaamiseksi toivottiin harjoituskouluun saatavan toinen vakinaisen opettaja. Kokelasmäärän 1890-luvun lopulla voimakkaasti

kasvaessa voitiin kokelaita kuitenkin ryhtyä velvoittamaan opetuksen kuunteluun harjoituskoulussa. Ensi kerran tämä tapahtui v. 1898, jolloin seminaarin opettajakunta antoi harjoituskoulunopettajan tehtäväksi suunnitella kokelaiden opetus- ja kuunteluvelvollisuuden koko lukuvuodeksi. Mitään kiinteää tuntimäärää ei tässä suhteessa kuitenkaan päätetty noudattaa. Vielä samana vuonna opettajakunta päätti, että kunkin kuuntelijan oli merkittävä nimensä luokan päiväkirjan ”huomautuksia”-sarakkeeseen.⁹⁶

Ensimmäisen kerran keskusteltiin Sortavalan seminaarissa virallisesti opettajakokelaiden kuunteluvelvollisuudesta v. 1900. Tehdyn päätöksen nojalla piti jokaisen kokelaan kuunnella opetusta harjoituskoulussa kolme tuntia viikossa, joista ainakin yhden tuli olla harjoituskoulunopettajan pitämä. Jos joku innostui kuuntelemaan yli kolme tuntia viikossa, tätä ”ylikuuntelua” ei laskettu asianomaiselle hyväksi muilla viikoilla. Samassa yhteydessä opettajakunta päätti lisäksi, ettei oppitunnilta saanut poistua ennen tunnin päättymistä, elleivät hiljaiset harjoitukset luokalla alkaneet.⁹⁷

Aikaisemminkin olivat Sortavalan seminaarin kokelaat kuunnelleet opetusta harjoituskoulussa. Jo v. 1883—84 kokelaat seurasivat Olga Carlstedtin ja Pietikäisen pitämiä näytetunteja. Samoin he kuuntelivat Pietikäisen antamia näytteitä yhdistetyn luokan opetuksesta. Syksyllä 1894 ylitarkastaja Floman esitti opettajakunnalle sellaisen toivomuksen, että myös naiskokelaat pääsisivät seuraamaan poikaharjoituskoulun yhdistetyn luokan toimintaa, mihin opettajakunta suostui.⁹⁸ Näin oli nais- ja miesosaston välinen aita kaatunut Sortavalassa joitakin kuukausia aikaisemmin kuin Jyväskylässä.

Seminaarikomitean mietintö (1895) korosti kokelaiden kuuntelu-toiminnan merkitystä. Kehr piti sitä erittäin tärkeänä. Maamme normaalilyseoissa ja Helsingin Suomalaisessa Jatko-opistossa opiskelijat, auskultantit, joutuivat kuuntelemaan lukuvuoden kuluessa varsin suuren tuntimäärän. Käsittelemiemme muiden maiden kansakoulunopettajien käytännöllinen valmentautuminen perustui opetuksen kuunteluun vähintään yhtä paljon kuin omakohtaiseen harjoitteluun.⁹⁹

Kaikissa maamme opettajainvalmistuslaitoksissa opettajakokelaat joutuivat seuraamaan erilaisia harjoitus- ja näytetunteja. Kaikkein tiukinta kuunteluohjelmaa lienee noudatettu Jyväskylän seminaarissa, vaikka kiinteitä tuntimääriä alettiinkin soveltaa käytäntöön vasta 1890-luvun puolivälissä. Aivan vuosisadan lopulla tai sen taitteessa laadittiin kaikissa valmistuslaitoksissa suunnitelmat opetuksen kuuntelun vakiinnuttamiseksi. Näyttää siltä, että suomenkielisissä semi-

naareissa kokelaat joutuivat kuuntelemaan harjoituskoulun opetusta jonkin verran enemmän kuin ruotsinkielisissä. Tämä on ymmärrettävissä siltä pohjalta, että opiskelijamäärät olivat edellämainituissa oppilaitoksissa yleensä suuremmat.

Arvioitaessa opetuksen kuuntelun merkitystä varsinaisen opettajakoulutuksen kannalta näyttää ilmeiseltä, että sillä on ollut varsin suuri merkitys, vaikka eräät haastattelutiedot vuosisadan lopulta viittasivatkin siihen suuntaan, ettei säädettyjä kuuntelutuntimääriä todellisuudessa noudatettu.¹⁰⁰

9. Keskustelut opetusharjoittelun kehittämiseksi

Periaatteellisesti kaikkein laajimmat ja syvällisimmät keskustelut käytännöllisen opettajakoulutuksen tehostamiseksi ja kehittämiseksi käytiin Jyväskylän seminaarin opettajakokouksissa. Osa niistä on jo tullut kuvatuksikin. Uudistusehdotusten väsymättömänä tekijänä ja uudistusten punnereena ajajana on Länkelä erityisesti mainittava.

Alun alkaen oli Länkelän käsitys se, etteivät seminaarin opettajat saisi puuttua harjoituskoulun asioihin, vaan että etupäässä harjoituskoulunopettajat huolehtisivat opetusharjoittelun ohjauksesta.¹⁰¹ Vuonna 1869 Länkelän käsitys opetusharjoittelusta poikkesi opettajakunnan yleisestä mielipiteestä, koska hänen mielestään jokaista kokelaan pitämää oppituntia tuli valvoa ja jokaisesta pidetystä tunnista tuli antaa arvostelu. Yksin kokelasta ei saanut milloinkaan päästää opettamaan.¹⁰² Lähinnä Länkelän ansiosta pyrittiinkin harjoituskouluun saamaan lisäopettajia.¹⁰³

Keskusteltaessa yllämainitusta Jyväskylän seminaarissa v. 1871 Länkelä oli jälleen laatinut suunnitelman opettajakoulutuksen kehittämiseksi. Seminaarin varsinaisen oppiaika oli sen mukaan muutettava neljäksi vuodeksi ja opetusharjoittelu järjestettävä sellaiseksi kuin se oli Künsnachten seminaarissa. Siellä nimittäin III luokan oppilaat kävivät vuorotellen pienin ryhmin kuuntelemassa opetusta IV luokan oppilaiden ollessa harjoituskoulussa kaksittain tai kolmisin viikon ajan vuorollaan opetusta antamassa.¹⁰⁴ Opetusharjoittelun kehityksen kannalta mainittu suunnitelma olisi toteutuneena saattanut olla taka-askel, vaikkakin opettajakokelaiden tiedollinen sivistys olisi kohonnut ja varmistunut. Wallinin ehdotus yllämainitun torjumiseksi lienee ollut parempi. Hän vaati näet naisopiskelijoille pakollista ulkoilua.¹⁰⁵

Seuraavana vuonna 1872 Länkelä toisti suunnitelmansa perustellen näkökantansa sillä, että kokelailta silloisissa olosuhteissa puuttui järjestelmällinen opetusharjoittelun ohjaus. Hän muistutti jälleen uusista harjoituskoulunopettajista.¹⁰⁶ Länkelän uudistusyritykset kilpistyivät kuitenkin Leinbergin ja Järvisen vastustavaan kielteiseen kantaan. Leinberg oli näet tarkastusmatkoillaan maakunnassa todennut, että seminaarin käyneet opettajat osasivat taitavasti hoitaa koulujaan silloisen koulutuksen turvin. Myös Järvinen oli oleviin olosuhteisiin erittäin tyytyväinen. Ja niinpä ne jäivät ennalleen pariaksi vuosikymmeneksi.

Kouluhallitus antoi v. 1891 sysäyksen uudistusehdotuksille. Se nimittäin lähetti seminaareihin kiertokirjeen, jossa tiedusteltiin, mitä muutoksia seminaarien opettajakunnat halusivat tehdä vuoden 1866 asetukseen. Länkelä perusteli kahdenkymmenen vuoden takaisia mielipiteitään ehdottaen nyt vakinaisia opettajia kaikille harjoituskoulu- luokille. Asiasta äänestettiin ja Länkelän ehdotus hyväksyttiin. Opettajakunta oli sitä mieltä, että opettajavoimien lisääntyttä kokelaat saisivat runsaammin kuunnella pätevää opetusta. Suunnitelman mukaan seminaarin opettajat tarkastaisivat kokelaiden ohjelmat, mutta opetuksen valvonta siirtyisi kokonaan harjoituskoulunopettajien huoleksi. Kuitenkin heidän pitäisi toimia lehtorien antamien ohjeiden mukaisesti.¹⁰⁷

Tammisaaren ja Sortavalan seminaarien opettajakunnat eivät ehdottaneet harjoituskouluihin lisäopettajia. Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakunta ehdotti harjoituskouluun kahta lisäopettajaa. Jyväskylässäkin kirjoitettiin pari vastalauseetta liitettäväksi lopulliseen anomukseen. Toisen niistä laati Yrjö-Koskinen, joka ei ollut kokouksissa mukana asiaa käsiteltäessä, toisen seminaarin naisopettajat.

Kummatkin vastalauseet olivat varsin laajat ja yksityiskohtaiset. Yrjö-Koskinen piti tärkeänä sitä seikkaa, että opettajakokelaat saivat suorittaa myös itsenäistä, ilman valvontaa tapahtuvaa opetusharjoittelua. Jos kokelaiden lukumäärä jonakin vuonna oli vähäinen, silloin opetustuntien liiallista kasaantumista voitiin torjua siten, että harjoituskouluun otettiin väliaikaiseksi opettajaksi joku edellisen vuoden opettajakokelaista. Harjoituskoulunopettajien tunneilla kokelaat näkivät normaaliopetusta, lausui Yrjö-Koskinen.¹⁰⁸ Charlotta Lydecken, Charlotta Forsberg ja Maria Åberg korostivat puolestaan sitä, että seminaarinopettajat olivat pätevämpiä kuin harjoituskoulunopettajat ohjaamaan opetusharjoittelua. Lisäksi he huomauttivat, että seminaarinopettajien opetus seminaarin eri luokilla saattaisi käydä liian teo-

reettiseksi, jos heidät vapautettaisiin harjoituskouluopetuksen ohjauksesta.¹⁰⁹

Jyväskylän seminaarin opettajakunnan esitys ei tuottanut hallitusportaisissa toivottua tulosta. Olisivathan valtion menotkin kasvaneet jonkin verran 30 uuden harjoituskoulunopettajanviran perustamisesta; oikeudenmukaisuus olisi näet vaatinut, että samanlaiset uudisvirat olisi pitänyt perustaa muihinkin opettajainvalmistuslaitoksiin. Yhdistettyjen luokkien opettajien lisäksi vuoden 1899 seminaareja koskeva asetus, vuoden 1895 seminaarikomitean mieltä myötäillen, asetti harjoituskoulujen ala-asteelle oman opettajansa, ja yläluokkien opettajat saivat yliopettajan arvonimen. Vastaavasti oli lastentarhanopettajan virka kuitenkin lakkautettu.¹¹⁰ Itse asiassa harjoituskoulujen toiminnalle oli luotu entistä paremmat edellytykset, kun kuuden luokan sijasta harjoituskoulunopettajien hoidettavaksi tuli nyt enintään neljä luokkaa.

Jyväskylän seminaarin opetusharjoittelusta puhuttaessa lienee vielä aiheellista mainita eräästä seikasta. Vuonna 1892 nimittäin opettajakunta keskusteli opettajakokelas-kandidaatti-nimityksestä ja katsoi sen häirinneen seminaarin toimintaa koko sen toiminnan ajan 1860-luvulta lähtien. Kokelaat eivät, opettajakunnan käsityksen mukaan, läheskään aina pitäneet tarpeellisena noudattaa kaikkia annettuja sääntöjä eivätkä ”opinnoita” riittävän ahkerasti. Kokelasluokka- ja kokelas-nimityksen poistaminen käytöstä olisi sen mielestä ollut opettajainvalmistusta edistävä toimenpide. Opettajakokelaasta voitiin asianmukaisesti puhua vasta sen jälkeen, kun koko seminaarin oppikurssi oli suoritettu ja todistus siitä annettu, totesi Jyväskylän seminaarin opettajisto.¹¹¹

Paitsi Jyväskylässä keskusteltiin myös Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaarin opettajakunnassa opetusharjoitteluun liittyvistä periaatekysymyksistä. Vuonna 1889 pohdittiin Uudenkaarlepyyn seminaarissa sellaista mahdollisuutta — oppilaiden vähyydestä johtuen — että seminaariin olisi otettu opiskelijoita vain joka toinen vuosi. Ehdotus raukesi alkuunsa, kun huomattiin harjoituskoulun jäävän opettajitta joka toinen vuosi.¹¹² Periaatteellisesti ei mainitussa esityksessä ollut kuitenkaan mitään uutta. Kolppanan seminaariin esimerkiksi otettiin uusia oppilaita vasta edellisten valmistuttua opettajiksi, siis joka kolmas, myöhemmin joka neljäs vuosi. Sortavalan seminaarissa pidettiin puolestaan haitallisena sitä, että harjoituskoulussa oli liian monta ”määrääjää”. Siellä lienee koettu mainitut hankaluudet, koska silloista olotilaa pidettiin pulmallisena.¹¹³

10. Kokelaiden koulunpidon arviointia

Eräs oleellinen seikka, josta ei voitu antaa niin yksityiskohtaisia ohjeita kuin esim. opetusmenetelmistä, oli kokelaiden harjaannuttaminen tai harjaantuminen kelvollisiksi kurin pitäjiksi ja työrauhan aikaansaajiksi. Samoin kokelaiden oli saatava, varsinkin opettajainvalmistuksen alkuaikoina, tietoa sellaisistakin kouluelämään liittyvistä kysymyksistä, jotka nykyajan opettajalle ja osittain opettajakokelaalle ovat itsestään selviä asioita, kuten eräät koulukäyttäytymiseen liittyvät seikat. Monet alkuvuosien opettajakokelaathan eivät ennen seminaariin tuloaan olleet nähneet minkäänlaista järjestelmällistä koulunpitoa.

Heti 1860-luvulta lähtien luennoi Jyväskylän seminaarin kasvatustieteen opettaja koulunpitoon liittyvistä kysymyksistä. Samanlainen käytäntö voitti alaa myös muissa opettajainvalmistuslaitoksissa. Aivan vuosisadan lopulla kiinnitettiin entistä suurempaa huomiota koulutietoon, minkä opiskelua yleensä suoritettiin joko Lönnbeckin Kansakouluasiain käsikirjan tai sen ruotsinnoksen avulla.

Koulun luku- ja työjärjestystä varten Wallin antoi hyviä ohjeita sekä luennoillaan että oppikirjoissaan. Kaikki kouluaineet olivat hänen mielestään samanarvoisia. Ne tuli jakaa tasaisesti viikon eri päiville. Uskonto sopi parhaiten viikon ensimmäiseksi ja viimeiseksi tunniksi. Vaikeimmat aineet oli aiheellista sijoittaa aamu-, helpoimmat taas iltapäivään. Kirjoittaminen ja piirtäminen kävivät parhaiten päinsä päivän valoisimpana aikana, kun taas voimistelu virkisti parhaiten koulutyön päätyttyä.¹¹⁴ Muitakin samansuuntaisia ohjeita kokelaille annettiin vastaisen varalle, ja ainakin Jyväskylän harjoituskouluissa niitä on selväpiirteisesti noudatettu.¹¹⁵

Monissa koulunpitoa koskeneissa ohjeissa korostettiin koulun päiväkirjan merkitystä. Kouluhallitus tähdensi v. 1882 kouluille lähettämässään kiertokirjeessä, että koulun päiväkirja ja oppilasmatrikkeli oli ehdottomasti pidettävä kunnossa. Päiväkirjaan opettajan tuli heti oppitunnin jälkeen merkitä oppiaine ja ko. tunnilla käsitelty aihe. Poissaolleiden oppilaiden nimet oli kiertokirjeen mukaan niinkään merkittävä päiväkirjaan.¹¹⁶

Jyväskylän harjoituskouluissa huolehdittiin päiväkirjoista ja oppilasmatrikkeleista alusta lähtien, mikä käy ilmi säilyneistä asiakirjoista. Läheskään kaikki päiväkirjat eivät ole säilyneet, mutta niitä on kuitenkin jatkuvasti löydetty seminaarin vanhoista suojista. Sortavalan seminaarin harjoituskoulujen päiväkirjat ovat jääneet luovutetulle

alueelle. Etsiskelyistä huolimatta ei Tammisaaren eikä Uudenkaarlepyyn harjoituskoulujen päiväkirjoja eikä oppilasluetteloita ole löytynyt kuin pari kappaletta. Siitä huolimatta voimme em. näytteiden perusteella katsoa niitä pidetyn ainakin vuosisadan lopulla. Päiväkirjamerkintöjä kokelaat ovat tehneet asiantuntemuksella ja huolella, merkiten myös poissaolleiden oppilaiden nimet poissaolleiden sarakkeeseen.¹¹⁷

Seuraavaksi tarkastellaan asiantuntijoiden mielipiteitä kokelaiden menestymisestä harjoituskoulutyössään. Myöhemmin esitettävät opetustaidon arvosanat luovat lisävalaistusta tähän asiaan. Harjoituskoulunopettajien arvioinnit pohjautuivat lähinnä harjoittelusta saatuun runsaaseen kokemukseen ja olivat sentähden melko luotettavia. Kansakoulujen ylitarkastajat ja vierailevat kuuntelijat ja retkikunnat jouduivat taas useissa tapauksissa näkemään vain koulujen ihanneolosuhteita, jolloin kukin opettajakokelas pyrki mahdollisimman korkeatasoiseen suoritukseen. Seminaarinopettajien kokemus oli näiden keskilähtöinen. Lausuntojen todistusarvo jonkin verran vaihteli sen mukaan, kenelle ne annettiin. Tässä suhteessa lienevät Cygnaeuksenkin senaatile antamat lausunnot koulujen toiminnasta ja tilasta jossain määrin yksipuolisia.

Harjoituskoulunopettajista Oksanen, Maria Erikson, Kunelius, Pietikäinen ja Olga Carlstedt antoivat kansakoulujen ylitarkastajalle eniten tietoja kokelaiden opetustyöstä. Heillä oli annettavana kokelaiden opetuksesta vuoroin hyviä, vuoroin huonoja lausuntoja. Fanny John-Göösien mielestä oli Jyväskylän tyttöharjoituskoulussa lv. 1870—71 ”oikea armovuosi”. Naiskokelaat olivat tosin olleet ystävällisiä ja hyväntahtoisia, mutteivät niin lahjakkaita kuin joinakin aikaisempina vuosina.¹¹⁸ Huolestumisen aihetta olivat naiskokelaat hänen mielestään antaneet lv. 1867—68.¹¹⁹ Maria Erikson kirjoitti Cygnaeukselle v. 1872, että kokelaat olivat tiedoiltaan heikkoja. Vuonna 1873 naiskokelaat onnistuivat hänen mielestään erittäin hyvin opetustyössään heti syksystä lähtien. Seuraavana vuonna oli muutamia kokelaita, jotka eivät pystyneet pitämään luokassa kuria. Vuonna 1876 kulki opetusharjoittelu Eriksonin käsityksen mukaan tavallista normaalia latuaan, ja v. 1877 hän kiitti opettajakokelaita velvollisuudentuntoisiksi naisiksi.¹²⁰

Lastentarhanopettaja Kristina Nappa arvosteli v. 1871 opettajakokelaat niin heikoiksi, etteivät ”hermot tahtoneet kestä”. Kunelius kirjoitti Cygnaeukselle v. 1885, että mieskokelaat olivat ”siivoja ja kelpomielisiä, vaikka huononpuoleisilla kyvyillä varustettuja”.

Seuraavana vuonna hän ilmoitti Cygnaeukselle kokelaiden joukossa olleen muutamia hyvin eteväiä opettajia.¹²¹

Kuuluisan lakon (1883) alkamisaamuna eräs kokelas oli käynyt Oksaselle ilmoittamassa, että harjoituskoulussa alkoi lupa. Koululle mentyään hän havaitsikin ilmoituksen tulleen kokelailta eikä seminaarin johtajalta. Oksanen oli kuitenkin pitänyt rukoukset poikaharjoituskoulussa ja odottanut kokelaita tunteja hoitamaan, mutta heitä ei tullut — viikkoon.¹²² Näin kokelaat myös laiminlöivät opetusvelvollisuuttaan.

Pietikäinen oli tyytyväinen Sortavalan seminaarin ensimmäisiin mieskokelaihin lv. 1883—84. Sen sijaan seuraavan vuoden kokelasluokka oli hänen mielestään heikoktasoinen. Myös lv. 1886—87 Sortavalan mieskokelaat olivat tasoltaan heikkoja. Heidän joukossaan oli kolme sellaista miestä, joille ei Pietikäisen mielestä olisi pitänyt ollenkaan antaa päästötodistusta.¹²³ Sortavalan naiskokelaista Olga Carlstedt antoi hyviä lausuntoja: ”Kokelaat olivat ahkeria, tunnollisia ja kilttejä.”

Seminaarinjohtajien lausunnot ja opettajakuntien lausunnot koskivat joskus myös opettajakokelaiden harjoituskoulutyöskentelyn tehoa ja tasoa. Leinberg oli v. 1871 tyytyväinen opettajakokelaiden käytännölliseen opettajasivistykseen, vaikka hän Cygnaeukselle kirjoittamassaan kirjeessä ei sanonutkaan kaikkien seminaarinopettajien olleen samaa mieltä.¹²⁴ Luultavasti hän tarkoitti ennen kaikkea Länkelää. Vuonna 1892 Jyväskylän seminaarin opettajat halusivat jotakin muutosta opetusharjoitteluun, koska silloinen koulutus sai aikaan ”enemmän tai vähemmän hyvää konemaista taitoa”.¹²⁵ Sortavalan seminaarin opettajakunta joutui käsittelemään muutamia kokelaiden käyttäytymiseen liittyviä seikkoja, jotka olivat nimenomaan häirinneet harjoituskoulun opetusta.¹²⁶ Tammisaaren seminaarin johtajaksi valittu Sundwall piti Tammisaaren seminaarin kokelaita paljon parempina kuin Uudenkaarlepyyn seminaarin neljäsluokkalaisia. Uudenkaarlepyyn seminaarin lehtori Hagfors lausui, että heikon kokelaan tunti ”jätti yhtä ja toista toivomisen varaa”, mutta että opetusharjoittelu pääpiirteiltään oli kuitenkin täyttänyt sille asetetun tehtävän.¹²⁷

Käydessään ylitarkastajana seminaareissa Cygnaeus tutki tarkoin opettajakokelaiden työskentelyä harjoituskoulussa. Tammisaaren opettajakokelaiden toiminnasta hän antoi erityisen kiitosmaininnan. Jyväskylän opettajakokelaita hän kiitti keväällä 1872, koska nämä olivat tehneet työtä tunnontarkasti ja osoittaneet olevansa ”särdeles

framstående”. Vaikka koklaat civät joka vuosi olleetkaan yhtä oivalisia, he kuitenkin olivat tulevaisuudessa täyttävät opettajalle asetetut vaatimukset, ”jos lämmintä harrastusta opettajan kutsumukseen oli olemassa”, lausui Cygnaeus.¹²⁸

Ylitarkastaja Floman oli niin ikään saanut hyvän käsityksen kokelaiden harjoituskoulutyöstä ollessaan tarkastamassa Tammisaaren seminaaria vuosina 1895 ja 1897.¹²⁹ Vuonna 1896 hän oli tyytyväinen Jyväskylän opettajakokelaiden työskentelyyn harjoituskoulussa.¹³⁰ Sortavalan harjoituskoulujen opetuksesta Floman ei antanut yhtä varauksetonta tunnustusta, vaikka olikin ollut ”hauska kuunnella muutamien opetusta”.¹³¹

Seuraavan ylitarkastajan, Cygnaeuksen vävyn G. F. Lönnbeckin, lausunnot eivät olleet enää yhtä positiivisia kuin hänen edeltäjiensä. Tammisaaren seminaarissa hän tosin oli saanut v. 1899 hyvän vaikutelman kokelaiden opetustyöstä, mutta seuraavana vuonna hän arvosteli Jyväskylän seminaaria varsin suurin sanoin: seminaarissa ilmeni ”vanhuutta ja slentriaanisuuutta”.¹³²

Tanskalainen kouluretkikunta kiinnitti myös huomiota kokelaiden opetusharjoitteluun v. 1893 Jyväskylän ja Tammisaaren seminaareissa. Retkikunnan jäsenet ihmettelivät kokelaiden taitavuutta siihen nähden, että he olivat harjoitelleet vasta kolmisen viikkoa. Opetettavan aineen käsittely ja kurinpito olivat heidän mielestään varmaotteisia. Kun he pohtivat, mistä syystä opetustaito oli niin korkeatasoista, päätyivät he siihen tulokseen, että III luokan lopulla suoritettu tutkinto, kokelas-nimitys, alituinen opettajien ja opiskelutovereiden antama kritiikki, erilaiset harjoitus- ja näytetunnit sekä opetusharjoittelun suuri merkitys tulevaisuudelle olivat omiaan kannustamaan opiskelijoita. Kaikkein voimakkaimpana innostuksen ja työhalun pontimena he kuitenkin pitivät sitä seikkaa, että opiskelijat taajusivat kansakoululaitoksessa piilevän suomalaisen nationaliteetin parhaan tuen, sen tulevaisuuden.¹³³ Itse asiassa retkikunnan jäsenet eivät nähneet niinkään arkipäivän aherrusta kuin sen, mihin pystytään kun oikein yritetään.

Arvioinnit kokelaiden opetustyöstä harjoituskoulussa jäisivät jossain määrin puutteellisiksi, ellei otettaisi huomioon myös kokelaiden ja harjoituskoulun oppilaiden omia mielipiteitä. Näitä koskevia tietoja on painetussa sanassa perin niukasti, mutta haastattelujen pohjalta voidaan todeta, että toiset koklaat ovat olleet erityisen miellyttäviä harjoituskoulutyöhön toisten taas suhtautuessa siihen välinpitämättömämmin.¹³⁴ Eniten pulmia ovat aiheuttaneet katekismuksen

opetus sekä kurinpito.¹³⁵ Tarkoin eriteltyjä mielipiteitä on ollut suhteellisen vaikea saada, koska haastatellut henkilöt ovat olleet poikkeuksellisen iäkkäitä. Harjoituskoulu ja muu myöhempi koulutyö ovat jossain määrin sekaantuneet heidän muistissaan.

Haastatellut harjoituskoulun oppilaat mainitsivat, että toisten kokenneiden tunneilla oli erittäin hauska olla ja että sellaisilla tunneilla ei yleensä ollut kurinpitovaikeuksia. Mutta sitten oli sellaisiakin opettajia, jotka joutuivat koko tunnin ajan puuttumaan kuriasioihin opetuksen — mielenkiinnottoman opetuksen — mennessä ”ohi korvien”.¹³⁶

IX Naiskokelaiden erityisharjoittelu

1. Lastentarhatoimintaa

Lastentarhaan liittyvä opetusharjoittelu oli periaatteessa samantyyppistä kuin opetusharjoittelu kansakoulun ala-asteella. Olihan lastentarha vuoteen 1895 saakka luonteeltaan enemmän kansa- kuin esi-koulu.¹

Vaikka Jyväskylän seminaarin lastentarha aloitti toimintansa niinkin varhain kuin v. 1863, se ei kuitenkaan ollut maamme ensimmäinen lastentarha. Cygnaeuksen myötävaikutuksella perustettiin jo v. 1861 lastentarha Tammisaareen. Seuraavana vuonna perustettiin lastentarha Porvooseen, ja Helsinki sekä Sortavala saivat ko. oppilaitoksen kaupunkeihinsa samana vuonna kuin Jyväskylään.²

Lastentarhan työn suunnittelu vaati Jyväskylässä Kristina Napalta, seminaarin lastentarhan pitkäaikaiselta opettajalta, paljon työtä ja ponnistusta. Cygnaeukselle kirjoittamassaan kirjeessä hän ei vielä heinäkuussa 1863 tiennyt, mitä oikeastaan olisi pitänyt tehdä. Erikoinen näytti häntä huolestuttavan se, ettei Suomessa ollut olemassa lastentarhan opetusvälineistöä. Myös suomenkielinen leikkilaulukirja olisi ollut välttämätön, muttei Kristina Nappa itsekään katsonut pystyvänsä suomentamaan saksalaisia lauluja. Lastentarhan toiminta joka tapauksessa alkoi samana syksynä kuin seminaarinkin, tosin puutteellisissa olosuhteissa, ja ensimmäisinä sinne ilmoitautui kolme Cygnaeuksen lasta.³

Jyväskylän seminaarin lastentarhassa, mikä koko toimintansa ajan sijaitsi naisosaston tai paremminkin tyttöharjoituskoulun yhteydessä, oli vuoteen 1875 saakka kaksi luokkaa lukuvuotta 1865—66 lukuunottamatta, jolloin lastentarhassa oli kolme luokkaa. Leinbergin ehdotuksesta, minkä Cygnaeuskin näyttää hyväksyneen, lastentarha muodostettiin vuodesta 1875 lähtien yksiluokkaiseksi. Sen oppilas-

määrä oli 1870-luvulla noin 30, seuraavalla vuosikymmenellä vähän enemmän ja vuoden 1895 jälkeen vain noin 20 oppilasta vuosittain.⁴

Jyväskylän lastentarhan yhä pienetessä Sortavalan lastentarha laajeni. Vuonna 1886 se muutettiin kaksiluokkaisesta kolmiluokkaiseksi, jolloin sen III luokka vastasi tavallaan harjoituskoulun I luokkaa. Vuonna 1896 Floman määräsi kuitenkin III luokan lakkautettavaksi, koska se oli perustettu asetuksen vastaisesti.⁵

Tammisaaren lastentarha pysyi koko toimintansa ajan yksiluokkaiseksi oppilasmäärän ollessa 24, joista puolet oli tyttöjä, puolet poikia. Seminaarien lastentarhoista lyhytikäisimmäksi jäi Tammisaaren lastentarha, sillä se perustettiin vasta vuonna 1887. Seminaarin opettajakunta oli aikaisemmin suhtautunut penseästi lastentarha-aatteeseen.⁶ Uudenkaarlepyyn miesseminaariin ei lastentarhaa lainkaan sijoitettu, mutta sen sijaan perustettiin kaksiluokkainen pientenlastenkoulu, jonka oppilasmäärä pysytteli vuosittain 30—40 välillä.⁷

Opetusharjoittelu lastentarhassa erosi varsinaisesta harjoituskouluharjoittelusta siinä suhteessa, että lastentarhanopettaja itse piti luokkien tunteista suuremman osan kuin harjoituskoulujen opettajat kouluissaan. Jyväskylän lastentarhassa esim. Kristina Nappa piti lv. 1870—71 itse kaikki tunnit leikki- ja havainto-opetustunteja lukuunottamatta. Seuraavana lukuvuotena kokelaat kuitenkin opettivat siellä viittä ainetta. Tammisaaren lastentarhassa kokelaat saivat 1890-luvulla ohjata vuorollaan lastentarhan työtä yhden päivän ajan.⁸

2. Harjoittelu lastenseimissä ja harjoituskoulujen oppilasasuntoloissa

Lastenseimi perustettiin kaikkiin naisopettajia valmistaviin seminaareihin, Jyväskylän seminaarin naisosaston yhteyteen syksyllä 1866, Tammisaaren seminaariin v. 1874 ja Sortavalan seminaarin naisosastoon v. 1883.⁹ Leinbergin suunnitelma sisälsi myös lastenseimeä ja oppilasasuntolaa koskevan momentin, jossa korostettiin naisen osuutta nimenomaan pienten lasten kasvattajana.

Lastenseimeen ja harjoituskoulun internaattiin tuli asetuksen mukaan ottaa köyhiä ja turvattomia lapsia, lastenseimeen enintään kuusi, oppilasasuntolaan enintään kymmenen lasta.¹⁰ Näitäkään määriä, vaikka niitä asetuksen syntyhetkellä pidettiin pieninä, eivät ao. laitokset joutuneet vastaanottamaan. Jyväskylän lastenseimessä ja oppi-

lasasuntolassa, jotka sijaitsivat viereisissä huoneissa, oli yleensä 10—11 lasta, joista n. puolet seimessä. Lv. 1871—72 oli nuorin tyttö toisella ikävuodellaan, vanhin lapsista jo 15 vuotta vanha. Vanhimmat seitsemän tyttöä kävivät tuolloin harjoituskoulua tai lastentarhaa tehden iltapäivisin sisäoppilaitoksen taloustöitä. Vuosisadan viimeisellä kymmenluvulla lasten lukumäärä sisäoppilaitoksessa kuitenkin väheni kuuteen.¹¹

Tammisaaren seminaarin lastenseimessä kasvatettiin aikanaan kaikkiaan yhdeksän lasta, joista yksi myöhemmin valmistui kansakoulunopettajaksi, yksi pientenlastenopettajaksi.¹² Vaikka ao. seimessä kasvatettiin varttuneitakin tyttöjä, ei sitä kuitenkaan sanottu oppilasasuntolaksi.¹³

Sortavalan tyttöharjoituskoulua varten lahjoittaja H. Hallonblad perusti v. 1884 oppilasasuntolan, johon voitiin sijoittaa kymmenen oppilasta.¹⁴ Sortavalan lastenseimessä, johon em. internaatti sulautui, oli vv. 1885—89 kaikkiaan 11 ”hoidokkia”. Monet lapsista pysyivät siellä niin kauan, että ehtivät käydä lastentarhan ja harjoituskoulun. Jotkut heistä kävivät vielä kansa- tai kiertokoulunopettajaseminaarin.¹⁵

Asetuksen mukaisesti tuli lastenseimessä olla harjoittelemassa neljä kokelasta kerrallaan. Lisäksi asetus velvotti ottamaan lastenseimeen vakinaisen ”lastenkatsojan”.¹⁶ Sortavalan ja Jyväskylän sisäoppilaitoksessa olikin neljä naiskokelasta vuorollaan samanaikaisesti koko sen toiminta-ajan. Sen sijaan Tammisaaren lastenseimessä oli kerrallaan tavallisesti vain kaksi naisopiskelijaa, mutta hoidettavien lasten lukumääräkin oli siellä pienempi kuin em. laitoksissa. Opetustai pikemminkin harjoitteluvuorot määräytyivät opettajakokelaiden kulloisenkin lukumäärän perusteella. Jos heitä oli jonakin vuonna niukasti, harjoitteluvuorot olivat pitkät ja päinvastoin. Mutta ainakin Jyväskylän ja Tammisaaren seminaareissa ja todennäköisesti myös Sortavalassa kaikki naiskokelaat joutuivat harjoittelemaan lastenhoitoa (barnavård) em. sisäoppilaitoksissa. Jyväskylässä oli lv. 1874—75 neljä vuoroa, lv. 1884—85 kuusi vuoroa ja lv. 1890—91 seitsemän vuoroa naisopiskelijamäärän vastaavina vuosina ollessa 16, 24 ja 29. Tammisaaren seminaarissa oli lv. 1891—92 yhdeksän vuoroa, lv. 1892—93 kahdeksan ja lvv. 1893—95 kumpanakin viisi vuoroa. Vastaavat kokelasmäärät olivat tuolloin 18, 20, 14 ja 11. Sortavalassa oli vuosittain keskimäärin viisi harjoitteluvuoroa.¹⁷ Sisäoppilaitoksessa ollessaan kokelaat olivat siellä niin kiinteästi mukana, että he asuivatkin harjoitteluvuoron ajan siellä.¹⁸

Seminaarin johtajattaret toimivat lastenseimen ja oppilasasuntolan ylimpinä valvojina.

Lastenseimen ja oppilasasuntolan toiminta perustui Cygnaeuksen niille laatimaan ohjesääntöön.¹⁹ Koska siitä kävi ilmi, millaista hänen tarkoittamansa ”luonnonmukainen lastenhoito” oli, esitetään seuraavaksi muutamia ohjesäännön pääkohtia.

Naiskokelaiden piti ohjesäännön mukaan olla lasten kanssa niin paljon kuin mahdollista. Aamulla ylösnostessaan lapset eivät saaneet vetelehtiä vuoteessaan, vaan heidän oli heti herättyään pukeuduttava. Terve lapsi ei myöskään saanut päiväsaikaan istua, maata eikä leikkiä sängyssä. Kokelaiden oli huolehdittava siitä, että lapset mahdollisimman paljon auttoivat itse itseään ja toinen toistaan. Jokaisen lapsen tuli olla puhdas, ja vähintään kerran viikossa tuli pienet lapset kylvettä. Sunnuntaisin ja torstaisin lasten oli saatava puhtaat vaatteet. Kerran viikossa vaihdettiin pyyheliinat ja tyynynpäälliset, joka toinen viikko lakanat. Kerran kuukaudessa puhdistettiin sängyt ja pölytettiin sänkyvaatteet. Myös lasten käytössä olleiden kaappien ja laatikoiden tuli aina olla puhtaina.

Cygnaeuksen laatimien ohjeiden mukaan lapset eivät saaneet koskaan olla toimettomina, vaan kokelaiden tehtävänä oli innostaa näitä leikkiin siinäkin tapauksessa, etteivät itse ehtineet ottaa siihen osaa. Mitä enemmän ohjaus tapahtui lasten huomaamatta, sitä parempaa se oli, huomautti ohjesäännön laatija.

Lasten tuli sisäoppilaitoksessa totella kokelaiden käskyjä ja määräyksiä, jotka kuitenkin tuli antaa harkiten, selitti Cygnaeus. Missään tapauksessa lasta ei saanut narrata, eikä vähäistäkään lasten taholla ilmennyttä epärehellisyyttä saanut jättää huomaamatta. Kokelaiden täytyi tarkasti valvoa puhettaan, etteivät lapset olisi oppineet sopimatonta kielenkäyttöä, esim. Jumalan nimen turhaan lausumista. He voivat näyttää lapsille hyvää esimerkkiä myös ruokapöytään kii-rehtimisessä. Joka päivä lasten tuli olla määrätty aika ulkona. Leikkikaluilla leikittäessä uutta lelua ei saanut ottaa käsiinsä ennen kuin edellinen oli pantu omalle paikalleen.

Pienten lasten oli illalla nukkumaan mennessään luettava iltarukous, aamulla taas aamurukous, polvillaan sängyssä. Kokelaiden tuli tuolloin olla heidän vierellään, ettei mikään sivuseikka päässyt häiritsemään lasten tarkkaavaisuutta. Jos lapsi oli päivällä rikkonut annettuja ohjeita ja määräyksiä, tuli kokelaan ystävällisellä tavalla — Cygnaeuksen reglementtien mukaan — saada hänet näkemään ja tajuaamaan tekemänsä virhe ennen iltarukouksen lukemista.

3. Harjoittelukertomukset

Ainakin Jyväskylän ja Tammisaaren seminaareissa naiskokelaat kirjoittivat harjoitteluvuoronsa päätyttyä kertomuksen toiminnastaan sisäoppilaitoksessa. Tammisaarella laadittuja selostuksia ei ole kuitenkaan toistaiseksi löydetty, ja Sortavalassa kenties kirjoitetut ovat jääneet luovutetulle alueelle.

Jyväskylän naiskokelaiden laatimien selostusten perusteella saa selvän käsityksen siitä, mihin seikkoihin harjoittelussa kiinnitettiin huomiota. Kaikissa kertomuksissa oli ensinnäkin eräänlainen johdanto eli alkulause ja lopussa yleensä loppulauseeksi katsottava loppuponsi, joka useissa kertomuksissa oli fröbeliläisen hengen eli kasvatusromantiikan kyllästämä. Toisaalta loppulauseissa myös todisteltiin, miten huonosti asianomaiset olivat omasta mielestään pystyneet selviämään kasvattajan tehtävästä. Joskus niissä mainittiin myös siitä, että juuri kun oli päästy syventymään laitosharjoitteluun, se oli samalla päätymässä. Useissa kertomuksissa toivotettiin vielä menestystä asianomaiselle sisäoppilaitokselle.²⁰ Muutamia kertomuksia, kolmelta eri vuosikymmeneltä, yksityiskohtaisesti analysoitaessa syntyi niiden ilmaisuista viisi pääryhmää, nimittäin lasten fyysiset ominaisuudet, psyykkiset piirteet, lähinnä luonteen ja lahjakkuuden selvittelyä, lasten käyttäytymistä kuvaavat seikat, kokelaiden käyttämien kasvatustoimenpiteiden ryhmä sekä lopuksi muut ilmaisut, jotka eivät sopineet mihinkään edellämainituista. Viimeksimainittuun ryhmään kuuluivat myös suppeat tiedot lasten entisistä kasvatusoloista. Tulokset käyvät ilmi taulukosta 11.

Taulukko 11. Jyväskylän seminaarin naiskokelaiden sisäoppilaitoksesta laatimien harjoittelukertomusten sisältöä

		ilmaisu- kokonais- määrä	fyysiset piirteet (%)	psykkiset piirteet (%)	käyttä- tyminen (%)	kasvatus- toimen- piteet (%)	muut (%)
1874—75	1.	88	3	30	36	20	10
	2.	63	9	30	32	16	12
1884—85	1.	82	5	43	16	17	19
	2.	111	5	37	29	11	19
1890—91	1.	87	2	51	29	7	11
	2.	84	5	38	30	14	12

21

Tulokset osoittavat, että vuosikymmenestä toiseen samat asiat py-syvät kertomuksissa suhteellisesti yhtä runsaslukuisina. Eniten on

kertomuksissa käsitelty lasten psyykeen kuuluvia asioita, vähiten fyysisiä ominaisuuksia. Toiseksi eniten on huomiota kiinnitetty lasten käyttäytymispiirteisiin, kun taas kasvatustoimenpiteistä on puhuttu suhteellisen vähän.²² Tammisaaren harjoittelukertomusten sijasta on tätä tutkimusta varten ollut käytettävissä pari lyhyttä harjoittelukertomusten jäljennöstä. Niiden sisältö on samankaltaista kuin Jyväskylän seminaarin naiskokelaiden laatimien kertomusten.²⁴

Harjoitteluselostusten suuresta joukosta on ollut vaikea valita yhtä näytteeksi. Seuraava kertomus onkin siitä syystä valittu arpomalla:²⁴

”Oloni Jyväskylän seminaarin lasten seimessä Lokakuun 3ta p. Marraskuun 16ta p. v. 1881.

Tosiaankin jaloin taideteos, jonka ihminen voi aikaan saada on luonnollisesti kasvatettu ihminen, joka ei ainoastansa kuin kaunis kuvapatsas tai jalo henkilö ruoelmassa, vaan niinkuin todellinen, elävä persona lähtee käsistämme. — Mutta niinkuin kaikki taide edellyttää erityistä luonnon lahjaa, samoin kasvatustaidekin. Jos sen on tuleminen tiedossa olevaksi varmaksi taitamiseksi, niin pitää kasvattajalle, siis myös opettajaksi aikovalle annettaman tilaisuutta käytännölliseen harjoitukseen; opetus on joskopa vaan muudan osa kasvatuksesta, kuitenkin juuri sen ylevin puoli ja kaipaa semmoisenansa ylintä taitoa käytännössä. Onpa siis verkeäksi ilmiöksi katsottava, kun opettaja sivistyksessä annetaan käytännöllisenkin kykeyttämisen esiin tulla. — Tätä käytännöllistä kykeyttämistä olen saanut nauttia, vaikka ajan lyhyiden tähden hyvin vähän, tässä laitoksessa, joka on koti turvattomille lapsille. Ohjeena olen käyttänyt seminaarin johtajattaren neuvot, sekä kasvatuksen kolme välikappaletta: hoito, kuri ja opetus.

Hoidossa on noudatettu seuraavaa järjestystä: Lapset olen herättänyt kl. 6si e.p.p., sitte pesyt ja kammut heitä, sekä auttanut vaatetettaessa. Sen jälkeen saavat he maitoa ja leipää syödäkseen, klo 8—9 välillä suurusta kll 1si päivällistä ja kll 5si illasta. kl. 6—7 välillä menevät lapset nukkumaan sitä ennen olen heitä pessyt. Loma-aikoina on työssäni ollut, katsoa etteivät lapset joutilaina olisi, vaan aina jossain toimessa. Leikkimässä joko lasten tarhan leikkiä, eli omilla leikkikaluillaan. Käsitöinä on heillä ollut nauhan kutominen ja sukkanauhan neulominen, sekä mattojen pujottelemine. Usein on laulu ollut yhteisenä työnämme, koska heillä on halua ja osaksi taipumustakin siihen niin ovat he helposti oppineet useita lauluja. Onpa toisinaan ollut havantoa ja laskentoa helmitaululla, ja sanaerittelyä, jonka ohessa eräitä Raamatun lauseita on heille opetettu. Ulkona ovat lapset saaneet oleskella ilman soveliaisuuden mukaan joka päivä.

Ruumiillista rangaistusta en ole tarvinnut käyttää. Terveys on ollut hyvä toisilla, vaan Emilillä on yskää, ehkä rintatauti alulla, sentähde on hänelle annettu rohtoja.”

Seuraavaksi on kuvattu lapset, minkä jälkeen kertomus jatkuu:

”Nämä arvosteluni voivat olla vääriäkin, mutta niin olen minä tällä vähällä ajalla tullut huomaamaan. Uusia lahjoja tulee kasvatuksen heissä kehitellä ja kuolettaa pahoja taipumuksia. Mitä olen heihin vaikuttanut, sitä en voi sanoa. Rauhallisella ja tyytyväisellä mielellä jätän tämän toimeni kumppanilleni, koska olen koettanut velvollisuuteni täyttää parhaan ymmärrykseni mukaan.

Toivoni on, että Jumala, joka on orpojenkin isä johdattaisi nämäkin pienokaiset totiseen itsensä tuntemiseen että he käsittäisivät totuuden tien ja vihdoin saisivat iloita ijäisissä rauhannajoissa!

Jyväskylässä Marraskuun 16 päivä v. 1881

Susanna Margareta Hannuksela”

4. Lastenseimen ja oppilasasuntolan lakkauttaminen

Edellisen kappaleen lopussa oleva sitaatti kuvaa erittäin hyvin vallinneita olosuhteita. Samoin se on edustava näyte harjoittelukertomuksista yleensä. Edelleen se antaa elävän ja sattuväsävyisen kuvan lastenseimiharjoittelusta, tuosta opettajainvalmistuksemme lajista, joka oli katoava ennen vuosisadan taitetta.

Koko viime vuosisadan ajan lastenseimi oli monien huomattavien henkilöiden silmätikkuna, ja vain Cygnaeuksen arvovallan turvin se kykeni jatkamaan toimintaansa. Vuoden kuluttua hänen kuolemaansa senaatti päätti kirkollisasiaintoimikunnan puheenjohtajan esityksestä, ettei lastenseimiin enää saanut ottaa uusia kasvatteja, mikä päätös jo enteili niiden tulevaa kohtaloa. Antaessaan lausuntoja vuoden 1866 seminaariasetuksista Jyväskylän, Tammisaaren ja Sortavalan opettajakunnat olivat lastenseimen lakkauttamisen kannalla, eivätkä seminaarien johtajattarien lausunnot, jotka puolsivat lastenseimiä ja vastustivat lakkauttamisehdotuksia, saaneet mitään konkreettista aikaan.²⁵ Edelleen vuoden 1895 seminaarikomitea ehdotti, että lastenseimi ja oppilasasuntola lakkautettaisiin. Seminaarien johtajat ja opettajakunnat esittivät v. 1895 samansuuntaisia käsityksiä.²⁶ Kun lopullinen lakkauttamispäätös syntyi, ei se ollut mikään yksinomaan ulkoapäin tullut pakote, vaan seminaarit itse olivat valmiit luopumaan mainituista laitoksista milloin tahansa.

Elokuun 8. päivänä 1895 päivätty kirkollisasiaintoimikunnan kirje lopullisesti lakkautti seminaarien harjoituskoulujen oppilasasuntolat, sillä lastenseimiähän ne eivät enää tuolloin luonteeltaan olleet kasvattien vartuttua ainakin kouluikään. Annetun määräyksen mukaisesti ne oli suljettava niin pian kuin mahdollista ja viimeistään nuorimpien lasten täyttäessä 16 vuotta.²⁷ Seminaarit eivät kuitenkaan malttaneet enää odottaa, vaan samana vuonna oppilasasuntoloiden lapset sijoitettiin yksityisiin koteihin. Tammisaaren seminaarin johtajatar Hedvig Sohlberg otti siellä olleet lapset kasvatettavakseen. Valtio luonnollisestikin maksoi hoitopalkkion yksityisille huoltajille.²⁸

Cygnaeus oli puolustanut loppuun asti aatteidensa omaperäisimpiä kohtia, jollainen lastenseimi muun muassa oli. Örebron kansakoulu-kokouksessa v. 1868 hän mainitsi lastenseimiharjoittelun olevan kokelaiden kannalta erittäin hyödyllinen. Kasvatitkin olivat varttuneet heikosta fyysisestä ja henkisestä tilastaan terveiksi, siisteiksi ja ymmäräväisiksi. Opettajakokelaihin hän katsoi lastenseimiharjoittelun kas-

vattavan oikeaa kasvattajamieltä.²⁹ Mutta samalla kun hän näin puhui perustamansa lastenseimilaitoksen puolesta, hän aavisti sen vastaisen kohtalon. Cygnaeus nimittäin kirjoitti Ch. Lydeckenille, että lastentarha- ja lastenseimiaate on ”puhdas pestalozzilais-fröbeliläinen aate, jota ei koskaan voida hävittää, vaikkakin se saattaa vuosikymmeniksi himmetä”.³⁰

Lastenseimi- ja oppilasasuntolaharjoittelusta oli naiskokelaille luonnollisestikin lisätyötä muun varsin vaativan ja aikaa vievän opiskelun ohessa. Vaikka he harjoitteluvuorossa ollessaan olisivat parhaansakin yrittäneet, niin heidän vaikutuksensa lasten kasvatuksessa lienee kuitenkin ollut verraten vähäinen opiskelijoiden jatkuvan vaihtumisen vuoksi. Suhteellisen vähäinen vaikutus johtui eri opiskelijoiden pakostakin jossain määrin erilaisesta suhtautumistavasta lapsiin, mikä puolestaan on aiheuttanut kasvatustyöhön haitallista epäjohtonmukaisuutta.³¹ Seminaarit ovat — varmaankin — pyrkineet vapautumaan näistä laitoksista osittain siitä syystä, että tuollaisten pienten lasten hoitolaiteiden on katsottu vähentävän seminaarin arvoa esimerkiksi oppikoulun rinnalla. Mutta vaikka lastenseimissä ja harjoituskoulujen oppilasasuntoloissa lieneekin ilmennyt eräitä puutteita, kaikesta huolimatta ne kuitenkin ovat opettaneet naiskokelaille käytännössä lastenhoidon ja lastenkasvatuksen aakkosia, joita ei pelkää kirjaa lukemalla pystytä omaksumaan. Näin on em. sisäoppilaitoksilla ollut vaikutusta lastenkasvatuksen kehittymiseen ja paraneamiseen koko maassa.

X Opetusharjoitusten ohjaus

1. Periaatteellista

Seminaareja koskeva ohjesääntö (1866) sääsi, että seminaarinopettajien piti harjoituskoulussa ”tarkasti seurata opetuksen menoa sekä menetystapaa siinä, niiden opetusaineiden suhteen, jotka heille itsekullekin erikseen kuuluvat”. Cygnaeus ehdotti lisäksi, että kukin seminaarinopettaja olisi antanut harjoituskoulussa opetusta muuttaman tunnin viikossa. Hänen suunnitelmansa mukaan olisi kasvatusopin opettajan pitänyt olla harjoituskoulun pääopettajana ja tälle hän olikin merkinnyt harjoituskoulun valvontaa kaikkiaan 24 tuntia viikossa. Tähän tapaan oli harjoituskoulun työ Wettingenin seminaarissakin järjestetty Cygnaeuksen siellä käynnin aikoihin. Voimistelun lehtorille oli hänen ehdotuksissaan annettu lastentarhan ja -seimen valvonta, yhteensä 12 tuntia.¹

Kun käsitellään lehtoreille harjoituskoulun piirissä kuuluvaa opetusta ja kuuntelua, tarkastuskomitea myötäili Cygnaeuksen kannanottoja.² Jyväskylän seminaarin opettajat sen sijaan katsoivat v. 1864 antamassaan lausunnossa Cygnaeuksen ehdotusten näiltä osin huonosti soveltuvan käytäntöön. Ensiksikin he lähtivät ehdotuksessaan siltä pohjalta, että kolmaskin luokka kävi harjoituskouluopetusta seuraamassa, lähinnä kuuntelemassa kaksittain tai kolmissin. Neljäs luokka tuli heidän käsityksensä mukaan harjoittelemaan sinne pienin ryhmäin viikon kerrallaan. Periaatteena lehtoreilla oli, että heidät olisi pitänyt vapauttaa kokonaan harjoituskoulussa tapahtuvan opetusharjoittelun ohjauksesta. Opetusharjoittelun kolminainen tarkoitus voitiin heidän mielestään saavuttaa ilman lehtorien välitöntä ohjausta. Mainitun kolminaisen tarkoituksen eri puolet olivat seuraavat: käytännöllisen tottumuksen saavuttaminen (vinnandet af praktisk vana), valmius koulunpitoon (färdighet i skollhållning) ja metodisten oh-

jeiden sovellutus käytäntöön (tillämpning af methodologiska anvisningar). Kantaansa he perustelivat ulkomaisten seminaareissa saaduilla kokemuksilla, joiden mukaan harjoituskoulutyön ohjauksen ollessa seminaarinopettajien käsissä opetusharjoitukset olivat menettäneet merkitystään sen tähden, että opettajat olivat pitäneet ohjaustoimintaa sivutyönään (bisysselsättning). Harjoituskoulutyö tuli olemaan heidän käsityksensä mukaan aina jossain määrin vierasta, niin opetukseen kuin oppilaiden tuntemukseen nähden, sellaisille henkilöille, jotka eivät jatkuvasti itse olleet harjoituskoulussa mukana. Kun taas opiskelijat tulivat huomaamaan, ettei ohjaaja itse perusteellisesti hallinnut harjoituskoulutyötä, vaan lähestyi sen työskentelyä enemmänkin teoreettisesti, ei harjoittelulla ollut silloin opettajakokelaille sitä merkitystä, kuin sillä olisi tullut olla, eloisuuden ja todellisen harrastuksen siitä puuttuessa. Paras tulos saatiin, niin Jyväskylän seminaarin opettajat jatkoivat, kun seminaarin opettajilla ja harjoituskoulunopettajilla oli samanlaiset opettamisperiaatteet harjoituskoulunopettajien johtaessa kokelaiden työskentelyä, sillä vain siten sai kokonaiskäsityksen kansakoulusta, että harjoittelijat olivat siellä jonkin aikaa yhtäjaksoisesti, eivätkä vain muutamina irrallisina tunteina.³

Jyväskylän seminaarin opettajat antoivat lausuntonsa lähinnä ulkomailta saamansa kokemuksen ja opettajien oman ennakkokäsityksen perusteella. He eivät itse ennen lausunnon antamista olleet joutuneet vähääkään opetusharjoittelua ohjaamaan. Lausunto ei kuitenkaan joutanut toivottuun tulokseen, vaan lopullinen asetus sisälsi seminaarinopettajien kuunteluvelvollisuuden: uskonnonopettajille viisi, kasvatustieteen ja historian opettajalle kahdeksan, matematiikan opettajalle kuusi ja voimistelunopettajalle kuusi tuntia. Lopullinen asetus ei maininnut niinkuin komiteamietintö, että seminaarinopettajilla oli harjoituskoulussa joko omaa opetusta tai opetuksen ohjausta määrätty tuntimäärä viikossa.

Jyväskylän seminaarin opettajakokouksessa pohdittiin syksyllä 1866 perusteellisesti, minkälaisia olivat seminaarinopettajain velvollisuudet ja oikeudet opetusharjoittelun ohjauksessa. Keskustelussa ei tahdottu löytää sellaista ratkaisua, joka olisi tyydyttänyt kaikkia asianomaisia. Cygnaeus esitti jo sellaisenkin mahdollisuuden kysymyksen selvittämiseksi, että hän olisi käynyt asiasta neuvottelemassa pääkaupungissa, todennäköisesti kirkollisasiaintoimikunnan puheenjohtajan kanssa. Lopulta kuitenkin päädyttiin asiassa sellaiseen lopputulokseen, että seminaarinopettajain tuli ”valmistaa kokelaille aineet varaksi ja siitä pitää huolta, että näitä ohjeita noudatettiin ja ettei mi-

tään häiritseviä tekijöitä päässyt opetukseen tunkeutumaan”.⁴ Opettajat toivoivat edelleen, että heille, lukujärjestystä laadittaessa, olisi varattu kahden tunnin kuuntelumahdollisuus viikossa, siis huomattavasti vähemmän kuin aikaisemmat suunnitelmat ja asetus edellyttivät. Lienee niin, etteivät he pystyneet ensimmäisinä opetusharjoitteluvuosina kuuntelemaan kahtakaan tuntia viikossa, koska Järvinen huomautti niistä heti vuoden 1869 alussa.⁵ Samaan aikaan Länkelä halusi saada opetusharjoittelun valvonnan aukottomaksi. Leinbergin suunnitelma edellytti seminaarinopettajien kiinteää otetta harjoituskoulutyön ohjaamisessa. Niin ikään Y. K. Yrjö-Koskinen oli opetusharjoittelun ohjausta koskeneissa kysymyksissä sitä mieltä, että seminaarinopettajien oli valvottava harjoituskoulussa suoritettavaa opetusharjoittelua, sillä se tarjosi ”monta hyvää osviittaa heidän omaan opetustyöhönsä”. Toisena vaihtoehtona hän suositteli harjoittelun ohjaajiksi lisäopintoja suorittaneita kansakoulunopettajia, mutta viimemainittu ratkaisu ei kuitenkaan ollut silloisen menettelytavan veroinen. Yrjö-Koskisen avara näkemys käytännöllisen opettajakoulutuksen merkityksestä käy ilmi vielä siitä hänen ehdotuksestaan, että lehtorien työmäärää olisi seminaarin puolella ollut pienennettävä, jotta he entistä paremmin olisivat ehtineet suorittaa opetuksen valvontaa harjoituskoulussa. Tuo kuuntelutehtävä ei nimittäin saanut olla mikään sivuseikka. Edelleen Yrjö-Koskinen ehdotti, että seminaarin lehtoreiden lukumäärä olisi pitänyt lisätä niin, että heillä olisi ollut mahdollisuus kuunnella harjoituskoulussa mitä tahansa oman aineensa tuntia.⁶ Lehtorien kuuntelutuntien määrän suurentamista ehdottivat seminaarin naisopettajatkin harjoituskoulunopettajien lisäämistä vastustavassa lausunnossaan.⁷

Tammisaaren ja Uudenkaarlepyyn seminaareissa ei — ei ainakaan virallisesti — käyty keskustelua siitä, oliko lehtorien soveliasta ohjata opetusharjoituksia harjoituskoulussa. Sen sijaan Sortavalan seminaarissa keskusteltiin tästä kysymyksestä. Mikä oli seminaarinopettajien oikeus ja velvollisuus harjoituskoulussa, kysyttiin. Opettajakunta ei kuitenkaan halunnut tehdä lopullista päätöstä asian suhteen, ennenkuin oli ensin saatu kokemusta opetusharjoittelusta. Tehtiin vain sellainen ylimalkainen päätös, että kukin lehtori valvoo ohjelmien kirjoittamista ja kuuntelee opetusta harjoituskoulussa.⁸

Useiden Jyväskylän seminaarin opettajien tavoin myös Sortavalan seminaarin opettajat pyrkivät — osittain kai harjoituskoulussa sattuneiden kahnaustenkin johdosta — vapautumaan opetusharjoittelun ohjaamisesta. Vuonna 1891 he perustelivat tätä sillä, ettei heillä suu-

ren työmäärän vuoksi ollut riittävästi aikaa antaa kokelaille tarpeellista ohjausta eikä valvoa oppitunteja kyllin tarkasti. Opettajat kyllä tunnustivat senkin, etteivät he jaksaneet tehdä työtä sellaisella uutteruudella kuin olisi pitänyt. Näistä syistä he toivoivat pääsevänsä harjoituskoulutyöstä ja ehdottivat seminaariin perustettavaksi harjoituskoulujen ylivalvojan viran. Tämän "Oberlehrerin" tuli sitten harjoituskoulunopettajien kanssa ohjata kokelaiden opetusharjoittelua, joka tämänlaatuisen keskityksen vuoksi olisi tullut, niin opettajakunta arveli, entistä paremmaksi ja säännöllisemmäksi.⁹

Vaikka suomenkielisten seminaarien opettajakunnat olivat esittäneet opetusharjoittelun siirtämistä lehtorien työvelvollisuudesta lähinnä harjoituskoulunopettajien huoleksi, niin vuoden 1895 seminaarikomitea kuitenkin piti opetusharjoittelun ohjaamista ja valvomista lehtorien tärkeimpiin tehtäviin kuuluvina.¹⁰ Tähän mietintöön reagoi Sortavalan seminaarin opettajakunta varsin voimakkaasti. Sen mielestä oli kohtuutonta vaatia seminaarin opettajia valvomaan opetusharjoittelua, sillä oli liian raskasta valvoa samanaikaisesti kahta seminaaria, kahta harjoituskoulua, yhdistettyä luokkaa ja lastentarhaa eli yhteensä lähes 30 luokkaa.¹¹

Lehtorien esittämillä mielipiteillä oli asiallista pohjaa, sillä heidän opetusvelvollisuutensa oli huomattavasti suurempi kuin esim. oppikoulunopettajien, heidän lukuvuotensakin ollessa pitempi kuin muissa kouluissa. Mutta miksi he halusivat vapautua juuri opetusharjoittelun ohjaamisesta eivätkä joistakin seminaaritunneista, on kysymys, joka askarruttaa mieltä. Ehkä he katsoivat, että määrätty seminaaritunnit oli joka tapauksessa hoidettava, ja silloin luonnollisesti harjoituskoulutyö oli sellaista, jonka jotenkin olisi voinut siirtää toisten suoritettavaksi. Vielä oli olemassa sekin mahdollisuus, etteivät he katsooneet riittävästi hallitsevansa kansakouluopetusta. Mutta käytännöllisen opettajakoulutuksen suorittamista ja edelleen kehittämistä ei missään tapauksessa edistänyt se, että opetuksen ohjausta suoritettiin vastenmielisesti ikäänkuin välttämättömänä pahana.¹²

2. Opetustuntien kuuntelu ja kritiikit

Edellisessä kappaleessa kävi selville, että Cygnaeuksen johtajakaudella lehtorien suorittama kuuntelutoiminta oli varsin vähäistä, vain yksi tunti lehtoria ja harjoituskoulua kohti viikossa, joten lehtorit eivät pystyneet likimainkaan noudattamaan asetuksessa mainittuja

tuntimääriä. Seminaarin päiväkirjoista käy ilmi, että Cygnaeuksen aikana seminaarin opettajat ohjasivat ja arvostelivat kokelaiden opetusharjoittelua pääasiallisesti luokkatunneilla.

Leinbergin laatima suunnitelma näytetunteineen paransi jossain määrin opetusharjoittelun valvontaa, mutta siitä huolimatta kuunteletuntien määrät eivät kohonneet niin korkeiksi kuin jotkut opettajat olisivat halunneet. Länkelä muun muassa valitti 1870-luvulla, ettei ehtinyt näytetuntien lisäksi kuunnella muuta kuin tunnin viikossa kummassakin harjoituskoulussa, mikä oli 10 minuuttia koke-
lasta kohti.¹³

Ensimmäisten harjoitteluvuosien jälkeen pyrittiin tuntien arvostelut suorittamaan välittömästi tunnin jälkeen. Näytetuntien arvostelun Leinbergin esitys edellytti tapahtuvaksi myös heti oppitunnin päätyttyä. Harjoituskoulunopettajat ottivat kokelaiden oppitunteihin liittyneitä kysymyksiä esille myös pitämässään kokouksissa. Y. K. Yrjö-Koskisen tultua nimitetyksi seminaarin johtajaksi hän otti pohdittavaksi kysymyksen tunnin arvostelun eli kritiikin ajankohdasta, koska välitunnit, kokelaiden välituntivalvontojen vuoksi, olivat käyneet kritiikin antamiseen soveltumattomiksi. Opettajakunta yhtyi asettamansa komitean ehdotukseen, että tuntien arvostelu tapahtuisi muulloin kuin välitunneilla, joko sitten seminaarin suojissa tai lehtorien kotona.¹⁴ Tätä ohjetta ei kuitenkaan voitu tehokkaasti soveltaa, koska jälleen muutaman vuoden kuluttua opettajakunta keskusteli samasta kysymyksestä. Silloisen päätöksen mukaan kritiikki voitiin antaa joko tunnin päätyttyä tai muulloin,¹⁵ mitä päätöstä vuosisadan vaihteen aikaan sovellettiin käytäntöön.¹⁶

Tammisaaren seminaarissa toimittiin alkuvuosina opetusharjoittelun ohjauksessa Cygnaeuksen esittämien periaatteiden mukaisesti. Syyslukukaudella 1874 kritiikki annettiin pääasiallisesti tuntien jälkeen sekä seminaarin johtajan että harjoituskoulunopettajien pitämässä konferensseissa. Keskusteltuaan ensin Cygnaeuksen kanssa Floman ehdotti Tammisaaren seminaarin opettajakunnalle, että kritiikit annettaisiin lehtorien omilla oppitunneilla, minkä esityksen opettajakunta yksimielisesti hyväksyi.¹⁷ Opetusharjoittelun arvostelemiseen liittyviä seikkoja tarkennettiin syksyllä 1875 eli toisen opetusharjoitteluvuoron alussa siten, että määrätty osa seminaarin IV luokan oppitunneista käytettiin kokelaiden harjoituskoulussa suorittaman opetuksen kritisointiin. Nämä ajankohdat ilmoitettiin etukäteen myös harjoituskoulun opettajalle.¹⁸ Jossain vaiheessa alettiin kritiikkejä antaa välittömästi tuntien päätyttyä. Tämän voi päätellä

siitä, että em. pedagogisissa konferensseissa esille tulleet kysymykset koskettelivat myös opetuksen arvostelemista harjoituskoulussa. Silloin todettiin kritiikkiajoista olleen jatkuvasti puutetta, kun välituntien kesto-aika oli ainoastaan kymmenen minuuttia. Mutta välituntien annettavaa kritiikkiä pidettiin joka tapauksessa parempana kuin sitä tapaa, joka seminaarissa tässä suhteessa vallitsi sen toiminnan alkuvuosina, jolloin saman arvostelutunnin aikana pidettiin useita kritiikkejä. Vaikka opiskelijat olivat aika ajoin toivoneet kritiikkien olevan yksityisluontoisia, seminaarin opettajat katsoivat ne kuitenkin julkisiksi.¹⁹

Uudenkaarlepyyn seminaarin opetusharjoittelusta, lähinnä sen yksityiskohdista, ovat tiedot varsin niukat. Conradin Cygnaeukselle kirjoittamista kirjeistä päätellen sekä seminaarin johtaja että opettajat valvoivat opetusta varsin tehokkaasti.²⁰ Kritiikit annettiin joko välittömästi oppituntien jälkeen tai jonakin muuna sovittuna aikana.²¹

Sortavalan seminaarin johtaja Molander ilmoitti, että hän itse sekä seminaarin johtajat olivat kuunnelleet harjoituskoulun opetusta syyslukukaudella 1883 jopa kaksi tuntia päivässä. Suuriksi oli opettajienkin kuuntelutuntimäärät työn- ja tuntijakotaulukoihin merkitty.²² Seminaarinopettajien kuuntelutoimen alku näytti kuitenkin varsin vaikealta, koska Pietikäinen kirjoitti kevätlukukaudella 1884 Cygnaeukselle, että ”lehtorit näyttävät yhä paremmin tutustuneen heille aluksi jotensakin outoon tehtävään”.²³

Kaikkien seminaarien johtajat kuuntelivat harjoituskoulun opetusta ainakin jonkin verran. Leinbergille oli eri vuosina merkitty työn- ja tuntijaossa neljästä kuuteen tuntiin viikossa opetusharjoitusten seuraamiseen harjoituskoulussa.²⁴ Cygnaeus kuunteli harjoituskoulussa varsin paljon. Tammisaaren seminaarin johtajalle ei, ensimmäistä lukuvuotta lukuunottamatta, oltu merkitty harjoituskoulun opetus-työn valvontaa, mutta seminaarinjohtajat Floman ja Sundwall kuuntelivat virkavelvollisuutenaan opetusta jonkin verran. Uudenkaarlepyyn seminaarin tuntisuunnitelmissa oli johtajalle merkitty harjoituskoulukuuntelua muutama tunti viikossa. Sortavalan seminaarin johtajalla oli kuuntelua niin ikään kolme tai neljä tuntia viikossa.²⁵ Johtajien kuuntelutuntien väheneminen vuosisadan taitetta lähestyttäessä oli ilmiö, jota seminaarikomitean (1895) kannanotto jo enteili, kun sen mukaan seminaarinjohtajalta poistettiin harjoituskoulujen kuuntelutunnit.

Lehtorien kuuntelutuntimääristä kävisi päinsä tehdä yhteenveto taulukon muotoon, mutta tässä yhteydessä sen laatiminen ei näytä

tarkoituksenmukaiselta, siksi paljon kuuntelutuntien määrät vaihtelivat jo sen mukaan, mitä tarkoitusta varten työn- ja tuntijakoehdotus laadittiin. Esim. Jyväskylän seminaarin opettajakunnan ehdotus vuodelta 1869 sisälsi 31 viikkotuntia opettajien kuuntelua, vuoden 1886 esitys 48 tuntia, mutta v. 1891 annettu lausunto vain 23 tuntia.²⁶ Vuonna 1883 Tammisaaren seminaarin ohjelmaan sisältyi opettajien harjoituskoulukuuntelua yhteensä 42 tuntia, vuosina 1889, 1892 ja 1896 kokonaista 47 tuntia viikossa, kun taas parissa lausunnossa esitettiin huomattavasti pienempää kuuntelutuntimäärää: v. 1891 31 tuntia ja v. 1895 vain 17 tuntia.²⁷ Varsin vähän esiintyi vaihtelua Uudenkaarlepyyn opettajakunnan ehdotuksissa. Kuuntelutuntien määrä oli niissä eri vuosina 15—20.²⁸ Sortavalan seminaarin ensimmäisessä kuuntelutuntiehdotuksessa vuodelta 1883 esitettiin opettajille kuuntelua yhteensä 40 tuntia viikossa, v. 1886 70 tuntia, v. 1890 50 tuntia ja v. 1899 46 tuntia.²⁹

Jyväskylän seminaarin opettajilla oli siis 1870-luvulla keskimäärin kolme tuntia opetuksen kuuntelua viikossa, 1880-luvulla kahdesta kuuteen tuntiin opetusaineesta riippuen. Sortavalan seminaarin opettajilla oli koko viime vuosisadan ajan kahdesta kuuteen tuntiin viikossa niin ikään aineesta riippuen. Tammisaareissa ilmoitetut tuntimäärät olivat huomattavasti suuremmat. Uudessakaarlepyyssä oli koko viime vuosisadan ajan lehtoria kohti tullut kuuntelutuntien määrä kahdesta neljään viikossa.

Periaatteessa kuuntelutuntien määrät pysyivät vakioina oppiainetta ja luokkaa kohti. Opettajakokelaiden kulloinenkin määrä ratkaisi puolestaan kuuntelutuntien määrän yhtä opiskelijaa kohti. Kun Jyväskylässä kuuntelujen kokonaistuntimäärä v. 1886 oli 48 tuntia viikossa, oli se Sortavalan seminaarissa neljää vuotta myöhemmin 50 tuntia. Näin ollen voidaan katsoa näissä kaksoisseminaareissa kuuntelua olleen suunnilleen samat määrät. Uudenkaarlepyyn tuntimäärät olivat suhteellisesti niitä pienemmät, mutta Tammisaaren suuremmat. Jos otetaan vertailukohtaksi 46 tuntia kahta harjoituskoulua kohti, kuuntelua tulee silloin yhden harjoituskoululuokan (yhteensä 12 luokkaa) osaksi lähes neljä tuntia viikossa. Samojen laskuperusteiden mukaan Tammisaaren seminaarissa koitui v. 1891 lehtorien suorittamaa kuuntelua opiskelijaa kohti n. kaksi tuntia viikossa, kun kuuntelutuntien määrä oli 31 viikossa ja kokelaiden lukumäärä 16. Uudenkaarlepyyn seminaarissa taas v. 1888, jolloin kuuntelun viikkotuntimäärä oli 15 ja kokelaiden 12, kuuntelua koitui kokelasta kohti n. tunti viikossa.

Kun kokelaat pitivät kahdessa harjoituskoulussa yhteensä n. 350 tuntia (12 lk ja kussakin keskim. 30 t.) viikossa harjoituskoulun opettajan pitäessä noin 10 tuntia ja kun lehtorit kuuntelivat niistä korkeintaan 50 tuntia viikossa, merkitsee tämä sitä, että ainakin 6/7 kokelaiden pitämistä tunneista pidettiin ilman lehtorin välitöntä valvontaa. Harjoituskoulunopettaja puolestaan saattoi kuunnella korkeintaan 15 tuntia viikossa, joista osan vielä lehtorien kanssa samanaikaisesti. Näin kaksoisseminaarien harjoituskouluissa kokelaat joutuivat pitämään vähintään 4/5 opetustunneistaan ilman opettajien välitöntä valvontaa. Tuntien ohjelmat oli tietysti etukäteen tarkastettu. Tammissaaren seminaarin kuuntelutuntien suuri määrä ja Uudenkaarlepyyn seminaarin pienet kokelasmäärät saivat aikaan, että ruotsinkielisissä seminaareissa opettajien suorittama opetuksen kuuntelu ja valvonta lienee ollut tehokkaampaa kuin suomenkielisissä seminaareissa.

Ulkomaisten koulumiesten mielestä olisi tällainen käytäntö ollut jotain aivan uutta, sillä nämä olivat tottuneet säännöllisesti valvottuun opetusharjoitteluun. Kokelaiden itsenäisesti, ilman välitöntä valvontaa tapahtunut opetusharjoittelu ei tuottanut harjoituskoulun oppilaiden kannalta yhtä hyvää tulosta kuin jatkuvasti valvottu opetusharjoittelu. Mutta opettajakokelaiden tulevaisuutta silmälläpitäen tällaisella harjoittelulla oli merkitystä, sillä se johdatti tulevat kansakoulunopettajat jo valmistuslaitoksessa itsenäiseen koulutyöhön. Tällaista itsenäistä, pelotonta otetta opettajilta vaadittiin harvaanasutun maan kansakouluissa, joissa — varsinkin kansakoululaitoksen alkuaikoina — oli samanaikaisesti monta vaikeutta voitettavana.

XI Muu varsinainen opettajakoulutus maassamme

1. Hospitanttien opetusharjoittelu

Vuoden 1866 kansakouluasetuksen 129. pykälä ei velvoittanut kansakoulujen johtokuntia valitsemaan opettajaksi seminaarin käynnystä henkilöä, vaikka sellaisen valitsemista pidettiin suotavana. Mutta niillä hakijoilla, jotka muiden todistusten lisäksi pystyivät esittämään seminaarinjohtajan nimenomaan koulunpitokyvystä antaman todistuksen, oli kuitenkin opettajanvaalissa etu puolellaan. Syyskuun 29. päivänä 1880 annettu asetus velvoitti valtionapua nauttivien maalaiskoulujen opettajiksi pyrkivät joko suorittamaan seminaarin kurssin tai esittämään seminaarinjohtajan antaman todistuksen kansakoulun hoitamiseen tarvittavasta taidosta. Kymmenen vuotta myöhemmin annettu keisarillinen asetus (28.6.1890) täsmensi edelleen kansakoulunopettajiksi valittavien pätevyysvaatimuksia. Tällöin määrättiin ensimmäisen kerran pätevyysvaatimukset ns. erivapaustietä valmistuville opettajille eli hospitanteille: ”. . . kuitenkin saa semmoiseen virkaan ottaa senkin, joka on läpikäynyt täydellisen lyseon tahi vähintään kaksi luokkaa Jatko-opistossa naisia varten, jos hakija asianomaisten seminaariopettajien edessä on suorittanut hyväksytyt tutkinnon niissä seminaarin oppiaineissa, jotka eivät ole kuuluneet hänen suorittamaansa alkeiskoulukurssiin, poikkeus kuitenkin sallii mitä lauluun, musiikkiin, piirustukseen ja käsityöhön tulee, ja jos hän vähintään kaksi kuukautta on ottanut osaa opetusharjoituksiin seminaarin mallikoulussa sekä suoritettussa käytännöllisessä kokeessa osottanut omaavansa tarpeellista taitavuutta opettamisessa ja kansakoulun johtamisessa.” Laulun, piirustuksen ja käsityöiden opettamisesta kansakoulussa em. asetus sääsi erikseen. Asetus vuodelta 1898 (21.7.) sisällytti hospitanttien kompetenssiin kuuluvaksi myös laulun, käsityön ja piirustuksen. Samalla nämä kaksi asetusta avasivat ylioppilail-

le tien valmistua kansakoulunopettajiksi. Vertailun vuoksi mainittakoon, että jo vuoden 1865 ohjesääntö oli Ruotsissa antanut oppikoulukurssin tai akateemisen tutkinnon suorittaneille mahdollisuuden valmistua vähin lisäopinnoin kansakoulunopettajiksi, kun sen sijaan maamme kansakouluasetuksen (1866) 29. pykälä esitti ”käymäoppilaan” oikeudet varsin vaatimattomiksi.

Jyväskylän seminaarissa oli käymäoppilaita sen toiminnan alusta lähtien. Joka vuosi on eri opettajakokouksissa päätetty ottaa pyrkijöitä vastaan. Toiset heistä olivat vain kuuntelijoina, jotkut taas ottivat osaa harjoituskoulutyöhönkin. Heitä oli seminaarissa, mies- ja naisosastossa yhteensä, ainakin seuraavat, taulukossa 12 esiintyvät määrät.

Taulukko 12. Jyväskylän seminaarin hospitanttien lukumäärä eräinä vuosina

vuosi	lukumäärä	vuosi	lukumäärä
1872	20	1884	9
1875	15	1887	8
1878	17	1890	7
1881	8	1893	25

Jyväskylän seminaarissa hospittoi vv. 1880—1892 vuosittain yksi tai kaksi Jatko-opiston käynyttä naista. Vuosina 1894—1900 heidän lukumääränsä vaihteli vuosittain yhdestä seitsemään. Ylioppilashospitantteja näyttää Jyväskylän seminaarissa olleen 1880-luvulla vain yksi, mutta 1890-luvulla vaihteli heidän lukumääränsä eri vuosina yhdestä kuuteen.¹

Vasta v. 1892 pohti Jyväskylän seminaarin opettajakunta ensi kerran virallisesti hospitanttikysymystä: ”Miten oli meneteltävä lyseon kurssin suorittaneiden hospitanttien kanssa?” Keskusteltuaan asiasta opettajakunta päätti, että heidän tuli ennen oman opetusharjoittelunsa alkamista kuunnella kaksi viikkoa harjoituskoulussa. Lisäksi heidän oli, opettajakunnan päätöksen perusteella, suoritettava varsinaisten opiskelijoiden näytetunteja vastaava koe niissä harjoituskoulun oppiaineissa, joita he eivät itse siellä opettaneet. Hospitanteilta tultiin vaatimaan vielä tutkinto kasvatustieteen historiassa, sielutieteessä ja kasvatustieteessä sekä eri aineiden opetusopeissa, milloin opettajat vaativat. Harjoituskoulussa opetettavissa aineissa (kansakoulun oppiaineissa) hospitantit niin ikään, tehdyn päätöksen perusteella, suorittivat tutkinnon, jos niitä ei ollut aikaisemmin luettu ja kuulusteltu.²

Vuonna 1894 ilmoitettiin Jyväskylän seminaariin ensi kerran niin paljon hospitantteja, että jouduttiin keskustelemaan heidän lukumääränsä rajoittamisesta. Ylitarkastaja Floman piti parhaana sellaista menettelyä, että vain kaksi hospitanttia kerrallaan harjoitteli kummasakin harjoituskoulussa.³ Vuonna 1896 järjestettiin hospitanttien opetusharjoittelu uudelleen. Opettajakunnan päätöksen perusteella heidän oli annettava kolmessa aineessa opetusnäytteet, joita seminaarin johtaja, ao. aineiden lehtorit ja harjoituskoulun opettaja kuuntelivat. Opetustyönsä harjoituskoulussa he saivat aloittaa vasta loka-kuun puolivälissä.⁴

Uusien säädösten astuttua voimaan v. 1900 Jyväskylän seminaarin opettajakunta pohti jälleen hospitanttien opiskeluun liittyvää problematiikkaa. Heidän kuunteluvollisuudekseen määrättiin 12 tuntia viikossa, mistä tuli etukäteen tehdä kirjallinen suunnitelma, jonka seminaarin opettajat ja harjoituskoulun opettaja hyväksyivät. Samaa ainetta velvoitettiin kuuntelemaan useita tunteja peräkkäin. Opetusnäytteet järjestettiin kuunteluvuoron päätyttyä.⁵ Vuoden 1900 lopulla kouluhallitus määräsi jokaisen hospitantin opettamaan kolme kahden kuukauden pituista opetusvuoroa.⁶

Vuoden 1890 jälkeen hospitanttien opetussuunnitelma täsmentyi, joskin eri seminaareissa oli vallalla jonkin verran erilainen käytäntö. Tammisaaren seminaarissa vuoden 1890 jälkeen hospitantit opettivat harjoituskoulussa kahden kuukauden ajan kahta tai kolmea ainetta, minkä jälkeen he antoivat opetusnäytteen kaikissa harjoituskoulun aineissa.⁷ Tammisaarenkin seminaarissa oli vuosisadan lopulla niin runsaasti hospitantteja, että heidän opetusharjoittelunsa häiritsi seminaarin vakinaisten opiskelijoiden harjoituskoulutyötä. Vuonna 1893 valmistui sieltä neljä, v. 1895 kolme ja v. 1897 kuusi opettajaa vuoden 1890 asetuksen perusteella. Vain hyvin harvat henkilöt suorittivat käytännön aineiden opettamista koskevan tutkinnon.⁸

Uudenkaarlepyyn seminaarissa suoritettiin ennen vuotta 1890 vain muutamia hospitanttitutkintoja; esim. v. 1888 kaksi, v. 1889 kaksi tutkintoa ja v. 1890 yksi tutkinto. Vuoteen 1895 mennessä valmistui keskimäärin yksi hospitantti vuodessa. Lukumäärä lisääntyi sen jälkeen jonkin verran.⁹

Vuoden 1890 säädöksen pohjalta vaadittiin Uudenkaarlepyyn seminaarin hospitanteilta seuraavat kurssit: uskonnon metodioppi Norlénin kirjan *Kristendomsundervisning i folkskolan* ja luentomuistiinpanojen pohjalta, sielutieteen muistiinpanot, äidinkielen opetusoppi Anjou-Kastmanien teoksesta, kasvatusopin kurssi Anjou-Kastmanien

kirjasta sekä Cleven oppikirjasta koulukuria koskeva osa, historian opetusoppi Cleven esittämänä sekä käytännön harjoituksia harjoituskoulussa ja käytännöllinen opetuskoe eli näytetunti kaikissa kansakoulun oppiaineissa.¹⁰

Myös Sortavalan seminaariin pyrki runsaasti kuunteluoppilaita ja hospitantteja. Heti v. 1880 otettiin sinne kymmenen henkilöä vaki-naisten oppilaiden lisäksi, koska opettajia ja opetustiloja oli riittävästi käytettävissä. Jatko-opiston käyneistä ja ylioppilaista valmistui siellä 1890-luvulla vuosittain muutamia opettajiksi. Kolmena vuotena siellä ei ollut lainkaan ylioppilashospitantteja.¹¹

Vuonna 1895 tehdyn Sortavalan seminaarin opettajakunnan päätöksen mukaan vaadittiin Jatko-opiston käyneiltä jonkin verran enemmän tutkintoja kuin ylioppilailta. Ennen opetusharjoittelua hospitanttien oli suoritettava kasvatusopin, sielutieteen ja eri aineiden opetusoppien tutkinnot. Hospitanttien oli kaikin puolin noudatettava samoja määräyksiä kuin seminaarin omien oppilaiden.¹² Vuonna 1900 jouduttiin Sortavalassa Jyväskylän tapaan rajoittamaan hospitanttien lukumäärää ja yleensäkin täsmentämään hospitanttikysymystä. Ennen opetusharjoittelua, johon kerrallaan otettiin enintään viisi hospitanttia, tuli heidän kuunnella kaksi viikkoa harjoituskoulun opetusta. Äidinkielen ja laskennon opetusopin sekä kasvatusopin ja sielutieteen kurssit niin ikään tentittiin. Opetettävien aineiden tietoja pyrittiin hospitanteilta kontrolloimaan.¹³

Kun tarkastellaan hospitanteilta vaadittuja, lähinnä varsinaista opettajakoulutusta palvelevia tutkintoja ja harjoituksia, voidaan niiden todeta vuosi vuodelta kasvaneen. Vuosisadan taitteen aikaan vaatimukset olivat jo niin korkeat, että hospitoimisteitse valmistuneiden kansakoulunopettajien voidaan katsoa olleen samantasoisia kuin seminaarikurssin suorittaneet. Pitkäaikaista harjoitusta vaativissa taidoissa he lienevät kuitenkin olleet heikompia. Se seikka on kuitenkin mainittava 1890-luvun hospitanttien ansioksi, että heidän pohjakoulutuksensa oli tasoltaan varsin korkea.

2. Kiertokoulun- ja pientenlastenkoulunopettajain valmistus

Tässä luvussa on tarkoitus käsitellä kansakoulunopettajain valmistuslaitosten ulkopuolella tapahtunutta opettajainvalmistusta, joka koulutti opettajia pientenlastenkouluihin ja kiertokouluihin. Jo vuot-

ta 1864 voidaan pitää Ruotsin pikkukoulunopettajaseminaarien syntymävuotena. Tällöin perustettiin Jönköpingsin ja Wäxjön seminaarit.¹⁴ Mainitun vuoden jälkeen Ruotsissa perustettiin lukuisia pikkukoulunopettajaseminaareja, joissa oppiaika vaihteli puolesta vuodesta vuoteen ja joissa vähäisen teoreettisluontoisen kurssin yhteydessä annettiin metodisia ohjeita kunkin oppiaineen opettamisessa. Seminaarin oppilaat saivat opettaa pientenlastenkouluissa harjaantuakseen opetustaidossa.¹⁵

Suomessa alettiin 1870-luvulla keskustella pätevien opettajien saamisesta pientenlastenkouluihin ja kiertokouluihin. Kirkkoherra A. E. Granfelt teki asiasta vuoden 1872 valtiopäivillä esityksen. Siitä keskusteltiin v. 1875 Porvoon pappienkokouksessa ja yleisessä kansakoulukokouksessa sekä vuoden 1876 kirkolliskokouksessa. Vuosien 1878—79 valtiopäivillä tehtiin ehdotus määrärahan myöntämisestä niille kansakoulunopettajille, jotka olivat halukkaita valmistamaan em. opettajia.¹⁶ Varsinkin papisto oli asiasta paljon keskustellut. Cygnaeus oli ensin myönteisellä kannalla pientenlastenkouluja ja kiertokouluja kohtaan, mutta hänen suhtautumisensa muuttui myöhemmin päinvastaiseksi.¹⁷

Valtiopäivien myönnettyä määrärahan pientenlastenkoulun ja kiertokoulun opettajien valmistamiseksi kouluhallitus kehoitti 31.10. 1879 päivätyssä kiertokirjeessään tästä opettajainvalmistuksesta kiinnostuneita opettajia panemaan kouluillaan toimeen kurssveja, joiden ohjelman kouluhallitus määritteli. Kansakoulun koko oppimäärän suorittamisen lisäksi opetussuunnitelmaan piti kuulua kansakoulun oppiaineiden opetusoppia, varsinkin uskonnon, äidinkielen, laskennon ja laulun metodiikkaa. Lisäksi opiskelijoiden tuli suorittaa opetusharjoituksia kansakoulun kahdella luokalla, mutta myös syksyin keväin toimineissa lastenkouluissa. Koulun vakinainen opettaja ohjasi ja valvoi niitä. Ennen päästötodistuksen saamista opiskelijoiden täytyi suorittaa tutkinto kansakoulujen tarkastajalle, joka myös allekirjoitti päästötodistuksen koulun vakinaisen opettajan eli kurssin johtajan kanssa.¹⁸ Opetusohjelmasta voidaan päätellä kurssin olleen lähes kokonaisuudessaan käytännön opettajantyöhön tähtäävää, sillä hakijoilta jo edellytettiin kansakoulun oppimäärän suorittamista.

Mainitun kiertokirjeen perusteella ilmoitettiin tähän tehtävään monia kansakoulunopettajia. He suorittivat sen varsinaisen kansakoulunpidon ohessa sivutyönä. Näistä opettajista mainittakoon V. Ahlgren, A. Björk, Aleksandra Berglund, Augusta Demander, Selma Jernstedt, K. Kunelius, D. Lehtonen, Anna Molander, G. Mäkelä, V.

Oksanen, K. Raunio, H. Ronkanen, A. Svedberg, H. Toivonen, J. H. Tuhkanen, K. Werkko, K. Vesala ja A. Viksten.¹⁹

Monet kansakoulunopettajat opettivat, kansakoulukurssien kertaamisen ja täydentämisen ohessa, eri aineiden opetusoppeja seminaarissa kirjoittamiensa muistiinpanojen pohjalta, niin että seminaarien vaikutus pääsi voimakkaasti tunkeutumaan, vaikkakin välillisesti, tähän opettajainvalmistukseen. Annettujen ohjeiden mukaan opiskelijoilla oli sekä opetuksen kuuntelua että harjoituksia, eri paikoissa jossain määrin toisistaan poikkeavat tuntimäärät. Tarkastajien läsnäollessa pidettiin loppukuulustelut, jotka tarkastajien ohjesääntö vuodelta 1885 toivoi sovitettavaksi sellaiseen ajankohtaan, jolloin tarkastaja muutenkin kävi koulua tarkastamassa.²⁰

Varsin laajamittaista opettajainvalmistusta harjoitettiin mm. D. Lehtosen johtamassa kansakoulussa Akaassa. Pientenlastenkoulun opettajia valmistui sieltä joka vuosi kahdeksan vuodesta 1880 alkaen yli kymmenen vuoden ajan. Kansakoulun kurssia kerrattiin ensin kuusi viikkoa. Ne jotka selvisivät teoreettisesta kurssista, saivat suorittaa opetusharjoittelua lukukauden ajan sekä varta vasten perustetussa valmistavassa luokassa että kansakoulun alaluokilla, neljä opiskelijaa samanaikaisesti. Opetusharjoittelunkin aikana oli kaksi tuntia päivässä muuta opetusta. Pitämistään tunneista opiskelijat kirjoittivat seminaarin tavan mukaan ohjelman, jonka opettaja tarkasti. Tunnista annettiin myös kritiikki. Kaiken tämän lisäksi opiskelijat olivat aika ajoin itse mukana kansakoulun yläluokkien oppitunneilla paitsi täydentämässä omia teoreettisia tietojaan myös oppimassa sekä ammattitaitoa että kurinpitokykyä. Näin valmennetut henkilöt toimivat väliaikaisina kansakoulunopettajinakin, ja monet heistä innostuivat opettaja-alasta niin, että pyrkivät myöhemmin seminaariin.²¹

Lehtori O. A. Forsström Sortavalan seminaarista teki kuudennessa kansakoulukokouksessa ehdotuksen, että Sortavalan seminaarin yhteyteen olisi perustettu väliaikainen oppilaitos lastenkoulun opettajien valmistamiseksi kreikkalaiskatolisiin seurakuntiin. Senaatti suostui tehtyyn ehdotukseen 26.5.1887. Valmistusta piti suorittaa alkuaan vain kolmen vuoden aikana, mutta 27.3.1890 senaatti antoi sille vielä kolmen vuoden jatkoajan. Vuonna 1887 kiertokoulunopettajien valmistus siis alkoi poikaharjoituskoulun huoneistossa. Oppiaineina olivat uskonto, äidinkieli, laskento ja laulu, nuo tavanomaiset pientenlastenkoulujen pääaineet. Kutakin ainetta opetettaessa opettajat antoivat samalla myös niiden opetusta koskevia ohjeita. Opettajina toimivat sekä Sortavalan seminaarin opettajat että harjoituskou-

lunopettajat. Oppitunnit pidettiin tavallisesti klo 8—9 ja 15—19.²²

Kiertokoulunopettajien valmistus kesti yhden lukuvuoden. Käytännölliset opetusharjoitukset, jotka pidettiin varta vasten perustetulla valmistavalla luokalla seminaarinopettajien ohjaamina, keskittyivät pääasiallisesti kevätlukukauden puolelle.²³ Ennen omien opetusharjoitusten alkamista oli opiskelijoilla takanaan jo lukukauden kuuntelu lastentarhassa ja harjoituskoulun alaluokilla. Vähän ennen lukukauden päättymistä kukin kurssin osanottaja antoi lastentarhassa opetusnäytteet, joiden perusteella lopullinen opetustaidon arvosana annettiin. Vuonna 1888 valmistui Sortavalan seminaarista kaikkiaan yhdeksän kiertokoulunopettajaa opetustaidon arvosanojen keskiarvon ollessa 7,77. Seuraavana vuonna valmistui sama määrä opettajia. Keskiarvo oli edellisvuotista vähän parempi (7,88). Vuonna 1890 oli 16 valmistuneen kiertokoulunopettajan opetustaidon arvosanojen keskiarvo 7,68, v. 1891 seitsemällä valmistuneella 7,52, v. 1892 kahdellatoista opettajalla 7,91 ja v. 1893 samoin 12 kiertokoulunopettajalla 7,83.²⁴ Keskiarvoluvut osoittavat eri vuosikurssien olleen melkeinpä samanlaisia vuodesta toiseen ja keskimäärin vähän heikompia kuin varsinaiset seminaarikurssit, joiden opetustaidon arvosanojen keskiarvo kipusi joskus yli kahdeksankin.

Kun kreikkalaiskatolisia seurakuntia tarkoittava kiertokoulunopettajien valmistus oli päättynyt, anoivat harjoituskoulunopettajat Olga Carlstedt, Pietikäinen ja K. V. Raunio kiertokoulun ja pientenlastenkoulun opettajien valmistusoikeutta silmämääränä Itä-Suomen evankelis-lutherilaiset seurakunnat. Seminaarinjohtaja O. Hynén puolsi tehtyä esitystä. Anomus johti myönteiseen tulokseen, ja Pietikäisen johdolla uudelleen toimintansa aloittanut valmistuslaitos otti oppilaisiksi sekä kreikkalaiskatolista että evankelis-lutherilaista uskoa tunnustavia henkilöitä. Myös Raunio oli myöhemmin kiertokoulunopettajien kurssin johtajana.²⁵ Näin oli myös seminaarien piirissä vajaata vuotta ennen Cygnaeuksen kuolemaa alettu valmistaa opettajia — ja osittain vielä hänen uskottujensa toimesta — sellaista koulumuotoa varten, jota hän ei periaatteessa voinut hyväksyä.

Kiertokoulunopettajain ja samalla myös seminaariin pyrkivien valmistuslaitos perustettiin Jyväskylään v. 1898. Seminaarinlehtori N. Ojala ja harjoituskoulunopettaja H. Niemi toimivat kurssin johtajina ja pääasiallisimpina opettajina. Käytännön opetusharjoittelu suoritettiin, ei seminaarin harjoituskouluissa, vaan neljä vuotta kaupungissa toimineessa pientenlastenkoulussa, joka nyt liitettiin ko. opettajainvalmistuslaitoksen piiriin.²⁶

O. Wallinin aloitteesta perustettiin Hämeenlinnaan v. 1890 — Wallin oli silloin kansakouluntarkastajana — yksivuotinen kiertokoulunopettajainvalmistuslaitos.²⁷ Sen ensimmäinen johtaja J. H. Tuhkanen oli hospitoinut Jyväskylän seminaarissa, ja ensimmäiset naisopettajat olivat niin ikään valmistuneet kansakoulunopettajiksi Jyväskylästä. Opetusoppia opetettiin — Tuhkanen laati itse oppi- ja ohjekirjoja — kolme tuntia viikossa. Opiskelijat harjoittelivat pientenlastenkoulussa, kukin päivän kerrallaan, ja seuraavana päivänä opetusvuorossa oleva kuunteli edellisen päivän tunnit. Seminaarin johtaja valvoi opetusta harjoituskoulussa 9—12 tuntia viikossa, naisopettaja 15 tuntia.²⁸

Vuonna 1896 perustettiin Helsinkiin Jyväskylän seminaarista valmistuneen opettaja K. Werkon toimesta esi- ja alakoulunopettajain valmistuslaitos, joka palveli samaa tarkoitusta kuin muutkin vastaavat yksivuotiset opettajainvalmistuslaitokset. Seminaarin yhteydessä toimi harjoituskoulu, missä opiskelijat kuuntelivat opetusta ja suorittivat opetusharjoittelua. Metodista ohjausta annettiin uskonnossa, äidinkielessä, maantiedossa, laskennossa sekä laulussa ja voimistelussa.²⁹ Metodinen ohjaus oli siis hieman monipuolisempaa kuin edellämainituissa tilapäisluontoisissa valmistuslaitoksissa.

Ensimmäisenä lukuvuotena 1896—97 oli opetusharjoittelu Helsingin seminaarissa järjestetty siten, että opiskelija kuunteli harjoituskoulussa ensin viikon ja opetti seuraavan viikon. Näin menetellen hän kuitenkin jäi muussa opiskelussaan niin paljon jälkeen, että ko. järjestelmästä oli luovuttava. Seuraavana lukuvuotena opiskelijat kuuntelivat ensin kolme päivää ja opettivat sitten välittömästi saman ajan. Vielä kerran muutettiin harjoittelujärjestelmää siten, että varsinaiset seminaaritunnit ja opetusharjoittelutunnit olisivat olleet niin eri aikoina kuin mahdollista. Sekä kuuntelua että opetusharjoittelua suorittaneilta oppilailta jäi siitä huolimatta kolme seminaarin oppituntia päivässä kuulematta. Harjoitustunneista laadittiin ohjelma muiden seminaarien tapaan, ja oppituntia kuuntelemissa ollut opettaja antoi siitä myös kritiikin.³⁰

Vielä perustettiin Helsinkiin v. 1897 ruotsinkielinen pikkukoulunopettajaseminaari, Svenska småskollärareseminariet, jonka opettajana toimi Gertrud Ehrström. Opetusharjoittelua suoritettiin paitsi omissa seminaariluokassa myös ruotsinkielisissä alemmissa kansakouluissa.³¹

Kiertokoulua ja yleensä pientenlastenkoulua varten tapahtunut opettajainvalmistus on maassamme huomattavasti kehittänyt alkeisopetusta. Olivathan kiertokoulujen oppilasmäärät, kuten esim. Saari-

järven kunnasta tehty tutkimus osoittaa, suuremmat kuin tuolloin vielä suhteellisen harvalukuisten kansakoulujen.³² Erityinen sympatia kohdistuu kansakouluissa suoritettuun opettajainvalmistukseen, joka antoi tuleville pientenlastenkoulujen opettajille täysin oikean käsityksen opettajan työstä maaseudulla. Se myös kannusti oppilaita pyrkimään yhä korkeampiin päämääriin opettajan uralla.

Kiinteiden pikkukoulunopettajaseminaarien esikuvat on löydettyissä Ruotsista. Mutta jos yritettäisiin etsiä kansakoulunopettajain kouluillaan suorittaman opettajainvalmistuksen esikuvaa jostakin, löytyisi se luultavasti englantilaisesta oppilasopettajajärjestelmästä.

3. Normaalilyseoissa ja Helsingin Suomalaisessa Jatko-opistossa tapahtunut opettajakoulutus

Oppineen koulun opettajien pedagoginen valmennus oli ollut laimassa yli kolme vuosikymmentä eli Turun seminaarin lakkauttamisesta saakka. Oppikoulunopettajien järjestelmällinen valmistus saatiin aikaan 1860-luvulla, kuten kansakoulunopettajain valmistuskin. Kasvatusopin professori Cleve joutui läheiseen kosketukseen kummankin opettajainvalmistuksen suunnitelmien kanssa. Niin ikään hän teki Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston käytännöllistä opettajainvalmistusta koskeneen ohjelmaluonnoksen. Jotta saataisiin riittävän selvä kuva oppikoulunopettajain valmistuksesta, selvitetään sitä vielä lyhyesti.

Seminaareja koskevan asetusalun Cleve laati ennen normaalilyseoista ja Jatko-opistosta tekemäänsä suunnitelmaa. Näin ollen voisi olettaa, että joitakin samoja piirteitä olisi tullut myös kahteen viimeksimainittuun ehdotukseen. Jatko-opistossa jokainen opettajakokelas joutui, Cleven suunnitelmaa seurattaessa, kuuntelemaan opetusta ja suorittamaan valmistavia opetusharjoituksia tyttökoulussa ja valmistavissa luokissa. Sen jälkeen pidettiin kaksi tai kolme harjoitustuntia ja yksi näytetunti kaikissa harjoiteltavissa aineissa. Niitä kuuntelivat tyttökoulun johtajatar, Jatko-opiston opettaja ja luokan opettaja sekä ko. aineessa harjoittelua suorittaneet opettajakokelaat. Sen jälkeen kun kasvatusopillinen johtokunta oli perustettu v. 1886, huolehti se opetusharjoittelun järjestämisestä ja arvostelemisesta. Jatko-opiston opettajakokelaisiin tuli harjoittelussa sovelletta normaalilyseoiden ohjesääntöä siinä määrin kuin mahdollista.³³

Samana päivänä kun kouluhallitus perustettiin (24.11.1869), antoi senaatti asetuksen oppikoulunopettajien valmistamisesta. Heidän tuli, asetuksen mukaan, suorittaa kasvatusopin tutkinto ja ottaa vuoden aika osaa normaalilyseoissa toimeenpantaviin opetusharjoituksiin, minkä jälkeen heillä oli oikeus antaa käytännölliset opetusnäytteet. Niitä arvostelivat kasvatusopin professori ja normaalilyseoiden yliopettajat.³⁴

Vuonna 1873 (29.5.) annettu normaalilyseoita koskeva asetus määritteli entistä tarkemmin opetusharjoitteluun liittyviä kysymyksiä. Opetusharjoittelu tapahtui sen mukaan normaalilyseon yliopettajan johdolla. Varsinaisten auskultoitavien aineiden lisäksi opetusharjoitteluun osallistujat, auskultantit, joutuivat taipumustensa ja kykijensä mukaan harjoittelemaan myös laulun, piirustuksen tai voimistelun opetusta voidakseen oppikouluissa hoitaa myös niitä aineita. Heidän tuli niin ikään ottaa osaa yliopettajan pitämiin viikkokokouksiin ja kasvatusopin professorin tai normaalilyseon rehtorin johtamiin kuukausikokouksiin. Viikkokokouksissa tutkittiin auskultanttien pitämiä tunteja, tarkasteltiin ja vertailtiin oppikirjoja, pidettiin opetuspillisiä harjoituksia, keskusteltiin kurinpitokysymyksistä jne. Kuukausikokouksissa oli näiden lisäksi vielä vapaita luentoja sekä keskusteluja alustusten pohjalta.³⁵

Suomalaisessa normaalilyseossa harjoitustuntien määrä auskultantia kohti oli n. kolme lukuvuodessa koko viime vuosisadan ajan. Ruotsalaisessa normaalilyseossa niiden määrä oli puolta suurempi, v. 1900 jo 12 tuntia lukuvuodessa. Ruotsalaisen normaalilyseon suuremmat tuntimäärät johtuivat auskultanttien pienestä lukumäärästä suomenkieliseen normaalilyseoon verrattuna.³⁶

Suomalaisen normaalilyseon vuosikertomuksissa valitettiin jatkuvasti sitä, että koulun normaali työskentely kärsi liian suuresta harjoittelutuntien ja opetusnäytteiden määrästä. Niin sanottuja virkatunteja suomalaisessa normaalilyseossa pidettiin suhteellisen vähän, koska v. 1890 mainittiin siitä, miten epäluukuisten opetusnäytteiden vuoksi on tunteja pitänyt antaa myös auskultanttien pidettäväksi. Vuosisadan lopun vuosikertomuksissa taas mainittiin, että auskultanteilla oli ollut ”erinäisiä virkatunteja”. Ruotsalaisessa normaalilyseossa oli virkatunteja enemmän. Syyslukukaudella 1871 tuntimäärä oli keskimäärin kahdeksan, syyslukukaudella 1890 yhdeksän harjoittelijaa kohti.³⁷

Samoin kuin edellisen niin myös vuoden 1873 asetuksen mukaan auskultantit antoivat harjoittelunsa päätteeksi opetusnäytteet, joita

ylitarkastaja, normaalilyseon rehtori ja yliopettajat kuuntelivat. Näytetuntien lukumäärä oli keskimäärin kolme. Näytteistä annettiin myös arvosana (korkein 24). Näytteiden antajia oli Suomalaisessa normaalilyseossa vuosittain kymmeniä, jopa viisikymmentäkin, ja suurin osa heistä sai opetustaidostaan yleisarvosanaksi cum laude approbaturin.³⁸

Seminaarien ja normaalilyseoiden opetusharjoittelua on vaikea verrata keskenään niiden erilaisten tavoitteiden vuoksi. Siitä huolimatta on yhtäläisyyksiä löydettävissä seminaarien ja normaalilyseoiden harjoittelusta, nimittäin yhtä pitkä lukuvuoden harjoittelu-aika, erilaiset pedagogiset konferenssit, opetuksen kuuntelu, harjoitustuntien pito ja julkinen arvostelu sekä opetusnäytteet. Pidettävien tuntien määrä oli kuitenkin normaalilyseoissa erittäin pieni verrattuna seminaarien opettajakokelaiden pitämiin tunteihin. Normaalilyseoissa se nousi korkeintaan muutamaan kymmeneen, mutta seminaareissa useihin satoihin.³⁹ Tällä vuosisadalla lienee a.o. suhteessa tapahtunut jonkin verran tasaantumista.

XII Opetustaidon arvostelu

1. Opetustaidon arvosanan rakentuminen

Seminaarin päästötodistukseen annettiin opetustaidosta arvosana heti vuodesta 1867 lähtien. Cygnaeuksen aikana näyttää arvosana annetun lähinnä opettajiston kuuntelemien näytteiden perusteella.¹ Keväällä 1869 eli Leinbergin ensimmäisenä toimivuotena annettiin opetustaidon arvosanat kymmenyksen tarkkuudella, muulloin täysin numeroin. Jyväskylän seminaarissa annettiin yleensä opetustaidon arvosanat osaksi näytetuntien, osaksi tavallisten harjoittelutuntien perusteella. Tällöin eri opettajien antamien arvosanojen kokonaiseksi numeroksi pyöristetty keskiarvo oli lopullinen opetustaidon arvosana.² Myös muissa seminaareissa vallitsi sellainen käytäntö, että opetustaidon lopullinen arvosana annettiin kokonaisin numeroin.³ Sortavalan ja Tammisaaren seminaarin opettajat päättivät kuitenkin, että opettajakunnalla oli oikeus, keskusteltuaan asiasta, muuttaa sitä arvosanaa, mikä oli saatu keskiarvon pohjalta. Tosin lienee muissakin opettajainvalmistuslaitoksissa ollut sama mahdollisuus olemassa, vaikka toisaalta eri arvostelijoiden antamat opetustaidon arvosanat olivat ainakin Sortavalan seminaarissa niin samanlaisia, ettei tässä suhteessa liene ollut erimielisyyksien eikä yleensääkään pohdinnan aihetta.⁴

Harjoituskoulunopettajat eivät saaneet aluksi antaa arvosanaa kokeilaiden opetustyöstä, eivät ainakaan Jyväskylän seminaarissa. Kuitenkin Sortavalassa oli käytäntö toinen: myös harjoituskoulunopettajat antoivat oman arvosanansa kuten lehtoritkin. Kaiken todennäköisyyden mukaan Kunelius saatuaan tästä tiedon kysyi v. 1887 Cygnaeukselta, eikö myös harjoituskoulunopettajalla, joka seurasi kokeilaiden opetustyötä koko lukuvuoden, ollut mahdollisuutta antaa arvosana heidän opetustaidostaan.⁵ Ruotsinkielisten seminaarien menettelytavat eivät ole tiedossa, mutta todennäköisesti ne olivat Jyvä-

Taulukko 13. Opetustaidon arvosanojen keskiarvot,

	Jyväskylä						Tammisaari		
	naiset			miehet					
1867	7,86	6—11	7	6,88	6—11	16	—	—	—
1868	5,58	4—9	10	5,32	4—9	13	—	—	—
1869	6,39	5,6—9,8	19	6,11	4,4—10,3	15	—	—	—
1870	5,95	4—11	14	5,77	4—10	13	—	—	—
1871	5,56	6—8	9	6,21	5—9	11	—	—	—
1872	6,62	4—11	18	6,44	5—10	15	—	—	—
1873	6,89	6—10	15	6,55	7—10	14	—	—	—
1874	7,05	6—10	22	7,12	6—11	17	—	—	—
1875	6,40	7—11	16	6,76	7—11	18	8,18	9—11	15
1876	7,25	7—11	20	6,34	6—10	18	7,79	7—11	20
1877	7,71	7—11	19	7,03	6—10	16	8,14	6—12	13
1878	7,26	6—11	21	6,60	6—11	26	8,09	8—11	8
1879	7,90	7—12	22	6,66	7—10	21	7,57	8—11	13
1880	7,23	7—11	25	7,15	7—11	17	7,66	7—10	10
1881	7,27	7—11	29	7,44	7—11	15	7,95	7—12	15
1882	7,62	8—11	28	7,55	7—11	17	7,00	6—11	21
1883	8,03	7—11	32	7,23	7—10	22	7,53	5—11	22
1884	7,70	8—11	25	7,03	3—10	21	7,38	7—11	22
1885	8,13	9—12	24	7,31	7—10	23	7,22	6—11	21
1886	7,58	6—11	30	7,26	7—11	24	7,75	7—11	20
1887	8,03	7—9	30	7,38	6—10	32	8,09	6—9	21
1888	8,11	7—10	27	7,82	5—9	38	7,87	6—9	16
1889	8,02	7—9	30	7,56	6—9	30	8,09	6—10	21
1890	8,29	7—9	27	7,93	7—9	15	7,87	3—10	16
1891	8,59	7—10	29	8,19	7—9	16	8,14	7—9	16
1892	8,28	7—9	21	8,20	7—10	10	8,39	7—10	18
1893	8,41	8—10	22	7,96	6—9	24	8,47	8—9	20
1894	8,44	7—9	27	8,25	7—9	12	8,36	6—9	14
1895	8,22	7—9	27	7,54	6—9	11	8,27	7—9	11
1896	8,23	6—10	22	8,44	7—10	16	8,39	7—10	18
1897	8,19	7—9	28	7,64	6—9	25	8,25	7—9	21
1898	8,32	7—10	31	7,96	6—9	25	7,88	7—10	34
1899	8,64	7—10	25	8,19	6—9	31	8,38	7—10	29
1900	8,35	7—9	34	7,78	7—9	26	—	—	29

ääriarvot ja opettajakokelaiden määrä

Uusikaarlepyy			Sortavala					
			naiset			miehet		
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
7,00	6—9	14	—	—	—	—	—	—
6,80	4—9	15	—	—	—	—	—	—
7,71	7—9	7	—	—	—	—	—	—
7,70	7—10	7	—	—	—	—	—	—
7,75	7—8	12	—	—	—	—	—	—
8,00	7—10	10	—	—	—	—	—	—
7,86	7—9	15	—	—	—	—	—	—
8,11	7—9	18	7,78	7—10	19	7,73	6—9	15
8,54	7—10	11	7,59	6—10	17	7,21	6—9	14
8,67	7—10	6	7,40	5—10	20	8,00	6—10	20
—	—	14	8,00	7—10	14	7,15	5—10	13
8,77	7—10	12	8,09	6—10	23	7,72	6—9	18
—	—	4	7,95	6—10	20	7,43	6—9	14
7,75	7—8	4	8,11	7—9	19	8,17	6—10	18
—	—	10	8,00	7—9	17	7,94	6—9	17
—	—	7	8,63	7—9	16	8,50	8—10	10
—	—	7	8,13	7—10	15	7,63	7—8	8
—	—	7	7,73	6—9	15	7,56	6—9	9
8,00	7—10	6	7,92	6—9	24	7,87	6—9	16
8,33	7—9	6	8,09	7—9	22	7,94	7—9	18
—	—	18	8,04	7—10	25	8,06	7—10	17
7,86	6—9	15	8,11	7—9	36	8,03	7—9	29
7,86	6—9	28	8,23	7—9	30	8,25	7—10	32
—	—	12	8,19	7—9	38	8,05	6—9	36

kylän kaltaiset. Ei ainakaan pöytäkirjoissa ole nähtävissä mainintoja harjoituskoulunopettajan antamista arvosanoista. Tosin vain ani harvoin on ruotsinkielisissä seminaareissa opetustaidon arvosanat merkitty pöytäkirjaan. Vuodesta 1889 lähtien oikeutettiin harjoituskoulunopettajat virallisesti ottamaan osaa opettajakokelaiden opetustaidon ja koulunpidon arvosteluun.⁷

2. Opetustaidon arvosanat eri seminaareissa

Jyväskylän ja Tammisaaren seminaareissa opetustaidon arvosteluasteikko oli alkuvuosina 1—12, kun vastaava skaala Uudessakaarlepyyssä ja Sortavalassa oli 1—10.⁸ Sortavalan seminaarin johtaja C. Molander valitti v. 1886 tästä viimeksimainituille valmistuslaitoksille epäedullisesta seikasta, koska johtokunnat hänen käsityksensä mukaan katsoivat vain numeroihin sinänsä, eivätkä niiden pohjana olleisiin asteikkoihin. Tehty huomautus oli asiallinen ja hyvin perusteltu, joten kouluhallitus jo seuraavassa kuussa määräsi kaikkien seminaarien arvosteluasteikoksi 1—10.⁹

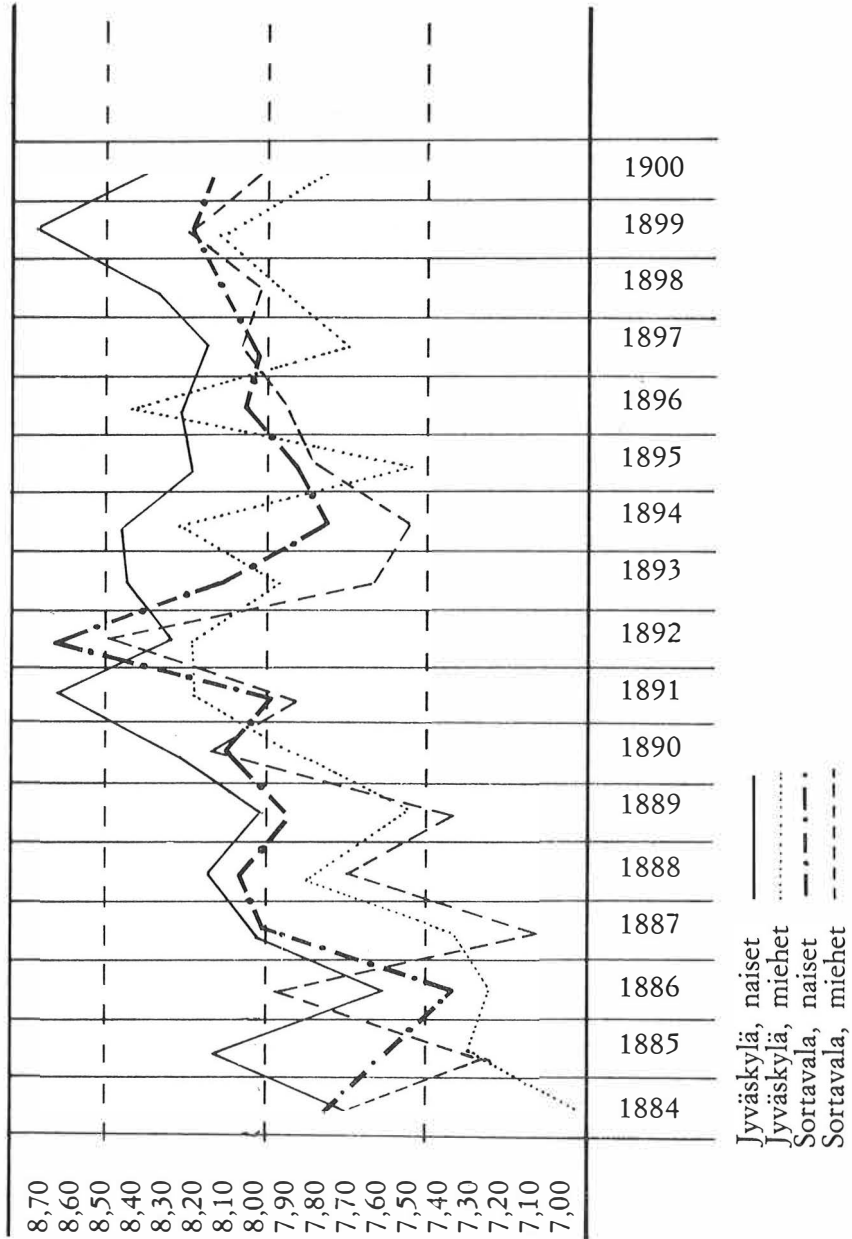
Eri valmistuslaitoksissa annettujen opetustaidon arvosanojen keskiarvot sekä alhaisimmat ja korkeimmat arvosanat käyvät ilmi taulukosta 13.

Ruotsinkielisistä ja suomenkielisistä oppilaitoksista valmistuneet eivät ainakaan kovin suuressa määrin pyrkineet samoihin opettajanvirkoihin. Sen sijaan Sortavalan seminaarin perustamisen jälkeen sieltä valmistuneet kilpailivat paikoista Jyväskylän seminaarista valmistuneiden kanssa, naiset omassa, miehet omassa ryhmässään, vaikka luultavasti oli virkoja, joita molempien sukupuolien edustajat tavoittelivat. Taulukossa 14 verrataan Sortavalan ja Jyväskylän seminaareista valmistuneiden opettajien tasoa.

Verrattaessa toisiinsa näiden kahden suomenkielisen kaksoisseminaarin tuloksia voidaan todeta, että korkeimmat opetustaidon arvosanat on keskimäärin ollut Jyväskylän naiskokelailla. Vain yhtenä vuotena on Sortavalan naiskokelailla ollut selvästi parempi tulos kuin Jyväskylän naiskokelailla, ja lienee sekin jonkinlainen vastareaktio Jyväskylän naiskokelaiden edellisvuotisille korkeille arvosanoille. Yleensäkin käyrät taulukossa 13 osoittavat noususuuntaa Sortavalan seminaarin perustamisen jälkeen tasaantuen 1890-luvulla. Mieskokeilat ovat yleensä saaneet jonkin verran heikompia arvosanoja kuin naiskokeilat, mutta Jyväskylän ja Sortavalan mieskokelaiden arvoste-

Taulukko 14. Suomenkielisistä seminaareista valmistuneiden
opettajien opetustaidon arvosanat graafisesti esitettynä

lussa ei näytä olleen kovin suuria eroja. Vuotuiset keskiarvojen heilahtelut ovat yllättävän suuret. Tilapäisten vaihtelujen pääasiallisinä syynä voitaneen pitää kokelaiden kyvykkyyden vaihtelua eri vuosina.

Tarkasteltaessa vielä taulukkoa 13 käy ilmi, että Jyväskylän seminaarin antamat opetustaidon arvosanat huononivat voimakkaasti ensimmäisen arvostelukerran jälkeen ja nousivat sitten vähitellen 1870-luvun puolivälissä ensin seitsemän, sitten 1880-luvulla kahdeksan yläpuolelle, nimenomaan naiskokelaiden kohdalla. Tuo painauma 1860—1870-lukujen vaihteessa on saattanut johtua paitsi opiskelija-aineksen tilapäisestä huononemisesta, myös siitä, että Jyväskylän seminaari poti tuolloin yllätyksestä, jota katovuodet eivät olleet omiaan parantamaan.

Alkuvuosien jälkeen tapahtui Tammisaarenkin naiskokelaiden opetustaidon arvosanoissa melkoista laskua, joskaan aallonpohja ei ollut sellainen kuin Jyväskylässä. Opetustaidon arvosanojen jatkuva, vaikkakin hidas kohoaminen on saattanut johtua sekä eri oppilaitosten välisestä kilpailusta että seminaarien opiskelijoiden tason kohoamisesta jo senkin perusteella, että seminaariin pääsyä tiukennettiin erityisesti 1880-luvulla.

Eri seminaarien väliset opetustaidon arvosanojen keskiarvojen erot olivat useina vuosina suuret. Viitenä vuotena oli heikoimman ja parhaimman keskiarvon ero yli yhden, samoin viitenä vuotena melkein ykkönen. Esimerkkinä mainittakoon, että v. 1875 oli Jyväskylän ja Tammisaaren naiskokelaiden opetustaidon arvosanojen ero tilastollisesti erittäin merkitsevä. Vuonna 1888 oli Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan mieskokelaiden opetustaidon arvosanojen ero merkitsevä.¹⁰

Eri opettajainvalmistuslaitoksissa annettiin joitakin hyvin alhaisia arvosanoja (3, 4 ja 5). Opettajainvalmistuksen ensimmäisinä vuosina oli parhaan ja heikoimman arvosanan ero suuri (esim. 4—11), kun sen sijaan tämä hajonta vuosien mittaan yhä supistui, ja kovin alhaiset arvosanat jäivät pois käytöstä. Useimmiten opettajakokelaat luokiteltiin opetustaidossa joko kolmeen, neljään tai viiteen luokkaan. Vain harvoin annettiin — ensimmäisiä vuosia lukuunottamatta — samana vuonna samalle kokelasryhmälle kuutta tai seitsemää eriaasteista arvosanaa.¹¹

3. Opetustaidon suhde eräisiin muihin oppilaiden saamiin arvosanoihin

a. Opetustaito ja keskiarvo

Näytteenomaisesti on haluttu selvittää, minkälaisessa riippuvuussuhteessa opetustaidon arvosanat ja oppiaineiden arvosanojen keskiarvot olivat toisiinsa. Taulukossa 15 olevat tulokset tukevat sitä ennakkokäsitystä, että teoreettisten tietojen ja opittujen taitojen merkityksen on täytynyt olla varsin suuri opetusharjoittelussa, koska harjoituskoulun kurssit olivat vaativat kolme seminaariluokkaa suorittaneelle ja koska opetusmenetelmät sinänsä lienevät olleet suhteellisen helposti opittavissa. On lisäksi oletettavissa, että neljän vuoden aikana oppitunneilla saavutettu tuntemus on ollut omiaan luomaan seminaarin lehtoreille ennakkokäsitystä myös opiskelijoiden opetustaidosta, varsinkin kun lehtorit ehtivät suhteellisen vähän kuunnella heidän opetustaan harjoituskoulussa.

Taulukko 15. Opetustaidon arvosanojen ja eri aineiden keskiarvojen välisiä riippuvuuksia Jyväskylän seminaarissa eräinä vuosina

	naiskokelaat	mieskokelaat
1868	+ .91	+ .90
1870	+ .68	+ .84
1875	+ .77	+ .94
1880	+ .94	+ .96
1885	+ .91	+ .87
1900	+ .38	+ .94

12

Taulukko siis ilmaisee opetustaidon ja keskiarvon välillä yleensä olleen korkean vastaavuuden. Muista poikkeava on naiskokelaiden v. 1900 saavuttama tulos, joka osoittaa heidän opetustaitonsa pohjana olleen muutakin kuin pelkkää asiantietojen virheellisyyttä — ehkä juuri pedagogista taitavuutta. Tätä samaa osoittaa myös Tammisaaren seminaarista v. 1875 valmistuneiden opettajakokelaiden arvosanoista laskettu tulos (+.54). Niin ikään seuraavassa kappaleessa esiintyvät luvut Sortavalan seminaarista tukevat taulukossa 15 olevia tuloksia.

b. Opetustaito ja eri arvostelijat

Tutkimusaineiston puuttumisen vuoksi ei tässä tutkimuksessa voida esittää yleiskuvaa siitä, miten tarkasti eri arvostelijoiden samalle opiskelijalle antamat arvosanat pitivät yhtä lopullisen opetustaidon arvosanan kanssa. Vain Sortavalan seminaarin arvostelukirjoissa olivat nämä arvosanat talletettuina. Riippuvuudet käyvät ilmi taulukosta 16.

Taulukko 16. Eri oppiaineiden opettamisesta saatujen ja lopullisen opetustaidon arvosanojen välinen vastaavuus Sortavalan seminaarissa eräinä vuosina

	1890	1898
uskonto	+ .87	+ .71
äidinkieli	+ .80	+ .66
historia	+ .55	+ .87
maantieto	+ .71	+ .82
laskento	+ .87	+ .71
luonnontieto	+ .81	+ .69
voimistelu	+ .84	+ .60
laulu	+ .70	+ .50
piirustus ja käsityö	+ .68	+ .66
harjoituskoulunopettaja	+ .84	+ .89

Tulokset ilmaisevat, että arvostelijat ovat olleet varsin yksimielisiä opiskelijoiden opettajataipumuksista ja opetustaidosta. Riippuvuuslukuja jonkin verran suurentaa se seikka, että kunkin antamat opetustaidon arvosanat jo sinänsä sisältyvät lopulliseen opetustaidon arvosanaan. Tarkasteltaessa harjoituskoulunopettajien antamien arvosanojen vastaavuutta lopulliseen arvosanaan voidaan sen katsoa Sortavalan seminaarissa olleen korkean. Maria Eriksonin antamat arvosanat korreloivat v. 1890 varsin korkeasti lopulliseen opetustaidon arvosanaan (+ .80) samoin kuin Kuneliuksenkin (+ .77).

Vuonna 1884 oli Sortavalan seminaarin johtajan ja lopullisen opetustaidon arvosanojen välinen vastaavuus lähes täydellinen (+ .88).

Y. K. Yrjö-Koskinen mainitsi kerran, että opetustaito ja koulunpidon huolellisuus olivat kaksi eri asiaa. Tämä seikka ei kuitenkaan saa kovin vahvaa tukea esim. Kuneliuksen arvostelusta, joka kohdistui sekä yleiseen koulunpitoon että opetustaidon tasoon. Riippuvuus-

luku oli +.68 eli hieman alhaisempi kuin harjoituskoulunopettajan antamien arvosanojen ja lopullisten opetustaidon arvosanojen välinen riippuvuus.¹³

c. Opetustaito, uskonto ja kasvatustaito

Sortavalan seminaarissa v. 1890 annetuista arvosanoista laskettiin, olisiko joko kasvatustaito tai uskonnon arvosanoilla ollut korkea riippuvuus opetustaitoon nähden. Uskonnon ja opetustaidon välinen vastaavuus oli korkea (+.81), kun sen sijaan opetustaidon ja kasvatustaiton välinen vastaavuus oli vain kohtalainen (+.55) eli sama kuin opetustaidon ja laulutaidon välinen riippuvuus (+.54). Pienen aineiston vuoksi — em. kolme tapausta — ei voi kuitenkaan tehdä tuloksista erityisiä johtopäätöksiä.

Jyväskylän naiskokelaiden saamien uskonnon ja opetustaidon arvosanojen välinen vastaavuus oli v. 1870 +.88, v. 1880 +.77 ja v. 1890 +.63, joten on havaittavissa jatkuvaa pienenemistä. Vuonna 1870 uskonnon arvosanat osoittivat suurempaa riippuvuutta opetustaidon arvosanoista kuin keskiarvot. Vuonna 1890 tulos oli päinvastainen. Jyväskylän mieskokelailta uskonnon ja opetustaidon arvosanojen välinen vastaavuus oli v. 1880 +.67, v. 1890 +.60 eli vähän pienempi kuin naisilla ja huomattavasti alhaisempi kuin opetustaidon arvosanojen ja keskiarvojen väliset luvut. Uskonnollisen tiedon ja harrastuksen sekä opetustaidon välinen yhteys näyttää siis ainakin Jyväskylän seminaarissa vuosien mittaan pienentyneen.

Kasvatustaito ja opetustaidon väliset yhteydet käyvät ilmi taulukosta 17. Tulokset osoittavat opetustaidon ja kasvatustaiton teoreettisen tietouden välillä olleen löyhemmän yhteyden kuin opetustaidon ja keskiarvojen kesken (vert. taulukkoon 15).

Taulukko 17. Kasvatustaito ja opetustaidon väliset yhteydet Jyväskylän seminaarissa eräinä vuosina

	1875	1880	1885	1890	1895	1900
naiset	+.81	+.80	+.72	+.62	+.68	+.55
miehet	+.65	+.58	+.61	+.75	+.78	+.49

Tulos tukee myös sitä päätelmää, että oppituntien asiatiedon hallinta oli opetustaidon arvostelussa jonkin verran merkittävämpi kuin pedagogisten menettelytapojen oivaltaminen ja hallitseminen.

d. *Opetustaito ja lastenhoito*

Lastenseimessä suoritetusta lastenhoidosta annettiin naiskokeilaille arvosana siihen saakka, kunnes ao. sisäoppilaitos lakkautettiin, eli vuoteen 1895 asti. Taulukosta 18 käy ilmi, minkälaisiksi lastenhoidosta annettujen arvosanojen keskiarvot muodostuivat opetustaitoon nähden ja minkälaiset korrelatiiviset yhteydet vallitsivat opetustaidon ja lastenhoidon arvosanojen välillä.

Taulukko 18. Lastenhoidon ja opetustaidon arvosanoja eri seminaareissa eräinä vuosina

v	Jyväskylä			Tammisaari			Sortavala		
	ot	lh	ϱ^{14}	ot	lh	ϱ	ot	lh	ϱ
1870	5,95	6,66	+ .53	—	—	—	—	—	—
1875	6,40	6,35	+ .60	8,16	9,12	+ .43	—	—	—
1879	7,90	7,53	+ .13	7,57	8,45	+ .12	—	—	—
1884	7,70	7,33	+ .29	7,38	7,46	+ .32	7,78	9,15	+ .26
1889	8,02	8,60	+ .63	8,09	8,95	+ .37	7,95	8,10	+ .69

Lastenhoidon arvosanat olivat tasoltaan samanlaisia kuin opetustaidon arvosanat tai niitä korkeampia, vaikka pari Jyväskylän seminaarin lukuarvoa (1879 ja 1884) osoittaa päinvastaistakin pyrkimystä. Opetustaidon ja lastenhoidon väliset vastaavuudet olivat useimmiten matalia, mikä osittain johtunee sekä lastenhoidon ja luokkaopetuksen erilaisesta luonteesta sekä siitä, että lastenhoidon arvosanan antoi yksi henkilö, opetustaidon monta arvioitsijaa.

e. *Opetustaito ja pääsykoe*

Alusta lähtien tuli tavaksi pitää seminaariin pyrkiville asetuksen säätämät pääsykokeet. Ne pisteitettiin, ja oppilasvalinnat suoritettiin em. pistejärjestystä noudattaen. Tässä tutkimuksessa on laskettu muutamia näiden pistemäärien ja samojen henkilöiden opetustaidosta neljän vuoden kuluttua saamien arvosanojen välisiä riippuvuuksia.

Vuonna 1875 Jyväskylän seminaarin I luokalle otettujen miesopiskelijoiden ja heille v. 1879 annettujen opetustaidon arvosanojen välinen vastaavuus oli + .45, naisopiskelijoiden kohdalla + .25. Vuonna 1872 Tammisaaren seminaariin tulleiden ja v. 1876 sieltä valmistuneiden opettajien vastaava lukuarvo oli + .47, v. 1880 seminaariin tulleiden ja v. 1884 valmistuneiden kohdalla + .00. Viimeksimainittu

tulos osoittaa, ettei pääsykokeiden pistemäärien perusteella voinut lainkaan ennustaa opiskelijoiden opettajakyvyyttä. Vuonna 1880 Sortavalan seminaariin päässeiden oppilaiden "lähtöpisteet" korreloivat opetustaitoon miehillä huomattavasti korkeammin (+.58) kuin naisilla (+.17). Vuonna 1886 Sortavalan seminaariin tulleiden nais-opiskelijoiden vastaava lukuarvo oli +.48.¹⁵

Pääsykokeet eivät siis varsin suuressa määrin näytä ilmaisseen opiskelijan tulevaa opettamiskykyä. Lasketut tulokset eivät kuitenkaan anna täysin luotettavaa kuvaa vallinneista olosuhteista, sillä osa opiskelijoista keskeytti joko osittain tai kokonaan opiskelunsa. Tutkitut sattumanvaraiset näytteet osoittavat pääasiallisesti niiden keskeyttäneen opintonsa, jotka olivat pääsykokeissa saaneet heikohkoja pistemääriä. Tämä tulos puolestaan puhuu pääsykokeen onnistumisen puolesta.

XIII Loppukatsaus

Tämä tutkimus pyrkii selvittämään viime vuosisadalla maamme seminaareissa annetun varsinaisen opettajakoulutuksen syntyä ja kehittymistä. Tutkimuksen II osasta ilmenee, miten opettajakokelaita perehdytettiin kansakoulun eri oppiaineiden opetukseen.

Loppukatsauksessa ei esitetä tutkimuksesta tiivistelmää, vaan tämän korvannee saksankielinen referaatti. Muutamalla sanalla pyritään sen sijaan keskittymään vielä niihin seikkoihin, joita käytännöllisessä opettajakoulutuksessa voidaan pitää todistettavasti suomalaisperäisinä.

Tarkasteltaessa filosofis-psykologista aatemaailmaa sekä kasvatusta ja opetusopin periaatteita seminaareissamme käytössä olleiden oppikirjojen valossa voidaan panna merkille, ettei ole helppoa selvittää, mitkä käsitykset ja mielipiteet olivat varmasti suomalaista alkuperää. Varsin seikkaperäisenkin tarkastelun jälkeen joudutaan toteamaan, että seminaareissamme käsitellyt kasvatustavoitteisiin liittyvät periaatteet olivat tuttuja myös muissa maissa ja että ne siirtyivät meille pääasiassa Cygnaeuksen, Cleven ja ensimmäisten seminaarinopettajien sekä pedagogisen ja psykologisen kirjallisuuden välityksellä. Vaatisi erittäin huolellisesti suunniteltuja sisällön analyyssejä, ennenkuin seminaareissa käytetystä lähde- ja oppikirjallisuudesta voitaisiin löytää pelkästään maallemme ominaisia ajatuksia. Sen sijaan voidaan useissakin kohdin panna merkille, miten yleiseurooppalaisia, jopa yleismaailmallisia pedagogisia periaatteita on pyritty soveltamaan Suomen oloihin. Cygnaeus esimerkiksi lausui, että hänen kasvatustavoitteensa oli Suomen kansan kätevyys-, valistus- ja siveellisyystason kohottaminen.

Varsinaisen opettajakoulutuksen käytännöllisissä menettelytavoissa sen sijaan piilee muutamia yksityiskohtia, jotka liittyvät viime vuosisadan tyypilliseen suomalaiseen opettajakoulutukseen. Itse seminaaria nais- ja miesosastoinen on toistaiseksi — tutkimuksen mukaan — pidettävä sellaisena. Lastenseimen ja oppilasasuntolan liittymistä naisseminaariin ja harjoittelua niissä on niin ikään pidettävä suomalaisperäisinä. Tärkeiksi on arvioitava niiden illanviettojen merkitys, joita

seminaarinjohtajat — ainakin Jyväskylässä — pitivät ylimmän asteen opiskelijoille totuttaakseen heitä paitsi eri sukupuolten väliseen seurusteluun myös sivistyneeseen seuranpitoon yleensä. Erityinen arvo on annettava myös sille harjoittelulle, mitä lastenseimissä ja oppilas-asuntoloissa on suoritettu lastenhoidon ja lastenkasvatuksen hyväksi aikana, jolloin lapsikuolleisuus oli suuri ja lasten kasvatusta yleensä puutteellista.

Kaikkein oleellisin seikka suomalaisen ja ulkomaisen opettajainvalmistuksen eroista puhuttaessa on se, että meillä — harjoituskoulun ollessa poikkeuksellisen suuri — opettajakokelaat saivat harjoitusta koulunpidossa paljon enemmän kuin ulkomailla. Kaiken lisäksi he pitivät suurimman osan tunneistaan omin päin, mutta kuitenkin lehtorien tarkastamien tuntiohjelmien turvin. Niin ikään on pidettävä kokonaan suomalaisena sitä ideaa, että harjoituskoulujen (kansakoulujen) opetussuunnitelmaan liitettiin pedagoginen veistonopetus.

On luonnollista, että monet muut varsinaista opettajakoulutusta koskevat periaatteet ja käytännön toimenpiteet on meillä toteutettu omalaatuisilla ja kulloisiinkin olosuhteisiin mukautetuilla tavoilla, mutta että niille kaikille on kuitenkin löydettävissä jokin malli tai esikuva muiden maiden opettajainvalmistuksesta. Tämä tosiasia on edellä todettu lukuisissa yksityistapauksissa, joista tässä kertauksenomaisesti mainittakoon vielä opetusvuorot, opetusohjelmat, opetuksen kuuntelu, pientenlastenkoulujen opettajain valmistus kansakouluissa jne.

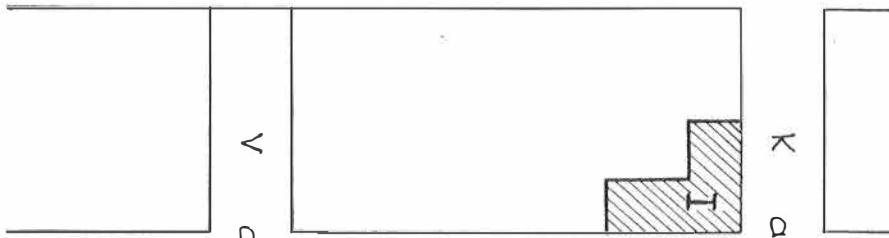
Mitä tulee varsinaisen opettajakoulutuksemme tasoon viime vuosisadalla, on sitä pidettävä varsin korkeana. Ulkomaihin suoritettu vertailu on sen osoittanut. Cygnaeuksen johtajakaudella oli etsitty käyttökelpoista opetusharjoittelun järjestelmää pääsemättä selvään tulokseen. Leinberg v. 1869 laatimallaan suunnitelmalla vakiinnutti Jyväskylän seminaarin varsinaisen opettajakoulutuksen pitkäksi ajaksi. Yrjö-Koskisen tehtäväksi jäi käytännöllisen opettajakoulutuksen avartaminen ja ajanmukaistaminen jo jossain määrin yli aikansa eläneen entisen järjestelmän pohjalta. Muut maamme seminaarit taas seurasiivat Jyväskylän seminaarin antamaa esimerkkiä, vaikkakin niissä kehiteltiin myös jonkin verran niille itsekullekin soveltuvia menettelytapoja. Kun otetaan huomioon kieliolosuhteet, on varsin ymmärrettävää, että ruotsinkielisissä seminaareissa käytettiin enemmän kuin suomenkielisissä Ruotsissa ilmestyneitä oppi- ja lähdekirjoja, joiden sisältö ei kuitenkaan millään ratkaisevalla tavalla poikennut tuolloin voimassa olleista yleisistä pedagogisista ajattelutavoista ja periaatteista.

Lyhenteitä

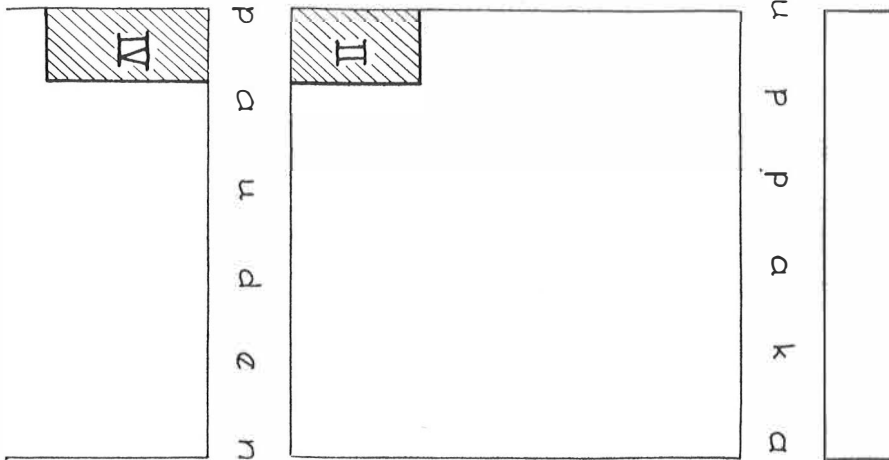
AAPJ	Acta Academiae Paedagogicae Jyväskyläensis
AVA	Aargaun valtionarkisto
CM	Cygnaeus-museo
FVA	Frauenfeldin valtionarkisto
HYK	Helsingin yliopiston kirjasto
HYKL	Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos
JKKKL	Kasvatusopillisen korkeakoulun kasvatustieteen laitos
Jopk	Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat
Jpoe	Jyväskylän poikaharjoituskoulun oppiennätykset
JTK	Jyväskylän seminaarin tarkastuskertomukset
Jtoe	Jyväskylän tyttöharjoituskoulun oppiennätykset
Jvk	Jyväskylän seminaarin vuosikertomukset
K ja K	Kasvatus ja koulu
KL	Kansakoulun lehti
KOA	Kasvatusopillinen aikakauskirja
KS	Küsnachtin seminaari
KSA	Kreuzlingenin seminaarin arkisto
SKMA	Savo-Karjalan maakunta-arkisto
SKS	Suomalaisen kirjallisuuden seura (käsikirjoitusarkisto)
Sopk	Sortavalan seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat
SSA	Sortavalan seminaarin arkisto
STK	Sortavalan seminaarin tarkastuskertomukset
Svk	Sortavalan seminaarin vuosikertomukset
Topk	Tammisaaren seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat
TSA	Tammisaaren seminaarin arkisto
TTK	Tammisaaren seminaarin tarkastuskertomukset
Tvk	Tammisaaren seminaarin vuosikertomukset
TYK	Turun yliopiston kirjasto
UC	Uno Cygnaeus
Uopk	Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat
USA	Uudenkaarlepyyn seminaarin arkisto
UTK	Uudenkaarlepyyn seminaarin tarkastuskertomukset
Uvk	Uudenkaarlepyyn seminaarin vuosikertomukset
VA	Valtionarkisto
VMA	Vaasan maakunta-arkisto
WSA	Wettingenin seminaarin arkisto
ZVA	Zürichin valtionarkisto

JYVÄSKYLÄN HARJOITUSKOULUT vv. 1866—1883

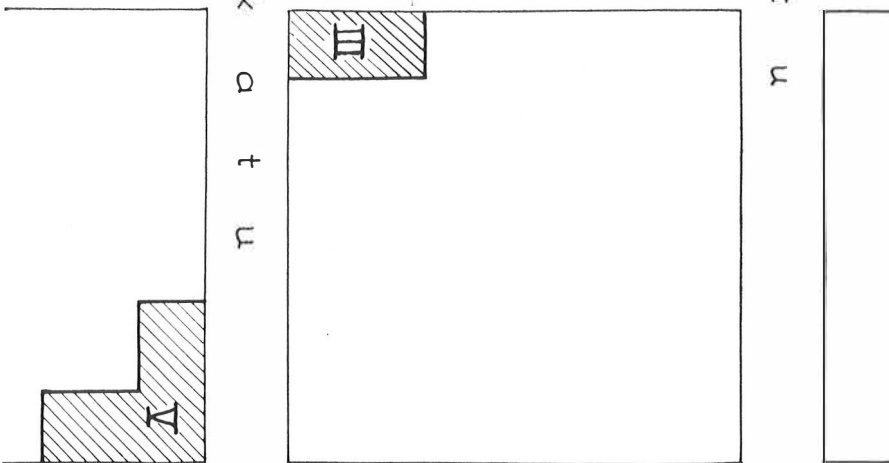
Minna Canthinkatu

Vaasankatu

Cygnäeuksenkatu

Gummeruksenkatu

- I Poikaharjoituskoulu v. 1866—67 ja todennäköisesti myös v. 1867—70. Samoin tilapäisesti v. 1878.
- II Poikaharjoituskoulu v. 1870—73.
- III Tyttöharjoituskoulu v. 1866—75. Kaavion piirtänyt
- IV Poikaharjoituskoulu v. 1873—83. Aune Lappalainen.
- V Tyttöharjoituskoulu v. 1875—81.

Liite 2

Eräitä tietoja Jyväskylän poikabarjoituskoulussa suoritetusta
opetusbarjoittelusta

kokelaan nimi	opetus- taito	1874—75				tuntien määrä
		luokan- johtaja	harjoittelu- luokkien lukumäärä	opetettavien aineiden määrä		
Ahra	9	+	3	6	300	
Braxén	10	+	3	5	320	
Eklund	7		3	4	310	
Grönblom	8	+	2	4	350	
Johnsson	7	+	2	6	360	
Kahra	8	+	4	5	330	
Kauranen	7	+	3	5	300	
Koskinen	7		1	2	230	
Laitinen	8		4	6	390	
Lindegren	8	+	2	4	360	
Lundgren	7		2	5	300	
Nikko	8	+	2	5	260	
Pesola	7		3	6	270	
Teittinen	11	+	3	5	260	
Toivonen	8		3	6	280	
Tolvanen	9		4	6	280	
1884—85						
Fröberg	8		4	7	280	
Gustafsson	9		2	4	200	
Jussila	9	+	2	6	250	
Koppinen	9		5	6	310	
Lampinen	7		4	6	290	
Lehrbäck	9		3	3	210	
Lundqvist	9		3	7	290	
Niemi	8		2	5	270	
Oja	9	+	4	6	340	
Pihlström	10	+	2	6	300	
Polvinen	10	+	2	5	340	
Rautamäki	8	+	3	5	290	
Rossi	10	+	3	6	390	
Sallinen	9	+	2	5	300	
Salonen	8	+	3	7	290	
Sohlman	8		3	6	270	
Teittinen	8		4	5	210	
Tuovinen	9	+	2	5	340	
Törnroos	9	+	4	5	380	
Wuosio	9	+	3	6	390	
Wäkiparta	9	+	4	6	380	

kokelaan nimi	opetus- taito	luokan- johtaja	harjoittelu- luokkien lukumäärä	opettavien aineiden määrä	tuntien määrä
1894—95					
Helander	6	+	4	8	340
Hellström	8	+	4	10	380
Hyöky	7	+	3	8	450
Järvi	7		3	7	300
Järvinen	8	+	4	9	440
Majala	7	+	3	8	410
Ollakka	8	+	4	9	340
Ristiluoma	9	+	4	9	500
Sipinen	8	+	3	7	340
Walli	7	+	6	9	430
Wiksten	8	+	4	9	470

Vuoteen 1886 oli arvosteluasteikko 1—12. Esimerkkeihin on tiedot saatu päiväkirjoista ja harjoituskoulun oppiennätyksistä.

Viitteet ja huomautukset *

I Johdanto

- ¹ *Paulsen* s. 212.
- ² *Richter* s. 19. *Oksala* s. 169—181. KOA 1874 s. 93.
- ³ *Richter* s. 19. *Schneider* s. 170.
- ⁴ *Rein, W.* IX s. 810. *Schneider* s. 170. *Paulsen* s. 140.
- ⁵ *Schmidt* III s. 606. *Schneider* s. 171. *Paulsen* s.133.
- ⁶ *Richter* s. 35. *Barth* s. 508.
- ⁷ *Rein, W.* IX s. 811. *Richter* s. 42.
- ⁸ *Barth* s. 510.
- ⁹ *Richter* s. 27.
- ¹⁰ *Richter* s. 23.
- ¹¹ *Rein, W.* IX s. 813. *Richter* s. 35.
- ¹² *Kebr* 1 s. 8.
- ¹³ *Kettiger* 2 1857 s. 5—8. *Frey* s. 18 ja 29.
- ¹⁴ *Frey* s. 36 ja 52.
- ¹⁵ *Schmidt* — *Lange* s. 877. *Rein, W.* V s. 710.
- ¹⁶ *Schmidt* IV s. 602—606. *Harper* s. 38.
- ¹⁷ *Jensen* s. 27. *Ekendal* I s. 53. Järjestys oli Jonstrup, Skaarup, Snestedt, Lyngby ja Jellinge.
- ¹⁸ *L(einberg)* II s. 28. Ne olivat Asker, Holt, Stordöen, Klæbo ja Tromsö.
- ¹⁹ *Hall* 2 s. 4—26. *Warne* I s. 342—344.
- ²⁰ *Hall* 2 s. 54—55.
- ²¹ *Hall* 2 s. 53 ja 61.
- ²² *Hall* 1 s. 7. *Aquilonius* s. 315.
- ²³ *Kankkunen* s. 10 JKKKL.
- ²⁴ *H. E.* s. 199—200.
- ²⁵ *H. E.* s. 196.
- ²⁶ Kolppanan seminaari 1863—1913 s. 24 ja 119. Suomalainen Inkeri 1936 s. 36. *J. Mustosen* artikkeli Inkerin . . .

* Nimen jäljessä oleva numero ilmoittaa, monesko ao. tekijän kirjallisuusluetteloon sisältyvä teos on kyseessä.

III Varsinaista opettajakoulutusta ulkomailla viime vuosisadalla

- 1 *Richter* s. 40.
- 2 *Rein, W.* 1 s. 589.
- 3 *Richter* s. 42.
- 4 *Schneider* s. 171, "Eine Art von Übungsschule".
- 5 *Ekendal* II s. 250. *Harnisch* s. 166. Tätä opetusta oli 1830-luvulta lähtien mm. Dresdenin molemmissa seminaareissa, Weissenfelsin seminaarissa jne.
- 6 *Harnisch* s. 129.
- 7 *Harnisch* s. 131—132.
- 8 *Ekendal* II s. 200. *Harnisch* s. 134.
- 9 *Harnisch* s. 385—387.
- 10 *Harnisch* s. 131—132.
- 11 *Cygnaeus* 1 s. 24.
- 12 *Schmidt* IV s. 194—195.
- 13 *Schmidt* IV s. 195—199. *Rudolph* s. 110. Opettaja oli "ein Praktiker. Sie erhalten selbst Unterricht und sie sollen das Unterrichten lernen".
- 14 *Pfeiffer* s. 33. *Rudolph* s. 111.
- 15 *Richter* s. 240.
- 16 *Schmidt* IV s. 195—199.
- 17 *Ekendal* II s. 142.
- 18 *Schneider* s. 179.
- 19 *Stiebl* s. 6.
- 20 *Stiebl* s. 7 ja 8.
- 21 UC:n kirjoitukset s. 48. Länkelä UC:lle 23.7.1862, 11.11.1862, 15.2.1863 ja 2.3.1863. Järvinen UC:lle 24.4.1862 ja 16.10.1862. Kahelin UC:lle 19.4.1862, 12.6.1862. Wallin UC:lle 5.8.1862, 30.8.1862, 11.10.1862 ja 1.12.1862. Hagfors UC:lle 7.10.1862 ja 5.1.1863. Kaikki kirjeet VA:ssa.
- 22 *Snellmanin* Kootut teokset VI s. 49.
- 23 *Richter* s. 50.
- 24 *Dittes* s. 12. *Richter* s. 150.
- 25 *Dittes* s. 11—14 ja 45.
- 26 *Dittes* s. 16—18. Harjoituskoulussa oli neljä luokkaa. Se oli puoliksi maalaiskoulu, puoliksi suurehkojen maaseutupaikkakuntien koulu.
- 27 *Richter* s. 50. *Kebrin* teoksen *Praxis*... johdanto.
- 28 *Kebr* 2 s. 31—35 ja 78. Jahresbericht ... Gotha 1875—76 s. 12. Flomanin matkakertomus 1875 VA.
- 29 *Kebr* 2 s. 32—35.
- 30 *Rein, W.* V s. 458.
- 31 *Rein, W.* V s. 459.
- 32 Jahresbericht ... Gotha 1875—76 s. 21. *Förster*, Die Allgemeine Bestimmungen ...
- 33 Flomanin matkakertomus VA.
- 34 Nykarleby folkskoleseminarium. Matrikel 1873—1957. Siinä julkaistu Cygnaeuksen pitämä seminaarin vihkiäispuhe.
- 35 *Nurmi* K ja K 2 ja 3/1963.
- 36 *Frey* s. 32, 36 ja 52.
- 37 Lehrplan des ... 1854 s. 25. *Frey* s. 79 ja 146. Schlussbericht des Lehrerseminars Wettingen 1872—73. Betrachtung eines des Freundes ... s. 16 WSA.

- ³⁸ Lehrplan des . . . 1854 s. 25. *Kettiger* 2 1857 s. 15. *Frey* s. 79. Gesetz über neue . . . 1846 s. 5 WSA.
- ³⁹ *Frey* s. 100.
- ⁴⁰ *Frey* s. 120.
- ⁴¹ *Schlegel* s. 13.
- ⁴² Lehrplan des Aargauischen Lehrerseminars 1868 s. 6 WSA.
- ⁴³ Lehrplan . . . 1868 s. 6. WSA.
- ⁴⁴ Lehrplan für das . . . 1874 s. 4 WSA.
- ⁴⁵ Lehrplan für das . . . 1881 s. 4 WSA.
- ⁴⁶ *Frey* s. 152. Lehrplan des . . . 1893 s. 2.
- ⁴⁷ Jahresbericht . . . Wettingen 1893—94 s. 12. Lehrplan des . . . 1893 s. 2. Wettingenin harjoituskoulussa oli tyttöjä varten käsityöopettaja jo 1850-luvun lopulla, mikä käy ilmi ao. seminaarin ohjelmista (Programm 1857 ja 1859).
- ⁴⁸ *Cygnaeus* 1 s. 37. *Grob* s. 51. 125 Jahre Zürcher . . . s. 10 KS.
- ⁴⁹ *Woodtli-Löffler* s. 346 KS.
- ⁵⁰ Die zürcherische Volksschule 1832—1932 s. 507.
- ⁵¹ Die zürcherische Volksschule 1832—1932 s. 541. *Woodtli-Löffler* s. 351 KS.
- ⁵² Reglement für das zürcherische Lehrerseminar 1861 s. 23—24.
- ⁵³ Lehrplan des zürcherischen Lehrerseminars in Küsnacht 1861 s. 4. Reglement für . . . 1861 s. 24. Myös käsikirjoituksina ZVA.
- ⁵⁴ Lehrplan des . . . 1861 s. 3. Die Übungsschule 1842—1877 in Küsnacht ZVA.
- ⁵⁵ Lehrplan des . . . 1861 s. 4. Die zürcherische Volksschule 1832—1932 s. 542. Jahresberichte
- ⁵⁶ *Schlegel* s. 82. Jahresberichte des Direktors der Aufsichtsbehörde 1882—1900 ZVA. der Erziehungsdirektion 1846—1875 ZVA.
- ⁵⁷ Wallin UC:lle 2.9.1861 ja 14.11.1861. Länkelä UC:lle 31.12.1861. VA.
- ⁵⁸ Wallin UC:lle 14.11.1861. Länkelä UC:lle 31.12.1861. VA. Mehiläinen 1861 s. 38.
- ⁵⁹ Die Einwohner s. 126.
- ⁶⁰ Die Einwohner s. 23—32.
- ⁶¹ Die Einwohner s. 30, 105, 109 ja 112.
- ⁶² Die Einwohner s. 112.
- ⁶³ Lehrplan für das . . . Bern 1861 s. 8. Reglement für . . . Bern 1861 s. 24.
- ⁶⁴ Gesetz über die Lehrer . . . 1875 s. 2—5.
- ⁶⁵ Reglement für das deutsche . . . Bern 1883 s. 23 ja 29.
- ⁶⁶ Unterrichtsplan . . . Bern 1884 s. 6.
- ⁶⁷ *Schlegel* s. 65. Wallin UC:lle 14.2.1862 VA.
- ⁶⁸ Programm . . . Kreuzlingen 1863 s. 33 KSA.
- ⁶⁹ Programm . . . Kreuzlingen 1863 s. 33 KSA.
- ⁷⁰ *Weinmann* s. 54.
- ⁷¹ *Weinmann* s. 91. Zweites Programm . . . 1877 s. 23 KSA.
- ⁷² Viertes Programm . . . 1895 s. 37 KSA.
- ⁷³ *Weinmann* s. 91.
- ⁷⁴ *Weinmann* s. 92.
- ⁷⁵ Reglement . . . Bern 1861 s. 24, ja 1883 s. 24. Die zürcherische Volksschule s. 174, 501 ja 542. Reglement für das Lehrerseminar in Wettingen 1874 s. 13 ja 14. *Woodtli-Löffler* s. 346 KS. *Frey* s. 112.
- ⁷⁶ *Aquilonius* s. 315.
- ⁷⁷ *Aquilonius* s. 446. Tukholma-tyyppisiä seminaareja olivat Upsala, Linköping, Västerås ja Göteborg. Muut olivat sukua Lundin seminaarille.

- 78 *Hall och Liander* s. 5 ja 8.
- 79 *Malmström* s. 6, 9 ja 10. *Aquilonius* s. 266. Aluksi kuningas ei säätänyt mitään ohjeita Lundin seminaarille. Sen sijaan tuomiokapituli antoi joitakin ohjeita. Lastenkoululla oli ohjesääntönsä vuosilta 1832 ja 1833.
- 80 *Hall och Liander* s. 50 ja 172.
- 81 *Aquilonius* s. 447. *Hall och Liander* s. 174.
- 82 *Sörensen* s. 255. *Hall 2* s. 74. *Rein, W.* IX s. 827—828.
- 83 *Hall 2* s. 74—76.
- 84 *Hall 2* s. 74—76 ja 82. *Hall och Liander* s. 24 ja 194. *Malmström* s. 37, 77 ja 95—99.
- 85 *Hall 2* s. 82—84.
- 86 *Hall 2* s. 99.
- 87 *Hall 2* s. 104 ja 118.
- 88 *Sörensen* s. 266. *Yrjö-Koskinen* s. 126—127.
- 89 *Hall och Liander* s. 32, 36, 49, 169 ja 188. *Lärokurser vid Kongl. seminarium* s. 98. *Yrjö-Koskinen* s. 130—131.
- 90 *Hall 2* s. 96—97.
- 91 *Sörensen* s. 190. *Statens Småskoleseminarium i Haparanda 1875—1935* s. 10, 12 ja 13.
- 92 *Schmidt-Lange IV* s. 877. *Schmidt IV* s. 591—592. *Schneider* s. 175.
- 93 *Schmidt-Lange IV* s. 877.
- 94 *Yrjö-Koskinen* s. 22—24, 26 ja 30.
- 95 *Barnard* s. 118 ja 122.
- 96 *Rein, W.* X s. 710 *Schmidt IV* s. 559. *Barnard* s. 129.
- 98 *Barnard* s. 218. *Sundén* s. 18. *Yrjö-Koskinen* s. 84—88 ja 92.
- 99 *Barnard* s. 219. *Ögren* s. 64—67.
- 100 UC:n kirjoitukset s. 122. *Jensen* s. 27. *L(einberg) II* s. 28.
- 101 *Ekendal I* s. 60. *Jensen* s. 27 *L(einberg) II* s. 29 ja 32.
- 102 *Jensen* s. 110—111. *Ekendal I* s. 60.
- 103 *Harper* s. 17. *Siljeström I* s. 194. *Schneider* s. 216 ja 218.
- 104 *Harper* s. 38.
- 105 *Schmidt-Lange IV* s. 902. *Harper* s. 46, 55 ja 57.
- 106 *Harper* s. 64 ja 67.
- 107 *Siljeström I* s. 188—189. *Harper* s. 107. *Schmidt-Lange* s. 903. Yhdysvalloissa oli muuten jo varsin varhain naisopettajaennemmistö. Esim. Massachusettsin valtiossa oli v. 1850 2434 miestä ja 5238 naisopettajaa. *Siljeström I* s. 186.
- 108 *Harper* s. 30, 80, 109 ja 130. *Soininen 1* s. 127—133.
- 109 Itämerenmaat yhdistettiin vuoden 1802 koulureformin yhteydessä Tarton yliopiston yhteyteen perustetun koulukomission alaisuuteen. Tämä komissio perusti mm. Tarton seminaarin. H.E. s. 197. *Kankkunen* s. 19 JKKKL.
- 110 Kolppanan seminaari 1863—1913 s. 24 ja 119. *Mustonen* s. 36. H.E. s. 194—196. Kolppanan seminaari toimi kurssinmuotoisena ottaen oppilaita vain joka kolmas vuosi. Seminaarin ensimmäinen johtaja O. F. Groundstroem oli mukana kesällä 1863 Hämeenlinnassa pidetyssä koulunopettajain kokouksessa. Myös Länkelä, Järvinen ja Wallin ottivat osaa samaan kokoukseen. K. Tynni oli sitä mieltä, että Kolppanan seminaarin perustajat olisivat olleet yhteydessä Cygnaeuksen. Jyväskylän seminaaria varten laadittua asetusta sekä tietenkin myös Cygnaeuksen ehdotuksia on voitu käyttää hyväksi Kolppanan seminaarisuunnitelmaa laadittaessa; vahvistettiinhan Kolppanan ohjesääntö vasta 30.6.1864. Tynni piti kuitenkin Valgan seminaaria todennäköisemmin kuin Jyväskylää Kolppanan esikuvana. Kolppanan seminaari s. 6 ja 25.
- 111 *Jenaer Seminarbuch* s. 273—274. Strümpellin pitämät luennot olivat ainutlaatuiset koko

Venäjäällä. Teoreettisen opetuksen lisäksi oli käytännöllisiä harjoituksia myös Tarton lukiossa. Strümpell siirtyi v. 1870 Leipzigiin, ja jo tätä ennen oli em. harrastus laimentunut Tartossa.

¹¹² Kolppanan seminaari s. 24. *Mustonen* s. 36.

¹¹³ *L(änke)lä* s. 250—257. *Kankkunen* s. 10 JKKKL.

Venäläisestä opettajainvalmistuksesta on erittäin vähän kirjoitettu länsimaisilla kielillä, nimenomaan viime vuosisataa koskevasta opettajainvalmistuksesta. Kankkusen proseminariesitelmää varten on kirjallisuus saatu Helsingin yliopiston kirjaston slaavilaisen osaston avustuksella. Em. tutkielmassa on käytetty seuraavia venäjänkielisiä lähteitä: *Arsenjev, A. M.*, Protiv idealizatsii utšitel'skih seminarii. *Sovjetskeja Pedagogika* 12/1947. *Demkov, M. J.*, Istorija ruskoi pedagogii III. Moskva 1909. *Grigorjev, V. V.*, Istoritšeskij otšerk ruskoi školy, Moskva 1909. *Tšebov, N. V.*, Narodnoje obrazovanije v Rossii. Moskva 1912. Otšerki po istorii pedagogiki. Izdatelstvo Akademii Pedagogičeskikh Nauk RSFSR 1952. Zemskije obščecobrazovatel'nyje kursydlja narodnyh utšitel'ei. S.-Peterburg 1906.

¹¹⁴ *Kankkunen* s. 10—11.

¹¹⁵ *Kankkunen* s. 8 ja 9.

¹¹⁶ *Kankkunen* s. 15.

¹¹⁷ *Kankkunen* s. 16 ja 17.

¹¹⁸ *Kankkunen* s. 17—18 ja 20.

¹¹⁹ *Kankkunen* s. 21 ja 22.

¹²⁰ *Kankkunen* s. 19.

IV Käytännöllistä opettajainvalmistusta maamme seminaarisuunnitelmissa ennen vuotta 1866

¹ *Sainio* 2 s. 43.

² *Stenius* 1 s. 104. *C(ederberg)* s. 138.

³ *Sainio* 2 s. 73.

⁴ *C(ederberg)* s. 138. *Stenius* 1 s. 104.

⁵ Jenaer Seminarbuch s. 273—274.

⁶ *Hanbo* I s. 110. *Leinberg* II s. 236. *C(ederberg)* s. 139. Kaikki Cederbergin artikkelin opettajainvalmistusta koskevat tiedot on saatu eräästä Helsingin yliopiston ohjelmasta: Till åhörande af det föredrag, hvarmed professoren L. J. Stenbäck kommer att tillträda sitt embete, inbjudes vetenskapens Beskyddare, Idkare och Vänner af F. L. Schauman, Helsingfors 1855. Filologisia ja teologisia seminaareja oli huomattavasti enemmän kuin pedagogisia seminaareja. Vuodesta 1799 lähtien oli Kööpenhaminassa pedagoginen seminaari. Suomessa aatetta ajoi J. Tengström Porthanilta saamiensa aatteiden ja Tarton, Saksan sekä Tanskan seminaarien pohjalta.

⁷ *Sainio* 1 s. 18. *C(ederberg)* s. 139. *Haavio* 1.

⁸ *Sainio* 2 s. 65. *Pärssinen* s. 72. *C(ederberg)* s. 139.

⁹ *Leinberg* II s. 280.

¹⁰ *Leinberg* II s. 485.

¹¹ *Leinberg* II s. 492—493.

¹² *Hanbo* I s. 116 ja 117. *Leinberg* II s. 487—488, 492 ja 493 . . . den nya egentliga praktiska läraren . . . Ensimmäiseksi lehtoriksi nimitettiin 8.1.1807 maist. H. Snellman. Kustaa Renvall sai viran 20.8.1813 ja oli siinä vuoteen 1819 saakka. A. G. Sjöström hoiti virkaa vuoteen 1828, jolloin yliopiston uudet säännöt lakkauttivat viran. Sanottiin, että koko sen ajan pedagoginen viisaus saatiin *Niemeyerin* teoksesta Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. *Pärssinen* s. 19. *Hanbo* I s. 16. *C(ederberg)* s. 139.

¹³ Turun seminaari kasvatti verrattain vähän opettajia. Yksi syy oli se, ettei varattomilla ollut mahdollisuutta opiskella siellä kahta kolmea vuotta. Kasvatusopin ja didaktiikan tutkija puut-

tui sieltä niin ikään. V. 1824 suoritti J. W. Snellman tutkinnon ko. seminaarissa. *Pärssinen* s. 60—61.

¹⁴ *Hanbo* I s. 112 ja II s. 181. Nädiga Förordning 7.4.1856, § 1 ja 3. Armollinen Julistus, 7.5.1856 § 1 ja 3. Opetusnäytteet annettiin lähinnä saman asteen luokissa, kuin mihin haettu virka kuului. Esim. Porvoossa suoritettiin ne joko lukiossa, ylä- tai ala-alkeiskoulussa. Vv. 1825—26 toimineen koulukomission jäsen E. G. Melartin esitti jo tuolloin kasvatustieteen professorin viran perustamista yliopiston filosofiseen tiedekuntaan, lähinnä opettajakoulutusta silmälläpitäen. *Hanbo* II s. 190.

¹⁵ *Hanbo* I s. 112 ja II s. 181.

¹⁶ Armollinen Julistus 7.4.1856 § 1—3. Mm. piirustuksen ja voimistelun opettajat vapautettiin tästä. *Haavio* 2.

¹⁷ Armollinen Julistus 7.4.1856 § 3.

¹⁸ Gymnasi- ja Koulujärjestys 1856 § 48.

¹⁹ Gymnasi- ja Koulujärjestys 1856 § 39.

²⁰ *Hanbo* II s. 185.

²¹ *Hanbo* II s. 189.

²² Armollinen julistus 30.1.1862. Siinä sanottiin mm., että yliopistokaupunkiin oli perustettava normaalikoulu, joka oli asetettava kasvatustieteen professorin valvontaan ja jossa opettajaksi aikovien tuli harjaantua yliopettajan johdolla vastaiseen virkaansa.

²³ *Hanbo* II s. 189. Opintomatkan jälkeen tekivät stipendiaatit myös matkakertomuksen ja jättivät sen senaatille 23.3.-64.

²⁴ *Stenius* 2 s. 129. Stenius mainitsi, että Clevekin olisi omaksunut herbartilaisia kasvatustaiteita, mutta että hän pyrki niistä myöhemmin vapautumaan.

²⁵ *Hanbo* II s. 193.

²⁶ *Somerkivi* s. 58. *Halila* 2 I s. 139.

²⁷ *Halila* 2 I s. 53, 62 ja 65.

²⁸ *Hästesko* s. 13. *Labdes* s. 48.

²⁹ *Hästesko* s. 18. *Pärssinen* s. 351. *Hanbo* II s. 180. *Stenius* 2 II s. 38. *Haavio* 5.

³⁰ *Halila* 2 I s. 130 ja 197. *Hästesko* s. 15.

³¹ *Kyöstiö* 2 s. 195.

³² *Salo* 3 s. 273. *Hästesko* s. 20.

³³ *Halila* 2 I s. 184—86. *Hästesko* s. 26 ja 28.

³⁴ *Salo* 3 s. 273 ja 275. Suomen kansakoulu s. 42. *Lönnbeck* 3 s. 20. *Hästesko* s. 31.

³⁵ Ehdotuksia ja mietteitä s. 10—16. *Halila* 2 I s. 205. *Salo* 3 s. 276—277. *Hästesko* s. 35.

³⁶ Ehdotuksia ja mietteitä s. 49, 52, 66 ja 72. *Salo* 3 s. 279.

³⁷ *Snellmanin* Kootut teokset IV s. 136—139 ja V s. 47 ja 197.

³⁸ *Litteraturblad* 1856 s. 303—306. *Snellmanin* Kootut teokset VI s. 42—46. Snellmanin ja tuomiokapitulien ehdotukset valmistuivat suunnilleen samaan aikaan. Salo esittää, että Snellman olisi nähnyt Turun tuomiokapitulien ehdotuksen ennen omansa julkaisemista. *Salo* 3 s. 279. Snellmania innoitti joka tapauksessa Ekendalin kirja *Resa genom . . .*, jota hän kovasti kehui. Snellman mainitsi myös, ettei meillä tuolloin ollut yhtään henkilöä, joka olisi tarpeeksi tuntenut muiden maiden kouluja.

³⁹ *Rein, Tb.* 3 II s. 132. Snellmanilla oli ollut aikaisemminkin seminaarisuunnitelma, jonka nimi oli ”Plan zu der Einrichtung eines finnischen Volksschullehrer-seminarium”. Siitä puuttui päiväys, ja se oli todennäköisesti tarkoitettu kenraalikuvernööri Bergille, koska se oli saksankielinen.

⁴⁰ UC:n kirjoitukset s. 386. Cygnaeus valitti, ettei Suomesta eikä Ruotsista saanut vastaavaa kirjallisuutta. *Helsingfors Tidningar* 112 ja 113/1860.

- 41 *Salo* 2 s. 169.
- 42 Erikoisesti *Hämäläinen* KOA 3—4 ja 5/1957. Myös *Aurola* 1 s. 77. *Aurola* 2 s. 118.
- 43 *Nurmi* s. 2.
- 44 *Wiborg* 33 ja 37/1857. *Salo* 3 s. 287.
- 45 *Stiebl*, Die drei preussischen Regulative. Harjoituskoulujen olemassaolo käy ilmi ulkomaiden seminaarilaitosta koskevasta luvusta.
- 46 *C(ygnaeu)*—*s* *Wiborg* 33/1857. Ennen julkista esiintymistään *Cygnaeus* kirjoitti kouluasioita mm. *F. Cygnaeukselle* 9.2.1857 HYK.
- 47 *Rein, Tb.* 3 II s. 279. Sen verran on tässä yhteydessä vielä syytä palata opettajainvalmistuksen alkuhistoriaan, että todetaan, miten hovioikeudenneuvos Peterson ensimmäisenä lausui julki — *Cygnaeuksen* sanontaa käyttäen — senaatin täysistunnossa 9.11.1857, miten opettajainvalmistukseen olisi heti saatava varoja, miten on valmistettava ”för sitt kall ändamålsenligt bildare lärare”, miten on perustettava valmistuslaitos naisosastoineen ja miten ensin on lähetettävä yksi henkilö ulkomaille tutustumaan kouluasioihin. Petersonin jälkeen pyysi senaattori Bergbom asiakirjoja itselleen.
- 48 Senaatin talousosaston pöytäkirja 2.2.1860. Samassa kokouksessa päätettiin anoa matkarahaa kuudelle miehelle ja kahdelle naiselle, jotka tuli valita opintomatalle *Cygnaeuksen* suorittua heidän valintansa. Heidän piti käydä joissakin hyvin järjestetyissä seminaareissa, tarpeellisten tietojen ja hyvien opetusmenetelmien hankkimiseksi, ”för inhemtande af nödiga insigter och goda lärometoder”. UC:n Reseberättelse: Senaatin akti AD/1260/25 1159 21.12.1859 VA.
- 49 Keskusetelut 1896 s. 164. *Cygnaeus* kirjoitti ehdotuksensa ensin *Kurkijoella*, sitten *Tammisaarella*. Ehdotus oli senaatin talousosastossa 15.11.1860. Senaatin akti BD 55/472 1860 1.11.1860 VA. Se sisälsi *Cygnaeuksen* ehdotuksen.
- 50 UC:n kirjoitukset s. 465. *Finlands Allmänna Tidning* 213—217, 219 ja 221—224/1861.
- 51 UC:n kirjoitukset s. 408. *Helsingfors Tidningar* 67 ja 68/1861. Kasvatusoppineiden nimiä suorastaan vilisi *Cygnaeuksen* kirjoituksissa: *Gutzkow*, *Kühne*, *Diesterweg*, *Lange*, *Frölich*, *Hoffmann*, *Besser*, *Meier*, *Wöpcke*, *Wachler*, *Stolzenburg*, *Rüegg*, *Fries*, *Kretschel*, *Steglich*, *Heppe* jne.
- 52 Lehrplan des Aargau . . . 1854 § 64—68. *Nurmi* 2 ja 3/1963.
- 53 *Nurmi* 1/1963.
- 54 UC:n kirjoitukset s. 203.
- 55 *Kettiger* 2 1857 s. 32.
- 56 *Cygnaeus* 2 s. 58 ja 3 s. 76, Lehrplan des Aargau 1854 s. 25.
- 57 *Cygnaeus* 2 s. 58. Lehrplan des Aargau 1854 s. 25.
- 58 Reglement für das zürcherische Lehrerseminar 1861 s. 24. Gesetz über die Lehrerbildungs-Anstalten des Kantons Bern 1860 s. 4. Zürichin varsinainen kansakoulu oli kuusivuotinen ja kaantuen kolmivuotiseksi elementar- ja reaalikouluksi. Gesetz über das gesammte Unterrichtswesen des Kantons Zürich 1859 s. 20. Bernin kantonin koululaki vuodelta 1856 jakoi kansakoulun suunnilleen Zürichin kantonin koulusäännön mukaisesti. Nimet vain olivat erilaiset: primar- ja sekundarkoulu. Unterrichtspläne für die Sekundarschulen des Kantons Bern 1861 s. 5—7. Aargaun kantonin kansakoulu oli myös kuusivuotinen.
- 59 *Cygnaeus* 2 s. 39 ja 3 s. 51.
- 60 Gesetz über das Unterrichtswesen Thurgau 1853. Gesetz über das gesammte Unterrichtswesen des Kantons Zürich 1859. Gesetz über die Lehrerbildungs-Anstalten des Kantons Bern 1860. Vollziehungsverordnung zum Schulgesetze, Aargau 1836. *Scherr*, Zweites Schulbüchlein s. 3.
- 61 *Cygnaeus* 2 s. 39 ja 3 s. 51.
- 62 *Siljeström* 2 s. 15—23. Kirja on kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastossa. Se on käialasta

päätellen kuulunut Cygnaeukselle, joka on sitä alleviivannut ja merkinnyt kirjan sivuille ajatuksia, joita hän julkisestikin esitti.

⁶³ *Siljeström* 2 s. 28 ja 29. *Cygnaeus* 2 s. 41. *Anjou—Kastmanit* 2 s. 54.

⁶⁴ *Cygnaeus* 2 s. 41.

⁶⁵ *Richter* s. 244.

⁶⁶ *Cygnaeus* 2 s. 34.

⁶⁷ *Kettiger* 2 1857 s. 32.

⁶⁸ *Cygnaeus* 2 s. 23. Tyttöillä oli lisäksi terveydenhoito-oppia, lastenhoitoa ja ohjausta pienten lasten opetukseen. Vuorokauden tunnint *Cygnaeus* jakoi tarkoin. Esim. lastentarhan II osastolla kului leikkiin ja virkistykseen ehdotuksen mukaan 14 t, uneen 10 t. Harjoituskoulun I ja II osastolla oli varattu työhön ja virkistykseen 15 t, uneen 9 t. sekä III osastolla työhön ja virkistykseen 16 t, uneen 8 t. *Harnisch* s. 135. *Die Einwohner* s. 114. *Gesetz über . . . Zürich* 1859 s. 22. *Lehrplan der Primarschule* 1861 s. 3—38. *Lehrplan des Aargau* 1854 s. 41. *Kettiger* 2 1857 s. 32—34.

⁶⁹ *Brubacher* s. 282. *Halila* 2 II s. 283. *Burger* s. 129. *Bennett* II s. 60. Ennen *Cygnaeusta* oli meillä joku henkilö, kuten kirkkoherra A. G. Castrén, esittänyt käsitöitä koulun opetussuunnitelmaan, muttei kuitenkaan samassa mielessä kuin *Cygnaeus*. *Halila* 2 I s. 190.

⁷⁰ *Gymnasi- ja Koulujärjestys* 1856 s. 75—78 ja 81.

⁷¹ *Lehrplan des Aargau* 1854 s. 25. *Cygnaeus* 2 s. 24.

⁷² *Die Einwohner* s. 12.

⁷³ *Cygnaeus* 2 s. 28 ja 3 s. 38. Suunnitelman mukaan johtajatar näyttää kuuluneen opettajakuntaan, kun sen sijaan mallikoulun opettajatar on sijoitettu palveluskuntaa koskeneeseen pykälään. Tämä tarkoitti luultavasti lastentarhan opettajaa, jonka sijoittamisesta palveluskuntaan voisi päätellä, ettei *Cygnaeus* alun alkaen suunnitellut lastentarhaa niin arvokkaaksi, kuin miksi se hänelle lopulta tuli.

⁷⁴ *Salo* 2 s. 227. (*Biedermann*) s. 170. *Curtman* s. 203. Juuri samat ajatukset olivat *Cygnaeuksen* ehdotuksissa. *Curtman* oli muutenkin *Cygnaeuksen* suosikkipedagogi, ja mainittu teos kuului myös hänen kirjastoonsa. *Cygnaeus* 1 s. 8.

⁷⁵ *Salo* 2 s. 283 ja 295. *Cygnaeus* 1 s. 27. *Salo* 3 s. 293. *Cygnaeus* tunsi lastenseimen todennäköisesti rouva Marenholzin kirjoituksista. Georgensin rintalapsiosasto oli *Cygnaeuksen* ehdotaman seimen kaltainen. *Salo* 2 s. 277. *Cygnaeus* 1 s. 27. *Cygnaeus* tunsi Georgensin laitoksen jo ennen matkaansa, koska hän oli päättänyt käydä siellä. UC:n kirjoitukset s. 98. Ensimmäisenä lastenseimen kaltaisena laitoksena voidaan pitää markiisitar de Pastoretin Pariisiin v. 1801 perustamaa lastenkotia, *Salle d'hospitalité*. Varsinainen seimilaitoksen perustaja oli F. Merbeau. Hän avasi niin ikään Pariisissa ensimmäisen varsinaisen lastenseimen, jossa lapset olivat päivisin. *Salo* 2 s. 98. *Ekdal* II s. 265. Vuonna 1850 oli lastentarhoja Dresdenissä neljä, Hampurissa yksi, Frankfurtissa muutamia samoin kuin monissa muissakin kaupungeissa. *Ekdal* II s. 252.

⁷⁶ *Die Einwohner* s. 23. Frölich käytti tekstin sisässä nimeä Kindergarten. Hän ei halunnut *Cygnaeukselle*kaan tarkemmin selittää ao. nimikysymystä. Tämä pientenlastenkoulu alkoi kaksiluokkaisena v. 1859.

⁷⁷ *Die Einwohner* s. 114. Havainto-opetus oli siellä nimeltään *Sinnesübung* c.n.

⁷⁸ Senaatin talousosaston pöytäkirja 14.2.1861 VA. Helmikuun 11. päivänä 1861 oli senaatin täysistunnossa esillä seuraavia seikkoja: Todettiin, että 19.4.1858 annettu Armollinen Julistus oli esittänyt seminaarin perustettavaksi. Vahvistettiin, että *Cygnaeus* tuli kansakoulujen vt. yli-inspektoriksi, ja että hänelle maksettaisiin palkka vuoden 1860 alusta lukien. Keisari oli kiirehtinyt kouluasiain ratkaisua. Kun lopullinen ehdotus saataisiin valmiiksi, lähetettäisiin se heti ”till Hans Majestäts höga pröfning och afgörande”. Senaatin täysistunnon pöytäkirja 11.2.

1861. Tarkastuskomitean jäsenet, ks. *Halila 2 I* s. 301 ja mietintö Utlåtanden och förslag rörande folkskolewäsendet i Finland s. 3. Meurman ja Berg eivät olleet allekirjoittajina. On keskusteltu siitä, oliko Snellmanin poisjättäminen komiteasta kunnianloukkaus häntä kohtaan. Reinin mielestä osia oli näin, mikä käsitys lienee oikea. *Rein, Tb. 3 II* s. 281. Senaatin akti BD/51/5 1861 VA, mikä koski Cygnaeuksen nimitystä.

⁷⁹ Senaatin talousosaston pöytäkirja 14.2.1861 VA.

⁸⁰ Komitea alkoi työnsä 2.10.1861. Istuntoja pidettiin tiheään, nimittäin 3., 4., 5., 7., 11., 12., 16., 17., 18., 19. ja 20.10.1861. Cleven tehtäväksi annettiin työ 28.10.1861 ja päätettiin kokoon-tua uudelleen 3.3.1862, mitä aikamäärää jouduttiin todennäköisesti siirtämään toukokuuhun. Mietintö jätettiin senaatille 10.6.1862. Folkskole-komiteän, Salon kokoelma, kotelo 56 HYKL. *Halila 2 I* s. 303. *Isosaari* s. 30.

⁸¹ Mietteitä ja ehdotuksia s. 28. Cleve itse asiassa suunnitteli harjoituskoulun organisation. Hänellä oli kolme osastoa sitä varten kaksi- ja kolmivuotisine kursseineen. Folkskole-komiteän 16.10.1861 HYKL. Hänen suunnitelmansa muuttui kuitenkin vielä saman lokakuun aikana. Hänen uudessa ehdotuksessaan oli neljä osastoa kaksivuotisin kurssein. Cleves förslag till läro-plan för seminariernas normalskolor, kotelo 56, Salon kokoelma HYKL.

Paljon keskusteltiin komiteassa muutosehdotuksista. Komitea oli 3.10. sitä mieltä, että Cyg-naeuksen ehdotus oli ”mindre tillfredställande” (2 §). Komitea päätti tehdä uuden siltä poh-jalta. Cygnaeus itsekin tunnusti, että stilisointiin, systematisointiin ja muotoon nähden yleensä oli komitean lopullinen mietintö hänen ehdotustaan parempi. Mutta mitä tuli korkeaan käsi-tykseen kansansivistyksestä, ei hän sanonut pelkäävänsä jälkimaailman tuomiota. *Cederberg* s. 27.

⁸² Folkskole-komiteän 5. ja 7.10.1861, kotelo 56, Salon kokoelma HYKL. Utlåtanden och för-slag s. 127—135.

⁸³ Folkskole-komiteän, asetusluonnos, kotelo 56, Salon kokoelma HYKL. Mietteitä ja ehdo-tuksia s. 28. Soldanin ehdotuksesta nimet muutettiin alemmaksi ja ylemmäksi harjoituskouluksi (Lägre och Högre), mihin ehdotukseen Cleve heti yhtyi. Folkskole-komiteä 7.10.1861.

⁸⁴ Mietteitä ja ehdotuksia s. 13.

⁸⁵ Utlåtanden och förslag s. 28 ja 50. Mutta komitean, lähinnä Cleven kannanotoista sai sen käsityksen, että hän ajatteli vuosiosastoja opetettavaksi eri luokissa, aivan kuten lopullinen käytäntö tuli olemaan. Jopa Cleve ehdotti 25 oppilaan luokan jaettavaksi rinnakkaisluokiksi. Folkskole-komiteän 16.10.1861 ja asetusehdotus harjoituskouluista, kotelo 56, Salon kokoelma HYKL.

⁸⁶ Utlåtanden och förslag s. 108. Komiteakin esitti, myös painetussa sanassa, että opettajia oli riittävästi, vaikka olisi kukin luokka tehty yksivuotiseksi.

⁸⁷ Folkskole-komiteän 16.10.1861, kotelo 56, Salon kokoelma HYKL.

⁸⁸ Utlåtanden och förslag s. 29. Folkskole-komiteän muistiinpanoja opetusharjoittelusta, ko-telo 56, Salon kokoelma HYKL.

⁸⁹ Utlåtanden och förslag s. 84.

⁹⁰ Utlåtanden och förslag s. 30 ja 84.

⁹¹ Mietteitä ja ehdotuksia s. 73. Cleves förslag till, kotelo 56, Salon kokoelma HYKL.

⁹² Utlåtanden och förslag s. 28. Cygnaeus, Förslag ja Asetus 1863, varsinaista opettajakoulu-tusta koskevat osat.

⁹³ Folkskole-komiteän, 4., 5. ja 7.10.1861 kotelo 56, Salon kokoelma HYKL. *Tarjanne* s. 69. *Stenius 1* s. 63.

⁹⁴ *Rein, Tb. 3 II* s. 279. *Snellmanin* Kootut teokset VI s. 461 ja 468. Helsingfors Tidningar 60, 62 ja 145/1860 sekä 60/1861. Litteraturblad 11/1860 ja 1/1861.

⁹⁵ Järvinen UC:lle 6.5. ja 9.6.1861 VA. Niissä hän esitti mm., että oppilaille tuli olla ehdo-

tettua suurempi vapaus, että sääntöjen tuli olla sellaisia, että niitä voitiin noudattaa jne. Wallin UC:lle 31.8.1861 VA. Wallin ehdotti lastentarhan nimeksi ”lekkolaa”.

⁹⁷ Helsingfors Tidningar 15. ja 17.11.1860. Suometar 12.10. ja 7.12.1860. Mehiläinen 1860 s. 245—247. Paulson lienee vaikuttanut jossain määrin kouluasioiden myönteiseen edistymiseen hallitusportaissa, sillä hän oli Aleksanteri II:n tyttären opettaja. Aleksanteri näyttää olleen kiinnostunut Saksan parhaasta lastentarhanopettajien valmistuslaitoksestakin. *Sal* 2 s. 400.

⁹⁸ Litteraturblad 11/1860. Snellman piti Fröbelin aatteita sensuaalisina, melkein materiaalistisina.

⁹⁹ Litteraturblad 1, 6, 7 ja 8/1861. Cygnaeus vastailikin lehtikirjoituksiin, mm. Helsingfors Tidningar 112 ja 113/1860 sekä 8, 67 ja 68/1861, Finlands Allmänna Tidning 213—217, 219, 221—224 ja 226/1861.

¹⁰⁰ Talousosaston pöytäkirja 9.12.1862 sisälsi koko asetusehdotuksen. Asian esitteli Waenberg. Mikkelä kilpaili seminaarin paikasta Jyväskylän kanssa, mikä käy ilmi senaatin aktista AD 1233/192 E.E. 85/54 1862 15.9.1862 VA. Senaatin akti BD 73/368 E.E. 8/55 1862 13.6.1862 sisälsi keisarille menevän komitean mietinnön ja Cygnaeuksen vastineen. Väliaikaisen seminaarin perustamista koskeva senaatin akti BD 109/11 E.E. 14/3 1863 VA.

¹⁰¹ Senaatin talousosaston pöytäkirja 16.12.1865. Snellman ei voinut tukea ehdotusta, koska hän ei halunnut panna nuorisoa ”till föremål för experimenter med oförsökta eller ännu omtvistade teorier”. Kirkollisasiaintoimikunnan mietintö vuodelta 1865 VA.

¹⁰² Komitea ja asetus jättivät alkuopetuksen maalla kirkon huostaan ja ylemmän kansakoulun kouluviranomaisille. Asetus 11.5.1866 § 114. Tässä lienee osittainen syy siihen, että vuosisadan loppupuolella valtion ja kirkon koulun välillä oli sanaharkkaa.

¹⁰³ Asetus 11.5.1866 § 83 ja 84.

¹⁰⁴ Asetus 17.3.1863 § 3 ja asetus 11.5.1866 § 83 ja 85.

¹⁰⁵ Asetus 11.5.1866 § 91.

¹⁰⁶ *Tarjanne* s. 79. *Raitio* s. 135. Jyväskylän seminaarinopettajien antama lausunto seminaarista v. 1864, Senaatin akti AD 1022/240 E.E. 80/70 1864 VA.

¹⁰⁷ Utlåtanden och förslag s. 109. Ohjesääntö 11.5.1866 § 13. Asetus 11.5.1866 § 88.

¹⁰⁸ Asetus 17.3.1863 taulut A ja B. Asetus jätti harjoituskoulun opetussuunnitelman teon opettajakunnan tehtäväksi. Ylihallitus vahvisti sen (§ 89).

¹⁰⁹ Utlåtanden och förslag s. 84. *Cygnaeus* 2 s. 85—86. Asetus 17.3.1863 taulut A, B ja C.

V Kasvatusaineet käytännöllisen opetusharjoittelun pohjana

¹ Gymnasi- ja Koulujärjestys 1856. Snellmanin, tuomiokapitulien ym. seminaarisuunnitelmat. *Wallin* 1 Esilause. Siitoisten kansakoulun helmikuussa 1863 vahvistetussa suunnitelmassa oli tytöille määrätty opetettavaksi yleistä kasvatusoppia sekä käytännön harjoitusta lastenhoidossa. *Karttunen* s. 253. Vaikka kasvatusopillisen aineksen osuus jäi kouluun suunnitelmassa olemattomiin, niin vuoden 1856 koulusäästösten mukaan kuitenkin lukiossa opetettiin psykologiaa ja logiikkaa. *Isosaari* s. 19—22 ja 26—30.

² *Aebli* s. 17. *Momroe* s. 14.

³ Lehrplan des zürcherischen 1861 s. 3. *Köhler* 2 s. 3—5. *Kettiger* 2 1861 s. 24. Lehrplan für das Bern 1861 s. 4.

⁴ *Cygnaeus* 2 s. 23. Termit olivat populär psykologi, psykisk barnavård, uppfostringslära, katekisationslära ja populär antropologi.

⁵ Utlåtanden och förslag s. 73.

⁶ Asetus 17.3.1863 taulut E ja F sekä II ja III.

⁷ Seminaarien vuosi- ja tarkastuskertomuksia vuosilta 1863—1900 VA. Jyväskylän seminaarin

päiväkirjoja 1865—1900 JSA. *Dittes* s. 45. Jyväskylän seminaarin oppikursseja vv. 1865—1875. Painetut vuosikertomukset Jyväskylän seminaarista vv. 1897—1900.

⁸ Seminaarien vuosi- ja tarkastuskertomuksia 1874—1900 VA. *Sundwall* s. 42—43. Nykarleby seminarium 1873—1923 s. 56 ja 57. Ekenäs seminarium 50 år s. 47, 74 ja 100. Topk 28.5.1874, 9.6.1874, 4.6.1883 ja 21.9.1899. Sopk 28.8.1882, 15.1.1883, 20.8.1883, 13.2.1890, 19.4.1901 ja 14.9.1901. Uopk 3.5.1900. Lönnbeckin tultua ylitarkastajaksi hän halusi tasoittaa eri laitosten tuntimäärät ja lisätä psykologian tuntimäärän kahdeksi. Sopk 15.3.1900 ja 19.4.1901.

⁹ Jyväskylän seminaarin päiväkirjat 1865—1869 JSA. Jopk 4.4.1867.

¹⁰ Jyväskylän seminaarin päiväkirjat 1870—1890. Jopk 4.4.1867, 8.3.1872, 3.3.1882.

¹¹ Sopk 28.8.1882, liite SSA.

¹² *Sundwall* s. 43. Ekenäs seminarium 50 år s. 163, 164 ja 166. Folkskollärareseminarier Nykarleby 1873—1898 s. 24. Tvk ja Uvk 1873—1895 VA.

¹³ Jvk 1875—85 VA. *Wallin* 1 Esilause. Opetusohjeita eri vuosilta JSA.

¹⁴ *Wallin* 1 Esilause.

¹⁵ *Isosaari* s. 152.

¹⁶ Tvk 1875—1890 VA. Tammisaaren sem. oppikursseja 1873—98 TSA.

¹⁷ kohta 16.

¹⁸ Uvk 1874—97 VA. Painetut vuosik. 1897—1910. Suoritettujen oppimäärät USA.

¹⁹ Svk 1883—97 VA. Painetut vuosik. 1897—1902. Uusi Suometar 43—46, 48 ja 50/1884.

²⁰ *Brubacher* s. 142. *Aebli* s. 17, 19 ja 20. *Cleve* 1 s. 21—24. *Adamson* s. 6. *Rein, Tb.* 1 s. 393 ja 2 s. 6.

²¹ *Rein, Tb.* 1 s. 278 ja 2 s. 14. *Thaulow* s. 56 ja 64. *Wallin* s. 88.

²² *Lehtovaara* s. 6 JKKPL.

²³ *Rein, Tb.* 2 s. 43.

²⁴ *Rein, Tb.* 2 s. 167. *Boxström* s. 11.

²⁵ *Cleve* 1 Sisällysluettelo.

²⁶ *Anjou—Kastmanit* 1 Sisällysluettelo.

²⁷ *Wallin* 1 s. 25. D. Lehtosen luentomuistiinpanoja sielutieteestä JSA.

²⁸ Laskelmat on suoritettu varsin karkeasti sivumääristä.

²⁹ Kaikissa käsittelyn kohteina olevissa oppikirjoissa on tätä asiaa käsitelty pitkään.

³⁰ Mm. Cygnaeuksen ehdotuksissa.

³¹ *Boxström* s. 205 ja 206. *Wallin* 1 s. 84—85.

³² Helppimmin selvitettävissä *Wallinin* teoksesta s. 5—75. Kaikki ao. oppikirjat.

³³ *Nurmi* 2/1963. *Cygnaeus* 1 s. 35. Lehrplan des Aargau 1854 § 56, 57, 61 ja 64 olivat samoja.

³⁴ *Isosaari* s. 27.

³⁵ *Cygnaeus* 2 s. 83.

³⁶ Lehrplan des Aargau 1854 s. 41. *Kettiger* 2 1857 s. 22, 24 ja 26. *Isosaari* s. 185.

³⁷ *Cygnaeus* 2 s. 83 ja 84. Miehet 2+2+1 t, naiset 3+3+3 t. Havainto-opetuksen ja lukemisen opetusoppia. Wetingenissä oli myös kolme tuntia metodista kieliopetusta. Lehrplan des Aargau 1854 s. 41.

³⁸ Utlåtanden och förslag s. 73.

³⁹ Asetus 17.3.1863 taulut E, F, II ja III.

⁴⁰ Sama kuin kohta 7/V.

⁴¹ Sama kuin kohta 8/V.

⁴² Seminaarien kasvatustieteen opettajista lienee Boxström ollut ainoa, joka taisteli aineensa tuntimäärän pienentämisen puolesta. Itse ylitarkastajalle hän esitti v. 1889, että olisi pitänyt palata entiseen 3+2+1 tuntimäärään silloisen 4+3+1 sijasta. Seuraavana vuonna hän taas puhui samasta asiasta. Sopk 25.2.1889, 17.11.1889 ja 13.2.1890.

- 43 Sem. painetut vuosikertomukset 1897—1900.
- 44 Mm. seminaarien vuosikertomukset VA.
- 45 Jahresbericht Wettingen 1892—93 s. 4. Lehrplan Wettingen 1893 s. 1 ja 2. *Schlegel* s. 11.
- 46 Jahresbericht Wettingen 1892—93 s. 4. *Frey* s. 152.
- 47 Floman, Matkakertomus VA. Lehrplan Bern 1861 s. 3—5. *Schlegel* s. 11. Lehrplan des zürcherischen 1861 s. 3 ja 4. *Stocholm* s. 85 ja 191. Unterrichtsplan Bern 1865 s. 25. Kreuzlingenin seminaarin opetussuunnitelmia vuosilta 1857—1870 FVA.
- 48 *Stiebl* s. 12.
- 49 *Dittes* s. 45.
- 50 *Kehr* 2 s. 78. *Förster* s. 42.
- 51 *Aquilonius* s. 449—450. *Hall* 2 s. 78—81, 84 ja 118. *Yrjö-Koskinen* s. 129.
- 52 Kolppanan seminaari s. 168. Helsingin Suomalainen Jatko-opisto s. 69. *Yrjö-Koskinen* s. 16 ja 95.
- 53 Jopk 4.4.1867, 8.3.1872 ja 3.3.1882. Länkelä oli myös sitä mieltä, että yhden miehen tuli hoitaa kaikki kasvatusaineet ja opetusharjoittelu yhdessä harjoituskoulunopettajan kanssa. Länkelä kirjoitti jo 15.2.1863 UC:lle, että Wallin kuunteli Zilleriä.
- 54 Sopk 28.8.1882 liite.
- 55 Sundwall kirjoitti UC:lle 12.5.1881, että Boxström oli saanut aikaan Uudessaakaarleppeyssä häiriöitä fennomaniallaan. Sundwall mainitsi itsekin olleensa myötämielinen suomalaisuuspyrkimyksille ja kasvattaneensa ruotsinkielisiä oppilaita myötämielisiksi suomalaisia kohtaan, mutta myös uskollisiksi ruotsalaisen sivistyksen vaalijoiksi. Sundwall UC:lle 15.4., 17.9., 27.9.1882 ja 10.6.1884 VA.
- 56 JTK ja Jvk 1865—1870 VA. Jyväskylän seminaarin opetusohjeita vv. 1865—1870. Curtmanin kirja oli käytössä mm. Jonstrupin seminaarissa, *Jensen* s. 109. *Isosaari* s. 73—86. Seuraavat kirjat on varustettu Wallinin nimellä: K. Bormann, Pedagogik för folkskolelärare. Ruotsinno J. Wallinin. Göteborg 1866. J. Herm. Kahle, Grundzüge der evangelischen Volksschulerziehung. Breslau 1880. Fr. W. Schütze, Leitfaden für den Unterricht in der Erziehungs- und Unterrichtslehre. Leipzig 1881. F. Sandberg, Undervisningslära. Stockholm 1870. J. Chr. Gottlob Schumann, Leitfaden der Pädagogik für den Unterricht in Lehrerbildungsanstalten. Hannover 1877. R. J. Wurst, Die zwei ersten Schuljahre. Reutlingen 1842.
- 57 Rüeegin teoshan oli alkuperäiseltä nimeltään Die Pädagogik in übersichtlicher Darstellung.
- 58 Kansakoulu 3/1877. Jvk 1875—1880, Tvk 1875—1880 VA.
- 59 *Wallin* 2 Esilause.
- 60 Jvk 1885—1900 VA. Jyväskylän seminaarin päiväkirjoja JSA. *Isosaari* s. 137—139.
- 61 Wallinin kirja oli käytössä myös Helsingin Jatko-opistossa ja osittain Hämeenlinnan Kiertokoulunopettajain seminaarissa. Helsingin Suom. s. 128. *Tubkanen* s. 62.
- 62 Wallin UC:lle 14.1.1861. Jyväskylän seminaariin eri seminaareista tulleet kiitoskirjeet 10.10.1871, 10.10.1873 ja 4.11.1880 JSA.
- 63 Tvk 1875—1897 VA.
- 64 Kehrillä oli pedagogina ainutlaatuinen ura. Ensin hän oli harjoituskoulunopettajana, sitten seminaarinopettajana ja viimeksi seminaarinjohtajana. Hän suoritti fil.tohtorin tutkinnon. Hänen kirjallinen tuotantonsa oli laaja. Rüeegin vihoista oli mainintoja Tvk:ssa. Floman saattoi opintomatallaan Jyväskylään tutustua niihin.
- 65 Tvk 1880—1897 VA. Painetut vuosik. 1897—1900. *Sundwall* s. 22. Topk 21.1.1878, 3.1.1892 ja 24.9.1896.
- 66 Uvk 1874—97 VA. Painetut vuosik. 1897—1910. Uudenkaarlepyyn seminaarissa suoritettujen oppimäärät 1873—1898 USA.
- 67 *Haavio* s. 133. Svk 1885—1897. Painetut vuosik. 1897—1902. Kasvatusopillisia Sanomia

- 11/1894. Boxström, Kasvatustieteen luennot JSA. Zellerin ohella olivat Kellner, Goltzsch, Grube ja Palmer regulatiivien suorittamia kasvatustöitä. *Stiehl* s. 115.
- 68 *Boxström* Johdanto.
- 69 Lehrplan des zürcherischen 1861 s. 3. Programm der Kantonschule St. Gallen 1862 s. 31. Lehrplan des Aargau 1854 s. 23. *Kebr* 2 s. 78. *Förster* s. 40.
- 70 *Wallin* 2 s. 88.
- 71 *Wallin* 2 s. 87.
- 72 *Isosaari* s. 118.
- 73 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 3. *Soininen* 3 s. 19. *Wallin* 2 s. 190.
- 74 *Cygnaeus* 2 s. 6. B.J. s. 40—42. *Cygnaeus* 1 s. 6 ja 7.
- 75 *Pupikoser* s. 161 ja 168. *Kettiger* 1 s. 52. *Pfeiffer* s. 55, 62, 70 ja 87. *Köhler* 1 s. 5.
- 76 mm. *Stiehl* s. 64. B.J. s. 40—42.
- 77 *Cleve* 4 s. 5.
- 78 *Cleve* 4 s. 7 ja 9.
- 79 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 3 ja 4.
- 80 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 50.
- 81 *Leutz* I s. 1 ja 2.
- 82 *Soininen* 3 s. 165.
- 83 *Soininen* 3 s. 19.
- 84 *Boxström* s. 216.
- 85 *Boxström* s. 224.
- 86 Erikson UC:lle 11.4. ja 16.4.1880. Erikson sanoi, että Wallinilta puuttui ”inre halt”. Haastatteluista Maria Salin ja Viivi Särkkä.
- 87 Järvinen UC:lle 6.5.1861, 9.8.1862 ja 16.10.1862. Cygnaeus kirjoitti Järviselle, että ”tärkein oli rakkaus, joka sytytti, ylläpiti ja lähestyi ihmistä uskossa Jumalaan Jeesuksessa, elämässä Jumalan yhteydessä”.
- 88 *Isosaari* s. 83—91.
- 89 Uno Cygnaeuksen kirjoitukset s. 51. *Wallin* 1 s. 89.
- 90 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 62. *Wallin* 1 s. 309. *Soininen* 3 s. 144. *Leutz* I s. 208. *Kebr* 1 s. 14.
- 91 *Cleve* 4 s. 377.
- 92 *Wallin* 2 s. 295.
- 93 *Wallin* 2 s. 296.
- 94 *Wallin* 2 s. 308.
- 95 *Wallin* 2 s. 297.
- 96 *Wallin* 2 s. 302, 307 ja 310.
- 97 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 60 ja 64.
- 98 *Cleve* 4 s. 377.
- 99 *Cleve* 4 s. 383.
- 100 *Isosaari* s. 92. Uno Cygnaeuksen kirjoitukset s. 472.
- 101 He lienevät olleet tunnollisia ja uskollisia työnsä.
- 102 *Nurmi* 1/1963.
- 103 *Kebr* 1 s. 14—16. *Leutz* I s. 208 ja II s. 112.
- 104 *Soininen* 3 s. 144.
- 105 *Soininen* 3 s. 144.
- 106 Haastatteluista henkilöistä Viivi Särkkä, Maria Salin, Oiva Loimio ja Väinö Vaara.
- 107 *Meurman* s. 16. *Pärssinen* s. 194. *Hanbo* I s. 294—299. Keskustelut 1869 s. 23 ja 24. Uno Cygnaeuksen muisto s. 78. Turun kouluista tehty tarkastuskertomus 1872 VA.

- 108 Oksasen, Kuneliuksen, Pietikäisen, Maria Eriksonin ja Olga Carlstedtin kirjeet VA:ssa. Laajin oli kirjeenvaihto Maria Eriksonin kanssa.
- 109 Litteraturblad 1857 s. 78—79.
- 110 Nurmi 1, 2 ja 3/1963.
- 111 *Cygnaeus* 2 s. 44. Lehrplan des Aargau 1854 s. 4.
- 112 *Cygnaeus* 2 s. 57. Lehrplan des Aargau 1854 s. 23.
- 113 *Salo* 2 s. 258, 300, 310 ja 348. *Cygnaeus* 1 s. 17. Kasvatus ”till arbete och genom arbete”. Periaatteessa oikeastaan työn kautta työhön on toinen asia kuin kasvatus työhön ja työn avulla.
- 114 (*Biedermann*) s. 38 ja 42. *Pupikoser* s. 99 ja 201. *Cederberg* s. 23. *Diesterweg* 1850 s. 204—227. *Lange* s. 207—233 ja 426. *Keferstein* s. 30.
- Biedermann esitti vielä muun muassa, että nuoriso oli kasvatettava oikeassa, hyvän, järkevän ja käytännöllisesti luovan sosialismin hengessä. Tämä oli näet paras turva tyhmää, fantastista ja hävittävää radigalismiä vastaan. Vielä Biedermann korosti sitä, että tarkoituksena oli kasvattaa työtätekevää luokkaa, joka pystyi elättämään itsensä. Cygnaeuksella lienee ollut samantapainen käsitys viimeksimainitussa suhteessa. (*Biedermann*) s. 146 ja 166.
- 115 *Cederberg* s. 23. Rheinische Blätter 1882 s. 196.
- 116 *Snellmanin* Kootut teokset VI s. 473 ja 477.
- 117 *Thornton*, Uno Cygnaeus. *Brubacher* s. 282 ja 287. *Burger* s. 130. *Grue—Sørensen* II s. 199. *Kyöstiö* 1 s. 11.
- 118 *Monroe* s. 115. *Aebli* s. 19.
- 119 *Monroe* s. 115, 116 ja 119. *Brubacher* s. 147 ja 151.
- 120 *Kettiger* 1 s. 34—35. *Lönnbeck*, Om ”äskädningen” hos Pestalozzi.
- 121 Die Einwohner s. 62—63. Länkelä UC:lle 2.3.1863. Asetus 11.5.1866, § 89. *Cygnaeus* 2 s. 85 ja 86. Länkelän esitellessä havainto-oppia Jyväskylän seminaarissa lv. 1878—1879 oli ope- tuksen järjestys seuraava: koulu — eläimet — koti — kylä — seutu — taivas — kasvit — ihminen, siis nykyistä ympäristöoppia vastaavia aihepiirejä. Petanderin luentovihko vuodelta 1878—79, JSA, ennen CM.
- 122 *Soininen* 2 s. 37.
- 123 *Stiehl* s. 64. *Diesterweg* s. 172 ja seur.
- 124 Boxströmin pitämät luennot JSA.
- 125 Mm. *Isosaari* s. 66 ja 79. *Diesterweg* s. 207—227, 254—268 ja 278—295. Uusi Suometar 65/1884: Peranderin Wallinin kirjasta antama lausunto. Seminaareissa käytetyt kasvatusopilliset lähteet.
- 126 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 76—80. *Diesterweg*, kohdassa 125.
- 127 *Diesterweg*, kohdassa 125. Lehtosen muistiinpanot JSA; Ne on kirjoitettu lv:sina 1865—67.
- 128 *Wallin* 1 s. 190—191. *Kebr* 1 s. 48 ja 52. *Cleve* 4 s. 113 ja 145.
- 129 *Wallin* 1 s. 203—205. *Cleve* 4 s. 132 ja 133. *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 68. *Diesterweg* s. 254.
- 130 Koulutoimen ylihallituksen kiertokirje 3.3.1881. Keskustelut 1890 s. 82.
- 131 *Förster* s. 69, 83, 92 ja 93. Isosaari olettaa vuorokurssit suomalaisiksi keksinnöksi, *Isosaari* s. 170. Vuorokursseista tarkemmin teoksen toisessa osassa.
- 132 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 69—70. *Cleve* 4 s. 141. *Wallin* 1 s. 220. *Bormann* I s. 121 ja II s. 53—68. *Kebr* 1 s. 54. Die Einwohner s. 36. *Pfeiffer* s. 29.
- 133 *Bormann*, kuten kohta 132. *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 70. Lehtosen em. muistiinpanot. *Wallin* 1 s. 217—222. *Cleve* 4 s. 141—145.
- 134 Leinbergin kirjekonsepti 8.4.1869. *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 71. *Cleve* 4 s. 149—152.
- 135 *Kebr* 1 s. 54 ja 56. *Yrjö-Koskinen* s. 22 ja 28. *L(änke)lä*, Kirje A . . . nille. Boxström moitti hengetöntä kyselyä, koska se yleensä koski muuta kuin elämän pääkysymyksiä, *Ruotsalainen* s. 115—116.

- 136 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 75. *Wallin* 1 s. 234.
- 137 *Snellmanin* Kootut teokset VI s. 568. *Meurman* s. 38. *Stiebl* s. 10 ja 11. *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 70. *Wallin* 1 s. 235 ja 241. *Cleve* 4 s. 115.
- 138 Senaatin täysistunnon pöytäkirja 16.12.1865 s. 791—892.
- 139 *Åström* s. 38—44.
- 140 Maria Erikson UC:lle 20.3.1880 VA.
- 141 Maria Erikson UC:lle 21.11.1886 VA.
- 142 Järvinen UC:lle 12.3.1883 VA.
- 143 Dansk omdöme om våra folkskoleseminarier. *Tidskrift för folkskolan* 2/1894. Retkikunta: Huus, Winther, Kroman ja Olrik.
- 144 Monet opiskelijat olivat innostuneita opetustyöstä harjoituskoulussa, niin haastatellut vanhat opettajat mainitsivat.
- 145 *Sörensen* s. 346—347 ja 357.
- 146 Kansakoulun iehti 1890 s. 183—184. H. Festén oli herbartiaani kokouksessa Zürichissä v. 1888. *Sörensen* s. 359.
- 147 *Cleve* 4 s. 107. Uusi Suometar 65/1884, Peranderin lausunto. *Wallin* 1 s. 155—161. Valvoja 9/1893. Wallinin kirjan toisen painoksen arvostelu (Johnsson). Wallin UC:lle 1.12.1862 ja 19.2.1863. *W. Ruin* oli kirjoituksessaan Hedelmättömyys kasvatustieteesä (Valvoja 3/1888) sitä mieltä, että pedagogisesti ummehtuneen ilman puhdisti Herbartin harrastus-käsite. *Sundwall* s. 22. Jalkasen luennot, kirj. O. M. (Marttila, Oiva). M. Soinista kyllä ymmärrettiin Sortavalassakin, sillä hän sai näytteistä seminaarinjohtajanvirkaa varten pisteitä 24/24 Sopk 25.10.1899. *Jenaer Seminarbuch* s. 291—292.
- 148 *Ruotsalainen* s. 109 ja 112. Kasvatusopillisia Sanomia 2/1893.
- 149 Heinolan seminaari 1899—1949 s. 25—26.
- 150 *Cygnaeus* 2 s. 58. Lehrplan des Aargau . . . 1854 s. 23—25. Myös Jonstrupin seminaarissa tuotiin viisi harjoituskoulun oppilasta kerrallaan seminaariin, joita ao. opettaja ja seminaarin oppilaat opettivat. *Ekdal* I s. 58.
- 151 Keis. Mj. Arm. Sääntö seminarin opetuskaavoista 11.5.1866 § 1—11.
- 152 Päiväkirjoja Jyväskylän mies- ja naisosastolta JSA.
- 153 Jopk 17.18.1868. Länkelä lienee pitänyt jonkun tunnin harjoituskoulussakin (Viivi Särkkä).
- 154 Seminaarin III ja IV lk:n päiväkirjoja 1870—75 JSA.
- 155 Jopk 20.1.1871 ja 14.2.1873. Neljännen luokan päiväkirjoja vuosilta 1870—1900 JSA.
- 156 Jvk 1870—1900 VA. III ja IV luokan päiväkirjoja JSA.
- 157 Näistä kirjoista tarkemmin tutkimuksen toisessa osassa.
- 158 Ekenäs seminarium 50 år s. 50—51. Tvk 1874—1900 VA. Topk 4.6.1883, 10.9.1892 ja 21.9.1899. ”. . . praktiska öfningar med barn från normalskolan”.
- 159 Tammisaaren sem. Lärokurser TSA. Topk 3.1.1892.
- 160 *Schalin* s. 28—29. UTK 1877. *Hagfors* s. 3—4 ja 7. Uvk 1876—77, 1883—84, 1889—90 ja 1895—96 VA. Lärokurser USA. Uopk 2.5.1900.
- 161 *Hagfors* s. 7.
- 162 Uopk 16.10.1886. Floman muuten muistutti Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajia siitä, että heidän olisi omassa opetuksessaan pitänyt käyttää muodollisesti oikeita kysymysmuotoja, koska kokelaat tässä suhteessa ottivat mallia opettajistaan. Uopk 10.5.1894.
- 163 Svk 1883—84, 1884—85, 1889—90 ja 1895—96 VA. Sopk 27.10.1885.
- 164 Svk 1883—84, 1895—96 ja 1890—1897 VA.
- 165 *Hall* 2 s. 103. Seminaarin ohjesääntö 11.5.1866. Lehrplan des Aargau . . . 1854 s. 44—45. Lehrplan für . . . Bern 1861 s. 10—15. Unterrichtsplan . . . Bern 1884 s. 6. *Rein, W.* IX s. 831.
- 166 Jopk 18.9.1891 ja 26.2.1892.

VI Käytännöllisen opettajainvalmistuksen ulkoiset olosuhteet

- ¹ *Cygnaeus* 2 s. 39 ja taulut I, II ja III. Ehdotusten lopussa oli tarkka rakennussuunnitelma. Ne oli laatinut Polén & co. Mies- ja naisosaston rakennukset olivat toistensa peilikuvia. Harjoituskoulujen luokkia vastapäätä oli seminaarin luokka ja niiden vieressä työsalit. Luokkien mitat olivat 12×24 kyynärää.
- ² Utlåtanden och förslag s. 11 ja 121.
- ³ *Cygnaeus* 2 s. 128.
- ⁴ Suomen saloilta V s. 47. Jyskyjen seminaari s. 193. Diarium 1866—67 JSA.
- ⁵ *Sirkka Valjakka*, käsinkirjoitettu tutkimus. JTK 1865 VA. Jopk 15.10.1864 mainitsi, että pientenlastenkoulu muutettiin parempaan paikkaan. Maisteri Valjakan tutkimuksesta on tarkistettu talojen käyttöä, vaikkakaan siitä ei ilmene suoraan kuin talojen omistus ja asukkaat.
- ⁶ Mm. johtajatar Ch. Lydecken.
- ⁷ Vuokrasopimukset Pesoniuksen kanssa vv. 1866 ja 1877 JSA. Mainittu harjoituskoulurakennus oli rakennettu v. 1863. Tarkistus suoritettu Valjakan tutkimuksesta. *Brummer* s. 703. *Raitio* s. 188.
- ⁸ Kouluhallituksen kirje 18.3.1875. Leinbergin kirjekonseptit 9.10.1869 ja 27.4.1870 JSA. M. Erikson UC:lle 20.10.1875. Vuokrasopimuksia JSA. *Valjakka* em. tutkimus. *Cygnaeus* mainitsi tarkastuskertomuksessa v. 1870, että harjoituskoulun asuntola ja lastenseimi muutettiin Pesoniuksen talon siipirakennukseen.
- ⁹ Leinbergin kirjekonseptit 27.4.1870, 10.8.1872 ja 29.3.1873 JSA. JTK 1871 VA.
- ¹⁰ Ylihallituksen kirje 17.4.1873 JSA. Leinbergin kirjekonseptit 10.8.1872 ja 29.3.1873 JSA. *Valjakka*, em. tutkimus.
- ¹¹ Ylihallituksen kirje 7.3.1878 JSA. Leinbergin kirjekonseptit 1.2.1878 ja 2.2.1878 JSA. Talo oli Bergmanin.
- ¹² Ylihallituksen kirjeet 18.3. ja 3.5.1878 JSA. Leinbergin kirjekonseptit 23.2., 8.4. ja 1.10.1878 JSA. Hallmanin sitoumus 30.3.1878 JSA. Asialla oli kiire, ja niinpä Mechelin sähköitti: ”Kejserliga Senatens antagit Hallmans anbud om uppförande af lokal för gossnormalskolan. Närmare genom bref”.
- ¹³ *Brummer* s. 705. Kansakoulu 5/1877 ja 22/1878. Rakennuskomitean jäsenet olivat *Cygnaeus*, Jyväskylän pormestari M. Dunajeff, arkkitehti K. Kiseleff ja neuvottelevana apumiehenä Leinberg. Rakennustoimikuntaan kuuluivat Leinberg, ylimetsänhoitaja A. W. v. Zweyberg, harjoituskoulunopettaja Oksanen ja viskaali J. E. Sandelin.
- ¹⁴ Jopk 7.2.1895. Toisessa kerroksessa ollut harjoituskoulu häiritsi opettajakunnan mielestä ensimmäisessä kerroksessa annettua seminaariopetusta, toiseen kerrokseen johtivat epäkäytännölliset kierreportaat, opettajia varten ei toisessa kerroksessa ollut tiloja, lehtoreilla ei ollut paikkaa kritiikin antamiseen, havaintovälineillä ei ollut säilytyspaikkaa ko. kerroksessa. (Leinbergille tuskin uskallettiin tällaisia puutteita esittää, mutta hän olikin jo poissa). Oli suoritettava kerrosten vaihto.
- ¹⁵ Jopk 22. ja 29.8.1890 ja 27.11.1891. Opettajakunta huomautti samalla v. 1890, että poika-harjoituskoulun voimistelusalit olisi menetetty, jos yhdistetty luokka olisi sijoitettu ensin suunniteltuun paikkaan.
- ¹⁶ *Raitio* s. 293. Jopk 1.12.1899. *Ranta* s. 8 JKKKL.
- ¹⁷ Uno *Cygnaeus* kirjoitukset s. 522. Erikson kirjoitti UC:lle 7.5.1883, että miespuoli oli juuri muuttanut palatsiin. Ensimmäinen raamatunselitys oli siellä 6.5. Naisosaston rakennukset vihittiin tarkoitukseensa jo 15.6.1881, miesosaston 1.6.1883. *Brummer* s. 713.
- ¹⁸ Ekenäs seminarium 50 år s. 45. Jo 28.10.1872 päivätyssä kirjeessä Floman esitti Koulutoi-

men yllihallitukselle, että harjoituskoulu olisi alkanut syksyllä 1873 eli vuotta ennen opetusharjoittelun alkamista.

¹⁹ TTK 1875 VA.

²⁰ *Sundwall* s. 8 Cygnaeus sanoi opettaja Idmanin järjestäneen harjoituskoulun alkuun ”ganska ändamälsenligt för att början är god”. TTK 1873. Emilia Idman oli ensimmäisiä Jyväskylältä valmistuneita opettajia.

²¹ Ekenäs seminaarium 50 år s. 46. *Sundwall* s. 8. TTK 1875 VA.

²² TTK 1875. Flomanin kirjeet UC:lle 19.2.1879 ja 30.9.1876 VA. Vielä nytkin on Tammissaaren seminaarin vanhat rakennukset käytössä. Kustaa III:n ajoilta on peräisin nykyinen internaattirakennus, niin kuin G. Forsander mainitsi. Cygnaeuslaista aikaa muistuttaa vielä nytkin kirkon risti pääsisäänkäytävän yläpuolella.

²³ *Sundwall* s. 8 ja 56. Ekenäs seminarium 50 år s. 46.

²⁴ Ekenäs seminarium 50 år s. 64.

²⁵ *Sundwall* s. 10. Cygnaeuksen olisi ollut vaikea tulla pitämään kansakoulukokousta Tammissaareen, jos siellä ei olisi ollut toteutuneena hänen aatteittensa herkimät kohdat. Harjoituskoulun suunnitteluvaiheessa Floman kirjoitti UC:lle mm. (25.2.1872), että . . . till hospitering vid den utom seminarium befintliga skolan . . . de ej skola hafva lust eller krafter att egna sitt intresse, utöfver hvad oundvikligt nödvändig är, för normalskolan. Floman toivoi, ettei tätä olisi tulkittu harrastuksen puutteeksi.

²⁶ Uopk 19.8. ja 5.12.1874. *Schalin* s. 9. Nykarleby folk. . . s. 24. Nykarleby seminarium 1873—1923 s. 70. Conradi pyysi lisäneuvoja harjoituskouluasiassa UC:lle 4.1.1875 kirjoittamassaan kirjekonseptissa USA. *Wichmann* s. 92.

²⁷ Nykarleby seminarium 1873—1923 s. 71. Uudenkaarlepyyn seminaarista suunniteltiin 1880-luvulla tehtäväksi veistoseminaari, slöjdlärareseminarium. Suunnittelu tapahtui suhteellisen salassa. Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajat ilahtuivat jo pääsystään Tammissaaren seminaariin mahdollisesti perustettavalle miesosastolle. *Sundwall* UC:lle 31.3.1886. *Schalin* UC:lle 6.12.1886 VA.

²⁸ Sopk 1890, sen välissä oleva seminaarin kymmenvuotishistoriikki. Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 23, 24 ja 158. Aluksi harjoituskoulut toimivat rehtori Alopaeuksen talossa.

²⁹ Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 158.

³⁰ Sopk 30.5.1899, liite.

³¹ Nykarleby seminarium 1873—1923 s. 71.

³² *Brummer* s. 731. Siitoisten kansakoulu oli pitkän ajan ainoa koko Pohjois-Karjalassa. Sen perusti Hallonblad Cygnaeuksen laatiessa sille ohjesäännön, joka ilmestyi myös painettuna. *Karttunen* s. 252—253 ja 259. Suometar 16/1861. *Takolander* s. 4, 12 ja 50. Flomanin kirje UC:lle 25.2.1872. *Sundwall* UC:lle 22.1.1879. Koulu-Yllihallituksen alamainen kertomus kansakoulujen tilasta maassa lv. 1873—74.

³³ Suomen saloilta V s. 48.

³⁴ Jopk 26.4.1892. Kouluneuvos Mikkolan haastattelu. Inventaariokirja TSA. Uvk 1876—77. UTK 1876 VA. Sortavalan sem. konseptikirja 1883 SSA.

³⁵ Jopk 26.4.1892.

³⁶ Jopk 26.4.1892.

³⁷ *Ranta* s. 15 JKKKL.

³⁸ Uopk 14.12.1898.

³⁹ Uopk 15.3.1900.

⁴⁰ Jvk 1872—73. Jpoe 1866—67 JSA. Sortavalan sem. konseptikirja 1883 SSA. Sopk 15.9.1890. Uopk 31.5.1900. Tvk 1875—76 VA.

⁴¹ Jyväskylän poikaharjoituskoulussa oli lv. 1868—69 viisi opettajanpöytää, 72 oppilaspöytää,

65 tuolia, kaksi pientä penkkiä, yksi kirjakaappi, yksi hiilihanko, viisi puista valaistuskruunua, soittokeho ja seinäkeho Jvk 1868—68 VA. Lastenseimessä oli suuri määrä kalustoa. Tammisaaren harjoituskoulussa oli lv. 1875—76 113 pulpettia, 24 petsattua ja 102 maalattua tuolia. Lisäksi siellä oli öljylamppuja, viisi suurta mustaa taulua, kaksi pientä. Inventariokirja 1876 TSA. Vuonna 1900 oli Uudenkaarlepyyn yhdistettyä luokkaa varten hankittu 25 pulpettia irtotuolein, opettajanpöytä, kaksi mustaa taulua, kaksi kaappia. Uopk 31.5.1900. Sortavalan harjoituskouluissa oli v. 1883 200 pulpettia ja tuolia, 12 harmonia, neljä helmitaulua, 12 karttajalkaa, 12 pesusientä, 200 musteastiaa, kaksi soittokehoa. Poikaharjoituskoulussa oli vielä erikseen höyläpenkkejä ja puutyökaluja, työllä kuusi rukkia jne. Sortavalan sem. konseptikirja SSA.

42 Keskustelut 1869 s. 30.

43 Kasvatusopillisia sanomia 7 ja 8/1893.

44 Pietikäinen UC:lle 9.1.1883 ja 10.10.1882. Sopk 25.2. ja 8.11.1889 sekä 15.9.1890. Uopk 31.1.1883.

45 Esimerkiksi Jyväskylän tyttöharjoituskoulussa ja lastentarhassa oli kivitauluja 33+24, Fröbelin rakennuslaatikoita oli tarhassa 45, Jvk 1868—69 VA. Vuonna 1870 oli Jyväskylän tyttöharjoituskoulussa ja lastentarhassa 15 karttaa, täytettyjä lintuja kahdeksan, kuvatauluja ym. Jvk 1870—71. Uudenkaarlepyyn harjoituskoulussa oli lv. 1875—76 mm. 13 karttaa, irtokirjaimia, lukutauluja ym. Uvk 1875—76. Jyväskylän harjoituskouluissa oli v. 1900 yli 500 kuvataulua. *Ranta* s. 23 JKKKL.

46 Harjoituskoulujen vuosikertomuksia. Svk VA. Sopk 10.3.1893.

47 *Halila* 2 II s. 186—190.

48 Suomen kuvalehti 25/1874. Poikaharjoituskoulussa keväällä 1870 tehtyjä päätöksiä JSA. Topk 21.5.1874. Asetus 11.5.1866 § 23 ja 48.

49 JTK 1865 ja 1866 VA. Jvk 1864—66.

50 Jopk 8.9.1866.

51 JTK 1867. Jvk 1866—67.

52 JTK 1869. Itse asiassa poikapuolella ei ollut II luokkaa lainkaan ennen 1890-lukua, sillä viides ja kuudes harjoituskoululuokka olivat alemman asteen rinnakkaisluokkia. Luokkien merkitsemistavassa oli Jyväskylässä sikäli eroja tyttö- ja poikaharjoituskoulun kesken, että poikapuolella käytettiin usein merkintöjä I, II, III jne. tyttöpuolen ollessa lain sanonnalle uskollisempi.

53 Lehtosen muistiinpanot JSA.

54 Valmistava luokka oli mm. v. 1870. Jopk 2.9.1870. Jtoe ja Jpoe 1870—1880 JSA.

55 Jtoe 1872—73 JSA. JTK 1874 VA.

56 JTK 1875.

57 Jopk 2 ja 9.4.1875 ja 10.9.1875.

58 Jopk 17.5.1895.

59 TTK 1874, 1875 ja 1876. Koulutoimen ylihallituksen kirje 30.8.1877 TSA. Tutkintojärjestyksiä Tammisaaren seminaarissa 1879—1893 TSA.

60 Tvk 1880—1897 VA. Painetut vuosik. 1897—1900.

61 Ehdotus asetukseksi 1895 s. 37.

62 UTK 1877. Uudenkaarlepyyn sem. kirjekonsepti 6.12.1876 USA.

63 Uudenkaarlepyyn sem. kirjekonseptit 12.5.1900 ja 7.9.1900 USA. Uudenkaarlepyyn opettajat ehdottivat v. 1892 sellaista järjestystä, että harjoituskoulun luokkia olisi ollut vain kolme, joista keskimmaisessä kaksi osastoa. Uopk 1. ja 20.4.1892.

64 Carlstedt UC:lle 20.11.1883, Pietikäinen UC:lle 27.10.1883 VA. Svk 1883—84. Tyttöharjoituskoulun arvostelukirja 1883—1915 SSA.

65 Jopk 20.9.1895, liite.

- 67 Topk 28.11.1882.
- 68 Saapuneita kirjeitä 1880—89; 6.2.1883 TSA. Asetus 11.5.1866 § 124.
- 69 *Hagfors* s. 7. Carlsted UC:lle 16.8.1884 ja 1.8.1887 VA. Uvk 1887—88. Pietikäinen UC:lle 27.10.1883 VA. Sortavalan sem. kirjekonseptit 4.11.1891 SSA.
- 70 Jopk 28.11.1866. Harjoituskoulun päiväkirjoja 1866—67.
- 71 Nappa UC:lle 22.9.1870 VA.
- 72 Jopk 8.9.1866.
- 73 Jopk 27.9.1870.
- 74 Ehdotus asetukseksi 1895 s. 94. Jopk 17.5. ja 20.9.1895.
- 75 TTK 1875.
- 76 Topk 21.9.1899. Tvk 1897—98. TTK 1875.
- 77 UTK 1876.
- 78 Uopk 26.9.1899 ja 2.5.1900.
- 79 Sopk 28.8.1883.
- 80 Gymnasi- ja koulujärjestys 1856 s. 75, 76 ja 80—83.
- 81 Koulujärjestys Suomen suuriruhtinasmaalle 1872 § 15.
- 82 Jopk 8.9.1866, samoin 26.4.1895. Päiväkirjoja 1880—1900 JSA. Lastentarhan I osasto työskenteli lv. 1866—67 klo 9—11, toinen osasto lisäksi 14—16. Harjoituskoulu työskenteli tällöin klo 9—12 ja 15—17. Joskus oli tunteja aina klo 18:aan. TTK 1875.
- 83 Jopk 26.4.1895. Päiväkirjoja harjoituskouluista vv. 1895—1900 JSA.
- 84 Sopk 28.8.1883.
- 85 Tiedot koottu em. opetussuunnitelmista, asetuksista, asetusehdotuksista ja pöytäkirjoista.
- 86 Keskustelut 1869 s. 22—23. Lundell oli kokeillut monitöörimetodia, mutta havainnut sen heikoksi. Ståhlmanin mukaan taas ei voinut tulla toimeen ilman sitä. Hovilainen oli järjestänyt ryhmiä, joista toisia kuulusteltiin, toiset lukivat.
- 87 Keskustelut 1890 s. 70—72.
- 88 Koulutoimen yllähallituksen kirje 6.11.1891 JSA ja 28.5.1892 TSA. Jtoe 1892—95 JSA. Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 164. Svk 1892—97 VA.
- 89 Keskustelut 1878 s. 18.
- 90 Leinberg UC:lle 13.4.1876 VA.
- 91 Topk 27.8.1880 ja 10.12.1880.
- 92 Keskustelut 1878 s 15. Pietikäinen UC:lle 23.8.1884 VA.
- 93 *Schalin* s. 23. Uopk 20.4.1887.
- 94 Topk 21.3.1890. Kaksiosastoisella luokalla oli taas kokeiltu 1890-tienoilla. Sekalaisia asiapapereita TSA.
- 95 Johtajan kirjekonseptit 11.1.1892 TSA. Sundwallin käsityksen mukaan olisi oppilaiden, päästökirjan saadakseen, tullut käydä yhdistetyn luokan lisäksi vielä V ja VI harjoituskoulu-luokka.
- 96 Uopk 1. ja 20.4.1887. Sopk 10.6.1891. Joht. Hynénin mielestä 24 oppilasta oli yhdistetyn luokan maksimioppilasmäärä. Sortavalan sem. kirjekonseptit 19.7.1892 SSA.
- 97 Sopk 2.6.1890.
- 98 Tvk 1892—95 VA.
- 99 *Cygnæus* 2 s. 28.
- 100 JTK 1864—66. Fanny John kirjoitti UC:lle 9.8.1866, että ellei hakijoita tullut harjoitus-koulunopettajan virkaan, hoiti hän Ch. Lydeckenin kanssa viran. Ao. syksystä lähtien sitä kuitenkin hoiti John, joka oli opiskellut mm. Hampurissa ja Bernissä. Jyväskylän seminaarin naisopettajien kirjeet ulkomailta vv. 1861—63 VA.
- 101 Erikson Maria UC:lle 5.10.1872. Jtoe 1869—74 JSA.

- ¹⁰² Oma Oksanen kertoi Cygnaeuksen pyytäneen hänen isäänsä harjoituskouluun. Oksanen syntyi Laukaassa 12.12.1838. Hän suoritti ylioppilastutkinnon v. 1863 ja opiskeli sen jälkeen yliopistossa, muttei suorittanut varsinaista loppututkintoa. Fanny John kirjoitti UC:lle Oksasta: ”Männe han ej vore lämplig?”. Johnin kirje UC:lle 9.8.1866 VA.
- ¹⁰³ Erikson UC:lle 15.2.1872. Cygnaeuksen kirjeenvaihdosta käy selvästi ilmi, että hän pyysi eri henkilöitä hakemaan harjoituskoulunopettajien virkoja. Ainakin Eriksonin, Pietikäisen, Olga Carlstedtin ja Edla Idmanin suhteen kävi näin.
- ¹⁰⁴ Sopk 12.12.1884.
- ¹⁰⁵ *Schalin* s. 25. Seminaarinjohtaja Sundwall moitti Spolanderin näytteitä siitä, että järjestys oli epätarkka, Uopk 7.10.83. Ei Cygnaeukseen näytä mieltyneen Spolanderiin.
- ¹⁰⁶ Keis. Maj. Arm. Julistus 5.8.1886.
- ¹⁰⁷ Sopk 15.1.1894. Myös harjoituskoulunopettajat arvostelivat näytteitä.
- ¹⁰⁸ Sortavalan sem. kirjekonseptit 5.2.1892 SSA.
- ¹⁰⁹ Jyväskylän seminaarin arvostelukirja v. 1888. Savolaisen opetustaito oli 10 (korkein) ja keskiarvo 9,47. Tammisaaren sem. konseptikirja vuodelta 1899 TSA. Sundwall mainitsi Falckista, ”att en lämpligare person icke kan till tjensten erhållas”.
- ¹¹⁰ *Halila* 3 s. 360.
- ¹¹¹ Armollinen Julistus 14.7.1899. Ehdotus asetukseksi 1895 s. 10. Jopk 12.2.1892.
- ¹¹² Mm. Oksanen oli Keski-Euroopassa 1870-luvun alussa tuoden tullessaan suuren määrän kirjoja. Ne ovat Oma Oksasella Helsingissä. Cygnaeus vastasi Oksasen kyselyyn, että piiritarkastajan virat olivat hankalia virkoja sellaiselle, joka oli tottunut olemaan paikallaan (29.4.1884) CM.
- ¹¹³ Asetus 11.5.1866 § 87 ja 88. Ohjesääntö 11.5.1866 § 13 ja 14.
- ¹¹⁴ Oksanen UC:lle 26.4.1885.
- ¹¹⁵ Asetus 11.5.1866 § 96 ja 97.
- ¹¹⁶ Keskustelut 1869 s. 31. Vuositutkinto-ohjelmia kaikista seminaareista JSA, TSA, USA, SSA ja VA. Harjoituskoulujen päiväkirjoja ja oppiennätyksiä eri vuosilta JSA.
- ¹¹⁷ Tvk 1874—75. Carlstedtin kirje UC:lle 6.2.1886. Pietikäinen UC:lle 27.10.1883. Erikson UC:lle 5.10.1872. Kunelius UC:lle 4.4.1886. Kaikki kirjeet VA:ssa.
- ¹¹⁸ Harjoituskoulunopettajien kirjeitä UC:lle VA. Carlstedt UC:lle 20.11.1883. Pietikäinen UC:lle 27.10.1883. UC Pietikäiselle 3.11.1883 SKS.
- ¹¹⁹ Jopk 17.5.1895. Nämä rinnastettiin luentotunteihin. Seminaarin IV luokan päiväkirjoja 1895—1900 JSA. Allgemeine Bestimmung 1872 s. 41.
- ¹²⁰ Kuneliuksen kirjeen jäljennös Toivo Ojalalla (†). Pöytäkirjoissa oli myös mainintoja siitä, että johtaja oli jakanut opetettavat aineet kokeilaille.
- ¹²¹ John UC:lle 5.9.1867. Pietikäinen UC:lle 27.10.1883. Jopk 21.3.1872 ja 13.11.1891. *Franssila* s. 191.
- ¹²² Kaikkien seminaarien vuosikertomuksia vv. 1864—1900 VA. Erikson UC:lle 21.1.1884. Sortavalan sem. kirjekonseptit 8.10.1883. Uopk 2.9.1899. Jyväskylän sem. harj.koulun oppiennät. 1867—1900 JSA. Niemi esitti seminaarinopettajien kokouksessa, että tapana oli ollut, että harjoituskoulunopettaja esitti, mitä opetetaan, lehtori, miten opetetaan. Joitakin metodisia ohjeita olivat harjoituskoulunopettajat kuitenkin antaneet, jos lehtori ei heti vuoron alussa ehtinyt kuunnella. Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 370—371.
- ¹²³ Oksanen UC:lle 27.2. ja 4.3.1883. Länkelä UC:lle 12.3.1883 VA. Leinberg oli ehdottanut tapahtuneen johdosta laitoksen sulkemistakin, mutta sai kovat nuhteet Koulutoimen yllähtykseltä. UC Eero Kauppiselle 13.4.1883 Salon kokoelma HYKL. Sundwallille UC kirjoitti, että hänellä oli ollut Leinbergin kanssa alusta lähtien jännitystä. Hän kuvasi Leinbergiä loista-

vaksi vanhan koulun pedagogiksi, jolla ei ollut aavistustakaan ns. uudesta koulusta. UC:n kirje 3.7.1883 VA.

¹²⁴ Jopk 21.3.1872, 2.10. ja 11.12.1891. Opetusharjoittelua Kolppanan seminaarissa ohjasi A. Kuivainen, joka oli itse käynyt saman oppilaitoksen. Kolppanan seminaari s. 119.

¹²⁵ Sortavalassa oli kaksi ”klikkiä”, joista toisen muodostivat Jyväskylän seminaarista päässeet. Erimielisyyksien syyt eivät ole tiedossa moneltakaan osin, mutta Pietikäinen sanoi Boxströmin vihanneen Jyväskylän joukkoa. Pietikäinen UC:lle 19.5.1885. Pietikäinen kirjoitti UC:lle 13.12.1884, miten kaikki ”jyväskyläläiset” lähtivät viettämään sunnuntaita Myllykylään.

¹²⁶ Raahan seminaari 1896—1946 s. 158, 163 ja 165. Raahan seminaarin johtajatar Hilda M. Kahalakin oli hospitoinut Jyväskylän seminaarissa. Uuteenkaarlepyyhyn oli välitön kontakti Jyväskylästä heikoin. Uudenkaarlepyyn pitkäaikainen johtaja Schalin oli vuoden päivät Jyväskylän seminaarin lehtorina.

¹²⁷ Erikson UC:lle 27.10.1885. UC Pietikäiselle 22.5. ja 6.11.1885 SKS. Läheistä ystävyyttä ilmaisevat seuraavanlaiset ilmaisut: Nappa kirjoitti UC:lle 31.12.1860: Minun sydämellisesti rakastettu isällinen ystäväni. Pietikäinen ilmoitti Rakkaalle kasvatusisälle, että hän oli kihlattu, ja pysyi Cygnaeusta häihin (24.4.1874). Cygnaeus kastoï Oksasen pojan (15.11.1874). ”Pastorin oma Maria” kirjoitti Hollolasta, samoin hän kirjoitti: Älskade, älskade Pastorn. Erikson UC:lle 8.10. ja 12.12.1868 ja 16.9.1869 VA. Erikson kirjoitti UC:lle ennen valmistumistaan opettajaksi kuusi kirjettä, vv. 1866—1871 31 kirjettä yhteensä ja vv. 1872—1887 91 kirjettä. Carlstedt kirjoitti aina ”min egen, käre Farbror”, esim. kirje UC:lle 6.6.1882 VA.

¹²⁸ Erikson UC:lle 4.4.1886 VA.

¹²⁹ Yksinomaan naisopettajia valmistava laitos lienee ollut tässä suhteessa muita oppilaitoksia edellä.

¹³⁰ Sundwall UC:lle 6.10.1879 VA.

¹³¹ Pietikäinen UC:lle 19.5. ja 31.10.1885. Kunelius UC:lle 6.12.1885. Pietikäinen aikoi lähteä koko Sortavalasta, mutta Cygnaeus kirjoitti hänelle, ettei tämä saanut perääntyä, vaan tuli kestää paikallaan, sillä kansakoulun asiaa ei voinut jättää B:n eikä S:n huostaan. UC Pietikäiselle 7.11. ja 14.12.1884 SKS. Pietikäinen esitti eroaikeitaan 4.11.1884 päivätyssä kirjessään VA.

¹³² Sopk 27.10.1885. Harjoituskoulunopettajat eivät voineet seminaarinopettajien käsityksen mukaan ottaa vastaan uusia oppilaita seminaariin. He eivät näiden mukaan pystyneet myöskään arvostelevaan sem. opettajien näytteitä.

¹³³ Sopk 30.10.1885. Lehtori Mäkinen tuki Pietikäistä.

¹³⁴ Kirje oli päiväty 5.3.1886. Sopk 1.4.1886. Koulutoimen ylihallitus lähetti asian eri seminaareihin lausunnonle. Leinberg antoi kielteisen lausunnon, samoin kävi Uudenkaarlepyyn lausunnon kanssa. UC Pietikäiselle 29.1.1886, Salon kokoelma HYKL.

¹³⁵ Sortavalan sem. kirjekonsepti 21.11.1885. Molander oli ollut sitä mieltä, että harjoituskoulunopettaja oli opettajakunnan jäsen seminaarin IV luokkaa koskevissa asioissa.

¹³⁶ Sopk 20. ja 27.3., 29.4. ja 15.9.1890.

¹³⁷ Nais- ja miesosaston IV luokan arvostelukirja SSA.

¹³⁸ Lehrplan des Aargau 1854 s. 24.

¹³⁹ Ekenäs seminarium 50 år s. 80. ”... alemman säädyn naturfriskhet övergår till de förslappande högre stånden”.

¹⁴⁰ Tämä vain vahvistaa sitä seikkaa, että Waenerberg oli Cygnaeuksen aatteiden tulkki.

¹⁴¹ Valvoja 3/1895. Soinisen kirjoitus Kansa- ja oppikoulusta.

¹⁴² Tyttöharjoituskoulun oppilasluettelot em. vuosilta JSA.

¹⁴³ Seminaarien vuosikertomukset em. vuosilta VA. Tämän tutkimuksen tekijä on muuttanut primääriluvut prosenttiarvoiksi.

¹⁴⁴ *Waris* s. 129 ja 323. SVT VI 29 s. 262. *Kilpi* s. 51 ja 52.

- 145 Lv. 1889—90 Sortavalan poikaharjoituskoulun oppilaista vajaan kolmannes (30/98) maksoi lukukausimaksun. Kirjoja tällä joukolla oli itsellä seuraavasti: Lasten raamattu 30/98, katekismus 65/98, Uusi testamentti 14/98, kirjoitusvihkoja 17, laskuoppeja 18 jne. Svk 1889—90 VA. Jyväskylän vastaavat luvut olivat suhteellisesti suuremmat. Jvk 1889—90.
- 146 Nurmi, Jyväskylän seminaarin s. 61 JKKKL.
- 147 Tvk, Uvk ja Svk 1889—90 VA. Hämeenlinnan Normaalilyceumi 1875—76 s. 4 ja 1880—81 s. 7.
- 149 JTK 1864—66. Jvk 1864—66.
- 150 JTK 1865.
- 151 JTK 1866.
- 152 Harjoituskoulun päiväkirjoja ennen syksyä 1866 JSA.
- 153 JTK 1867. Jvk 1866—67.
- 154 JTK 1868 ja 1869.
- 155 Vuonna 1896 Sortavalan harjoituskouluihin oli paljon pyrkijöitä, ja tässä yhteydessä Floman sanoi sen. Sopk 26.10.1896. Asetus 11.5.1866 § 120.
- 156 Jtoe ja Jpoe 1867—1900 JSA.
- 157 Seminaarien vuosikertomuksia VA.
- 158 Tammisaaren ja Uudenkaarlepyyn vuosikertomuksia VA.
- 159 Painetut vuosikertomukset vv. 1897—1900.
- 160 Tyttöharjoituskoulun arvostelukirja 1883—1915 ja poikien arvostelukirja 1883—1907 SSA.
- 161 Jyväskylän harjoituskoulujen oppiennätykset 1867—1900 JSA. Sortavalan arvostelukirjat SSA. Tammisaaren ja Uudenkaarlepyyn arvosteluita, ks. arvostelua koskevaa lukua.
- 162 Oppiennätyksiä, joihin arvostelu on merkitty JSA.
- 163 Em. Sortavalan arvostelukirjat SSA. Sortavalassa annettiin joillekin ykkösiäkin. Paljon annettiin ehtoja, paljon sattui luokallejäämisiä Sortavalan harjoituskouluissa, esim. luv. 1889—90 ja 1894—95.
- 164 Jyväskylän ja Sortavalan arvostelut.
- 165 *Sundwall* s. 8. *Schalin* s. 23. Jtoe ja Jpoe eri vuosilta. Koulutoimen ylläpidon kierto-
kirjeet 11.5.1882 ja 17.12.1889. Asevelvollisuuslain 27.12.1878 §:ien 30—32 mukaisesti sai kansakoulun käynyt helpotusta asevelvollisuudesta. Tuossa asetuksessa kansakoulu kuului samaan luokkaan mm. neliluokkaisen lyseon kanssa.
- 166 *Halila* 2 II s. 88—93.
- 167 Petander, em. luennot JSA. *Wallin* 1 s. 287. *Kebr* 1 s. 28. *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 92.
- 168 *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 92. Jvk 1869—70. *Wallin* 1 s. 275 ja 287. *Cleve* 4 s. 351. Opetusohjeita vuodelta 1870 JSA.
- 169 Opetusohjeet 1870 JSA.
- 170 Asetus 11.5.1866 § 96.
- 171 *Meinander* s. 81.
- 172 Opetusohjeet 1870 JSA.
- 173 *Cygnaeus* 2 s. 37. *Wallin* 1 s. 282 ja 283. *Cleve* 4 s. 351.
- 174 Mm. Uopk 28.3.1892.
- 175 *Kebr* 1 s. 30. UC:n kirjoitukset s. 525. *Bormann* I s. 120. *Anjou—Kastmanit* 2 VI s. 92.
- 176 *Tidskrift för folkskolan* 2/1894.
- 177 *Meinander* s. 81.
- 178 Sama kuin kohta 176.
- 179 Jopk 23.9. ja 6.11.1892, 10.3.1893 ja 31.12.1896. Sopk 13.12.1892 ja 15.9.1893. Uopk 14.12.1898. *Kebr* 1 s. 31.
- 180 Sama kuin kohta 178.

181 *Kehr* 1 s. 32.

182 Petander, em. muistiinpanot JSA. Keskustelut 1869 s. 53. *Cleve* 4 s. 299 ja 300. *Keferstein* s. 33.

183 Asetus 11.5.1866 § 96 ja 97.

184 Opetusohjeet 1870 JSA. *Cleve* 4 s. 319. Nappa UC:lle 1.10.1871. Jopk 7.12.1892. Erikson UC:lle 10.10.1874 ja 20.10.1875. Sopk 10.6.1891. Vaaran ja Ristonmaan haastattelu. Varsin vakaviakin rikkomuksia sattui harjoituskouluissa silloin tällöin. Jyväskylän poikaharjoituskoulussa esim. ns. Florin pojat aiheuttivat monta harmia. Jopk 7.12.1892. Sortavalassa oli tyttöharjoituskoulussa muutamat tytöt syyllistyneet siveellisyyserikokseen, Uudessakaarlepyyssä taas harjoituskoulun pojat alkoholin käyttöön, mistä heitä rangaistiin.

185 *Sörensen* s. 473.

186 *Morgonbladet* 17.5.1872. Lönnbeckin tarkastuskertomus 31.3.1882 VA. Vuoden 1875 tarkastuskertomuksen loppuun Cygnaeus oli lisännyt, että koulussa tuli olla ”punktlig lydnad”. Koulun tuli hänen mielestään kasvattaa yhteiskunnalle siveellisiä, työteliäitä, kelvollisia ja rehellisiä jäseniä. Tark.kertomus 1.2.1875 VA.

VII K. G. Leinbergin v. 1869 laatima suunnitelma käytännöllisen opettajainvalmistuksen kehittämiseksi

1 Program JSA. Jopk 11.2., 18.2. ja 25.2. sekä 4., 11.3. ja 4.4. 1869.

2 *Halila* 3 s. 120. *Raitio* s. 269.

3 *Dittes*, mt.

4 Gothan harjoituskoulun luokat olivat pohjimmaltaan yhdistettyjä luokkia I luokkaa lukuunottamatta. Toinen luokka nim. sisälsi toisen ja kolmannen, III neljännen ja viidennen sekä IV luokka kuudennen, seitsemännen ja kahdeksannen kouluvuoden oppilaita. *Kehr* 1 s. 10. *Dittes* s. 46.

5 *Dittes* s. 46.

6 Jopk 25.2.1869.

7 *Kehr* 1 s. 21—24.

8 Jopk 11. ja 18.3.1869.

10 *Dittes* s. 17. Jopk 4.3.1869. Leinbergin tekemä ohjelmaluonnos, sekalaisia papereita JSA.

11 *Kehr* 1 s. 300. *Dittes* s. 17.

12 *Dittes* s. 17.

13 Jopk 25.2. ja 18.3.1869.

14 Jopk 18.3. ja 6.4.1869.

15 Jopk 18. ja 25.3.1869.

16 Jopk 4.3.1869.

17 *Dittes* s. 18.

VIII Käytännöllisen opettajainvalmistuksen sisäinen järjestely

1 Asetus 11.5.1866 § 88.

2 Fanny John oli Cygnaeuksen sisarentytär.

3 Jopk 7.8.1866.

4 Jopk 9.8. 1866.

5 Harjoituskoulun päiväkirjoja lv:lta 1866—67 JSA. Jopk 1867—68.

6 Tyttöharjoituskoulun päiväkirjoja lvv. 1866—68 JSA.

- 7 Jpoe 1867—68 JSA.
- 8 Tyttöharjoituskoulun päiväkirjoja 1868—69 JSA.
- 9 Harjoituskoulun päiväkirjat ja oppiennätykset JSA.
- 10 Jopk 26.4.1895. Harjoituskoulujen päiväkirjoja ja oppiennätyksiä lvv. 1894—1900 JSA.
- 11 Topk 26.9.1876. Koulutoimen yllähallituksen kirje 13.3.1873 JSA. Floman UC:lle 30.9.1876. Flomanin matkakertomus VA.
- 12 *Kristensen* s. 444. Topk 26.9.1876. Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 348. Harjoituskoulun I B-luokan päiväkirja 1884—85 TSA. *Sundwall* s. 8.
- 13 Uopk 16.10.1886, 2.9.1889, 17.3. ja 20.10.1891, 21.1.1894, 22.8.1898. *Hagfors* s. 8. Ehdotus asetukseksi 1895 suositteli myös kolmea vuoroa s. 62.
- 14 Sortavalan sem. kirjekonseptit 8.10.1883 SSA. Sopk 28.8.1883. Carlstedt UC:lle 2.2.1884 ja 6.2.1886 VA.
- 15 Sopk 10.6.1891, 7.11.1897 ja 11.9.1900. Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 347.
- 16 Kuneliuksen Raitiolle lähettämän kirjeen jäljennös T. Ojalalla. Pistokokeet osoittavat, että näin on tapahtunut. Jtoe ja Jpoe eri vuosilta JSA.
- 17 Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 350.
- 18 *Richter* s. 50.
- 19 Jopk 18.3.1869. TTK 1875. *L(einberg)* Program 1870. Conradi UC:lle 23.10.1876. UC Conradille 15.10.1876 USA. *Hagfors* s. 7. Sopk 15.9.1890.
- 20 Jopk 18.3. ja 25.3.1869. Lehtorien kuuntelutunteja selvittävät lähteet.
- 21 Sopk 25.3.1869. Seminaarin päiväkirjoja JSA.
- 22 Särkän, Vaaran ja Salinin haastattelu.
- 23 Jopk 15.10.1869.
- 24 Samat lähteet kuin opetuksen kuuntelua selvitettäessä.
- 25 Jopk 21.8.1891.
- 26 *Sundwall* s. 8. *Hagfors* s. 7. Topk 25.1.1873. TTK 1875. Uopk 10.5.1894.
- 27 Sopk 15.9.1890.
- 28 Jopk 10.6.1898. Perälän, Petanderin, Lönnbeckin ja Loimion laatimia ohjelmia. Perälä TYK, muut JSA, Petander ja Lönnbeck aikaisemmin CM.
- 29 Ped.konf. pöytäkirjat 9.9.1912 TSA.
- 30 Ped.konf. pöytäkirjat, 1.10.1912 TSA.
- 31 Em. ohjelmat.
- 32 Petanderin, Perälän ja Loimion uskonnon ohjelmia.
- 33 Loimion maantiedon ohjelmavihko.
- 34 Loimion kaunokirjoituksen ohjelmavihko.
- 35 Loimion näytetuntien ohjelmia erillisille papereille kirjoitettuna JSA. Tutkimuksen tekijä pyrki saamaan ohjelmavihkoja käyttöönsä enemmän sekä Opettajain lehdessä olleella ilmoituksella että muutamien tarkastajien välityksellä, muttei yhtään ohjelmaa tullut tällä tavoin kokoon. Loimionkin vihot saatiin haastattelun yhteydessä.
- 36 Jopk 26.2.1892. Uvk 1891—92 VA.
- 37 Jyväskylän harjoituskoulujen päiväkirjoja ja oppiennätyksiä JSA. Nappa UC:lle 4.2.1871.
- 38 Jtoe ja Jpoe 1870—1895 JSA.
- 39 Taulukon 10 tunnit on saatu siten, että luokkien lukumäärällä on kerrottu luokkien viikkotuntimäärä. Tämä tulo on jaettu harjoituskoulunopettajien ja kokelaiden lukumäärällä. Tämän lisäksi oli naisilla lastenseimiharjoittelua, sekä käsitöiden jakamisesta johtuvaa lisäharjoittelua. Jopk 11.12.1891 ja 26.8.1892. Vrt. *Dittes* s. 45 ja *Kebr* 2 s. 78.
- 40 Uopk 29.8.1900.
- 41 Schulgesetz Aargau 1865 s. 46. *Stocholm* s. 181. Jahresbericht Wettingen 1892—93 s. 12

- ja 1918—19 s. 23. Lehrplan Wettigen 1893 s. 2. *Schlegel* s. 12 ja 82. Unterrichtsplan Bern s. 2.
- 42 *Stiehl* s. 2.
- 43 *Dittes* s. 16—18. *Kebr* 2 s. 31—35 ja 78. Jahresbericht Gotha 1875—75 s. 12. Floman, Matkakertomus VA.
- 44 *Förster* s. 36—37 ja 41.
- 45 *Hall* s. 74—76, 82, 104 ja 118. *Hall—Liander* 24, 32, 36, 49, 169 ja 188. *Malmström* s.37, 77 ja 95—99. Lärokurser vid s. 98.
- 46 *Yrjö-Koskinen* s. 130—131.
- 47 *Sundén* s. 18. *Yrjö-Koskinen* s. 84—88. *Ögren* s. 39—41.
- 48 Leinbergin kirjekonseptit 8.4.1869 JSA. Jopk 25.2.1869, 13.1.1871 ja 25.8.1871.
- 49 Harjoituskoulun päiväkirjoja 1866—68 JSA.
- 50 Poikaharjoituskoulun opettajainkokousten pöytäkirjoja: III lk:n 15.9.1898, 29.4.1899 ja 7.5.1900, IV lk:n 19.9.1898 JSA.
- 51 *Hagfors* s. 6. Uopk 9.8.1898.
- 52 Uopk 9.2.1898.
- 53 *Kebr* 1 s. 23—24.
- 54 Jtoe ja Jpoe 1867—1900. Jopk 16.1.1868 ja 4.10.1895.
- 55 Poikaharjoituskoulun opettajien pöytäkirjoja 1898—1906 JSA.
- 56 Leinbergin kirjekonseptit 8.4.1869 JSA. *Raitio* s. 272. Oksanen UC:lle 15.11.1873 VA. Diarium 1866—67 JSA.
- 57 Diarium 1866—67 JSA.
- 58 Jopk 7.10.1870.
- 59 Jopk 3.10.1873.
- 60 Erikson UC:lle 10.10.1874, 21.1.1884 ja 26.4.1885 VA.
- 61 *Hagfors* s. 6.
- 62 Uopk 31.1.1887. UC Conradille 15.10.1876 USA.
- 63 Topk 26.1.1875 ja 29.11.1875. TvK 1874—75.
- 64 Sortavalan sem. kirjekonseptit 8.10.1883 SSA. Sopk 28.8.1883. Enehjelm UC:lle 6.10.1874 VA.
- 65 Sopk 28.8.1883. Samassa kokouksessa päätettiin myös, että tehtävät kokelaille annettiin kahdeksi viikoksi kerrallaan.
- 66 Harjoituskoulun päiväkirjoja JSA. Toverikunnan sanomalehti, jossa aika ajoin kerrottiin hauskasti ja lyhyesti muutamien opiskelijoiden ”näyteluennoista”.
- 67 Jopk 18.12.1885, 2.10.1896, 4.12.1896 ja 9.3.1900.
- 68 Floman UC:lle 13.2. ja 30.9.1876. *Sundwall* s. 8. Topk 26.1.1875, 3.2.1876, 11.2.1876 ja 11.2.1879.
- 69 TTK. ”... jemte fritt återgifvande av det lästa såväl med som utan vägledande frågär”.
- 70 TvK 1897—98 s. 7. Topk 5.3.1892 ja 5.9.1894. Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 348.
- 71 *Hagfors* s. 7. Sundwall UC:lle 22.4.1886 VA.
- 72 Uudenkaarlepyyn sem. kirjekonseptit 7.10.1899 USA. *Hagfors* s. 7.
- 73 Sortavalan sem. kirjekonseptit 31.8.1886 SSA. Carlstedt UC:lle 2.2.1884. Pietikäinen UC:lle 19.5.1885. Sopk 20.9.1884.
- 74 Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 348.
- 75 Asetus 11.5.1866 § 71. JTK 1872. Jopk 28.3. ja 14.5.1867.
- 76 Vuositutkinto-ohjelmia eri seminaareissa, sem. arkistot.
- 77 Pietikäinen UC:lle 23.8.1884. Keskustelut 1884 s. 15. *Schalin* s. 23. Uopk 20.4.1887.
- 78 Keskustelut 1884 s. 15.

- 79 Jopk 26.4.1895. Jyväskylässä alettiin lv. 1892—93 kahdella luokalla. Vasta lv. 1894—95 oli yhdistetty luokka normaalin kokoinen.
- 80 Svk 1898—1900.
- 81 Topk 13.9.1892. *Sundwall* s. 9. Tvk 1897—98 s. 7. Ped.konf. pöytäk. 24.1.1913 TSA.
- 82 Uopk 22 ja 29.8.1900.
- 83 Esim. Nykarleby seminarium 1899—1900 s. 24. Ensimmäisellä luokalla oli 12 tuntia, toisella 18 tuntia.
- 84 Yhdistetyn luokan päiväkirjat 1892—1900 JSA. Tvk ja Svk 1892—1900, yhdistetyn luokan ohjelmia koskevilta osilta VA. Tutkimuksen toisessa osassa selvitetään yhdistetyn luokan toimintatavan kehittymistä tarkemmin.
- 85 Jopk 3.8.1866.
- 86 Cygnaeuksen laatimia työnjakotauluja oppiennätysten välissä JSA.
- 87 Jopk 16.1. ja 17.8.1868.
- 88 Leinbergin laatima ohjelmaluonnos vuodelta 1869 JSA. Jopk 4.3., 18.3. ja 25.3.1869.
- 89 Jopk 26.4.1895.
- 90 Jopk 21.5.1896, 26.8.1897 ja 10.6.1898.
- 91 Jopk 12.2.1892.
- 92 Jopk 24.1.1895.
- 93 Topk 27.4.1880. Ped.konf. pöytäk. 17.2.1913 TSA.
- 94 Topk 13.9.1892 ja 5.9.1894. Tammisaaren sem. kirjekonseptit 11.1. TSA. Ped.konf. pöytäkirjat 24.10.1912 ja 17.2.1913 TSA.
- 95 Suomen ensimmäisen yleisen 1903 s. 348.
- 96 Uopk 9.2. ja 28.3.1892, 9.8. ja 22.8.1898 sekä 12.12.1900. V. 1892 pientenlastenkoulun op. Lydia Sundström toivoi, että kokeilailia olisi ollut enemmän mahdollisuutta perehtyä sikäläiseen pientenlastenkouluun.
- 97 Sopk 29.11.1900.
- 98 Carlstedt UC:lle 20.11.1884. Pietikäinen UC:lle 27.10.1883, 23.2.1884 ja 19.5.1885 VA.
- 99 Ehdotus asetukseksi 1895 s. 63. Svenska Normallyceum s. 60. Helsingin Suom. Jatko-opisto s. 86. Asetus 29.5.1873. *Kebr* 1 s. 34.
- 100 Vaaran haastattelu. Särkkä viittasi samaan asiaan.
- 101 Länkelä UC:lle 31.12.1861 VA.
- 102 Jopk 11.3., 18.3. ja 26.11.1869.
- 103 Jopk 17.9.1869.
- 104 Jopk 19.4.1871. Lehrplan des zürcherischen 1861 s. 3 ja 4.
- 105 Jopk 19.4.1871.
- 106 Jopk 21.3.1872.
- 107 Jopk 21.8. ja 4.9. sekä 18.9.1891 ja 12.2.1892. Äänestyksen tulos oli 9—6.
- 108 Jopk 11.12.1891, vastalause.
- 109 Jopk 11.12.1891, vastalause.
- 110 Armollinen Julistus 14.7.1899.
- 111 Jopk 13.11.1891 ja 26.2.1892.
- 112 Uopk 26.3.1899.
- 113 Sopk 29.4.1890. Tässä kokouksessa sanottiin nimenomaan, että erimielisyydet seminaarin- ja mallikoulunopettajien välillä pyrkivät tulemaan kroonilliseksi.
- 114 Petander, em. luennot JSA. *Wallin* 1 s. 285. Oppiennätyksiä JSA.
- 115 Jtoe ja Jpoe 1867—1900.
- 116 Koulutoimen yllähallituksen kiertokirje 11.5.1882.
- 117 Harjoituskoulun päiväkirjoja JSA.

- 118 John UC:lle 22.9.1870 VA.
 119 John UC:lle 5.9.1867 VA.
 120 Erikson UC:lle 26.10.1872, 25.9.1873, 10.10.1874, 29.2.1876, 22.9.1877 ja 10.3.1883 VA.
 121 Nappa UC:lle 4.12.1871. Kunelius UC:lle 6.12.1885 ja 5.5.1887.
 122 Oksanen UC:lle 27.2.1883.
 123 Pietikäinen UC:lle 27.10.1883, 19.5.1885 ja 3.5.1887.
 124 Leinberg UC:lle 2.4.1871 ja toinen 1870-luvulla kirjoitettu kirje.
 125 Jopk 12.2.1892.
 126 Sopk 2.3.1884 ja 25.5.1894.
 127 Sundwall UC:lle 27.4.1887.
 128 JTK 1871 ja 1872.
 129 Topk 4.4.1895 ja 8.5.1897.
 130 Jopk 24.10.1896.
 131 Sopk 9.12.1895.
 132 Jopk 3.5.1900.
 133 Dansk omdöme 2/1894.
 134 Salinin, Loimion, Särkän ja Vaaran haastattelut.
 135 Kohta 134. *Kristensen* s. 446.
 136 Lönnbergin ja Ristonmaan haastattelut.

IX Naiskokelaiden erityisharjoittelu

- 1 Asetus 11.5.1866 § 54, 83 ja 85. Cygnaeushan joutui paljon taistelemaan lastentarha- ja -seimäatteen puolesta. *Biedermannin* kirja korosti myös sitä, että lastentarhan pohjalle voi rakentaa "die praktisch erziehende Volksschule". Mt. s. 139. Topeliuskin suositteli Fröbelin aatteita. *Salo* 2 s. 156.
 2 *Salo* 2 s. 414. *Somerkivi* s. 154. John oli myös Tammisaaren lastentarhassa opettajana lyhyen ajan.
 3 Nappa UC:lle 18.7.1863. Lastentarhan nimikirja vuodesta 1863 JSA. Tarkastuskertomuksessaan vuodelta 1864 Furuhelm puhui småbarnskolasta.
 4 Jopk 2.4.1875. JTK 1875. Lastentarhan oppilasluetteloita JSA.
 5 Sopk 28.8.1883 ja 26.10.1896. Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 162.
 6 *Sundwall* s. 10. Floman UC:lle 25.2.1872.
 7 UTK 1877. Uvk 1897—1900. Uopk 26.9.1899.
 8 Nappa UC:lle 1.10.1871 ja 22.9.1870. JTK 1872. Topk 13.9.1892. Tvk 1897—98. Jtoe 1870—95 JSA.
 9 Sortavalan sem. 1880—1930 s. 159—160. *Sundwall* s. 11. Kyllä Jyväskylässä oli lastenseimi ennen vuotta 1868, vaikka diaariossa vuodelta 1868 mainittiin, että lastenseimi avattiin JSA. Maininta ehkä tarkoitti uusiin suojiin siirtymistä.
 10 Asetus 11.5.1866 § 83 ja 85.
 11 Kertomus kansakoulun tilasta 1870—71 s. 3. Jtoe 1875—1895. Jopk 3.5.1895.
 12 *Sundwall* s. 13.
 13 Tammisaaren opettajien lausunto syyskuulta 1891 TSA.
 14 Carlstedt UC:lle 16.8.1884. Stadgar för J. Siitois folkskola, Sortavalan seminaarin ensimmäisten vuosik. välissä VA.
 15 Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 160 ja 161. Sopk 1890, kymmenvuotishistoriikki SSA.
 16 Asetus 11.5.1866 § 29 ja 83.
 17 Leinberg UC:lle 25.11.1875. Jopk 10.9.1875. Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 160. *Sund-*

wall s. 13. Ekenäs seminarium 50 år s. 64. Sekalaisia asiapapereita TSA. Oppiennätyksiä tyttöharjoituskoulusta JSA.

18 Cygnaeus, joka laati ohjesäännön lastentarhaa varten nimeltään ”Reglemente för barnkrubban”, esitti, että lasten olisi pitänyt olla mahdollisimman hyvin valvottuja ja kokelaiden mahdollisimman paljon lasten kanssa.

19 Viitteessä 18 mainittu ohjesääntö löytyi TSA:sta. Lydecken pyysi myös kirjeitse Cygnaeukselta tämän lupaamia ohjeita, vaikkei niitä ole toistaiseksi löytynyt. Lydecken UC:lle 16.7.1870. Ohjesääntöä referoidaan siksi jonkin verran, kun siitä ei ole mitään mainintoja painettuna.

20 Tutkitut kertomukset ovat järjestyksessä seuraavien opiskelijoiden tekemiä: Augusta Kaste-grén, Amanda Blanck, Bertha Hermansson, Iida Sutinen, Bertha Hypén ja Emmi Temisevä. Näytteet sattumanvaraisia, vuodet määriteltä. Sarakkeeseen fyysiset piirteet on merkitty mm. terve- ja huono näkö-ilmaisut; psyykkisiin esim. lempeä, osaa hyvin laskea; käyttäytymiseen toimittaa työt käskemättä, hoitaa pienempiään; kasvatukseen olen käskenyt tehdä, näin tulee tehdä. Bertha Hermansson filosofoi mm: Lasten laita on usein sama kuin kasvin, jonka kukkimista saamme pitkät ajat odottaa, vaan joka yhden yön kuluessa voi puhjeta ilahduttamaan meitä aamulla tuoksullaan ja kauneudellaan.

21 Kohdassa 20 mainitut kertomukset.

22 Mutta lasten tunteminen ja ymmärtäminen olikin yksi ao. harjoittelun päätavoitteista.

23 Ekenäs seminarium 50 år s. 65–67.

24 Ensin valittiin vuosi, sitten siltä vuodelta kertomus kertomusten järjestysluvun mukaan. Tutkimuksen tekijä on lukenut monia harjoittelukertomuksia ja voi näin ollen todeta valitun kertomuksen erittäin hyvin edustavan kaikkia kertomuksia.

25 Saapuneita kirjeitä 1.3.1891 TSA. Uno Cygnaeuksen muisto s. 108. Jopk 27.11.1891 ja 26.2.1892. Sopk 10.6.1891. Tammisaaren seminaarinopettajien lausunto syyskuulta 1891 TSA. Jyväskylässä sanottiin lastenseimeä ”moiseksi hajoittavaksi ainekseksi”, Sortavalassa ”jonkinlaiseksi armeliaisuuslaitokseksi”. Hynén kuvasi sitä ”kyhäys sellaiseksi”.

26 Ehdotus asetukseksi 1895 s. 5. Sortavalan sem. kirjekonseptit 15.5.1895 SSA. Topk 4.4.1895. *Sundwall* s. 13. Jopk 17.5.1895.

27 Koulutoimen yllähallituksen kirje 21.8.1895 TSA. *Franssila* s. 187.

28 Jopk 6.9.1895. Sortavalan sem. konseptikirja 1895 SSA. Sekalaisia asiakirjoja TSA.

29 *H. L. (-indström)* s. 18. JTK 1875.

30 Uno Cygnaeuksen muisto s. 42.

31 Ch. Lydecken kirjoitti UC:lle usein lastentarhan ”hoidokeista”. Kirjeistä mainittakoon seuraavat: 30.4.1874, 2.12.1875, 28.1.1879, 4.4.1882 ja 10.5.1882 VA.

X Opetusharjoitusten ohjaus

¹ *Cygnaeus* 2 s. 87 ja 88. Lehrplan des Aargau 1854 s. 25.

² Utlåtanden och förslag s. 75 ja 76. Undervisare eller öfvervakare undervisningen i normalskola.

³ Jyväskylän seminaarinopettajien v. 1864 antama lausunto VA.

⁴ Jopk 7 ja 8.9.1866.

⁵ Jopk 25.3.1869.

⁶ Jopk 11.12.1891.

⁷ Jopk 12.2.1892.

⁸ Sopk 28.8.1883. Lienee oletettavissa, että suomenkielisten oppilaitosten ensipolven suomalainen sivistyneistö oli herkempi kysymään oikeuksiaan kuin ruotsalainen sivistyneistö, jolla oli pitemmät perinteet.

⁹ Sopk 10.6.1891. Pietikäinen UC:lle 19.5.1885. Tällöin Pietikäinen kysyi Cygnaeukselta, tu-

liko Sortavalan seminaariin asetettavaksi pedagogiikan lehtori, jolle harjoituskoulujen valvonta olisi voitu antaa.

¹⁰ Ehdotus asetukseksi 1895 s. 5 ja 63.

¹¹ Sopk 14.2.1896.

¹² Hynén esitti Sortavalassa v. 1890, että toiset lehtorit olivat pitäneet harjoituskoulua sivuasiana. Hougbergin mielestä lehtorien ja harjoituskoulunopettajien olisi tullut täyttää toistensa vajavuutta. Sopk 29.4.1890. Hagforskin mainitsi, että lehtorien kuuntelussa oli ollut toivomisen varaa. *Hagfors* s. 10.

¹³ Jopk 21. ja 25.3.1872.

¹⁴ Jopk 6.9.1895.

¹⁵ Jopk 10.6.1898.

¹⁶ Vaaran ja Särkän haastattelu.

¹⁷ Tvk 1874—75. Topk 26.1.1875. "Die för kritik af kandidaternas undervisning i normal-skolan hittills hållna konferenserna skulle indragas, och denna kritik försiggå under respektiv lärares och lärarinnors ordinarie lektionstimmar å klassen".

¹⁸ Topk 29.4.1875.

¹⁹ Ped. konferenssien pöytäkirjat 24.10.1912 ja 24.1.1913. Tammisaaren seminaarissa todettiin seminaariemme olevan "av klassisk cygnaeusktyp".

²⁰ Conradi UC:lle 23.10.1876 ja 29.4.1877.

²¹ *Hagfors* s. 7.

²² Sortavalan sem. kirjekonseptit 8.10.1883 SSA.

²³ Pietikäinen UC:lle 23.2.1884.

²⁴ *Raitio* s. 273—274. Jvk 1874—75. Jopk 4.11. ja 16.12.1886, 2.10.1891 ja 26.2.1892.

²⁵ Topk 20.5.1880, 16.5.1883, 4.6.1883, 13.9.1892, 24.9.1896 ja 22.8.1900. Uopk 23.9.1886, 23.10.1890, 21.8.1893 ja 23.10.1900. Sopk 28.8.1883, 19.10.1886, 13.2.1890 ja 7.11.1899.

²⁶ Jopk viitteessä 25.

²⁷ Topk viitteessä 25.

²⁸ Uopk viitteessä 25.

²⁹ Sopk viitteessä 25.

XI Muu varsinainen opettajakoulutus maassamme

¹ Hospitanttien luettelot 1872—1896 JSA. Ensimmäinen virallinen hospitanttitodistus lienee Jyväskylän seminaarista annettu v. 1887. Jopk 18.2.1887. Pöytäkirjoissa oli seminaarin alkamisvuodesta lähtien mainintoja "kuunteluoppilaaksi" ottamisesta.

² Jopk 12.2. ja 1.4.1892.

³ Jopk 31.8.1894.

⁴ Jopk 2.10.1896.

⁵ Jopk 31.8.1900.

⁶ Jopk 16.12.1900.

⁷ *Sundwall* s. 52.

⁸ *Sundwall* s. 52. Topk 4.4.1895. Tvk 1897—98 s. 5 ja 6.

⁹ *Schalin* s. 48—49. Nykarleby seminarium 1873—1923 s. 24.

¹⁰ Uopk 23.1. ja 10.5.1894.

¹¹ Sopk 24.10.1880. Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 76. *Halila* 1 s. 81—82.

¹² Sopk 2.4.1895 ja 17.3.1899. Sortavalan sem. lähetetty kirje 22.1.1894 JSA. Hynén mainitsi, etteivät ylioppilaat tietäneet rahtuakaan kansakoulun työstä ja että Jatko-opistolaisten tiedot olivat hataria.

¹³ Sopk 11.9.1900.

- ¹⁴ *L(einberg)* I s. 350.
- ¹⁵ *L(einberg)* I s. 357 ja 363.
- ¹⁶ V. Ahlgrenin muistelmat JSA. Lähteen tekemät muistiinpanot TYK. *Raiskinmäki* s. 20, 22, 24 ja 25 HYKL.
- ¹⁷ Uuno Cygnaeuksen muisto s. 121. Lähteen muistiinpanot TYK. 1870-luku oli Cygnaeukselle raskasta aikaa, kun liberaalinen 1860-luku oli jäänyt taakse ja suomenmielisistä monet olisivat tyytyneet pientenlastenkouluun kansansivistyslaitoksena.
- ¹⁸ Koulutoimen ylläpidon kiertokirje 31.10.1879.
- ¹⁹ Pikku- ja kiertokoulunopettajien 1879—1882 VA.
- ²⁰ Tarkastajien johtosääntö 1.6.1885. *Halila* 1 s. 74 ja 75. *Somerkiivi* s. 159. Pikku- ja kiertokoulunopettajain VA. Leinbergin kirjekonsepti 29.4.1873 VA. Ahvenanmaan papisto toivoi, että Jyväskylässä olisi valmistettu myös "ambulatoriska lärare". Leinberg ei silloisten opettajavoi-
mien eikä huoneistojen katsonut riittävän siihen tarkoitukseen, vaikka hän muuten suosi pien-
tenlastenkoulun opettajain kouluttamista.
- ²¹ Pikku- ja kiertokoulunopettajain 1879—1882 VA. *Raitio* s. 223. Keskustelut 1899 s. 117, 118 ja 124.
- ²² Sortavalan seminaarin kiertokoulun 1887—1893 VA.
- ²³ Kohta 22.
- ²⁴ Jos näiden tunnit olivat samoin perustein arvosteltuja kuin seminaarin omien oppilaidenkin, niin siinä tapauksessa arvosanoja on pidettävä hyvinä ja opettajainvalmistusta tarkoitustaan vas-
taavana.
- ²⁵ Sortavalan sem. kirjekonseptit 17.12.1892 ja 6.3.1896. Sortavalan seminaari 1880—1930 s. 80.
- ²⁶ *Brummer* s. 731.
- ²⁷ *Tubkanen* s. 43. *Wichmann* s. 101.
- ²⁸ *Tubkanen* s. 47, 48, 52 ja 63.
- ²⁹ Helsingin esi . . . s. 16—18 ja 20.
- ³⁰ Helsingin esi . . . s. 54.
- ³¹ *Raiskinmäki* s. 47 ja 67 HYKL.
- ³² *Jokipii* s. 594.
- ³³ Helsingin Suom. Jatko . . . s. 17, 18, 49, 54, 86, 87 ja 88. Jatko-opiston asiak. VA.
- ³⁴ Asetus 24.11.1869. Svenska Normallyceum s. 60.
- ³⁵ Asetus 29.5.1873 § 7—9.
- ³⁶ Svenska Normallyceum s. 67. Helsingin Suom. normaalilyseon vuosikertomukset 1887—1900.
- ³⁷ Helsingin Suom. normaalilyseon vuosikertomuksia: 1890—91 s. 9, 1893—94 s. 18 ja 1895—
96 s. 5 ja 9. Svenska Normallyceum s. 7—9.
- ³⁸ Asetus 29.5.1873. Helsingin Suom. normaalilyseon vuosikertomuksia 1887—1900.
- ³⁹ mm. liite 2.

XII Opetustaidon arvostelu

- ¹ Jopk 30.5.1868.
- ² Jopk 3.6.1869 ja 27.4.1883.
- ³ Sopk 10.6.1884. Topk 3.6.1880. Jopk 14.6.1897. Sortavalan seminaarin arvostelukirja 1883—
1900 SSA.
- ⁴ Topk 7.6.1880. Sopk 10.6.1884.
- ⁵ Kunelius UC:lle 4.9.1887.
- ⁶ Seminaarien pöytäkirjat. Sortavalan seminaarin arvostelukirja. Tammisaaren ja Uudenkaarle-
pyn seminaarin arvostelupapereita. Seminaarien vuosikertomuksia. Jyväskylän ja Sortavalan an-
tamatt arvosanat olivat suhteellisen helposti saatavissa, kun sen sijaan Uudenkaarlepyyn seminaa-

rin antamat arvosanat on ollut erittäin työläästi löydettävissä, joten muutamia aukkoipaikkojakin on taulukkoon täytynyt jättää. Ennen vuotta 1886 annetut Jyväskylän ja Tammisaaren arvosanat on muutettu 1—12 asteikosta kymmenasteikkoon. Siitä huolimatta ääriarvot on pysytetty alkuperäisinä. Keskiarvojen hajonnatkin olisi voinut luonnollisesti laskea, mutta sitä ole tässä tapauksessa pidetty tarkoituksenmukaisena.

⁷ Koulutoimen ylihallituksen kirje 17.5.1889 JSA.

⁸ Esim. Jyväskylän seminaarissa ja sen harjoituskouluissa oli puolestaan eri asteikot.

⁹ Koulutoimen ylihallituksen kirje 19.3.1886 JSA.

¹⁰ $Uk-Sk = 1,05 \pm 0,34$; ero on merkitsevä 1 %:n tasolla.

$Jk-Tk = 1,78 \pm 0,33$; ero on merkitsevä 1 %:n tasolla.

¹¹ V. 1897 jäi Sortavalassa yksi miesopiskelija ilman opetustaidon arvosanaa, vuotta aikaisemmin Jyväskylässä eräs naiskokelas.

¹² Korrelaatiot tässä luvussa ovat järjestyskorrelaatioita.

¹³ Jopk 16.5.1890.

¹⁴ ot:opetustaito; lh: lastenhoito.

¹⁵ Seminaariin pyrkineiden asiapapereita JSA, TSA ja SSA.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

I Painamattomat lähteet

1. *Valtionarkisto (VA)*

Senaatin arkisto

- Kirje- ja anomusdiareja vuosilta 1859—64
- Senaatin akteja vuosilta 1859—64
- Yhteisistuntojen pöytäkirjoja vuosilta 1857, 1861 ja 1865
- Taloussaston pöytäkirjoja vuosilta 1860—62 ja 1865
- Kirkollistoimituskunnan asiakirjoja, mm. kirjekonsepteja, Jyväskylän seminaaria koskevia kertomuksia ja raportteja vuosilta 1864—1870 sekä kreikanuskoisten kiertokoulunopettajien valmistusta koskevia asiakirjoja

Kouluhallituksen arkisto

- Jyväskylän, Tammissaaren (Ekenäs), Uudenkaarlepyyn (Nykarleby), Sortavalan, Heinolan, Rauman ja Raahen seminaarin vuosikertomukset vuosilta 1870—1900
- Seminaarien ja kansakoulujen tarkastuskertomuksia vuosilta 1870—1884
- Kansakoulujen ylitarkastajan kertomukset seminaarien toiminnasta vuosilta 1877—1880
- Pikkukoulun- ja kiertokoulunopettajain valmistusta koskevat asiakirjat vuosilta 1879—1884
- Evelina af Enehjelmin matkakertomus 1873
- W. Flomanin matkakertomus 1875

Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston arkisto

- Käytännöllisten kokeitten arvostelukirja 1886—92
- Opettajakunnan ja vanhempainneuvoston pöytäkirjat 1869—99

Uno Cygnaeuksen kokoelma

- Cygnaeuksen kirjeenvaihtoa, esim. kaikki seminaarinjohtajien, seminaarinopettajien ja harjoituskoulunopettajien Cygnaeukselle lähettämät kirjeet (E. Bonsdorff, J. F. Canth, Olga Carlstedt, F. E. Conradi, W. Floman, Maria Erikson, Fanny John, N. Järvinen, K. Kunelius, K. G. Leinberg, J. Länkelä, Ch. Lydecken, Kristina Nappa, A. Oksanen, A. Pietikäinen, F. W. Sundwall, O. Wallin ym.)
- (Cygnaeus, U.) Underdånigt Förslag till Nådig Förordning angående Folkskolväsendets organisation Storfurstendömet Finland

2. *Vaasan maakunta-arkisto (VMA)*

Uudenkaarlepyyn seminaarin arkisto (USA)

- Seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 1873—1900
- Seminaarinjohtajien kirjekonseptit 1873—1897
- Saapuneita kirjeitä ja kiertokirjeitä 1873—1900
- Kuukausiarvosanaluetteloita 1873—1883
- Seminaarin mallikoulua koskevaa 1876—1879, 1880 ja 1882
- Oppiennätyksiä
- Cygnaeuksen kirjeitä Conradille

3. *Savo-Karjalan maakunta-arkisto (SKMA)*
Sortavalan seminaarin arkisto (SSA)
Seminaarin opettajakokousten pöytäkirjat 1880—1900
Seminaarinjohtajien kirjekonseptit 1880—1900
Seminaarin naisosaston IV luokan todistukset 1883—1900
Opetustaidon arvostelulistoja 1884—1900
Tytömallikoulun arvostelukirja 1883—1915
Poikamallikoulun arvostelukirja 1883—1907
4. *Zürichin valtionarkisto (Staats-Archiv) ZVA*
Erziehungs- und Unterrichtswesen:
Reglemente betr. die Übungsschule des Seminars 1844
Reglemente des Seminars 1849
Reglement für das Zürcher Lehrerseminars 1861
Ausserkantonale Zöglinge Auditoren 1840—73
Die Übungsschule 1842—1877
Jahresberichte der Erziehungsdirektion 1846—1875
Jahresberichte des Direktors der Aufsichtsbehörde 1851—1881
5. *Aaraun valtionarkisto (Staats-Archiv) AVA*
Akten der Erziehungsdirektionen 1861—1863:
mm. Wallinin saaman todistuksen jäljennös sekä hänen pitämänsä puhe suomalaisten stipendiaattien lähtiessä Wettingenin seminaarista
Protokoll des Regierungsrathes 1860—61:
mm. suomalaisten stipendiaattien hyväksyminen Wettingenin seminaarin opiskelijoiksi sekä heidän opiskeluohjelmansa
6. *Frauenfeldin valtionarkisto (Staats-Archiv) FVA*
Lektionspläne 1857—1870; Kreuzlingenin seminaaria koskevia
Gesetz über Organisation des Lehrerseminars 1853
Gesetz über die Organisation des Lehrerseminars 1859
Register zu den Protokollen des Erziehungsrates 1852—67
7. *Helsingin Yliopiston kirjasto (HYK)*
U. Cygnaeuksen kirjeitä F. Cygnaeukselle, L. Stenbäckille ja Z. Topeliukselle
Sanomalehtikotelot 51—53
8. *Helsingin Yliopiston kasvatustieteen laitos (HYKL)*
Isosaari, Jussi, Jyväskylän seminaarin kasvatus- ja opetusopin opetuslehtori Olai Wallinin aikana vuosina 1863—1885. Lisensiaattitutkielma 1960.
Raiskinmäki, Kerttu, Alkukoulunopettajain valmistus Suomessa ennen varsinaisten alakansakouluseminaarien perustamista. Laudatur-tutkielma 1960.
Aukusti Salon Cygnaeusta koskeva kokoelma: kokoelman sisällysluettelo, kirjeitä ja folkskole-komitén asiapapereita
9. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)*
J. Länkelän matkakertomus ja elämäkerta
U. Cygnaeuksen kirjeitä E. Lönnrotille, J. Länkelälle, A. Pietikäiselle ja K. Raitiolle

10. *Turun yliopiston kirjasto (TYK)*
H. Perälän, V. Lähteen ja O. Vuorisen tekemiä muistiinpanoja sekä opetusohjelmia
11. *Kasvatusopillisen korkeakoulun kasvatustieteen laitos (JKKKL)*
Kyöstiö, O. K., Die Schule und Schulerziehung in Finnland (moniste 1961)
Nurmi, Veli, Opetusharjoittelu maamme seminaareissa viime vuosisadalla. Lisensiaattitutkielma 1962.
Nurmi, Veli, Jyväskylän seminaarin mallikoulun historiikki vv. 1866—1900. Laudaturtutkielma 1958.
Ranta, Kalevi, Jyväskylän seminaarin harjoituskoulun vaiheita 1900—1937. Laudaturtutkielma 1960.
Kankkunen, Matti, Venäläistä kansakoulunopettajainvalmistusta 1800-luvulla. Proseminaaritutkielma 1963.
12. *Kasvatusopillisen korkeakoulun psykologian laitos (JKKPL)*
Lehtovaara, A., Sata vuotta suomalaista psykologiaa (moniste 1963)
13. *Jyväskylän seminaarin arkisto (JSA)*
Arkisto sijaitsee kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastossa
Seminaarin opettajakokousten pöytäkirjat 1863—1900
Seminaarin nais- ja miesosaston opetusohjeita, oppiennätyksiä ja päiväkirjoja 1863—1900
Seminaarinjohtajien kirjekonseptit 1869—1900
Koulutoimen ylläpidokselta tulleita kirjeitä ja kiertokirjeitä 1870—1900
Muista seminaareista tulleita kirjeitä
Vuokrasopimuksia 1863—1878
Hospitanttiluetteloita
Arvosanaluetteloita
Arvostelukirjoja
Diarium 1866—68
Tyttö- ja poikaharjoituskoulun oppiennätyksiä 1867—1900
Mallikoulujen ja lastentarhan päiväkirjoja ja oppilasluetteloita 1863—1900
David Lehtosen, O.L:n ja erään tuntemattoman luentovihkoja. Ida Petanderin ja Lönnbeckin muistiinpanoja sekä opetusohjelmia. Oiva Loimion opetusohjelmat ja näyteluentojen suunnitelmat.
Vilho Ahlgrenin, Olof Bergin ja F. L. Berlinin käsin kirjoitetut muistelmat
Seminaarin toverikunnan sanomalehdet Hulivili 1876—83 ja Toverin ääni 1896—99
14. *Tammisaaren seminaarin arkisto (TSA)*
Arkisto sijaitsee Tammisaaren seminaarinjohtajan asuinrakennuksessa
Seminaarin opettajakunnan kokousten pöytäkirjat 1871—1900
Tulleita kirjeitä 1871—1902
Seminaarinjohtajan kirjekonseptit 1886—1909
Seminaarin oppilaiden arvostelukirja 1875—1900
Sekalaisia asiakirjoja
Seminaarin oppikursseja 1871—1888
Mallikoulun päiväkirja 1884—85

Inventaariokirja

Pedagogisten konferenssien pöytäkirjat 1912—1914

(Cygnaeus, U.), Reglemente för barnkrubban 18.6.1875

15. *Wettingenin seminaarin arkisto (Seminar Wettingen) WSA*
 Aufzeichnungen von dir. Kettiger: mm. todistukset Länkelälle ja Wallinille
 Cygnaeuksen Kettigerille kirjoittamien kirjeiden jäljennökset
 Schlussbericht des Lehrerseminars Wettigen für das Schuljahr 1872—73
 Gesetz-Vorschlag betreffend Verlegung des Schullehrerseminars nach Wet-
 tingen
 Gesetz über neue Einrichtungen des Schullehrer-Seminars, vom 7. Winter-
 monat 1845, nebst Verlegungsdekret vom 5. März 1846
 Betrachtung eines Freundes des Aargauischen Volksschulwesens über die
 neueste dem Tit. Grossen Rathe vorgeschlagene Reorganisation des
 Schullehrer-Seminarium
 Lehrplan des Aargauischen Lehrer-Seminar 1868
 Lehrplan für das Lehrerseminar 1874
 Lehrplan für das Lehrerseminar 1881
16. *Küsnahtin seminaari (Lehrerseminar in Küsnacht) KS*
 Susi Woodtli-Löffler, Geschichte des Seminars Küsnacht, painettu
 125 Jahre Zürichen Lehrerbildung in Küsnacht, painettu
17. *Kreuzlingenin seminaarin arkisto (Seminar Kreuzlingen) KSA*
 Programm des Thurgauischen Lehrerseminars in Kreuzlingen pro 1863
 Zweites Programm des Thurgauischen Lehrerseminars zu Kreuzlingen 1877
 Viertes Programm des Thurgauischen Lehrerseminars zu Kreuzlingen 1895
 Muuta Kreuzlingenin seminaarin ja Thurgaun kantonin kouluasioita kos-
 kevaa aineistoa
18. *Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun Cygnaeus-museo (CM)*
 Museo sijaitsee ns. vanhassa juhlasalirakennuksessa
 Museon luettelo
 Cygnaeuksen kirjaston jäämistöä
19. *Maisteri Sirkka Valjakka, Jyväskylä*
 Jyväskylän vanhoja tonttikysymyksiä selvittävä käsinkirjoitettu tutkimus
20. *Kasvatustiet.lis. Veli Nurmi, Jyväskylä*
 B. Boxströmin ja O. Wallinin välinen polemiikki Uuden Suomettaren pal-
 toilla v. 1884. Gradu-aine 1958.
21. *Haastattelut*
 Opettaja Agda Irene Lönnberg, s. 1878, kuollut
 Opettaja Oiva Loimio, s. 1865, kuollut
 Kouluneuvos J. M. Mikkola, s. 1875
 Opettaja Oma Oksanen, s. 1882
 Maanvilj. Aaro Ristonmaa, s. 1885, kuollut
 Opettaja Maria Salin, s. 1870
 Yliopettaja Olivia Särkkä, s. 1873, kuollut
 Opettaja V. Vaara, s. 1874, kuollut

Wettingenin seminaarin johtaja P. Schaefer
 Küsnachtin seminaarin johtaja W. Zulliger
 Kreuzlingenin seminaarin johtaja von M. Müller-Wieland

II Sanomalehdet ja aikakausjulkaisut

Finlands Allmänna Tidning 1861
 Helsingfors Tidningar 1860, 1861
 Kansakoulu 1876, 1877, 1878
 Kansakoulun Lehti 1884, 1885, 1890, 1906
 Kasvatus ja Koulu 1928, 1929, 1942, 1943, 1948, 1963
 Kasvatusopillisia Sanomia 1893, 1894, 1897
 Koti ja Koulu 1864
 Litteraturblad 1857, 1860 ja 1861
 Mehiläinen 1860, 1861, 1862
 Rheinische Blätter 1877, 1882
 Suomalainen Inkeri 1934, 1936
 Suomen kuvalehti 1874
 Suometar 1860, 1861
 Tidskrift för folkskolan 1894
 Tidskrift utgifven af Pedagogiska förening i Finland — Kasvatusopillinen
 aikakauskirja 1870, 1873, 1874, 1957, 1961
 Uusi Suometar 1884
 Valvoja 1884, 1888, 1893, 1895
 Wiborg 1857

III Lähdekirjallisuus

Adamson, John William, The educational Writings of John Locke. Cambridge 1922.

Aebli, Hans, Psychologische Didaktik. Stuttgart 1963.

Abo, Jubani, Aatteiden mies. Helsinki 1901.

Album, utgifvet till 25-årsfesten vid Ekenäs seminarium 1871—1896. Ekenäs 1896.

Anjou, L. C.—Kastman, K. W. och Kastman, K. A., 1. Bidrag till pedagogik och metodik, häftet III. Andra uppl. Linköping 1869.
 — 2. Häftet VI. Tredje uppl. Linköping 1872.

Aquilonius, Klas, Det svenska folkundervisningsväsendet 1809—1860. Svenska folkskolans historia II. Stockholm 1942.

Aurola, Elis, 1. Suomen tehtaankoulut 1636—1881. Forssa 1961.
 — 2. Uno Cygnaeuksen ”Muutama sana Suomen kansakoululaitoksesta” ja eräs Valgan seminaarin perustamista koskeva suunnitelma. KOA 1961.

Barnard, H. C., A Short History of English Education 1760—1944. London 1947.

Barth, Paul, Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung. Leipzig 1925.

Bennet, C. A., History of manual and industrial education 1870 to 1917. Illinois 1937.

- Bethe, M. F.*, Das Königliche Seminar zu Weissenfels. Gotha 1879.
(Biedermann), Karl Friedrich, Die Erziehung zur Arbeit. Leipzig 1852.
Bonsdorff, E., Elämäni varrelta. Hämeenlinna 1923.
Bormann, K., 1. Schulkunde für evangelische Volksschullehrer I. Berlin 1863.
 — 2. Schulkunde für evangelische Volksschullehrer II. Berlin 1862.
Boxström, B., Kasvatusopillinen sieluoppi. Sortavala 1900.
B(oxström), B., 1. O. Wallinin ”Yleisen kasvatus- ja opetusopin” johdosta. Uusi Suometar 43—46, 48 ja 50/1884.
 — 2. Vieläkin Herra O. Wallinin ”Yleisen kasvatus- ja opetusopin” johdosta. Uusi Suometar 95/1884.
Brubacher, John S., A history of the problems of education. New York 1947.
Brummer, O. J., Jyväskylän kaupungin historia vv. 1837—1912. Jyväskylä 1916.
Burger, Eduard, Arbeitspädagogik. Leipzig 1923.
B. J., Motiveradert omdöme om Herr U. Cygnaei ”Förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland”. Helsinki 1861.
Cederberg, J. A., Tolf U. Cygnaei bref till Nestor Järvinen. Helsinki 1913.
C(ederberg), J. A., Yksi lehti Suomen koulun historiaa. KL 1885.
Cleve, Z. J., 1. Sielutieteen oppikirja. Suom. Ferd. Ahlman. Helsinki 1869.
 — 2. Lärobok i psykologi. Tredje uppl. Åbo 1871.
 — 3. Grundrag till skolpedagogik. Helsingfors 1884.
 — 4. Koulujen kasvatusoppi. Suom. J. G. Sonck. Helsinki 1886.
Curtman, W. J. G., Die Schule und das Leben. Friedberg 1847.
Cygnæus, U., 1. Reseberättelse, jemte betänkande i folkskolefrågan, i underdånighet afgifven till Kejsrerliga Senaten för Finland. Helsingfors 1860.
 — 2. Förslag rörande folkskoleväsendet i Finland. Helsingfors 1861.
 — 3. Ehdotuksia Suomen kansakoulutoimesta. Helsinki 1863.
 — 4. Handarbeit und Volksschulunterricht in Finnland. Rheinische Blätter 1877.
 — 5. Uno Cygnæus und der Unterricht in Handarbeiten (W.L.). Rheinische Blätter 1882.
C(ygnæus)-s, Några ord om folkskoleväsendet i Finland. Wiborg 33 ja 37/1857.
(Cygnæus, U), Uno Cygnæuksen kirjoitukset. Toimittanut G. F. Lönnbeck. Helsinki 1910.
 Dansk omdöme om våra folkskoleseminarier. Tidskrift för folkskolan 1894.
 Die Einwohner-Mädchenschule in Bern. Denkschrift. Bern 1861.
 Die zürcherische Volksschule 1832—1932. Festgabe zur Jahrhundertfeier. Zürich 1933.
Diesterweg, A., Wegweiser zur Bildung für Deutche Lehrer I. Essen 1850.
Dittes, Friedrich, Der Lehrplan des Herzoglichen Lehrerseminars zu Gotha 1868. Gotha 1868.
 Ehdotuksia ja Mietteitä kansakoulu-menosta Suomessa, alamaisuudessa annettua maakunnan Tuomiokapituleilta ja Keisarillisen Senaatin päätöstä myöten suomennettuja sekä präntistä toimitettuja. Helsinki 1856.
 Ehdotus asetukseksi kansakoulunopettaja- ja opettajatarseminaarien järjestämistä varten Suomen suuriruhtinaanmaassa. Helsinki 1895.
Ekenäl, J. Herm., Resa genom Danmark, Tyskland och Schweiz åren 1849, 1850, 1852 och 1853. Osat I ja II. Stockholm 1852.
 Ekenäs seminarium 50 år. Ekenäs 1921.

- Ekenäs seminarium, årsberättelser 1897—1902. Ekenäs, em. vuodet.
 Examenordnung vid Folksskolläraryrkesseminarium i Ekenäs den 8 Juni 1875.
 Ekenäs 1875. Samat myös vuosilta 1876—1900.
- Franssila, K. A.*, Kansakoulunopettajain valmistus. Suomen kansakoulu 1866—1916. Helsinki 1916.
- Frey, Arthur*, Das Aargauische Lehrerseminar. Zur Erinnerung an seine Gründung vor hundertfünfundzwanzig Jahren und seine Verlegung nach Wettingen vor Hundert Jahren. Wettingen 1946.
- Förhandlingar vid första Allmänna Skolläremötet i Finland. Tavastehus 1864.
 Förslag och Betänkanden rörande Folkskoleväsendet i Finland, i underdånighet afgifna af Domkapitlen i landet. Helsingfors 1856.
- Förster, E.*, Die Allgemeine Bestimmungen vom 15. October 1872 betreffend das Volksschul-Wesen in Preussen. Berlin 1881.
- Gesetz über die Organisation des Schulwesens in Kanton Bern. Bern 1856.
 Gesetz über die Lehrerbildungs-Anstalten des Kantons Bern. Bern 1860.
 Gesetz über die öffentlichen Primarschulen des Kantons Bern. Bern 1860.
 Gesetz über das gesammte Unterrichtswesen des Kantons Zürich. Zürich 1859.
 Gesetz über das gesammte Unterrichtswesen des Kantons Zürich. Zürich 1859.
 Gesetz über die Lehrerbildungsanstalten des Kantons Bern. Bern 1875.
- Grob, C.*, Das Lehrerseminar des Kantons Zürich in Küsnacht. Zürich 1883.
- Grue-Sørensen, K.*, Kasvatuksen historia II. Porvoo 1961.
- Gymnasii- och Skol-ordning för storfurstendömet Finland. Helsingfors 1856.
 Gymnasi- ja Koulujärjestys Suomen Isoruhtinasmaalle 7.4.1856.
- Haavio, M. H.*, 1. Piirteitä H. G. Porthanin kasvatustieteistä. K ja K 1942.
 — 2. Suomen kymnaasi- ja koulujärjestys vuodelta 1843. K ja K 1943.
 — 3. Kansankirkkomme ja kansansivistystyö. Lahti 1947.
 — 4. Uno Cygnaeus 1810—1888. Mikael Agricola E. W. Pakkalaan Toimittanut Jaakko Haavio. Porvoo 1947.
 — 5. Odert Henrik Gripenberg. K ja K 1948.
- Hagfors, K. J.*, Om den praktiska lärareutbildningen vid seminarierna i Finland. Eripainos lehdestä Tidskrift för folkundervisning 1896. Stockholm 1896.
- Halila, A.*, 1. Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Helsinki 1949.
 — 2. Suomen kansakoululaitoksen historia I—II. Turku 1949.
 — 3. Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.
- Hall, B. Rud.*, 1. Sveriges allmänna folkskolestadgar 1842—1921. Lund 1924.
 — 2. Seminarierna. Lund 1934.
- Hall och Liander, Arv.*, Seminarieminnen. Lund 1936.
- Hanbo, J. T.*, Suomen oppikoululaitoksen historia I ja II. Porvoo 1947 ja 1955.
- Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Förordning angående blifvande Gymnasii- och Skollärares bildning wid Alexanders-Universitet 7.4.1856.
 Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående åtgärder till befrämjande af praktisk skicklighet hos lärare wid elementar-undervisningswerken i Finland 7.4.1856.
- Harnisch, W.*, Weissenfeler Seminar. Berlin 1838.
- Harper, Charles A.*, A century of public teacher education. Washington 1939.
- Heinolan seminaari 1899—1949. Muistojulkaisu. Helsinki 1949.
- Helsingin Suomalainen Normaalilyseo 1887—1937. Helsinki 1937.

- Helsingin Suomalainen Normaalityseo. Vuosikertomukset 1887—1900. Helsinki em. vuodet.
- Helsingin Suomalainen Jatko-opisto 1881—1929. Helsinki 1929.
- Hockett, Homer Carey*, *The Critical Method in Historical Research and Writing*. Fourth printing. New York 1960.
- Hämeenlinnan Normaalityseo 1873—87 ja Lyseo 1887—1923. Hämeenlinna 1923.
- Hämeenlinnan Normalilyceumi. Kertomus lukuvuosista 1873—81. Hämeenlinna em. vuodet.
- Hämäläinen, Antti*, Mistä Uno Cygnaeus sai kansakoululaitosta koskevat aatteensa? KOA 1957.
- Hästesko, F. A.*, Suomen kansakoululaitoksen historia. Helsinki 1916.
- H., E.*, Tarton kansakoulunopettajaseminaari 100-vuotias. K ja K 1929.
- Isosaari, Jussi*, Jyväskylän seminaarin kasvatus- ja opetusopin opetus vuosina 1865—1901. AAPJ XXV. Jyväskylä 1961.
- Jahresbericht über das Aargauische Lehrerseminar Wettingen 1918—1919. Baden.
- Jahresbericht über Aargauische Lehrerseminar Wettingen 1892—1893. Jenaer Seminarbuch. Langensalza 1911.
- Jensen, J.*, Jonstrup Seminarium. Kibbenhavn 1859.
- Johtosääntö kansakouluntarkastajille maalla 1.6.1885.
- Jokipii, Tuovi*, Saarijärven kiertokoulut. Saarijärven kirja. Toimittanut Mauno Jokipii. JKKY:n kotiseutusarja N:o 7. Pieksämäki 1963.
- Jyväskylän seminaari 1863—1937. Muistojulkaisu. Helsinki 1937.
- Jyväskylän seminaarin vuosikertomukset vv. 1897—1901. Jyväskylä, em. vuodet.
- Karttunen, U.*, Sortavalan kaupungin historia. Sortavala 1932.
- Keferstein, H.*, Pädagogische Briefe. Dresden ja Leipzig 1860.
- Kehr, C.*, 1. Die Praxis der Volksschule. 5. Aufl. Gotha 1872.
- 2. Das Schullehrerseminar zu Halberstadt. Gotha 1875.
- Keisarillisen Majesteetin Armolliset Asetukset 17.3.1863, 11.5.1866 ja 29.5.1873.
- Keisarillisen Majesteetin Armolliset Julistukset 19.4.1858, 30.1.1862, 17.3.1863, 11.5.1866, 5.8.1886, 28.6.1890, 21.7.1898 ja 14.7.1899.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Ohjesääntö 11.5.1866.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Sääntö 11.5.1866.
- Kertomus kansakoulutoimen tilasta Suomessa lukuvuotena 1871—72. Helsinki 1874.
- Keskustelut ensimmäisessä julkisessa Suomen Kansakoulukokouksessa. Helsinki 1869.
- Keskustelut toisessa julkisessa Suomen Kansakoulukokouksessa. Jyväskylä 1873.
- Keskustelut Kolmannessa julkisessa Suomen kansakoulukokouksessa. Jyväskylä 1875.
- Keskustelut Suomen neljännessä julkisessa Kansakoulukokouksessa. Jyväskylä 1878.
- Keskustelut Suomen viidennessä julkisessa Kansakoulukokouksessa 1881. Helsinki 1882.
- Keskustelut Suomen kuudennessa yleisessä Kansakoulukokouksessa. Sortavala 1884.

- Keskustelut Suomen seitsemännessä yleisessä kansakoulukokouksessa 16—18 p:nä kesäkuuta 1887. Helsinki 1888.
- Keskustelut Suomen kahdeksannessa yleisessä kansakoulukokouksessa 1890. Helsinki 1891.
- Keskustelut kymmenennessä yleisessä Suomen kansakoulukokouksessa Sortavalassa 15—17 p:nä kesäkuuta 1896. Helsinki 1896.
- Keskustelut yhdennessätoista yleisessä Suomen kansakoulukokouksessa Nikolainkaupungissa 15—17 p:nä kesäkuuta 1899. Helsinki 1900.
- Kettiger, J.*, 1. Das Schulwesen des Kantons Basel—Landschaft. Liestal 1844.
— 2. Programm des Aargauischen Lehrerseminars in Wettingen 1857, 1859, 1860 ja 1861. Baden, em. vuodet.
- Kilpi, O. K.*, Suomen ammatissatoimiva väestö ja sen yhteiskunnalliset luokat vuosina 1815—75 II ja III. Helsinki 1915.
- Kirn, Paul*, Einführung in die Geschichtswissenschaft. Dritte Auflage. Berlin 1959.
- Koulu-Ylihallituksen alamainen kertomus kansakoulujen tilasta maassa lukuvuonna 1873—74.
- Kristensen, Martin*, Om seminarierne i Sverige, Finland og Norge og saerlig om de ved disse indrettede övelseskolor. Vor Ungdom 1893. Köbenhavn.
- Kyöstiö, O. K.*, 1. Työnopetuksen teoriaa ja käytäntöä I. VTT. Helsinki 1954.
— 2. Suomen ammattikasvatuksen kehitys käsityön ja teollisuuden aloilla I. AAPJ XI. Jyväskylä 1955.
- Köhler, A.*, 1. Das Spiel des Kindes muss zum Mittelpunkt seiner ersten Erziehung gemacht werden. Leipzig 1858.
— 2. Bericht über die Hamburger Bildungsanstalt für Kindergärtnerinnen. Weimar 1863.
- Labdes, Erkki*, Ahlmanin pitäjänkoulut. Tampere 1958.
- Lange, W.*, Knospen, Blüthen und Früchte erziehlischen Strebens. Hamburg 1860.
Lehrplan der Primarschule. Zürich 1861.
Lehrplan des zürcherischen Lehrerseminars in Küsnacht. Zürich 1861.
Lehrplan des Aargauischen Schullehrer-Seminars in Wettingen 1854. Baden 1854.
- Lehrplan für das deutsche Lehrerseminar des Kantons Bern. Bern 1861.
Lehrplan des Aargauischen Schullehrer-Seminars in Wettingen 1893.
- Leinberg, K. G.*, 1. Program till en Lärokurs i Praktisk Pedagogik vid seminariet i Jyväskylä. KOA 1870.
— 2. Handlingar rörande finska skolväsendets historia II. Jyväskylä 1887.
- L(einberg), K. G.*, Folkskoleförhållanden i Sverige och Norrige I—II. KOA 1873 ja 1874.
- Leutz, Ferdinand*, Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichts I—II. Tauberbischofsheim 1886 ja Karlsruhe 1894.
- L(indström), H.*, Matka-Kertomus Örebron Kansakoulu-kokouksesta Ruotsissa Heinäkuun 29, 30 ja 31 p:nä 1868. Jyväskylä 1868.
- L(änke)lä, J.*, Kirje A...nille. Mehiläinen 10, 11 ja 12/1862.
- Lärokurser vid Kongl. seminarium för bildande af lärarinnor och den dermed förenade normalskolan för flickor. Stockholm 1866.
- Lönbeck, Gustaf F.*, 1. Tutkimuksia kansakoulukysymyksessä. Viipuri 1877.
— 2. Om "Äskådningen" hos Pestalozzi. Helsingfors 1886.

- 3. Folkskoleidéns utveckling i Finland från nittonde århundradets början till 1866. Helsingfors 1887.
  - 4. Mietteitä kansakouluasioissa. Helsinki 1889.
  - 5. Kansakoulun käsikirja. Helsinki 1899, 1900 ja 1907.
  - 6. Suomen kansakoulu ja Uno Cygnaeus. Tammisaari 1890.
  - 7. Uno Cygnaeus. Helsinki 1890.
- L(önn)b(ec)k, G.*, Jyväskylän seminaari. Suomen kuvalehti 1874.
- Malmström, Mauritz*, Ur Lunds och Visby folkskoleseminaries historia. Lund 1930.
- Meinander—Aattonen*, Oppikoulun hallinto. Porvoo 1960.
- Meurman, A.*, Om finska folkskolans organisation. Åbo 1857.
- Middendorf, Wilhelm*, Über die Kindergärten. Hamburg 1861.
- Mietteitä ja ehdotuksia Suomen Kansakoulu-toimesta, annettu 10.6.1862. Helsinki 1864.
- Monroe, Walter S.*, Teaching-Learning Theory and Teacher Education 1890 to 1950. Urbana 1962.
- Mustonen, Juuso*, Inkerin kansanopetuksen alkuvaiheita. Suomalainen Inkeri. Helsinki 1936.
- Normallyceum i Helsingfors 1864—1889. Helsingfors 1890.
- Nurmi, Veli*, Cygnaeuksen kansakoululaitosehdotusten alkuperä. K ja K 1963.
- Nyberg, B. A.*, Föredrag vid Uno Cygnaei Hundraårs minnesfest. Bärge 1911.
- Nykarleby folkskoleseminarium. Matrikel 1873—1957. Nykarleby 1958.
- Nykarleby seminarium, Årsberättelser 1897—1910. Nykarleby 1897—1910, myös Gamlakarleby ja Jakobstad.
- Oksala, K.*, Saksan kansakoulunopettajaseminaarien synty, kehitys ja lakkauttaminen. K ja K 1928.
- Ottelin, A. K.*, Die Herbartsche Pädagogik in Finnland. Jenaer Seminarbuch. Langensalza 1911.
- Paulsen, Friedrich*, Saksan kasvatustieteen historiallinen kehitys. Suom. Risto Kuosmanen. Turku 1918.
- (*Perander, J. J. F.*), Professori Peranderin koulutoimen ylläpitämiselle antama lausunto O. Wallinin ”Kansakoulun yleisestä kasvatustieteen ja opetusopin”. Uusi Suometar 65/1884.
- Pfeiffer, F. W.*, Biographien hervorragender Schulmänner. Nürnberg 1872.
- Program till Läro- och Läseböcker för Finlands folkskolor. Betänkande afgifvet af den för detta ändamål nedsatta komitéen. Brahestad 1899.
- Pupikoser, J. A.*, Wehrli Joh. Jakob, Leben und Wirken. Frauenfeld 1857.
- Pärssinen, J.*, Kasvatustieteelliset virtaukset ja koululaitoksen kehitys Suomessa vuosina 1801—1843. Helsinki 1911.
- Raahen seminaari 1896—1921. Muistojulkaisu. Helsinki 1921.
- Raitio, K.*, Jyväskylän seminaarin 50-vuotinen toiminta. Jyväskylä 1913.
- Rauhamaa, O.*, Toukokuun 11 p:nä 1866 annettu kansakouluasetus ja teon periaate. Suomen kansakoulu 1866—1916. Helsinki 1916.
- Rauman seminaari 1896—1946. Muistojulkaisu. Helsinki 1947.
- Reglement für die Kantonschule des Kantons Zürich. Zürich 1848.
- Reglement für das zürcherische Lehrerseminar. Zürich 1861.
- Reglement für das deutsche Lehrerseminar des Kantons Bern. Bern 1861.
- Reglemente für das deutsche Lehrerseminar des Kantons Bern. Bern 1883.

- Rein, Th.*, 1. Försök till framställning af psykologin eller vetenskapen om själen. Helsingfors 1876.
 — 2. Sielutieteen oppikirja. Helsinki 1884.
 — 3. Juhana Wilhelm Snellman II. Helsinki 1899.
- R(ein), Th.*, O. Wallin, Kansakoulun yleinen kasvatusta- ja opetusoppi. Valvoja 1884.
- Rein, W.*, 1. Pädagogik in systematischer Darstellung I. Langensalza 1902.
 — 2. Encyklopaedisches Handbuch der Pädagogik V, IX ja X. Langensalza 1906 ja 1909.
- Renvall, Pentti*, Historiantutkimuksen työmenetelmät. Turku 1947.
- Richter, Karl*, Reform der Lehrerseminare. Leipzig 1874.
- Rudolph, Ludwig*, Adolf Diesterweg. Berlin 1890.
- Ruin, Wald.*, Hedelmättömyys kasvatustieteessä. Valvoja 1888.
- Ruotsalainen, Paavo*, Tulisielu. Bruno Boxströmin elämäkerta. Jyväskylä 1934.
- Rupeama* raadettua. Jyväskylä 1913.
- Rüegg, H. R.*, Die Pädagogik in übersichtlicher Darstellung. 5. Aufl. Bern 1878.
- Sainio, Matti A.*, 1. Kasvatuksen ongelma 1800-luvun suomalaisessa teologiassa. AAPJ VII. Jyväskylä 1953.
 — 2. Kasvatusopin tutkimus ja opetus Turun Akatemiassa. AAPJ XIV. Jyväskylä 1957.
- Salo, A.*, 1. Piirteitä Jyväskylän seminaarin ensimmäisten opettajien valmistumisesta tehtävänsä. Eripainos Keskisuomalaisesta 1937.
 — 2. Pikkulasten kasvatusta Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä I. Hämeenlinna 1939.
 — 3. Suomen ensimmäisen seminaariasetuksen synty. Eripainos Historiallisesta Arkistosta XLVII. Helsinki 1940.
- Sandberg, F.*, Undervisningslära. Stockholm 1870.
- Schalin, Zacharias*, Folkskollärareseminarier i Nykarleby 1873—1898. Nikolaiestad 1898.
- Schlegel, J. J.*, Die Schweizerische Lehrerbildungsanstalten. Zürich 1874.
- Schmidt, Karl*, Die Geschichte der Pädagogik III ja IV. Göthen 1862.
- Schmidt—Lange*, Karl Schmidts Geschichte der Pädagogik. Vierte Auflage von Dr. Wichard Lange IV. Köthen 1883.
- Schneider, Friedrich*, Geltung und Einfluss der Deutschen Pädagogik im Ausland. München und Berlin 1943.
- Schul-Gesetz für den Kanton Aargau, vom 1. Brachmonat 1865.
- Seminarium i Ekenäs, årsberättelser 1897—1901. Ekenäs, em. vuodet.
- Seminarordnung für das deutsche Lehrerseminar des Kantons Bern. Bern 1885.
- Siljeström, P. A.*, 1. Resa i Förenta Staterna I ja II. Stockholm 1852 ja 1854.
 — 2. Inledning till skolarkitekturen. Stockholm 1856.
 — 3. Bidrag till skolarkitekturen. Stockholm 1856.
- Snellmanin* kootut teokset IV, V ja VI. Porvoo 1928 ja 1929.
- Soininen, Mikael*, 1. Koulutoimesta Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa. Helsinki 1887.
 — 2. Om induktiv metod i undervisning. Porvoo 1891.
 — 3. Kasvatusopillisia luennoita I—X. Kuopio 1895.
- Somerkiivi, Urho*, Bell-Lancasterin vuoro-opetusjärjestelmä Suomessa. Helsinki 1952.

- Sortavalan seminaari 1880—1930. Helsinki 1930.
- Sortavalan seminaarin vuosikertomukset 1897—1902. Sortavala, em. vuodet.
- Statens småskoleseminarium i Haparanda 1875—1925. Kort historik. Redogörelse för läseåret 1924—25. Haparanda 1925.
- Stenius, Martti*, 1. Zachris Joachim Cleven suhde Suomen kansa- ja oppikoulujen uudistukseen hänen professorikautenaan 1862—1882. Vammala 1938.
- 2. Zachris Joachim Cleve, Suomen koulujen isä. Vammala 1938.
- Stiehl, J.*, Die drei Preussischen Regulative. Berlin 1858.
- Stocholm, J. R.*, Folkskolevaesendet i Schweiz. Kjøbenhavn 1857.
- Sundén, O. W.*, Våra Folkskollärares utbildning. Upsala 1904.
- Sundwall, F. W.*, Seminarium i Ekenäs 1871—1896. Ekenäs 1896.
- Suomen ensimmäisen yleisen seminaarinopettajakokouksen keskustelut Helsingissä tammik. 8—10 p:nä 1903. Heinola 1903.
- Suomen kansakoulu 1866—1916. Helsinki 1916.
- Suomen saloilta V. Jyväskylä 1903.
- Suunnitelma Suomen kansakoulujen Oppi- ja Lukukirjoja varten. Mietintö. Raahen 1899.
- Svenska Normallyceum i Helsingfors 1864—1914. Helsingfors 1915.
- Sörensen, Anna*, Det svenska folkundervisningsväsendet 1860—1900. Svenska folkskolans historia III. Stockholm 1942.
- Takolander, Alfons*, Ekenäs stads folkskolor 1871—1916. Ekenäs 1916.
- Tarjanne, A. J.*, Kansakouluasetuksen synty. Suomen kansakoulu 1866—1916. Helsinki 1916.
- Thorton, J. S.*, Uno Cygnaeus. Eripainos lehdestä Journal of Education 1890.
- Thaulow, Gustav*, Hegels Ansichten über Erziehung und Unterricht. Kiel 1853.
- Tuhkanen, J. H.*, Hämeenlinnan kiertokoulunopettajaseminaarin albumi. Hämeenlinna 1905.
- Tynni, Kaapre*, Kolppanan opettajaseminaari ja sen merkitys Inkerin kansan elämässä. Suomalainen Inkeri. Helsinki 1934.
- Uno Cygnaeuksen muisto. Porvoo 1910.
- Unterrichtplan für die reformierten deutschen Primarschulen des Kantons Bern. Bern 1861.
- Unterrichtpläne für die Sekundarschulen des Kantons Bern. Bern 1861.
- Unterrichtplan für das Deutsche Lehrer-Seminar des Kantons Bern. Biel 1884.
- Upsala universitetets fyrahundraårs jubelfest. Stockholm 1879.
- Utlåtanden och förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland 10.6. 1862. Helsingfors 1863.
- Wallin, O.*, 1. Kansakoulun yleinen kasvatus- ja opetusoppi. Jyväskylä 1883.
- 2. Herra B.B:lle ”O. Wallinin Yleisen kasvatus- ja opetusopin” johdosta. Uusi Suometar 75, 77 ja 78/1884.
- Wallin, J.*, Iaktagelser rörande folkskolorna i några främmande länder. Stockholm 1865.
- Waris, Heikki*, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. 2. painos. Helsinki 1952.
- Warne, Albin*, 1. Till folkskolans förhistoria i Sverige. Halmstad 1929.
- 2. Den svenska folkundervisningen från reformationen till 1809. Svenska folkskolans historia I. Stockholm 1940.
- Weinmann, Ernst*, Seminar Kreuzlingen 1833/1933. Festschrift zur Jahrhundertfeier. Kreuzlingen 1933.

- Werkko, Kaarle*, Helsingin Esi- ja Alkukoulunopettajaseminaari. Helsinki 1916.
- Wichmann, V. K. E.*, 1. Suomen kasvatuksen ja opetuksen historia. Helsinki 1903.
- 2. Nykarleby stad 1620—1920. Helsingfors 1920.
- Vollziehungsverordnung zum Schulgesetze vom 21. März und 8. April 1835 das Gemeindschulwesen betreffend, gegeben in Aargau 1836.
- Yrjö-Koskinen, Y. K.*, Kuvia ulkomaiden kansakoulu-oloista. Jyväskylä 1898.
- Zeyss, Alwin*, Elfter Jahresbericht über das Herzogliche Lehrerseminar zu Gotha 1875/76. Gotha 1876.
- Års-examen vid Nykarleby seminarium och dess öfningskolor. Nikolaistad 1897.
- Åström, Emma Irene*, Elämäni ja ystäväni. Porvoo 1933.
- Ögren, Gustaf*, Trends in English Teachers' Training from 1800. Stockholm 1953.

Henkilöhakemisto

- Adamson, J. W. 216
 Aebli, H. 215, 216, 219
 Ahlgren, V. 182, 235, 239
 Ahlman, F. 25, 54, 62
 Ahlman, G. 37
 Ahra, G. 204
 Airas, Fanny 106
 Akiander, M. 36, 48
 Aleksanteri II 38, 215
 Alopeus, C. H. 48
 Alopaeus, C. W. 222
 Anjou, L. C. 54—56, 63—66, 68, 73,
 74, 78, 117, 118, 180, 213, 216,
 218—220, 227
 Aquilonius, K. 206, 208, 209, 217
 Arcadius, C. O. 54
 Arsenjev, A. M. 210
 Aurola, E. 212
 Barnard, H. C. 209
 Barth, P. 206
 Bennett, C. A. 213
 Berg, J. F. 214
 Berg, O. 239
 Berg, F. W. R. 211
 Bergbom, J. E. 212
 Berglund, Aleksandra 182
 Bergman, P. G. 221
 Bergroth, J. E. 36
 Bergström, O. 63, 65
 Berlin, F. L. 239
 Besser, L. 212
 Biedermann, K. F. 40, 71, 213, 219,
 232
 Björk, A. 182
 Blank, Amanda 233
 Blochmann, K. G. 40
 Bonsdorff, E. 78, 237
 Bonsdorff, J. 34
 Bormann, K. W. E. 62, 65, 74, 118,
 218, 219, 227
 von Born, A. L. 46
 Boxström, Maria 106
 Boxström, B. 54—56, 61, 64—67, 72,
 73, 76, 87, 216—219, 226, 240
 Brammer, G. P. 63
 Braxen, O. J. 204
 Brubacher, J. S. 213, 216, 219
 Brummer, O. 83, 221, 222, 235
 Burger, E. 213, 219
 Böcker, K. K. 38
 Böhm, J. 62
 Canth, J. F. 237
 Carlstedt, Olga 100, 104, 106, 153,
 158, 159, 184, 219, 223—226, 229
 —232, 237
 Castren, A. G. 213
 Cederberg, J. A. 210, 214, 219
 Cleve, Z. J. 36, 37, 46, 47, 49, 54—
 56, 62—66, 68, 69, 73, 74, 78, 80,
 100, 118, 120, 181, 186, 200, 211,
 214, 216, 218—220, 227, 228
 Conradi, F. E. 145, 175, 222, 229,
 230, 234, 237
 Curtman, W. J. G. 40, 62, 65, 71, 78,
 213, 217
 Cygnaeus, F. 212, 238
 Cygnaeus, U. 13, 15, 18, 20, 39—53,
 55, 58, 61, 62, 65—73, 75, 76, 82
 —87, 89, 90, 96—98, 100—102,
 104—109, 113, 118, 120—122, 132
 —134, 136, 139, 143, 145, 147, 148,
 150, 151, 158—160, 162, 165, 168
 —171, 173—175, 182, 184, 189,
 200—202, 207—209, 211—216,
 218—234, 237, 238, 240
 Demander, Augusta 182
 Demkov, M. J. 210
 Denzel, B. C. 40
 Diesterweg, A. 17—19, 40, 62, 65—
 67, 71—73, 212, 219
 Dittes, F. 21, 123—131, 207, 215,
 217, 228—230
 Dunajeff, M. 221
 Ehrström, Gertrud 185
 Ekendal, J. H. 206, 207, 209, 211,
 213, 220
 Eklund, J. 204
 af Enehjelm, Eveliina 230, 237
 Erikson, Maria 67, 75, 77, 100, 102,
 107, 141, 145, 158, 196, 218—221,
 224—226, 228, 230, 232, 237
 Eurén, G. E. 38

- Falck, Olivia 101, 106, 225
 Festén, Hulda 220
 Fichte, J. G. 17
 Floman, W. 22, 73, 85, 97—99, 108,
 121, 134, 138, 152, 153, 160, 163,
 174, 175, 180, 207, 217, 220—222,
 227, 229, 230, 232, 237
 Forsander, G. 222
 Forsberg, Charlotta 155
 Forström, O. A. 183
 Franssila, K. A. 225, 233
 Frey, A. 206—208, 217
 Fries, D. 212
 Fröbel, F. 45, 48, 66, 215, 223, 232
 Fröbel, Luise 45
 Fröberg, J. O. 204
 Frölich, G. 25, 45, 212, 213
 Furuhjelm, H. V. V. 113, 232
 Förster, E. 207, 217—219, 230
 Gadolin, J. 38
 Gedike, F. 33
 Georgens, J. D. 45, 213
 Goltsch, E. T. 218
 Granfelt, A. E. 182
 Grigorjev, V. V. 32, 210
 Gripenberg, O. H. 38
 Gripenberg, S. 15, 46
 Grob, C. 208
 Groundstroem, O. F. 209
 Grube, A. W. 218
 Grue-Sørensen, K. 219
 Gräfe, H. 62
 Grönblom, A. A. 204
 Gustafsson, G. A. 204
 Gutzkow, K. F. 212
 Göransson, Z. 63, 65
 Göös, K. 78, 151
 Haavio, M. H. 210, 211, 217
 Hackzell, M. 48
 Hagfors, E. A. 207
 Hagfors, A. E. 108
 Hagfors, K. J. 144, 145, 159, 220,
 224, 229, 230, 234
 Hall, B. R. 206, 209, 217, 220, 230
 Halila, A. 49, 88, 123, 211, 213, 214,
 223, 225, 227, 228, 234, 235
 Hallgren, J. A. 63
 Hallman, A. 221
 Hallonblad, H. 164, 222
 Hanho, J. T. 210, 211, 218
 Hannuksela, Margaretha 167
 Harnisch, C. W. 17, 40, 207, 213
 Harper, C. A. 206, 209
 Hegel, F. 55, 56
 Heikel, Anna 106
 Helander, F. E. 205
 Hellström, F. F. 205
 Heppe, H. 212
 Herbart, J. F. 33, 52, 70, 220
 Herrmann, F. 63
 Hermansson, Bertha 233
 Hoffmann, T. 212
 Hougberg, K. 54, 80, 234
 Hovilainen, A. G. 224
 Huus, J. T. 220
 Hynén, O. 98, 101, 107, 145, 184,
 224, 233, 234
 Hypén, Bertha 233
 Hyöky, M. N. 205
 Hämäläinen, A. 212
 Hästesko, F. A. 211
 Högman, K. J. 78
 Idman, Emilia 100, 106, 133, 222,
 225
 Isberg 12
 Isosaari, J. 58, 62, 214—219, 238
 Jalkanen, K. J. 54, 62, 77, 220
 Jensen, J. 206, 209, 217
 Jernstedt, Selma 182
 Johansson, J. 83
 Johnsson, G. A. 204
 Johnsson, M., ks. Soininen
 John-Göös, Fanny 100, 104—106,
 113, 132, 134, 158, 224, 225, 228,
 232, 237
 Jokipii, Tuovi 235
 Jussila, H. 204
 Järvi, M. 205
 Järvinen, J. 205
 Järvinen, N. 15, 48, 53, 54, 56, 67,
 71, 75, 78, 80, 105, 123, 129, 137,
 139, 155, 172, 207, 209, 214, 218,
 220, 237
 Kahala, Hilda 226
 Kahelin, K. 207
 Kahle, J. H. 217

- Kahra, V. R. 204
 Kankkunen, M. 206, 209, 210, 239
 Kant, I. 56, 57
 Karttunen, U. 215, 222
 Kastgren, Augusta 233
 Kastman, K. A. 54—56, 63—66, 68,
 73, 74, 78, 117, 118, 180, 213, 216,
 218—220, 227
 Kastman, K. W. 54—56, 63—66, 68,
 73, 74, 78, 117, 118, 121, 180, 213,
 216, 218—220, 227
 Kauppinen, E. 225
 Kauranen, E. 204
 Kay-Schuttleworth, J. 30
 Kehr, C. 21, 62, 63, 65, 68, 69, 73,
 74, 78, 100, 117—120, 126, 127,
 131, 144, 153, 206, 207, 218, 219,
 227—231
 Keferstein, H. 219, 228
 Kellner, L. 218
 Kettiger, J. 66, 206, 208, 212, 213,
 215—220, 240
 Kiljander, L. 152
 Kilpi, O. K. 226
 Kiseleff, K. 221
 Kohle, F. H. 62
 Koppinen, H. 204
 Koskinen, T. 204
 Kretschel 212
 Kristensen, M. 229, 232
 Kroman, K. 220
 Kröger, J. C. 40
 Kuivanen, A. 226
 Kunelius, K. 87, 101, 102, 104, 107,
 119, 141, 158, 182, 189, 196, 219,
 225, 226, 229, 232, 235, 237
 Kustaa III 222
 Kyöstiö, O. K. 211, 219, 239
 Kühne, F. G. 212
 Köhler, A. 215, 218
 Lahdes, E. 211
 Laitinen, J. 204
 Lampinen, J. 204
 Lancaster, J. 40
 Lange, W. 71, 78, 206, 209, 212, 219
 Lappalainen, Aune 203
 Largiander, A. P. 62
 Lehrbäck, J. 204
 Lehtonen, D. 182, 183, 219, 223, 239
 Lehtovaara, A. 216, 239
 Leinberg, K. G. 13, 15, 47, 53, 54,
 59, 77, 84, 90, 91, 93, 96, 98, 104,
 107, 122—131, 134, 136, 137, 143
 —147, 151, 155, 159, 162, 163,
 172, 174, 175, 189, 201, 206, 209,
 210, 219, 221, 224—226, 228—
 232, 235, 237
 Leutz, F. 62, 63, 65, 66, 68, 69, 218
 Liander, A. 209, 230
 Lindgren, J. 204
 Lindqvist, C. J. 36
 Lindström, Hilma 133, 233
 Loimio, O. 139, 218, 229, 232, 239,
 240
 Lundell, G. W. 224
 Lundgren, F. V. 204
 Lundqvist, F. 204
 Lüben, A. H. P. 80
 Lydecken, Charlotta 113, 133, 155,
 169, 221, 224, 233, 237
 Lähde, V. 235, 239
 Länkelä, J. 31, 50, 78, 80, 123, 127,
 129, 137, 151, 152, 154, 155, 159,
 172, 174, 207—210, 217, 219, 220,
 225, 231, 237, 238, 240
 Lönnbeck, G. F. 49, 62—65, 73, 121,
 157, 160, 211, 216, 219, 228, 229,
 239
 Lönnberg, Agda 232, 240
 Lönnrot, E. 48, 238
 Majala, E. 205
 Malmström, M. 209, 230
 von Marenholz-Bülow, Bertha 213
 Marttila, O. 220
 Mechelin, L. 85, 221
 Meier, A. 212
 Meinander, R. 227
 Melander, H. L. 36
 Melartin, E. G. 211
 Mellin, S. G. 12
 Mennander, A. F. 119
 Merbeau, F. 213
 Meurman, A. 46, 48, 214, 218, 220
 Mikkola, J. M. 222, 240
 Molander, C. 175, 192, 226
 Molander, Anna 182
 Molander, Ingeborg 133
 Monroe, W. S. 215, 219

- Morgenstern, Lena 78
 Mustonen, J. 206, 209, 210
 Müller-Wieland, M. 241
 Mäkelä, G. 182
 Mäkinen, E. 106, 226
 Nappa, Kristina 100, 107, 113, 158,
 162, 163, 224, 226, 228, 229, 232,
 237
 Naukler, Johanna 101
 Niemeyer, A. H. 33, 210
 Niemi, H. 77, 91, 92, 101, 102, 184
 Niemi, S. 204, 225
 Nikko, J. 204
 Norlén, W. 78, 180
 Nurmi, V. 207, 212, 216, 218, 219,
 227, 239, 240
 Nyberg, A. 54
 Nyby, A. 101
 Nygren, Anna 133
 Oja, A. 204
 Ojala, N. 78, 184
 Ojala, T. 225, 229
 Oksala, K. 206
 Oksanen, A. 83, 91, 98, 100—107,
 141, 158, 159, 219, 221, 225, 226,
 230, 232, 237
 Oksanen, Oma 225, 240
 Oksanen, V. 183
 Ollakka, J. 205
 Olrik, H. 220
 Palmer, C. 62, 218
 de Pastoret, Adéleine 213
 Paulsen, F. 206
 Paulson, J. 48, 215
 Perander, J. J. F. 220
 Perden, Eva 133, 134
 Perälä, H. 229, 239
 Pesola, K. 204
 Pesonius, G. L. 221
 Pestalozzi, J. H. 17, 40, 52, 72, 219
 Petander, Ida 219, 227—229, 231,
 239
 Peterson, P. 212
 Pfaler, Johanna 133
 Pfeiffer, M. T. 11, 207, 218, 219
 Pietikäinen, A. 98—100, 102, 104,
 106—108, 119, 153, 158, 159, 175,
 184, 219, 223—226, 230—234,
 237, 238
 Pihlström, N. E. 204
 Polén, F. 43, 221
 Polvinen, A. 204
 Porthan, H. G. 33, 34, 210
 Pupikoser, J. A. 218, 219
 Pärssinen, J. 210, 211, 218
 Raiskinmäki, Kerttu 235, 238
 Raitio, K. 80, 83, 104, 123, 215, 221,
 228—230, 234, 235, 238
 Rancken, J. O. J. 54, 62
 Rancken, Minnona 101, 106, 107
 Ranta, K. 221, 222, 239
 Ratich, W. 40
 Raunio, K. 183, 184
 Rautamäki, J. 204
 Rebsamen, J. V. 26, 62, 65
 Rein, Th. 54—56, 211, 212, 214, 216
 Rein, W. 206, 207, 209, 220
 Reinecke, A. 63
 Renvall, K. 210
 Renvall, T. T. 38, 48
 Richter, K. 19, 20, 80, 136, 206, 207,
 213, 229
 Riecke, G. A. 63
 Ristiluoma, S. 205
 Ristonmaa, A. 228, 232, 240
 Ronkanen, H. 183
 Roos, Anna 106
 Rossi, W. 204
 Rousseau, J. J. 10
 Rudolph, L. 207
 Ruin, W. 220
 Ruotsalainen, P. 219, 220
 Rüegg, H. R. 24, 54, 62, 63, 65, 78,
 100, 212, 217
 Rähkä, H. 83
 Rönneberg, A. 83
 Sailer, D. M. 64
 Sainio, M. A. 210
 Salin, Maria 218, 229, 232, 240
 Sallinen, P. 204
 Salo, A. 45, 49, 52, 71, 211—215,
 219, 225, 226, 232, 238
 Salonen, K. 205
 Sandberg, F. 78, 217
 Sandelin, J. E. 221
 Savolainen, Amanda 101, 149, 225
 Schaefer, P. 241

- Schalin, Z. 220, 222, 224—227, 230, 234
 Schauman, F. L. 46, 48, 210
 Scherr, T. 40, 212
 Schildt-Kilpinen, W. S. 48
 Schlegel, J. J. 208, 217, 230
 Schmidt, K. 62, 63, 206, 207, 209
 Schnell, K. F. 40
 Schneider, P. 206, 207, 209
 Schorn, A. 63
 Schultz, G. 62
 Schumann, J. C. G. 62, 63, 65, 217
 Schütze, F. W. 62, 63, 217
 Siljeström, P. A. 43, 44, 86, 209, 212, 213
 Sipilinen, K. E. 205
 Sjöström, A. G. 210
 Snellman, J. W. 20, 36—38, 41, 46, 48, 49, 71, 75, 207, 211, 214, 215, 219, 220
 Snellman, H. 210
 Sohlberg, Hedvig 168
 Sohlman, K. O. 205
 Soininen (Johnsson), M. 59, 65, 66, 68, 69, 72, 76, 109, 209, 218, 219, 220, 226
 Soldan, A. 47, 214
 Somerkivi, U. 211, 232, 235
 Spolander, K. 79, 98, 99, 100, 102, 106, 225
 Steglich, G. T. E. 212
 Stenbäck, L. J. 210
 Stenbäck, Ottilia 62, 64
 Stenbäck, T. O. 101, 238
 Stenius, K. M. J. 210, 211, 214
 Stiehl, J. 19, 207, 212, 217—220, 230
 Stocholm, J. R. 217, 229
 Stolzenburg, W. 212
 Stoy, K. V. 34, 37
 Strümpell, L. 31, 34, 209, 210
 Ståhlman, E. 224
 Sundén, O. W. 209, 230
 Sundström, Lydia 231
 Sundwall, F. W. 54, 78, 98, 159, 175, 216, 217, 220, 222, 224—227, 229—234, 237
 Suomalainen, K. 226
 Sutinen, Iida 233
 Svedberg, A. 46, 183
 Särkkä, Viivi 218, 220, 229, 231, 232, 234, 240
 Sörensen, Anna 209, 220, 228
 Takolader, A. 222
 Tarjanne, A. J. 214, 215
 Tegengren, E. G. 138
 Teittinen, A. 205
 Teittinen, K. H. 204
 Temisevä, Emma 233
 Tengström, J. 34, 37, 210
 Thaulow, G. 216
 Thornton, J. S. 219
 Tikkanen, P. 46
 Toivonen, H. 183
 Toivonen, K. P. 204
 Tolvanen, E. E. 204
 Tommila, Anna 113, 133
 Topelius, Z. 48, 232, 238
 Tšehov, N. V. 210
 Tuhkanen, J. H. 183, 185, 217, 235
 Tuovinen, D. 205
 Tynni, K. 209
 Törnroos, S. 205
 Ulman, U. L. 78
 Ulrici, Y. 38
 Vaara, V. 218, 228, 229, 231, 232, 234, 240
 Wachler, L. 212
 Wachmeister, C. A. 34
 Waernerberg, G. 49, 109, 215, 226
 Valjakka, Sirkka 221, 240
 Walli, V. 205
 Wallin, J. 217
 Wallin, O. 25, 48, 53, 54—56, 62, 64—68, 73, 74, 77, 78, 86, 89, 100, 117, 118, 120, 122, 151, 154, 157, 185, 207—209, 215—220, 227, 231, 237, 238, 240
 Waris, H. 226
 Warne, A. 206
 Wehrli, J. Y. 26, 66, 71
 Weinmann, E. 208
 Werkko, K. 183, 185
 Vesala, K. 183
 Wichmann, V. K. E. 61, 222, 235
 Viksten, A. 183
 Wiksten, G. E. 205

- Winther, P. J. 220
Woodtli-Löffler, S. 208, 240
Vuorinen, O. 239
Wuosio F. E. 205
Wurst, R. J. 217
Wäkiparta, M. 205
Wöpcke, C. 212
Yrjö-Koskinen, Y. K. 13, 28, 53, 54,
61, 77, 104, 105, 134, 149, 151,
152, 155, 172, 174, 196, 201, 209,
217, 219, 230
Yrjö-Koskinen, Y. S. 48
Zeller, C. H. 63—65, 218
Ziller, T. 217
Zulliger, W. 241
Zweygberg, A. W. 221
Åberg, Maria 155
Åström, Emma Irene 75, 220
Östdahl, Josefiina 133
Ögren, G. 209, 230

Referat

Die Entstehung und Entwicklung der praktischen Lehrerbildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert I

Die Untersuchung zerfällt in die folgenden Hauptkapitel:

- I *Einleitung*
- II *Die Problematik der Untersuchung*
- III *Praktische Lehrerbildung im Ausland im vorigen Jahrhundert*
  - 1. Deutschland 2. Die Schweiz 3. Schweden 4. Andere Länder
- IV *Praktische Lehrerbildung in den Seminarplänen unseres Landes vor dem Jahre 1866*
  - 1. Praktische Lehrerbildung in der Akademie von Turku
  - 2. Das Planen der praktischen Bildung von Lehrschullehrern
  - 3. Vereinzelt Vorschläge zur Ausbildung von Volksschullehrern
  - 4. Die Vorschläge von Cygnaeus
  - 5. Die Auffassungen des Inspektionskomitees
  - 6. Die Schulgesetze der Jahre 1863 und 1866
- V *Die Erziehungsfächer als Grundlage zu dem Praktizieren als Lehrer*
  - 1. Der Psychologieunterricht
  - 2. Psychologische Grundsätze als Basis der Lehrarbeit
  - 3. Das Unterrichten der allgemeinen Pädagogik und Didaktik
  - 4. Allgemeine Didaktik
  - 5. Die von den Lektoren gehaltenen didaktischen Vorlesungen und Übungen
- VI *Die äusserlichen Verhältnisse der praktischen Lehrerbildung*
  - 1. Die Übungsschulen
  - 2. Die Lehrer der Übungsschulen
  - 3. Die Klassen und Schüler der Übungsschulen
- VII *Der von K. G. Leinberg i. J. 1869 verfasste Plan zur Entwicklung der praktischen Lehrerbildung*
  - 1. Das Entstehen des Vorschlages
  - 2. Das Programm für die dritte Klasse des Seminars
  - 3. Das Programm für die vierte Klasse des Seminars

- VIII *Die innere Organisierung der praktischen Lehrerbildung*
1. Die Lehrerwechsel beim Unterrichten
  2. Die Dispositionen der Stunden
  3. Die Anzahl der Übungsstunden
  4. Die Klassenleiter
  5. Die pädagogischen Konferenzen
  6. Die Probelektionen
  7. Die Übungen in einklassigen Schulen
  8. Das Hospitieren
  9. Das Besprechen der Entwicklung der praktischen Lehrerbildung
  10. Das Beurteilen des Unterrichts der Kandidaten
- IX *Das spezielle Praktizieren der weiblichen Kandidaten*
1. Kindergartenpraxis
  2. Praktizieren in Kinderkrippen und Internaten
  3. Die Übungsberichte
  4. Das Abschaffen von Kinderkrippen und Internaten
- X *Das Leiten der Übungen in der Übungsschule*
1. Prinzipielles
  2. Das Hospitieren und die Kritiken
- XI *Die sonstige praktische Lehrerbildung in Finnland*
1. Das Praktizieren der Hospitanten
  2. Die Ausbildung der Lehrer für ambulatorische Schulen und Kleinkinderschulen
  3. Die Lehrerbildung in den Normallyzeen und der finnischen Fortbildungsanstalt von Helsinki
- XII *Die Beurteilung der Lehrgeschicklichkeit*
1. Der Aufbau der Noten
  2. Die Noten für Lehrgeschicklichkeit in den verschiedenen Seminaren
  3. Das Verhältnis zwischen Lehrgeschicklichkeit und einigen anderen Zensuren der Schüler
- XIII *Schlussbetrachtung*

I

Die Ausbildung von Volksschullehrern in Finnland setzte verhältnismässig spät ein, wenn man Vergleiche mit der Lehrerbildung in Mittel-Europa aufstellt.

Die Ausbildung der Volksschullehrer lässt sich bis in das Deutschland des 17. Jahrhundert zurückführen, wenn man auch die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts für den eigentlichen Zeitpunkt der Gründung zu halten hat. Die erste Hälfte des vorigen Jahrhunderts war seinerseits eine Zeit von rascher Entwicklung der Seminare in Deutschland. Bei der Lehrerbildung des 18. Jahrhunderts lassen sich jedoch noch verhängnisvolle Mängel feststellen. In mehreren Fällen hatten die Seminare, die gar oft in einer Lehranstalt anderer Art untergebracht waren, überhaupt keine feste Lehrzeit, keine Einteilung in Klassen, keinen Lehrplan usw. Praktische Lehrerbildung wurde nur sehr knapp betrieben.

In den verschiedenen Staaten Deutschlands wurde der Ausbildung von Volksschullehrern eine lange Entwicklungsperiode zuteil. In den anderen Ländern fiel diese Ausbildung viel kürzer aus. Wenn man sich auch in diesen Ländern eventuell mit einigen vorbereitenden Entwürfen über den Beginn einer Lehrer-

ausbildung schon im 18. Jahrhundert befasst hatte, so kam es doch zu einem faktischen Begründen von Seminaren erst im 19. Jahrhundert. Dann nämlich nahm die Lehrerbildung in der Schweiz ihren Anfang. Die Vorbilder der Seminare in Deutschland und in der Schweiz wurden darauf in andere Länder überführt: nach Frankreich und England, in die Vereinigten Staaten von Nord-Amerika, nach Dänemark, Schweden, Russland und nach Finnland.

II

Diese Untersuchung begrenzt sich auf das 19. Jahrhundert, und zwar aus verschiedenen Gründen. In Hinsicht auf die praktische Lehrerbildung in den Seminaren lässt sich nämlich u.a. das erwähnte Jahrhundert als ein deutlich gegliedertes Ganzes abgrenzen.

In dieser Untersuchung haben wir einige Begriffe, die sehr oft auftreten. Von ihnen wollen wir hier die folgenden erwähnen: die praktische Lehrerbildung, Anleitung zum Unterricht, Übungsschule, Unterrichtsperiode, Disposition, Lehrprobe usw.

Die Untersuchung umfasst 12 Hauptkapitel. Der grösste Teil der Untersuchung hat Archivmaterial als Ausgangspunkt. Besonders wo es sich um das Ausland handelt, wurde auch Literatur als Quelle verwendet. Beim Durcharbeiten des Archivmaterials fielen mir auch viele Bücher in die Hände, die dann als literarische Quellen dienten. Immer neue Eindrücke ergaben sich auch in Verbindung mit Besuchen von Seminaren — u.a. auch in der Schweiz — und mit Interviews von alten Lehrern. Hierbei erst erschienen die in den Urkunden auftretenden Angaben und Tatsachen in ihrem wahren Licht.

III

In den Seminaren Deutschlands kam es in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts zu einer starken Entwicklung. Die Lehrerbildungsanstalten, die in Lehranstalten anderer Art untergebracht waren, wurden jetzt selbständig, und ausserdem wurde eine Anzahl von neuen Seminaren gegründet. Diese Anstalten erhielten nun eine feste Lehrzeit, eine Aufteilung in Klassen und auch einen fest bestimmten Lehrplan. Es kam nun weiterhin dazu, dass man gleichzeitig der eigentlichen Ausbildung der Lehrer in immer zunehmender Weise Beachtung schenkte, und zwar in der Form, dass man in Verbindung mit den Seminaren Übungsschulen gründete. In diesen war es den Studierenden gleichzeitig möglich sowohl zu unterrichten als auch dem Unterricht anderer beizuwohnen. Von solchen Entwicklern der Seminare in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts erwähne man hier besonders A. Diesterweg, der das Berliner Seminar in einen vorzüglichen Zustand brachte, und W. Harnisch, der aus dem Weissenfelder Seminar eine wirkliche Musteranstalt machte. Beide dieser Seminare hatten eine sehr gute Übungsschule.

In Preussen wurden die drei preussischen Regulative des Jahres 1854 erlassen, die zwar in bestimmter Hinsicht die Entwicklung der Seminare begrenzten, in welchen aber gleichzeitig der praktischen Ausbildung der Lehrer grosse Beachtung geschenkt wurde. Diese Regulative bestimmten, dass jeder Seminar seine eigene Übungsschule haben musste. In gleicher Weise wurde verlangt, dass die Übungsschulen ihren eigenen festen Lehrer hatten.

Die Regulative des Jahres 1854 blieben bis zum Jahre 1872 in Kraft, worauf man in Preussen für die Seminare und Volksschulen neue Vorschriften erliess. Auch in diesen erklärte man die praktische Lehrerbildung für einen sehr wichtigen Teil der Schulung. Besonders erwähnt zu werden verdient in dieser Verbindung noch das Seminar von Gotha, das sich in den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts zu einer der hervorragendsten Lehrerbildungsanstalten Deutschlands entwickelte.

Einige der Schweizer Seminare hatten einen recht bedeutenden Einfluss auf die Entwicklung der finnischen Seminare. Das wichtigste dieser Schweizer Seminare ist das erst in der Stadt Aargau des Kantons Aarau im Jahre 1822 gegründet, dann im Jahre 1836 nach Lenzburg überführte und schliesslich im Jahre 1847 in Wettingen untergebrachte Seminar. Um die Mitte des Jahrhunderts erweiterte man das Wettingener Seminar mit einer eigenen Übungsschule, die sowohl eine Gesamt- als auch eine Gemeindeschule sein sollte. Die Anleitung zum Unterrichten verlief so, dass die Schüler der obersten Klasse des Seminars in Gruppen dort hospitierten und auch selbst unterrichteten. Erst im Jahre 1865 erhielt die Übungsschule einen eigenen festen Lehrer, nachdem bis dahin die Seminarlehrer völlig für die Tätigkeit der Übungsschule verantwortlich gewesen waren.

Von den Schweizer Seminaren sind noch die in Küsnacht, Kreuzlingen und Bern zu erwähnen. In dem Berner Frauenseminar erhielten die Schüler ihre Anleitung zum Unterrichten auf der unteren Stufe derselben Mädchenlehranstalt. Die Schweizer Übungsschulen hatten im allgemeinen einen dreifachen Zweck: sie sollten gleichzeitig als Volksschulen, als Übungsschulen und als Muster-schulen dienen.

In Schweden erhielt die Lehrerbildung am Anfang der 40er Jahre des 19. Jahrhunderts feste Formen. Die Lehrerkandidaten erhielten ihre Anleitung zum Unterrichten entweder in der Übungsschule oder in einer Volksschule, die sich in der Nähe des Seminars befand. Die Tätigkeit der Seminare wurde in den 60er Jahren dieses Jahrhunderts tüchtig und energisch entwickelt, wobei man auf die praktische Lehrerbildung immer grösseren Wert legte.

Mit Recht sei hier noch die englische und die russische Lehrerbildung erwähnt. In England herrschte das sog. pupil-teacher-system (Schüler-Lehrer-System). Vor der Aufnahme in ein Seminar musste jeder Kandidat eine vierjährige Tätigkeit als Schüler-Lehrer in einer guten Volksschule ablegen. Nach jedem dieser Schuljahre hatte er ein theoretisches Examen zu bestehen. Nachder er so nach dem vierten Jahr sowohl dieses theoretische als auch ein praktisches Examen bestanden hatte, eröffnete sich ihm der Eintritt in ein Seminar. Während seiner Tätigkeit als Schüler-Lehrer hatte er auch Lohn erhalten. Die praktische Lehrerausbildung beruhte in England gerade auf diesem System, obwohl jeder Schüler des Seminars auch noch in der Übungsschule einige Anleitung zum Unterrichten erhielt. In England und in den Vereinigten Staaten ging man schon im Verlauf des vorigen Jahrhunderts dazu über, dass man Lehrer auf einem Hochschulniveau ausbildete.

Auch in Russland befasste man sich nach der Mitte des 19. Jahrhunderts mit Plänen zu einer Entwicklung der Lehrerbildung. Allerdings hatte man in bestimmtem Ausmasse die Lehrerausbildung auch schon vor dem Jahre 1870 betrieben, zu welchem Zeitpunkt dann die erste eigentliche Seminarverordnung in Russ-

land in Kraft trat. Im Rahmen der Seminarverordnungen der Jahre 1870 und 1875 legte man auf eine praktische Lehrerausbildung einen ungewöhnlich grossen Wert.

IV

In Verbindung mit der Akademie von Turku wurde gegen Anfang des 19. Jahrhunderts ein pädagogisch-philologisches Seminar ins Leben gerufen, das den Zweck hatte, der praktischen Lehrerbildung zu dienen. Gemäss der am 14. Juni 18—6 veröffentlichten Ausbildungsvorschrift sollte diese Anleitung zum Unterrichten sowohl eine von einem Lektor geleitete Übung als auch eine selbständige Übung und dann auch noch die extempore-Übung umfassen. Die Tätigkeit dieses Seminars nahm am Ende der 20er Jahre ein Ende. Eine systematische Ausbildung von Lehrern für die Lehrschulen wurde jedoch erst in den 60er Jahren des Jahrhunderts eingeführt. Hierbei diente das Normallyzeumsystem als Grundlage und Ausgangspunkt.

Schon seit Anfang des 19. Jahrhunderts hatte man in Finnland Pläne entworfen, die die Entwicklung der Lehrerbildung als Ziel hatten. Zeitungsartikel, welche die Erhöhung der Volksbildung und die Gründung von Seminaren näher besprachen, traten aber eigentlich erst in der 40er Jahren auf. Im folgenden Jahrzehnt begann die konkrete Planungsarbeit von Seminaren, nachdem Zar Alexander II am 24. März 1856 die Aufmerksamkeit des Senats auf den niedrigen Zustand der Volksbildung auf dem Lande gerichtet hatte.

Zum Begründer des Volksschulwesens in Finnland wurde Uno Cygnaeus, der von St. Petersburg aus die Volksschul- und die Seminarpläne, die von den Domkapiteln entworfen worden waren, scharf kritisierte. Nachdem Cygnaeus von 1858—59 sich eine lange Zeit im Ausland aufgehalten hatte, u.a. in der Schweiz und in Deutschland, verfasste er einen Vorschlag mit dem schwedischen Titel "Förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland" (Vorschlag über das Volksschulwesen in Finnland). Diesen Vorschlag näher zu untersuchen und eventuell einen neuen Vorschlagsentwurf aufzustellen berief man nun ein Komitee, das sich erst recht kritisch zu den Plänen von Cygnaeus stellte, dann aber mit der Zeit eine immer weniger scharfe Stellungnahme abgab. Immerhin jedoch zeigten sich zwischen den Auffassungen von Cygnaeus einerseits und denen des Komitees andererseits auch weiterhin recht bedeutende Unterschiede, besonders in Hinsicht auf die praktische Lehrerbildung und damit in Verbindung stehenden Fragen. Da das Zustandekommen eines endgültigen Schulgesetzes immer weiter aufgeschoben zu werden schien, übergab der Senat Cygnaeus und dem Dezernenten G. Waenerberg die Aufgabe, einen vorläufigen Verordnungsentwurf zu der Gründung eines Seminars zu machen. Diese Verordnung wurde am 17.3.1863 erlassen und das endgültige Gesetz über die Volksschule und das Seminar am 11.5.1866.

Der Plan, den Cygnaeus für die praktische Lehrerbildung verfasst hatte, beruhte in erster Linie auf dem Lehrplan des Aargauischen Schullehrer-Seminars in Wettingen (1854). Im Rahmen dieses Lehrplanes war eine Anleitung zum Unterrichten nur in sehr begrenztem Ausmasse möglich, woraufhin sich das Untersuchungskomitee gezwungen sah, z.B. die von Cygnaeus geplante Übungsschule bedeutend zu erweitern. Der Vorschlag von Cygnaeus über das Ver-

knüpfen eines Kindergartens und einer Kinderkrippe mit der Frauenabteilung des Seminars — dem Entwurfe von Cygnaeus nach sollte das Seminar ja eine Doppelanstalt sowohl für Männer als auch für Frauen werden — war eine neue Idee sogar im Kreise der Pädagogen und um so mehr der Laien, und wurde mit Vorurteil aufgenommen. Das Komitee hielt diesen Gedanken für unreif und für unmöglich zu verwirklichen. In die Verfassung wurde er aber trotzdem aufgenommen. Das endgültige Gesetz sah einen festangestellten Lehrer sowohl für die Übungsschule der Männer als auch einen für diejenige der Frauen vor. Die Verfassung und das Gesetz befassten sich auch sonst recht eingehend mit Fragen und Umständen, die mit der praktischen Lehrerbildung in Verbindung standen. In dieser Verbindung lohnt es sich, noch darauf hinzuweisen, dass die Verfassung des Jahres 1863, in die Cygnaeus eine recht beträchtliche Menge von eigenen Ideen untergebracht hatte, in zutreffendem Umfang auch noch dann in Kraft blieben, nachdem das Gesetz von 1866 Gültigkeit erlangt hatte. Somit konnten nahezu alle Ideen von Cygnaeus — in einer oder der anderen Form — angewandt werden.

V

Vor der Gründung des Seminars war die Universität die einzige Stelle, wo Unterricht in Erziehungs- und Unterrichtslehre erteilt wurde. Psychologie gehörte noch zu der Philosophie. Cygnaeus wollte, dass in den Lehrplan des Seminars ausser Erziehungs- und Unterrichtslehre auch Psychologie aufgenommen werden sollte, und daraufhin bestimmte die Verordnung des Jahres 1863, dass die Klassen II—IV dieses Fach mit insgesamt 5 Wochenstunden einsetzen mussten. Eine solche Anzahl von Wochenstunden liess sich jedoch in keinem der Seminare von Finnland durchführen: in Jyväskylä wurde Psychologie mit zwei Wochenstunden, hauptsächlich in der dritten Klasse unterrichtet; in drei anderen Seminaren (Tammisaari, Uusikaarlepyy und Sortavala) gab es hiervon nur eine Wochenstunde. Das Unterrichten in Psychologie war hauptsächlich die Aufgabe des Direktors des Seminars, obwohl es in dieser Hinsicht auch Ausnahmen gab. So z.B. hatte in dem Seminar von Sortavala bis ungefähr 1900 der Lektor für Erziehungslehre und Geschichte den Unterricht in Psychologie in seinen Händen.

Als Lehrbuch und Quellenmaterial für Psychologie diente im allgemeinen das von Z. J. Cleve verfasste "Lärobok i psykologi". Gegen Ende des Jahrhunderts kam dann das Lehrbuch für Psychologie von Th. Rein in grossem Umfang in Gebrauch. Besonders in den Seminaren, in denen Schwedisch als Unterrichtssprache diente, verwendete man das Buch von Anjou und den beiden Kastmans, d.h. das zweite Heft von "Bidrag till Pedagogik och Metodik", mit dem Thema "Det allmännaste af läran om själen".

Der Psychologieunterricht hatte in erster Linie als Basis die Entwicklungstheorie von Hegel, wenn auch etwas vor der Jahrhundertwende Versuche gemacht wurden, sich von dieser zu befreien. In mehreren der verwendeten Lehrbücher wurde der Kreis der Psychologie in drei Teile aufgeteilt: in Wissen, Gefühl und Willen. Am niedrigsten im Bereich des Wissens stand die Stufe der Anschauung, am höchsten die des Denkens. Das Denken teilte sich wiederum in zwei Hauptkomponenten: in den Verstand und in die Vernunft. Die Tätig-

keit der Vernunft stand am höchsten im Bereich des Bewusstseins. Wie im Bereich des Wissens, so nahm auch die Entwicklung im Bereich des Gefühls und des Willens einen stufenweisen Verlauf. Das höchste Ziel der Humanität war ein von der Vernunft geleiteter, edel fühlender und seinem Willen nach freier Mensch.

Unterricht in der Erziehungs- und Unterrichtslehre wurde in der dritten und der vierten Klasse der Seminare im allgemeinen mit fünf bis sieben Wochenstunden erteilt. Als Lehrer wirkten entweder die Direktoren der Seminare oder die Lektoren in Erziehungslehre und Geschichte. Ausser Erziehungs- und Unterrichtslehre wurden während der in Frage stehenden Stunden auch solche Fragen behandelt, die mit der Geschichte des Erziehens in Verbindung standen.

Der Unterricht der Erziehungs- und Unterrichtslehre in dem Seminar von Jyväskylä hatte als Grundlage hauptsächlich persönliche Aufzeichnungen von O. Wallin und das von ihm verfasste und im Jahre 1883 herausgegebene Lehrbuch der Erziehungslehre. Der Unterricht in Erziehungs- und Unterrichtslehre sowohl von Wallin als auch von Cygnaeus hatte als Ausgangspunkt und Grundlage gleichzeitig auch die Werke von solchen mitteleuropäischen Pädagogen wie Rebsamen, Curtman, Diesterweg, Bormann, Rüegg u.a. Ganz gegen Ende des Jahrhunderts nahm man in dem Seminar von Jyväskylä auch Werke von Cleve, F. Leutz und M. Johnsson (Soininen) als Lehrbücher in Gebrauch. In den schwedischsprachigen Seminaren bildeten die Bücher von Cleve und Anjou-Kastman den Hauptteil des Quellenmaterials im Bereich der Erziehungs- und Unterrichtslehre.

Die Ziele des Unterrichts hatte man in allen verwendeten Lehrbüchern und sonstigen Quellenpublikationen genau festgelegt. Ein möglichst effektives und vielseitiges Entwickeln des Seelenvermögens der Kinder trat überall als eine Art-von Hauptidee auf. Das Ziel der Erziehung und des Unterrichts war sowohl auf das Irdische als auch auf das Religiöse gerichtet. Um die Jahrhundertwende werden das Selbsttätigkeitsbestreben und der Interessebegriff noch wichtiger als zuvor als Faktoren beim Vermitteln des fürs Leben so wichtigen Wissens und Könnens an die Schulpflichtigen. Das Entwickeln eines christlich-ethischen Charakters in Bezug auf sozial-christliches Benehmen war eines der wichtigsten Ziele der damaligen Erziehung und des mit dieser verbundenen Unterrichts.

Verhältnismässig einstimmig waren die Lehrer der Erziehungskunde in den Seminaren auch in Hinsicht auf das Lehrereideal. Die Vorbildlichkeit des Lehrers wurde betont wie auch die Tatsache, dass die Arbeit eines Lehrers ihrem Charakter nach eine auf innerer Berufung basierende Aufgabe war. Als die auf Herbart zurückgehende Denkart, mit ihrer auf die Erweckung von vielseitigem Interesse zielenden Idee, immer weitgehender anerkannt wurde, wurde auch von dem Lehrer verlangt, dass seine Auffassung vom Leben und sein Verhältnis dazu möglichst vielseitig waren.

Die didaktischen Grundsätze, die in den finnischen Seminaren anerkannt waren, deckten sich im allgemeinen mit denen, die in den Schulen der anderen Kulturländer vorherrschten. So hatte Cygnaeus diese Grundsätze u.a. aus einem Berner Lehrplan übernommen und sich angeeignet. Das Prinzip der Anschaulichkeit, die Erziehung durch Arbeit zur Arbeit, der formale und materiale Unterricht und dgl. mehr waren Parolen der didaktischen Bestrebungen der dama-

ligen Zeit. Der 'Wegweiser' von Diesterweg enthielt in kurzer Form gesammelt und verdichtet alle didaktischen Grundsätze, die die damals moderne Didaktik kannte.

Alle Unterrichtslehren, die hier näher erwähnt werden, teilten die Unterrichtsmethoden in zwei Hauptklassen ein: in die akroamatischen und die erotematischen Methoden, welche wiederum in verschiedener Weise aufgeteilt waren. So legte man u.a. grossen Wert auf ein Auswendiglernen, bei dem der Verstand und das Verstehen als Ausgangspunkt dienten, und das somit nicht mechanisch verlief.

Jeder Seminarlektor erteilte selbst Unterricht in der Unterrichtslehre seines eigenen Faches in der vierten, manchmal auch schon in der dritten Klasse. Bei dem Vorlesen über diese Spezialmethodiken verwendeten viele Lehrer als Quellenmaterial ausländische Werke. Einige Seminarlehrer gaben in ihrem Fach Musterlektionen entweder in der Übungsschule oder mit Schülern, die in die Seminarlehre eingeladen waren und so als Lehrmaterial dienten. Eine Anzahl von Seminarlehrern verfasste auch didaktische Lehrbücher für die verschiedenen Fächer und Lehrbücher zur Verwendung in den Volksschulen und natürlich auch in den Übungsschulen. Andererseits sprach u.a. Lektor J. Länkelä aus dem Seminar in Jyväskylä solche Ansichten aus, dass man die didaktischen Vorlesungen für alle Fächer so konzentrieren sollte, dass sie als Pflicht des Lektors für Pädagogik aufgefasst werden.

VI

Alle Übungsschulen begannen ihre Tätigkeit in provisorischen Räumen. Am Anfang des 19. Jahrhunderts erhielten alle diese Übungsschulen — mit Ausnahme der in Uusikaarlepyy — dann eigens für sie eingerichtete Räume. Gleichzeitig wirkten sie als Volksschulen der betreffenden Städte, so dass es nur in Tammisaari und Uusikaarlepyy für die Stadt nötig war, einer Schülergruppe eine besondere Möglichkeit zum Schulbesuch zu verschaffen. Denn die Übungsschule in Tammisaari nahm als Schüler nur Mädchen, und die in Uusikaarlepyy nur Knaben an.

In Bezug auf die Einrichtung gab es in den Übungsschulen nur Einzeltische und Stühle, die man erst in den 90er Jahren des 19. Jahrhunderts für veraltet zu halten begann. Ausserdem gab es in den Klassen wenigstens einen Schrank, einen Tisch und einen Stuhl für den Lehrer, eine schwarze Tafel usw. Von Anfang an war man auch bestrebt, für die Übungsschulen beträchtliche Mengen von Anschauungsmaterial zu verschaffen: grosse Karten, Wandbilder, ausgestopfte Tiere und dgl. mehr. Bei dem Unterricht in den Übungsschulen war es auch weiter möglich, die Sammlungen der Seminare zu benutzen.

Cygnæus hatte beabsichtigt, in Verbindung mit jeder der Übungsschulen nur eine ungeteilte Klasse einzurichten. Das Untersuchungskomitee und das Gesetz gaben der Sache dann aber eine solche Lösung, dass es zu drei ungeteilten Klassen kam, von welchen beide zwei Jahreskurse umfassten. Die endgültige Praxis erhielt schliesslich eine solche Form, dass jede Übungsschule sechs verschiedene Klassen des in den Städten üblichen Types hatte. Je nach der Anzahl der Kandidaten und der zur Verfügung stehenden Räume konnten hier jedoch Unterschiede bestehen. Am Anfang der 90er Jahre des 19. Jahrhunderts wurden

in Verbindung mit den Übungsschulen auch solche ungeteilte Schulen eingerichtet, wie sie auf dem Lande üblich waren. Im allgemeinen pflegte man die Klassen der Übungsschulen sowohl Klassen als auch Abteilungen zu nennen, aber kurz vor der Jahrhundertwende wurde es Praxis zu sagen, dass eine Übungsschule sechs verschiedene Klassen hatte, von welchen die zwei untersten die sogenannte Unter-Schule bildeten.

Im Verlauf des vorigen Jahrhunderts begann das Semester der Übungsschulen in Jyväskylä zur gleichen Zeit wie das Schuljahr der Seminare, d.h. ungefähr am 20. August. Die Übungsschulen der anderen Seminare begannen ihr Schuljahr — mit offizieller Erlaubnis der staatlichen Schulverwaltung — am 1. September.

Die Anzahl der Wochenstunden der Übungsschulen war nicht überall die gleiche, sondern unterschied sich in den verschiedenen Übungsschulen und Klassen der Übungsschulen. Diese Stundenanzahl blieb in der sog. Unterschule gewöhnlich unter 30, während diese Anzahl wohl als eine Art Durchschnittswert gehalten werden kann. In den Übungsschulen von Jyväskylä und Tammsaari teilte sich die Arbeitszeit in zwei Hälften auf: die eine am Vormittag, die andere am Nachmittag. In Uusikaarlepyy und in Sortavala gab es ausser den normalen Pausen keine längere Unterbrechung.

Der grösste Teil der Lehrer der Übungsschulen hatte das Seminar in Jyväskylä besucht. Die offizielle Lehrerprüfung fehlte nur — wie sich ja denken lässt — der ersten Generation der Lehrer der Übungsschulen. Erst nach der Jahrhundertwende setzte man offiziell die Kompetenzforderungen für die Lehrer der Übungsschulen fest, obgleich diese auch schon vor diesem Zeitpunkte vor der Ernennung in ein Amt die Lehrproben ablegen mussten.

Die hauptsächlichste Aufgabe der Lehrer der Übungsschulen war, dafür zu sorgen, dass in ihrer Schule Disziplin und Ordnung herrschte. Hierbei muss beachtet werden, dass jeder fest angestellte Lehrer sechs Klassen zu überwachen hatte. Die Lehrer der Übungsschulen hielten selbst ungefähr zehn Unterrichtsstunden wöchentlich in den verschiedenen Klassen der Übungsschule ab. Sie erteilten auch den Kandidaten Anweisungen über das Unterrichten. Weiterhin verfassten sie Vorschläge zu Lehrplänen in ihren Schulen, wie auch Stundenpläne, Schülermatrikel, und dgl. Eine bestimmte Bedeutung hatte dann auch die Tätigkeit, welche die betreffenden Lehrer ausserhalb ihrer offiziellen Amtspflichten verrichteten.

Die Stellung der Lehrer der Übungsschulen war im Rahmen des Gesetzes nicht ganz klar definiert. Im allgemeinen wurde das Gesetz so gedeutet, dass diese Lehrer nicht zu der Lehrerschaft der Seminare gehörten. Ein Lehrer der Übungsschule für Knaben in Sortavala, namens A. Pietikäinen, sah sich daraufhin genötigt, Massnahmen zu unternehmen, die den Zweck hatten, die Stellung der Lehrer der Übungsschulen zu verbessern, und dies gelang ihm auch sogut, dass zur Zeit der Jahrhundertwende in der Lage dieser Lehrer — teilweise dank der erwähnten Massnahmen, teilweise aus anderen Gründen — eine deutliche Verbesserung eingetreten war.

Eine nähere Untersuchung der sozialen Herkunft der Schüler in den Übungsschulen ergibt, dass die Lehrerkandidaten in ihren Übungsschulen faktisch mit einem solchen Schülermaterial in Kontakt kamen, dem sie auch später gegenüberstanden; teilweise war es sogar besser in der erwähnten Hinsicht. Weiterhin

gab es in den Klassen der Übungsschulen Schüler sehr verschiedener Altersstufen, welche Erscheinung auch für die höheren Schulen zutrifft. Die Klassen der Übungsschulen waren im Durchschnitt recht klein, wenn es auch einige Klassen gab, wo die Schüleranzahl ungewöhnlich gross oder im Gegenteil ungewöhnlich klein war. In den oberen Klassen war diese Anzahl gewöhnlich bedeutend geringer als in den unteren Klassen.

In Bezug auf das Betragen der Schüler in der Klasse erteilten die verschiedenen Unterrichtslehren zahlreiche Anweisungen und Ratschläge, die bei den verschiedenen Verfassern stark voneinander abweichen konnten. Besonders liegt Grund vor, in diesem Zusammenhang das Werk 'Die Praxis der Volksschule' von C. Kehr zu erwähnen. Die erteilten Anweisungen bezogen sich auf die Haltung der Schüler beim Sitzen, auf das "Zeigen" (Handheben) und das Antworten, auf die Sitzanordnung der Schüler usw. Es sei hier noch auf die Tatsache hingewiesen, dass bis zur Jahrhundertwende von den Schülern nicht verlangt wurde, dass sie beim Beantworten der Fragen des Lehrers aufstanden. Wenn Verstösse gegen die Schulordnung vorkamen, war es den Lehrerkandidaten erlaubt, eine von den im Gesetz vorgesehenen Strafen anzuwenden. Über das Abschaffen der körperlichen Züchtigung wurde auf den Lehrerkonferenzen der Seminare in den 90er Jahren des 19. Jahrhunderts wiederholt gesprochen, wobei sich herausstellte, dass die Mehrzahl der Lehrer noch weiterhin der Meinung war, dass diese Züchtigungsform unter den in der Schule verwendeten Strafen bleiben sollte.

VII

Nachdem K. G. Leinberg die Stellung des Leiters des Seminars in Jyväskylä am Anfang des Jahres 1869 übernommen hatte, verfasste er unmittelbar im Verlauf des Frühjahrssemesters einen Plan über die praktische Lehrerbildung. Die Lehrerschaft des Seminars in Jyväskylä besprach in mehreren Konferenzen diesen Plan und akzeptierte ihn so gut wie unverändert. Mit Beginn des Herbstsemesters 1869 wurde dieser Plan dann realisiert. Dieser von Leinberg verfasste Entwurf war dann für die Anweisung zum Unterrichten während des vorigen Jahrhunderts massgebend, und bisher ist in Finnland noch nichts verfasst worden, was diesem Entwurf entspricht.

Der Plan war jedoch nicht völlig von Leinberg selbst verfasst, sondern hatte als Ausgangspunkt das Kapitel über "Praktische Pädagogik" in dem Lehrplan des Herzoglichen Lehrerseminars zu Gotha (1868). Nur in einigen Einzelheiten weichen dieser Lehrplan des Lehrerseminars zu Gotha und der von Leinberg verfasste Vorschlag voneinander ab.

Der Entwurf von Leinberg umfasste ein Programm sowohl für die III als auch für die IV Klasse. In der dritten Klasse sollte den Studierenden eine Einführung in den fragen-entwickelnden Unterricht gegeben werden. Hierbei wurde den Schülern die Aufgabe gestellt, Fragen sowohl an den Lehrer als auch an die Klassenkameraden zu richten. Auf diese Übungen folgten in der III Klasse methodisch-praktische Übungen. Dabei verfassten die Schüler u.a. ein Programm über ein Schulfach, lernten es dann, nachdem der Seminarlehrer es durchgesehen hatte, durch Übung auswendig und hielten schliesslich dann eine Stunde für Schüler, die zu diesem Zweck aus der Übungsschule geholt wurden.

Nach Versetzung in die IV Klasse hielten die Schüler des Seminars ihre Unterrichtsstunden in der Übungsschule ab. Am Anfang des Semesters wurde aus den Lehrerkandidaten für jede Klasse der Übungsschule ein Klassenleiter bestimmt, der die Aufgabe hatte, dem Lehrer Beistand zu leisten und sich gleichzeitig selbst einzuarbeiten.

Weil zu erwarten war, dass nicht alle Studierenden Gelegenheit finden würden, in allen Lehrfächern der Übungsschule Unterrichtsstunden zu geben, wurde die Sache so eingeteilt, dass man für alle Kandidaten, die nicht zum Unterrichten eines bestimmten Faches kamen, eine extra Übungsstunde oder eine sog. Probelektion in diesem Fach anordnete. Ausschliesslich für weibliche Kandidaten gab es im Entwurf von Leinberg Anweisungen über Übung in einer Kinderkrippe. Ausserdem wurden für die Kandidaten noch Möglichkeiten zum Hospitieren und Gelegenheiten zur Teilnahme an Konferenzen geschaffen, wobei man genauer auf Fragen einging, die mit dem Unterrichten und der praktischen Anwendung der Pädagogik zusammenhingen.

VIII

Als mit dem Herbst 1866 die IV Klassen ihre Tätigkeit aufnehmen sollten, sah man sich nach passenden Formen für die Anleitung zum Unterrichten um, da man es nicht für möglich hielt, ausländische Vorbilder ohne weiteres zu übernehmen. Dieses Umsehen nach passenden Formen wurde fortgesetzt, solange Cygnaeus die Leitung des Seminars in seinen Händen hatte, aber erst mit dem Entwurf von Leinberg ergaben sich für die Unterrichtsmethoden feste Formen.

Deutliche Grenzen für die Unterrichtsperioden der schulpraktischen Übungen zu Cygnaeus' Zeiten lassen sich nicht feststellen, obgleich zu bestimmten Zeitpunkten die Lehrfächer, teilweise auch die Klassen der Studierenden gewechselt wurden. Für die Zeit, während der Leinberg als Seminardirektor wirkte, war es üblich, dass eine solche Unterrichtsperiode die Länge eines Semesters hatte. Während Y. K. Yrjö-Koskinen die Leitung des Seminars hatte, wurde die Anzahl solcher Unterrichtsperioden auf vier erhöht. In den anderen Seminaren Finnlands war es üblich, drei oder vier solcher Perioden zu haben.

Von Anfang an war es auch üblich, eine Disposition über die zu haltende Stunde zu verfassen. Eine solche Disposition wurde gewöhnlich für jede Stunde apart verfasst, teilweise jedoch dürfte man auch sog. wöchentliche Dispositionen akzeptiert haben. Bevor die Stunde abgehalten wurde, überprüfte der Seminarlehrer die Disposition und machte die nötigen Verbesserungen und Korrekturen. In dem Arbeits- und Stundenplan der Lehrer war eine Stunde oder mehrere Stunden wöchentlich für ein solches Durchgehen der Dispositionen vorgesehen.

Die Dispositionen waren im allgemeinen sehr sauber verfasst. Die Handschrift musste gut sein. Weiterhin enthielten die Dispositionen eine sehr gute Gliederung, obwohl sie sonst nicht besonders lang waren. Man ging hierbei nicht sehr weit auf Einzelheiten ein.

Die Anzahl der Lehrerkandidaten im jeweiligen Schuljahr bestimmte in entscheidender Weise die Anzahl der Unterrichtsstunden, die jedem Kandidaten zufielen. Wenn die Anzahl der Kandidaten gering war, bot sich reichlicher Gelegenheit zum Unterrichten und umgekehrt. Im Durchschnitt wird es wohl bei diesen Übungen zu etwas weniger als zehn Stunden per Woche gekom-

men sein, und zwar war diese Anzahl in den schwedischsprachigen Seminaren ein wenig höher als in den finnischsprachigen. Aber auch im Verlauf desselben Jahres konnte es bei dieser Anzahl zu Schwankungen kommen, die zwischen 250 und 500 Stunden variierten. Diese Ziffern lagen viel höher als man im Auslande gewohnt war.

Längst nicht allen Kandidaten des Seminars in Jyväskylä bot sich Gelegenheit, als Klassenleiter zu fungieren. Auch in den anderen Seminaren — mit Ausnahme des Seminars in Uusikaarlepyy um die Jahrhundertwende — wurde, soweit bekannt, nicht ein Klassenleitersystem eingeführt.

Pädagogische Konferenzen wurden auch recht reichlich abgehalten, besonders während der ersten Jahre, als Leinberg Direktor war. Später nahm die Anzahl solcher Konferenzen ab, bis endlich überhaupt keine solche Konferenzen mehr abgehalten wurden. Von Zeit zu Zeit werden die Lehrer der Übungsschulen wohl mit den Kandidaten Besprechungen gehabt haben.

In allen Übungsschulen wurden Probelektionen in einer grossen Anzahl abgehalten. Ihrem Wesen und Charakter nach unterschieden sich diese Stunden jedoch voneinander. Die Hauptgruppe dieser Probestunden bestand aus solchen Stunden, die in solchen Fächern abgehalten wurden, welche nicht zum Programm der eigentlichen Unterrichtsperiode gehörten. Ausser diesen gab es jedoch auch — z.B. in Uusikaarlepyy — derartige Probelektionen, die von Kandidaten abgehalten wurden, welche das betreffende Fach während ihrer Unterrichtsperiode gelehrt hatten. Eine dritte Gruppe bilden dann noch diejenigen Probelektionen, die z.B. gegen Ende der 90er Jahre im Seminar von Jyväskylä abgehalten wurden, und zwar in einer solchen Form, dass der Kandidat, der das in Frage stehende Fach ständig unterrichtete, eine Probelektion für diejenigen Kandidaten hielt, denen sich nicht Gelegenheit bot, Unterrichtsstunden in diesem Fach abzuhalten. Besonders in den ersten Jahren der Tätigkeit des Seminars wurden dann noch Unterrichtsproben verschiedener Art abgehalten, bei denen der Oberinspektor des Volksschulwesens anwesend war. Am Ende des Schuljahres gab es noch Probelektionen, die in Verbindung mit Festlichkeiten von Kandidaten für das anwesende Publikum abgehalten wurden.

Schon vor Beginn der 90er Jahre hatte sich in den verschiedenen Seminaren den Studierenden Gelegenheit geboten, dem Unterricht in provisorisch zusammengesetzten Einklassenschulen beizuwohnen. Eventuell war es ihnen sogar möglich gewesen, selbst in Klassen solcher Art Unterricht zu geben. Als dann solche ungeteilte Schulen in Verbindung mit den Seminaren gegründet wurden, liess man nur sehr selten Studierende als Lehrer in solchen Klassen auftreten. Dagegen machte man es ihnen möglich, solchen Lehrstunden beizuwohnen, die von dem fest angestellten Lehrer abgehalten wurden. Eine problematische Lage entstand dadurch, dass vor der Jahrhundertwende die männliche Abteilung des Seminars in Jyväskylä und die weibliche Abteilung des Seminars in Sortavala (und auch das Seminar in Uusikaarlepyy) überhaupt nicht eine solche ungeteilte Schule erhielten. Darum mussten an dem einen Ort die männlichen Kandidaten in der weiblichen Abteilung, und entsprechend an dem anderen Ort die weiblichen Kandidaten in der männlichen Abteilung in einer solchen Klasse hospitieren. Erst sehr langsam ging man dazu über, dass man den Kandidaten mehr und mehr Lehrfächer in solchen ungeteilten Schulen anvertraute.

Zu Cygnaeus' Zeiten mussten die Studierenden sehr oft dem Unterricht in der Übungsschule beiwohnen. Im Rahmen des Entwurfs von Leinberg waren die Kandidaten verpflichtet, Probelektionen bei zuwohnen, aber auch bei anderen Stunden anwesend zu sein. Ausserdem mussten sie dem Unterricht des Lehrers der Übungsschule folgen. Jedoch erst im Verlauf der 90er Jahre wurde es üblich, in den verschiedenen Seminaren dem Hospitieren von Unterrichtsstunden ausreichend Beachtung zu schenken.

Die Entwicklung der Anleitung zum Unterrichten wurde auf den Lehrerkonferenzen des Seminars von Jyväskylä erst gegen Ende der 60er und Anfang der 70er Jahre und dann wieder gegen Ende der 90er Jahre besprochen. Hierbei besprach man hauptsächlich die Möglichkeit, die Anzahl der Lehrer in der Übungsschule zu erhöhen und die Menge der von den Lektoren ausgeführten Arbeit in den Übungsschulen zu verringern. Eine der Personen, die am eifrigsten für Reformen eintraten, war der schon oben erwähnte Herr J. Länkelä. Auch auf den Lehrerkonferenzen der Seminare in Sortavala und Uusikaarlepyy wurden prinzipielle Fragen besprochen, die sich auf die Anleitung zum Unterrichten bezogen.

Der Oberinspektor, die Besucher, die Lektoren und die Lehrer der Übungsschulen haben sich in verschiedenen Verbindungen in Gutachten über das Unterrichten der Kandidaten geäussert. Diese Personen hatten über die Kandidaten des Seminars in Jyväskylä bald Gutes, bald Schlechtes zu sagen. Über die Unterrichtsarbeit der Kandidaten in Uusikaarlepyy sind der Nachwelt hauptsächlich negative Äusserungen erhalten geblieben. In Bezug auf Lob für sorgfältig ausgeführte Arbeit beim Unterrichten stehen wohl im Rahmen derartiger Äusserungen die weiblichen Kandidaten des Seminars in Tammisaari an erster Stelle.

IX

Die weiblichen Kandidaten in Jyväskylä, Tammisaari und Sortavala mussten sowohl in einer Kinderkrippe als auch im Internat der Übungsschule praktizieren. Die Übungsperioden waren so angeordnet, dass sich allen Gelegenheit bot, an den in Frage stehenden Übungen teilzunehmen. Cygnaeus selbst verfasste die Reglements für die Kinderkrippe und das Internat und gab Ratschläge, wie man in den verschiedenen Fällen vorgehen sollte und musste.

Nach jeder Übungsperiode mussten die Studierenden einen Bericht über ihre Tätigkeit in der Kinderkrippe und im Schülerinternat verfassen. Diese Berichte waren im allgemeinen in gleicher Weise zusammengesetzt. In ihnen wurde hauptsächlich über die Umstände berichtet, die mit dem Seelenleben und Betragen der Kinder in Verbindung standen, weniger dagegen über Fragen, die sich mit Erziehungsmassnahmen und dem physischen Wesen der Kinder befassten.

Die Kinderkrippen hatte man mit grosser Mühe zusammengebracht. Es bedurfte weiterhin grosser Mühe, um sie solange aufrecht zu erhalten, wie Cygnaeus lebte. Unmittelbar nach seinem Tode schritt man zu Massnahmen, um diese Anstalt abzuschaffen. Zur Jahrhundertwende war von dieser besonderen Form der Lehrerbildung, für die Cygnaeus ein so grosses Interesse zeigte, nur noch ein schönes Andenken übrig.

X

Schon in früherer Verbindung ist erwähnt worden, dass die Anleitung zum Unterrichten der Leitung der Lektoren unterstand, obgleich z.B. die Lehrer des Seminars in Jyväskylä sich einer solchen Lösung dieser Frage in ihrer im Jahre 1864 abgegebenen Äusserung heftig widersetzt hatten. Die Überwachung der Anleitung zum Unterrichten war in gleicher Weise das Objekt einer langen und vielseitigen Diskussion im August des Jahres 1866, also vor dem Beginn dieser eigentlichen Anleitung zum Unterrichten. Auch die Lehrer des Seminars in Soravala waren eifrig bestrebt, sich von dieser Übungsschularbeit zu befreien.

Jedenfalls waren diese Lektoren gezwungen, den Lehrstunden beizuwohnen und über diese Urteile in kritischer Form abzugeben. Man beklagte sich darüber, dass die sonstige Unterrichtsarbeit nicht ausreichend Zeit zu dem Anhören solcher Stunden übrig liess. Das Abgeben solcher Kritiken wurde in den Pausen zwischen den Stunden vorgenommen, auch zu Hause bei den Lektoren, weiterhin auch im Verlauf der Lehrstunden im Seminar — jedenfalls so in den ersten Jahren der Lehrerbildungstätigkeit. Y. K. Yrjö-Koskinen betonte im Verlauf der 90er Jahren besonders die Wichtigkeit der Übungsschularbeit, indem er hervorhob, dass diese Arbeit für die Lektoren keine Nebenaufgabe sein durfte, und dass es wichtig war, es möglich zu machen, dass sie den Stunden in jedem beliebigen Fach in der Übungsschule beiwohnen konnten.

Trotz einer solchen Tätigkeit der Lektoren waren die Kandidaten gezwungen, soviel wie 6/7 der Stunden ohne eine unmittelbare Kontrolle der Lektoren zu geben. Wenn man das Anhören von Stunden der Lehrer der Übungsschulen mitrechnet, lässt sich sagen, dass die Kandidaten jedenfalls 4/5 ihrer Lehrstunden ohne Überwachung eines Lehrers zu halten hatten.

XI

Auch für diejenigen, die die Reifeprüfung abgelegt oder die Fortbildungslehranstalt besucht hatten, eröffnete sich in den 90er Jahren des 19. Jahrhunderts die Möglichkeit, auf dem sog. Hospitantenwege Volksschullehrer zu werden. Die Prüfungsanforderungen für solche Kandidaten wurden im Verlaufe der Jahre immer genauer bestimmt und festgelegt. Auch sie waren verpflichtet, sich an der Anleitung zum Unterrichten zu beteiligen, wenn auch nicht in gleich grosser Menge wie die gewöhnlichen Seminarschüler.

Am Ende des vorigen Jahrhunderts gab es in Finnland insgesamt fünf Seminare, die in Form von einjährigen Kursen Lehrer für die Kleinkinderschulen und die Wanderschulen ausbildeten. Ausserdem schulten viele Volksschullehrer — gleichfalls in der Form von einjährigen Kursen — in ihren eigenen Schulen Lehrer für die eben erwähnten Schulen aus. In allen diesen Lehranstalten wurde grossen Gewicht auf die praktische Lehrerbildung gelegt.

Die praktische Lehrerbildung von Lehrern für höhere Lehranstalten fand in Normallyzeen statt. Nachdem diese sog. Auskultanten ein paar Semester auskultiert hatten, konnten sie im allgemeinen eine drei Stunden umfassende Probelektion geben. Während sie als Auskultanten praktizierten, waren sie verpflichtet, Unterrichtsstunden beizuwohnen, an pädagogischen Konferenzen teilzunehmen und auch selbst sowohl Übungsstunden als auch faktische Unter-

richtsstunden zu erteilen. Die Anzahl der Stunden, die so gehalten werden mussten, war jedoch sehr gering im Vergleich mit der Menge an praktischer Übung, die den kommenden Volksschullehrern zuteil wurde.

XII

Die Beurteilung der Lehrgeschicklichkeit fand in den Seminaren sowohl auf Grundlage der Probelektionen als auch der sonstigen Unterrichtsarbeit statt. Gewöhnlich war es üblich, dass die Noten die den Kandidaten von Seiten der Beurteiler erteilt wurden, in einen Durchschnittswert umgerechnet und in eine ganze Nummer abgerundet wurden, welche der in Frage stehende Kandidat dann als endgültige Zensur erhielt.

In Jyväskylä und in Tammisaari verwendete man in den Seminaren eine Beurteilungsskala von 1 bis 12 bis zum Jahre 1886. Danach übernahm man dann das gleiche Beurteilungssystem wie in Uusikaarlepyy und Sortavala, wo man in den Seminaren eine Skala von 1 bis 10 hatte.

Die Noten, die von den verschiedenen Lehrerbildungsanstalten erteilt wurden, wichen in einigem Umfange voneinander ab. Die besten Noten erhielten im allgemeinen die weiblichen Kandidaten in Jyväskylä und in Tammisaari. Im allgemeinen hatten die für die Lehrgeschicklichkeit erteilten Noten die Tendenz zu steigen, und zwar um so mehr, je mehr man sich der Jahrhundertwende näherte, so dass im Laufe der Jahrzehnte die Durchschnittszensuren hier erst von ungefähr fünf auf sechs, dann allmählich über sieben auf acht stiegen, und schliesslich auch noch etwas über diese Grenzlinie hinweg.

Die Noten für Lehrgeschicklichkeit scheinen aufs engste mit dem allgemeinen Studienerfolg in dem Seminar zusammenzuhängen. Auch erhält man den Eindruck, dass die verschiedenen Beurteiler zu Resultaten kamen, die verhältnismässig gut miteinander übereinstimmten. Dagegen lässt sich eine viel schwächere Übereinstimmung zwischen den Noten für Lehrgeschicklichkeit und den Eintrittsexamina der Kandidaten feststellen, wenn auch soviel feststeht, dass die Kandidaten, welche mit weniger Punkten das Eintrittsexamen bestanden, im allgemeinen leichter geneigt waren, ihre Studien zu unterbrechen, als diejenigen Kandidaten, die in Verbindung mit den Eintrittsexamina guten Erfolg erzielt hatten.